

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1960’LI YILLARDA SOL ENTELEKTÜELLER VE
SİYASET: YAŞAR KEMAL VE ÇETİN ALTAN

Caner Selçuk SEVİNDİK

2501180799

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. GÜVEN GÜRKAN ÖZTAN

İSTANBUL - 2021

ÖZET

1960'LI YILLARDA SOL ENTELEKTÜELLER VE SİYASET: YAŞAR KEMAL VE ÇETİN ALTAN

Caner Selçuk Sevindik

1961 Anayasası'nın oluşturulmasından sonra sol-sosyalist düşünce sivil toplum alanında ve siyasi alanda görünürlük kazanmıştır. Bu dönemde özellikle 1961 Anayasası'nın kazanımlarına yoğunlaşan sol-sosyalist hareket, kalkınma düşüncesine de merkezi bir önem atfetmiştir. Türkiye'de kalkınmanın yöntemini izaha girişen sol-sosyalist düşünce devletçilik, halkçılık ve milliyetçilik kavramlarını da kalkınma bağlamında yeni bir yoruma tabi tutmuştur. Sol-sosyalist düşünce içerisinde öne çıkan akımlar olarak *Yön* Hareketi ve TİP, Türkiye için kapitalist olmayan bir kalkınma yöntemini önermiştir. Bunun yanı sıra bu iki akım içerisinde geniş bir sol-sosyalist aydın toplamı da yer almıştır.

Bu çalışmada da 1960'lı yıllarda öne çıkan, sırasıyla, yazar ve gazeteci olan Yaşar Kemal ve Çetin Altan'ın kalkınma düşüncesiyle ve buna paralel olarak sol-sosyalist siyasetle hangi unsurlar üzerinden bağ kurduğu incelenecektir. Bu amaca uygun olarak da Yaşar Kemal ve Çetin Altan'ın devletçilik, halkçılık ve milliyetçilik kavramlarına nasıl bir içerik kazandırdığı ortaya konacaktır. Bu doğrultuda Yaşar Kemal ve Çetin Altan'ı konu eden bölümlere geçmeden önce *Yön* dergisinin ve TİP'in kalkınma söylemlerine yer verilecek ve bu iki hattın söylemleri belirginleştirilecektir. Yaşar Kemal'in ve Çetin Altan'ın başta *Yön* dergisi ve *Ant* dergisinde yazdığı yazıların yanı sıra 1960'lı yıllar içerisinde kalkınma, devletçilik, halkçılık ve milliyetçilik temalarını konu eden kitaplarına başvurulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, sol-sosyalist siyaset, Yaşar Kemal, Çetin Altan, anti-kapitalizm, anti-emperyalizm

ABSTRACT

**LEFT INTELLECTUALS AND POLITICS IN THE 1960's:
YAŞAR KEMAL AND ÇETİN ALTAN**

Caner Selçuk Sevindik

After the Constitutional of 1961 was formed, left-wing movements and socialist trends gained visibility in the field of civil society and in the political field. During this period, the left-wing movement which especially focused on the achievements of the Constitutional of 1961, attached great importance to the notion of development. The left-wing movements and socialist trends which attempted to explain the procedure of development in Turkey made a new remark on the notions of statism, populism, and nationalism in the context of development. *Yön* and Worker's Party of Turkey (TİP) which are prominent trends in the left/socialist ideas, proposed a procedure of development which is not a capitalist way for Turkey. In addition to this, a wide community of left/socialist intellectuals took place within these two movements.

In this study, it will be analyzed with the thought of development of Yaşar Kemal, who is a writer and a journalist, and Çetin Altan who both became prominent in the 1960s, and in parallel with this, upon which factors these two writers established a bond with left-wing politics. In accordance with this purpose, it will be revealed how Yaşar Kemal and Çetin Altan have given insight into the notions of statism, populism, and nationalism. In this direction, before passing on to the parts which mention Yaşar Kemal and Çetin Altan, the discourse of *Yön* Dergisi and Worker's Party of Turkey (TİP) will be included and the discourse of these two sides will be highlighted. In addition to the articles of Yaşar Kemal and Çetin Altan, especially in *Yön* and *Ant* magazine, the reference will be made to their books which are about the themes of development, statism, populism, and nationalism in the 1960s.

Keywords: Development, Left-Socialist Politics, Yaşar Kemal, Çetin Altan, Anti-Capitalism, Anti-Imperialism

ÖNSÖZ

Ocak 2021’de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Kütüphanesi’nde yazmaya başladığım bu tez, her kitap/makale/tez gibi kolektif bir çalışmanın ürünüdür. Bu vesileyle tezin ortaya çıkışından son satırlarının yazımına değin geçen süre içerisinde beni sürekli teşvik eden, umudumu diri tutmamı sağlayan, teze ilişkin geliştirici önerilerini esirgemeyen ve her koşulda tezimi “satır satır” değerlendiren danışman hocam Doç. Dr. Güven Gürkan Öztan’a teşekkürü borç bilirim. Güven Gürkan Öztan hocamın yanı sıra kapısını her çaldığımda bana yol gösteren Doç. Dr. Doğan Çetinkaya, Prof. Dr. Ateş Uslu ve Doç. Dr. Sinan Yıldırım hocalarıma teşekkür ederim.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nde gazete taraması sırasında benden yardımlarını esirgemeyen Burak Hacıoğlu ve Mert Akın’a; tezimi kendi tezi gibi titizlikle düzenleyen Efe Can Müderrisoğlu’na; her iletişim kurduğumuzda tezimin nihai haline kavuşması için beni teşvik eden Canan Petek’e teşekkür ederim.

Her düştüğümde beni sarsıp ayağa kaldıran babama; her sabah işe gitmeden evvel mutlaka yanıma uğrayıp tezimin durumunu soran anneme teşekkürü borç bilirim. Son olarak Lisans son sınıftan itibaren her türlü “akademik kahrımı” çeken, Yüksek Lisans ders dönemimde ve tez yazdığım süre boyunca beni sürekli motive eden eşim Büşra Sevindik’e teşekkür ederim. O hayatımda olmasaydı muhtemelen bu tez de olmazdı.

Caner Selçuk Sevindik

Beyazıt, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1960'LARA UZANAN BİR KÖPRÜ OLARAK 1950'Lİ YILLAR: EKONOMİK, SİYASAL VE TOPLUMSAL GELİŞMELER

1.1. Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı.....	14
1.2. DP İktidarının Kırılma Yılları ve 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Giden Süreç.....	19
1.3. “Çalkantılı Bir On Yılın Başlangıcı”: 27 Mayıs 1960 Darbesi.....	27
1.4. Ekonomi Politik: Uluslararası Ortam ve Türkiye	30
1.5. 1961 Anayasası: Kaygılar, Sınırlamalar ve Yenilikler	34
1.6. Sol-Sosyalist Düşünce Uyanışı: Öznel ve Nesnel Durum Tespiti.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

SOL-SOSYALİST DÜŞÜNCEDE KALKINMA FELSEFESİ: YÖN- DEVİRİM HAREKETİ VE TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ

2.1. Yön-Devrim Hareketi.....	50
2.1.1. 1950'lerden 1960'lara Kopuşun İzini Sürmek: <i>Yön</i> Dergisinin Entelektüel Kökenleri	50
2.1.2. Parçadan Bütüne: Yön Dergisinin Çıkış Bildirisi ve Temel Siyasal Tezleri	53
2.1.3. Kalkınmanın Enstrümanları: “Yeni Devletçilik” ve Halkçılık.....	57
2.1.4. Kalkınmanın Ön Şartı: Ekonomik Bağımsızlık	65
2.2. Türkiye İşçi Partisi	74
2.2.1. Türkiye İşçi Partisi'nin Kuruluşu: İşçilerden Aydınlara Bir Açılışın Öyküsü	74
2.2.2. Suskunluktan Haykırışa İki Lider: Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran.....	77
2.2.3. TİP'in 1964 Programı ve Kapitalist Olmayan Yol: Devlet Ne Yana Düşer? Halk Ne Yana Düşer?	81
2.2.4. “Madalyonun İki Yüzü”: Anti Emperyalizm ve Anti Kapitalizm	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960’LI YILLARDA “SOLUK SOLUĞA” BİR ENTELEKTÜEL: ÇETİN ALTAN

3.1. Yalnızlığın Dolambaçlı Yollarından Dalga Dalga Kalabalıklara: Çetin Altan’ın Yaşamı.....	105
3.2. Tedavinin Yöntemi: 1960’lı Yıllarda Çetin Altan’ın Kuramsal Yapıtlarında Kalkınma, Devletçilik ve Halkçılık Düşüncesi.....	115
3.3. İçerdeki ve Dışardaki “Sömürücülere” Karşı Savaş: Çetin Altan’ın Anti Emperyalizm Düşüncesi.....	133

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1960’LI YILLARDA ŞEHİRDE BİR “İNCE MEMED”: YAŞAR KEMAL

4.1. Pamuk İrgatlığından TİP Yöneticiliğine: Yaşar Kemal.....	149
4.2. Yaşar Kemal’in Ant Dergisi Yazılarında Toplumsal Sınıflar, Kalkınma ve “Sanatçı Sorumluluğu”.....	158
4.3. Tarih ve Güncellik Arasında: Yaşar Kemal’in Politika Yazılarında “Yeni Sömürgecilik”, Bağımsızlık ve Kültür.....	176
SONUÇ.....	192
KAYNAKÇA	197

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
Akt.	: Aktaran
AP	: Adalet Partisi
AÜ	: Ankara Üniversitesi
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
Bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİP	: Demokrat İşçi Partisi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTCF	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
GP	: Güven Partisi
Haz.	: Hazırlayan
HÜR P	: Hür Parti
İİDS	: İthal İkameciliğe Dayalı Sanayileşme
İÜ	: İstanbul Üniversitesi

KM	: Kurucu Meclis
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OECD	: Organisation of Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
SKD	: Sosyalist Kültür Derneği
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TM	: Temsilciler Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi
TÇP	: Türkiye Çalışanlar Partisi
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TBC	: Türk Barışseverler Cemiyeti
VP	: Vatan Partisi

V.d. : Ve Diğerleri
Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan
Yay. Kur. : Yayın Kurulu
Yay. Yön. : Yayın Yönetmeni



GİRİŞ

Türkiye’de siyasi düşünce çalışmak isteyen genç bir akademiysen adayı ve/ya araştırmacının yolu mutlaka 1960’lı yıllara uğrayacaktır. Çünkü bu dönem Türkiye’de siyasi düşüncelerin kristalleşmeye başladığı bir tarihsel kesit olma özelliği taşımaktadır. Bir başka söyleyişle bu dönemde sol-sosyalist, İslamcı ve ülkücü-milliyetçi siyaset müstakil siyasi örgütlerini yaratmış ve sözü edilen siyasi düşünlerin sesi geniş bir yayın mecrasında yankılanmıştır. 1960’lı yılların sonlarına doğru ise sağ siyasetteki çatallaşmanın da bir ürünü olarak, 1969’da Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve 1970 yılında Milli Nizam Partisi (MNP) kurulmuştur. Tanıl Bora’nın “milliyetçi muhafazakâr topağın çözülmesi”¹ olarak adlandırdığı bu süreç sonunda İslamcı ve ülkücü-milliyetçi düşünce farklı siyasi partilere kavuşmuş ve Adalet Partisi’nin (AP) siyasi rakibi haline gelmiştir. Siyasi yelpazenin diğer ucunda ise 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) sol-sosyalist düşünün siyasi arenadaki temsilciliğine talip olmuştur. Siyasi yelpazenin sağında ve solunda gözlenen gelişmelerin yanı sıra 1960’lı yılların ortalarına doğru Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) de kendisini “Ortanın Solu”na² yerleştirmiştir. Özetle 1960’lı yıllarda, siyasi arenada AP ve CHP’nin yanı sıra sol-sosyalist, İslamcı ve ülkücü-milliyetçi olmak üzere üç ana siyasi düşünün varlığından söz etmek mümkündür.

1960’lı yıllarla birlikte sivil toplum alanında ve siyasi alanda birçok tartışma başlığı da kendini göstermiştir. Bu dönemde 1961 Anayasasının niteliği, asker ve sivil ilişkileri ve çift meclis uygulaması gibi birçok tartışma başlığı hem aydınlar hem de siyasi partiler tarafından gündeme getirilmiştir. Dış politika alanında ise 1963-1964

¹ Tanıl Bora, “Altmışlı Yıllarda Türkiye’nin Siyasî Düşünce Hayatı”, Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, 297.

² Ortanın Solu yaklaşımı, 1965 Genel Seçimleri öncesinde, İsmet İnönü’nün Abdi İpekçi’yle gerçekleştirdiği mülakatta dile getirilmiştir. CHP’nin “devletçi” bir parti olduğunu ifade ederek partinin yeni yönelimini kamuoyuna ilan eden İnönü, partinin siyasi yelpazede yeniden pozisyon belirlemesini, aşırı sağ ve sol akımlar karşısında barikat görevini görmesini ve sosyal refah uygulamalarını öne çıkarmasını hedefliyordu. Bkz.: Özkan Ağtaş, “Ortanın Solu: İsmet İnönü’den Bülent Ecevit’e”, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekin, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 199.

Kıbrıs Krizi ve 1967’de gerçekleşen Altı Gün Savaşı³ Türkiye’nin önemli gündem maddeleri arasında olmuştur. Bütün bu gündemlere ek olarak, 1960’lı yıllar siyasi düşünlerin ve partilerin kalkınma fikrine dair yaklaşımlarını geliştirdiği ve belirginleştirdiği bir dönem olma özelliği de taşımaktadır.

Türkiye’de siyasi düşüncelerin canlanmasıyla birlikte dönemin önemli bir tartışma başlığı olan “kalkınma” da siyasi aktörlerin gündemine girmiştir. Ancak kalkınma ve kapitalizm ve hakkında beyan edilen fikirler beslendikleri kanallar itibariyle farklılık göstermiştir. Bu bağlamda siyasi aktörlerin kalkınma düşüncesine yönelik fikirlerinin farklılık noktalarının tespit edilmesi gerekmektedir. 1960’lı yıllarda girdiği tüm seçimlerin galibi olan AP, karma bir ekonomik model içerisinde ve sanayileşme ekseninde hızla kalkınmayı savunmakta ve özel sektörün “özendirici tedbirler” yoluyla teşvik edilmesi gerektiğini ifade etmektedir⁴.

1965’te Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nin (CKMP) genel başkanlığını üstlenen Alparslan Türkeş de *Dokuz Işık Doktrini* adını taşıyan broşüründe kalkınma düşüncesine yer vermektedir. Türkeş’in broşürü “Endüstricilik ve Teknikçilik” başlığında ağır endüstriye sahip olmayı kalkınmanın temel prensipleri içerisinde görmektedir. Türkiye’nin dünya ülkelerinin içerisinde bulunduğu atom ve füze çağına ayak uydurabilmesi ancak ağır endüstri vasıtasıyla mümkün görülmektedir⁵.

Bunun yanı sıra 1960’lı yılların sonunda İslamcı düşüncenin bir taşıyıcısı olma iddiasıyla ortaya çıkan MNP de kalkınma düşüncesiyle ilişkili olarak ağır sanayi atılımını gündeme getirmektedir. Sağ-muhafazakâr siyasi aktörlerin kalkınma yolunda sanayileşme hamlesine yüklediği misyon benzerlik göstermektedir. Fakat MNP ve CKMP’nin AP’den ayrıldığı noktaların vurgulanması gerekmektedir. Sağ-muhafazakâr aktörler içerisinde AP, kapitalist yöntemi savunurken MNP ve MHP

³ 5 Haziran 1967’de başlayıp 10 Haziran 1967’de sona eren Altı Gün Savaşı, İsrail ile Mısır, Ürdün ve Suriye arasında olmuştur. Bkz.: Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1996, s. 479-480.

⁴ Adalet Partisi, **Tüzük ve Program**, 1964, s. 55.

⁵ Alparslan Türkeş, **Dokuz Işık**, İstanbul, C.K.M.P. Eminönü İlçesi, 1967, s. 24.

programları kapitalizme yönelik şüphe içerisindedir⁶. Bunun yanı sıra MNP kalkınmanın “manevi” yönünü de vurgulayarak siyasi rakiplerinden ayrılmaktadır. MNP, 1970’li yıllarda siyasi yaşamını sürdürse de MHP 1960’lı yıllarda kalkınma düşüncesini sistematik bir hat içerisinde kitlelerle buluşturamamıştır. Bu durumun nedenini 1960’lı yıllarda kalkınmacılık temasının sol-sosyalist düşünceye daha yakın bir konumda olmasıyla açıklamak mümkündür⁷.

1960’lı yıllarda İslamcı ve ülkücü-milliyetçi düşünce dışında uyanış gösteren sol-sosyalist düşünce, “kalkınma” başlığına olan ilgisiyle dikkat çekmektedir. Sol-sosyalist düşüncede gözlenen bu ilginin ise ulusal ve uluslararası olmak üzere iki gelişmeden etkilendiğini öne sürmek mümkündür. Türkiye’de 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden sonra oluşturulan 1961 Anayasası, Türkiye’nin yeni birikim modeli olarak benimsediği ithal ikameci modelin ana hatlarını çizmesinin yanı sıra devlete ekonomik ve sosyal anlamda da bir dizi ödev yüklemiştir. Sol-sosyalist düşünce de anayasanın yüklediği bu ödevlere yoğunlaşmıştır. Ayrıca bünyesinde bireysel, sosyal ve siyasal haklara da yer veren Anayasa, sol-sosyalist düşüncenin sivil toplum alanında ve siyasi alandaki görünürlüğünü artıran bir faktör olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından bağımsızlığını kazanan ülkelerin, ABD ile mesafelenmesinin bir ürünü olarak, Batı tipi kalkınma yollarından farklı kalkınma yöntemlerini uygulaması sol-sosyalist düşünceyi etkileyen ikinci gelişmedir. Bu bağlamda 1950’li yıllarda Mısır, Endonezya ve Hindistan gibi ülkelerin hızlı sanayileşme için uygulamaya soktuğu kalkınma planları sol-sosyalist düşüncenin yakından takip ettiği gelişmeler arasında olmuştur. 1960’lı yıllarda emperyalizmi iktisadi bir düzlemde ve geri kalmışlığın bir nedeni olarak gören sol-sosyalist düşüncenin emperyalizme karşı fikirleri de bu doğrultuda şekillenmiştir. Bunun yanı sıra 1949’da Çin’de ve 1959’da Küba’da gerçekleşen devrimler ve 1955’te ABD ile

⁶ Ömer Turan, “Kudretli Devlet, Manevi Kalkınma, Ağır Sanayii: Türk Sağ ve Kalkınma”, Der. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, **Türk Sağ Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 501.

⁷ Ahmet İnsel, “Milliyetçilik ve Kalkınmacılık”, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Cilt: 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 774.

Vietnam arasında başlayan savaş, 1960'lı yıllara ABD karşıtlığı konusunda önemli bir birikim devretmiştir.

1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşünce, devletçilik ve halkçılık kavramlarını kapitalizme karşı geliştirdiği fikirlerin, milliyetçilik kavramını da anti emperyalist bir düzlemin kurucu ögesi olarak değerlendirmiştir. Bu doğrultuda sol-sosyalist düşünce dönem içerisinde kalkınma başlığı altında devletçilik, halkçılık ve milliyetçilik kavramlarına yönelik bir dizi tartışma yürütmüş ve bu tartışmaların sürükleyicisi olmuştur. Dolayısıyla sol-sosyalist düşünün 1960'lı yıllarda, iç ve dış gelişmelerle de bağlantılı olarak, kapitalizme ve emperyalizme karşı sistematik ve tutarlı bir hat geliştirme gayreti gösteren siyasi düşünler arasında bir adım öne çıktığını söylemek mümkündür. Bu çalışma da kalkınma düşüncesinin anti kapitalizm ve anti emperyalizm ile olan ilişkisini sol-sosyalist bir perspektiften incelemektedir. Ancak çalışma, kalkınma temasına sol-sosyalist düşünle ve/ya hareketle bağ kurmuş iki entelektüelin merceğinden açıklık kazandırmayı hedefleyerek mevcut çalışmalardan farklılaşmaktadır.

1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşüncenin gerek kuramsal gerek de pratik alandaki faaliyetleri birçok yazar ve akademisyen tarafından konu edilmiştir. Bu çalışmalar sol-sosyalist düşünceye stratejik perspektiften, tematik bir çerçeveden ve/ya tek tek aktörler üzerinden bakmıştır. Ergun Aydınoglu'nun 1960 ve 1980 yılları arasındaki sol-sosyalist düşünceyi ve akımları inceleyen *Türkiye Solu (1960-1980)* başlığını taşıyan çalışmasının sırasıyla 1960-1968 ve 1968-1972 yılları arasını kapsayan bölümleri, 1960'lı yılların sol-sosyalist akımların izini sürmek bakımından öne çıkan bir çalışma olma özelliği taşımaktadır. Aydınoglu'nun kitabında sözü edilen bölümler 1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşüncenin ve hareketlerin oluşumunu, Yön, TİP ve Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketlerinin siyasi fikirlerini, beslendikleri kanalları, iktidar stratejilerini ve bu üç akımın birbirleriyle kurduğu diyalogu inceleme konusu yapmaktadır. Bu nedenle çalışmanın 1960-1972 yılları arasını kapsayan bölümleri, okuyucunun ve/ya araştırmacının 1960'lı yıllardaki sol-sosyalist düşüncenin kesiştiği ve ayrıştığı noktaları görmesi açısından önem taşımaktadır.

Aydınoğlu'na paralel bir şekilde Mustafa Şener'in *Yön*, TİP ve MDD hareketini merkeze koyan ve *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset* başlığıyla yayımlanan doktora tezi üç akımın siyasi fikirlerini, toplumsal sınıflara bakışını ve iktidar stratejilerini bütünsel bir anlamda ortaya koymak üzere tasarlanmış bir çalışmadır. Şener'in çalışması, 1960'lı yıllarda siyasi iktidarı ele geçirme motivasyonu ile hareket eden sol-sosyalist düşüncenin/hareketin temel tezlerini ve iktidar stratejilerini bütüncül olarak ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışma 1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşünce çalışmak isteyen bir kimse için temel başvuru kaynaklarından biri olma özelliği taşımaktadır.

Sol-sosyalist akımlara aktör bazlı bakan çalışmalara doğru seyir alındığında ise iki çalışma öne çıkmaktadır. Bu çalışmalardan ilki Gökhan Atılğan'ın *Yön-Devrim Hareketi* başlığıyla yayınlanan yüksek lisans tezidir. Atılğan bu çalışmasında *Yön-Devrim* hareketini Osmanlı-Cumhuriyet aydın hareketleri içerisinde bir bağlama yerleştirmekte ve bu hareketin "iktisadiyatçılığa" verdiği önemle 1960'lı yıllara kadar olan aydın hareketinden bir kopuşu simgelediğini ifade etmektedir⁸. Atılğan, *Yön-Devrim* hareketinin 1950'li yıllardan 1970'li yıllara kadar olan serüvenini kuramsal ve pratik bağlamda ele alırken kuramsal fikirlerini incelediği bölümlerde tematik bir yaklaşım da geliştirmektedir. Dolayısıyla bu çalışma bütünlüklü bir çerçeve çizmesinin yanı sıra *Yön-Devrim* hareketini incelerken tematik bir yaklaşım da geliştirmektedir.

Sol-sosyalist akımlara aktör bazlı bakan çalışmalar arasında öne çıkan bir diğer çalışma ise Artun Ünsal'a aittir. 1960'lı yıllar Türkiye'sinde sol-sosyalist siyaset için önemli bir konumda bulunan TİP'i siyasi tezleri ve örgütsel faaliyetleri açısından değerlendiren Artun Ünsal'ın *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1960-1971)* başlıklı kitabı TİP'in doğuşunu, evrimini ve siyasi tezlerini mercek altına almaktadır. Ünsal'ın bu çalışması bir siyasi parti olarak TİP'in bütün faaliyetlerini bir arada sunması bakımından değer taşımaktadır. Çalışma, TİP önderlerinin yazıları ve kitaplarının yanı sıra partinin programı ve tüzüğü, yayınlarını ve kongrelerini ele

⁸ Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi*, İstanbul, Yordam Kitap, 2008, s. 75.

alarak, okuyucuyu ve/ya araştırmacıyı parti yöneticilerinden örgüt yapısına kadar birçok konu hakkında bilgilendirmektedir. Eleştirel bir yaklaşımla TİP’le bağ kurmayı da mümkün kılan bu çalışma, ikincil kaynaklar arasında öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda Ünsal’ın çalışması okuyucuya ve/ya araştırmacıya hangi izlekleri takip etmesi konusunda da yardımcı olmaktadır.

Türkiye’de sol-sosyalist düşünüyü tematik bir noktadan hareketle inceleyen üç çalışma öne çıkmaktadır. Bu çalışmalardan ilki Hikmet Özdemir’e aittir. Özdemir’in *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi* adını verdiği bu çalışma kalkınma teması çerçevesinde *Yön* dergisi yazarlarına dayanarak bir perspektif oluşturma gayreti göstermektedir. *Yön* dergisinde yer alan yazıların tematik başlıklar doğrultusunda özenli bir tasnife tabi tutulmasının sonucu olarak ortaya çıkan bu çalışma, *Yön* dergisinin kalkınma başlığı altında sanayileşme, devletçilik ve sömürgecilik gibi kavramlar hakkındaki söylemlerini odak noktasına yerleştirmektedir. Bu çalışmanın *Yön* dergisinin kalkınma yöntemini konu alan bölümünde de Özdemir’in kitabı temel başvuru kaynakları arasında olmuştur.

Gökhan Atılğan’ın *Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye 1961-1968): Temeller ve Ayrılıklar* başlığını taşıyan makalesi de Türkiye’deki sol-sosyalist düşüncenin milliyetçilik kavramıyla hangi amaçlarla ilişki kurduğunu tartışmaktadır. Atılğan sol-sosyalist düşüncede kalkınma söylemine paralel olarak ortaya çıkan sosyalist milliyetçilik söylemini ideolojik, ekonomik ve politik bağlamda kavramaktadır. Atılğan, bu dönemde sol-sosyalist düşüncenin de söylemine yerleşen milliyetçilik söyleminin 1960’lı yıllardaki meşruiyet arayışının ve samimi bir inancın ürünü olduğunu ifade etmektedir. *Yön* dergisi, TİP ve MDD hareketinin milliyetçilik söylemini oluştururken ekonomik ve politik bağlamın da altını çizen Atılğan’a göre sosyalist milliyetçiliğin hedefleri arasında “*Türkiye’yi ilerletmek, kalkındırmak, ülkeyi emperyalizmin sömürüsünden kurtarıp bağımsızlaştırmak*”⁹ gibi unsurlar bulunmaktadır.

⁹ Gökhan Atılğan, “Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye 1961-1968): Temeller ve Ayrılıklar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 64, Sayı:3, 2009, s. 22.

Zeynep Bursa'nın 1920'li yıllardan 1970'lere kadar olan tarihsel kesit içerisinde Türkiye'de sol-sosyalist düşüncenin "kalkınma" fikriyle kurduğu ilişkiyi merkeze alan ve *Türkiye Solunda Kalkınma Düşüncesi 1920'lerden 1970'lere* ismiyle yayınlanan yüksek lisans tezi, tematik bir yaklaşım doğrultusunda sol-sosyalist düşünüyü ele alan çalışmalar arasındadır. Sol-sosyalist düşüncenin yalnızca "kalkınma" gündemiyle ilişkilendirilmesini ele alan bu çalışma, Özdemir'in çalışmasıyla benzerlik gösterse de 1960'lı yıllarda yalnızca *Yön* dergisini değil TİP'i ve MDD hareketini de inceleme konusu yapmaktadır. Sol-sosyalist düşüncenin üç ana damarını bir arada ele alan çalışma, üçüncü dünya ülkelerinde gözlenen kalkınma yöntemlerini de çalışmanın merkezine koyarak, bu yöntemlerin sol-sosyalist düşünce üzerindeki izdüşümünü araştırma konusu yapmaktadır.

1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşünce alanında çalışmaya karar verdiğim süre zarfında Ergun Aydınoglu, Hikmet Özdemir, Gökhan Atılğan, Artun Ünsal, Mustafa Şener ve Zeynep Bursa'nın çalışmaları ilk başvurduğum kaynaklar arasında olmuştur. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan *Yön* hareketi ve TİP'in kalkınma düşüncesiyle ilişkilendirilmesi, sözü edilen bu çalışmaların da yardımıyla ortaya konmuştur. Bir başka ifadeyle bu çalışmalar tez yazımı sırasında rehberlik/kılavuzluk görevi üstlenmiştir. Ancak sözü edilen çalışmalar 1960'lı yıllardaki sol-sosyalist akımları stratejik perspektifle, tematik bir yaklaşımla ve/ya aktör bazlı ele almıştır. Bu bağlamda Özdemir, Bursa ve Atılğan'ın çalışmaları sol-sosyalist düşünceyle ilişkin tematik yaklaşımlar geliştirse de sol-sosyalist düşünceyle bağ kuran tekil aydınların fikirlerini inceleme kapsamı dışında bırakmıştır. Barış Ünlü'nün *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar* adlı çalışması ve yine Gökhan Atılğan'ın *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* ismiyle yayımlanan doktora tezi bu boşlukları kapatmaya talip olsa da sol-sosyalist düşünceyle farklı kimlikler üzerinden bağ kuran aydınların fikirlerine yönelik çalışmalar eksik kalmaktadır. Daha açık bir ifadeyle sol-sosyalist düşünce ve/ya hareket içerisinde "önder" konumunda bulunmayan ve bu dönemde seslendiği kanallar itibarıyla etki yaratan aydınların sol-sosyalist düşünceyle nasıl bir bağ kurduğunu inceleyen çalışma sayısı oldukça azdır.

1960'lı yıllar sol-sosyalist düşünce içinde yaşanan canlanmanın yanı sıra akademisyenlerin, gazetecilerin, şairlerin ve yazarların kalkınma başlığı üzerinden sol-sosyalist düşünceyle ve politikayla bağlantı kurduğu özgün bir dönemi de ifade etmektedir. Öyle ki döneme dair bu özgünlüğün farkında olsam da *Yön* ve *Ant* dergisini karıştırırken bu dergilerde kalem oynatan ve çok çeşitli yetkinliklere sahip olan aydınların çeşitliliği beni şaşkınlığa uğramıştır. Buradan hareket ederek de çalışmanın temel kurgusunu bu aydın toplamı içerisinde seçilecek iki isim üzerine inşa etmek istedim.

Çalışmanın temel olarak iki aydın üzerine inşa edilmesi ise, aydınların sol-sosyalist düşünceyle kurduğu farklı bağlantı noktalarını tespit etme amacını taşımaktadır. Bu noktada 1960'lı yıllarda biri gazeteci diğeri de yazar kimliğiyle öne çıkan ve sol-sosyalist düşünceyle bağ kuran iki aydın figür olarak Çetin Altan ve Yaşar Kemal ismi gündeme gelmiştir. Bu isimlerin gündeme gelmesinin bazı sebepleri vardır. Öncelikle, seçilecek iki ismin de sol-sosyalist düşünceyle bağ kurmasına rağmen hareket ve/ya örgüt içerisinde “önder” bir konumda olmamasına dikkat edilmiştir. Bunun yanı sıra iki ismin de entelektüel faaliyetleri ve sol-sosyalist kimlikleri arasında dengeli bir ilişkinin olmasına özen gösterilmiştir. Örneğin Çetin Altan TİP'ten milletvekili olmasına rağmen gazetecilik faaliyetlerini sürdürmüştür. Yaşar Kemal ise TİP'te yöneticilik görevini üstlense de yazar kimliğiyle de öne çıkmıştır.

Çetin Altan ve Yaşar Kemal isimlerini birlikte gündeme getirme sebeplerinden bir diğeri, bu isimlerin doğumlarından itibaren benzer siyasi ve toplumsal havayı teneffüs etmesidir. 1920'li yıllarda doğan iki isim de benzer bir siyasi ve toplumsal süreç sonunda 1960'lı yıllara adım atmıştır. İki ismin de yolu 1950'li yıllarda gazetecilikte ortaklaşmış ve bu iki isim yine bu yıllarda farklı alanlarda ün sahibi olmuşlardır. Yaşar Kemal *İnce Memed* romanıyla birlikte bir yazar olarak öne çıkarken Çetin Altan yazdığı köşe yazılarıyla ün kazanmıştır.

Çetin Altan ve Yaşar Kemal'in 1960'lı yıllar boyunca besledikleri ve beslendikleri kanalların ortaklık taşıması bu iki ismi cazip kılan diğeri bir neden olmuştur. İki isim de 1960'lı yıllar boyunca sol-sosyalist düşünce için önemli yerleri olan

Yön ve *Ant* dergisi için düzenli olarak yazılar kaleme almıştır. Bunun yanı sıra Kemal 1962’de, Altan 1965’te TİP üyesi olmuştur. Burada bir parantez açmak gerekmektedir. Sırasıyla *Yön* ve *Ant*’ta yazan ve TİP’li olan iki aydının düşünceleri bu dergi ve partinin hattı takip edilerek ortaya konmuştur. Dolayısıyla MDD hareketinin kalkınma hakkındaki söylemleri çalışmanın dışında bırakılmıştır¹⁰. Son olarak da 1960’lı yıllarda izledikleri siyasi hat konusunda ortaklaşan Altan ve Kemal’in sol-sosyalist düşünle kurduğu bağlantıda farklı unsurları öne çıkarmaları, bu iki ismi çalışmanın omurgası haline getirmiştir. Daha açık bir ifadeyle Altan kalkınmanın devletçilik ve millileştirme enstrümanları üzerinde dururken Kemal anti emperyalist bir çizgide bağımsızlığı, insanı ve kültürü öne çıkarmıştır. Bu yönüyle Altan ve Kemal’in sol-sosyalist düşünün gündeminde olan kalkınma, devletçilik, halkçılık ve milliyetçilik gibi konuları nasıl bir dille ve doğrultuyla aktardığı bu çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın bir diğer özgün yanı ise, fitili 1968’de TİP içerisinde ateşlenen tartışmaların seyrini Çetin Altan ve Yaşar Kemal’in politik merceğinden izlemesidir. Yukarıda sözü edilen çalışmalar bu tartışmaları yalnızca Behice Boran ve Sadun Aren kanadıyla Mehmet Ali Aybar kanadının karşılıklı kuramsal ve politik tezleriyle ele almaktadır. Bu kavrayış tarzı tartışmalara nüfuz etmeyi önemli oranda sağlasa da parti içerisinde yer alan entelektüellerin hangi bağlantı noktaları aracılığıyla nasıl saf tuttıkları boşlukta kalmaktadır. Bu durumda makro bir düzlemde mikro düzleme yönelmek ve entelektüellerin kuramsal ve politik konumlanışlarını teşhis etmek gerekmektedir.

Çalışmada inceleme kapsamına alınan Çetin Altan ve Yaşar Kemal’in kuramsal ve politik fikirleri 1960’lı yılların kuramsal, politik ve toplumsal tartışmaları bağlamında kavranmaktadır. Bir başka deyişle iki entelektüelin fikirleri bağımsız bir biçimde değil bütünlüklü bir yapı içerisinde etkileşimli olarak incelenmektedir.

¹⁰ Komintern’in az gelişmiş ülkeler için önerdiği iktidar yöntemini benimseyen MDD Hareketi, Türkiye’yi yarı sömürge ve kapitalistleşmemiş bir ülke olarak görmektedir. Dolayısıyla iktidar yönteminde de iki aşamalı bir perspektifi ortaya koymaktadır. MDD Hareketine göre ilk aşamada burjuva devrimi tamamlanacaktır. Marksizm’in tarif ettiği temel toplumsal sınıflar ortaya çıktıktan sonra ise Türkiye sosyalist bir devrim aşamasına hazır hale gelecektir.

Böylelikle hem Altan'ın hem de Kemal'in Türkiye'nin sorunlarına yönelik geliştirdiği çözüm önerileri entelektüel bir diyalogun da ürünü olmakta ve bu dönemde öne çıkan sol-sosyalist yönelimli aydınların fikirleriyle bağlantılı bir şekilde ifade edilmektedir.

1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşün ve hareketlerin incelendiği çalışmaların yanı sıra Altan'ın çalışmalarını merkeze alan makaleler ve çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalar arasında 1960-1971 yılları arasını kapsamasından ötürü Metin Çulhaoğlu'nun, Altan'ın *Onlar Uyanırken Türk Sosyalistlerinin El Kitabı* kitabına yazdığı sunuş yazısı ve Tanıl Bora'nın *Birikim* dergisinde yayınlanan *60'lar Solunun Popüler Yazarı Çetin Altan, Neyi Nasıl Anlatıyor, Neler Diyordu?: Hödükler ve Sosyalizm* çalışması öne çıkmaktadır. Çulhaoğlu'nun yazısı ve Bora'nın makalesi Altan'ı konu eden bölümün oluşturulması sırasında genel bir çerçeve sunması bakımından önem taşımaktadır. Çulhaoğlu'nun sunuş yazısı, *Onlar Uyanırken Türk Sosyalistlerinin El Kitabı* çalışmasını odak noktasına alarak Altan'ın bu kitapta dile getirdiği fikirleri 1960'lı yıllar içerisinde bir konuma yerleştirmektedir. Ancak çalışma sadece bir kitaba odaklandığından dolayı Altan'ın kullandığı malzemeye bütünüyle nüfuz edememektedir. Buna karşılık Bora'nın makalesi Altan'ın çeşitli yazıları ve kitaplarından yola çıkarak okuyucuya ve/ya araştırmacıya daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Ancak Bora'nın çalışması Altan'ın 1960'lı yıllardaki fikirlerinin temel yapı taşlarını ortaya koysa da Altan'ın kalkınma düşüncesini ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi için kullanıma soktuğu enstrümanları ele almaktan uzak bir görüntü sunmaktadır. Yaşar Kemal ismine gelince, Kemal'in kalkınma ve bu başlıkla ilişkili olarak devletçilik, halkçılık veya milliyetçilik hakkındaki fikirlerini bütünlüklü bir anlamda ele alan bir çalışma bulunmamaktadır¹¹. Bu nedenle çalışmanın Yaşar Kemal'i inceleyen bölümü ikincil kaynakların yokluğunda oluşturulmuştur.

Çalışma mevcut bölüm ve sonuç bölümü hariç dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, esas olarak DP dönemine, 27 Mayıs Darbesi'ne ve 1961 Anayasası'nın incelenmesine ayrılmıştır. DP döneminin ele alındığı iki alt başlık,

¹¹ Çeşitli yüksek lisans ve doktora tezleri Yaşar Kemal'e odaklansa da bu tezler yazarın edebi yönünü inceleme konusu yapmaktadır.

ayrıntılı bir analiz sunmaktan ziyade bu dönemdeki ekonomik, siyasi ve toplumsal gelişmeleri ulusal ve uluslararası bağlama yerleştirerek DP'nin akademisyenler, aydın çevreler ve gazetecilerle girdiği ilişkiyi göstermek üzere kurgulanmıştır. Bu kurgu aynı zamanda DP'nin “kırılma yılları” olarak değerlendirilen süreçte, sözü edilen kesimlerin hangi gerekçelerle toplumsal muhalefet bloğuna eklemlendiğini göstermeye de yardımcı olmaktadır. 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne ayrılan alt başlık darbeyi yapan iradenin perspektif ve hukuki dayanak sorununu çözmek üzere aydın çevrelerle nasıl bir bağlantı kurduğuna odaklanmıştır. Uluslararası ortam ve Türkiye'deki ekonomi politikalarının anlatıldığı alt başlık ise gelişmiş kapitalist ülkelerde ve üçüncü dünya ülkelerinde sözü edilen dönemin baskın ekonomi politikalarına yer vermiştir. 1961 Anayasası'nın incelendiği alt başlıkta anayasanın getirdiği sınırlamalar ve yenilikler ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarla ilişkili olarak ele alınmıştır. Birinci bölümün son alt başlığında ise sol-sosyalist düşüncenin hangi alanlarda etki uyandırdığı ortaya konmuş ve bu alt başlık ikinci bölüme geçmeden evvel köprü vazifesi üstlenmiştir.

Çalışmanın iki alt başlıktan oluşan ikinci bölümü sırasıyla *Yön* dergisi ve TİP'in kalkınma fikirlerine ayrılmıştır. Birinci alt başlık *Yön* dergisinin söylemini konu etmektedir. Bu doğrultuda *Yön* dergisinin devletçilik, halkçılık ve milliyetçilik gibi kavramları nasıl bir içerikle sundukları birincil ve ikincil kaynaklar rehberliğinde ortaya konmuştur. Özdemir'in *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*, Atılgan'ın *Yön-Devrim Hareketi* ve Bursa'nın *Türkiye Solunda Kalkınma Düşüncesi 1920'lerden 1970'lere* adlı çalışması bu alt başlıkta yararlanılan ikincil kaynaklar arasındadır. Birincil kaynak olarak ise doğrudan *Yön* dergisi yazarlarına başvurulmuştur. Bu yazarlar arasında da Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal ve İlhan Selçuk öne çıkan isimler arasındadır. İkinci bölümün ikinci alt başlığı ise TİP'in kalkınma söylemine yer vermektedir. TİP'in devletçilik, halkçılık ve milliyetçilik kavramlarına hangi anlamları yüklediği ve bu kavramların kalkınmayla olan ilişkisi bu alt başlığın odak noktasıdır. TİP'in 1964 Programının yanı sıra parti önderleri arasında öne çıkan iki isim olarak Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran'a başvurulmuştur. Bu bölümde hedeflenen üçüncü ve dördüncü bölüme geçmeden önce dönemin öne çıkan iki aktörünün kalkınma düşüncesiyle kurduğu ilişkinin mahiyetini ortaya koymaktır.

Bu sayede Çetin Altan'ı ve Yaşar Kemal'i konu alan bölümlerin 1960'lı yıllar içerisinde bir konuma yerleştirilmesi mümkün olacaktır. Bu alt başlıkta faydalanılan ikincil kaynaklar arasında Bursa'nın kitabı, Ünsal'ın *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)* ve Şener'in *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset* adlı çalışması yer almaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü Altan'ın kuramsal fikirlerine odaklanmaktadır. Bu bölüm üç alt başlık halinde kurgulanmış ve sırasıyla Altan'ın 1970'li yıllara kadar olan yaşam serüvenini; kalkınma, devletçilik ve halkçılık hakkındaki fikirlerini; anti emperyalizm düşüncesini ele almaktadır. Altan'ın yaşamını merkeze alan ilk alt başlık Altan'ın doğumundan 1970'li yıllara kadar olan yaşam hikayesini anlatmaktadır. Bu başlıkta Altan'ın 1960'lı yıllara ulaşmadan evvel hangi güzergahı takip ettiği, DP iktidarına ve 27 Mayıs Darbesi'ne yaklaşımı ele alınmaktadır. Bu doğrultuda Altan'ın *Akşam* ve *Milliyet* gazetelerinde gündeme ilişkin kaleme aldığı yazılar birincil kaynak olarak öne çıkmaktadır. Üçüncü bölümün ikinci alt başlığı Altan'ın kuramsal yapıtları çerçevesinde kalkınma, devletçilik ve halkçılık başlıklarına yaklaşımını mercek altına almaktadır. Bu bağlamda Altan'ın kalkınma başlığına yönelik düşüncelerinde odaklandığı nokta da açıklık kazanmaktadır. Ayrıca bu bölüm Altan'ın üslubu hakkında okuyucuyu bilgilendirmeyi de amaçlamaktadır. Üçüncü bölümün son alt başlığı ise Altan'ın emperyalizm karşısında konumlanışını ekonomik ve politik yönlerden ortaya koymaktadır. Bu bölümde yazarın *Onlar Uyanırken Türk Sosyalistlerinin El Kitabı*, *Sömürücülerle Savaş*, *Atatürk'ün Sosyal Görüşleri*, *Geçip Giderken*, *Suçlanan Yazılar*, *Ben Milletvekili İken* ve *Kavak Yelleri ve Kasırgalar* kitabı kullanılan birincil yapıtlar arasındadır. Bu yapıtlara ek olarak Altan'ın *Yön* ve *Ant* dergisine yazdığı yazılar da kullanılan kaynaklar arasındadır. Ancak Altan'ın bu dönemdeki köşe yazıları büyük oranda çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü Yaşar Kemal ismine ayrılmıştır. Üçüncü bölüm gibi bu bölüm de üç alt başlık halinde kurgulanmıştır. Kemal'in 1970'li yıllara kadar olan hayatını anlatan ilk alt başlık aynı zamanda onun Çukurova yıllarında hangi aydın çevrelerle ilişki kurduğuna ve entelektüel gelişiminde pay sahibi olan temel unsurlara yer vermektedir. Yine Altan'a paralel olarak Kemal'in de 27 Mayıs 1960

Darbesi hakkındaki fikirlerini öğrenmek açısından *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı köşe yazılarına ve yaptığı röportajlara başvurulmuştur. Son bölümün ikinci alt başlığı Kemal'in büyük oranda *Ant* dergisindeki yazılarına dayanarak kalkınma ve toplumsal sınıflar konusunda söylediklerine genel bir çerçeve kazandırma amacı gütmektedir. Bu alt başlık aynı zamanda Kemal'in politik yazılarında beslendiği kaynakları da öne çıkarmaktadır. Dördüncü bölümün son alt başlığı ise Kemal'in yeni sömürgecilik, bağımsızlık ve kültür hakkındaki fikirlerini incelemektedir. Bu fikirlerin incelenmesi sonucunda ise Kemal'in sömürgecilik ve kültür arasında kurduğu ilişkinin özgün boyutlarını ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Dördüncü bölüm Kemal'in *Ant* dergisi yazılarının yanı sıra Alpay Kabacalı'nın derlediği kitaplara da dayanmaktadır. Kemal'in politika yazılarını bir bütün halinde sunan *Ustadır Arı*, *Baldaki Tuz*, *Ağacın Çürüğü* ve *Zulmün Artsın* isimlerini taşıyan kitaplar bu bölümde yararlanılan eserler arasında yer almaktadır. Yaşar Kemal'in edebi eserleri ise çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1960'LARA UZANAN BİR KÖPRÜ OLARAK 1950'Lİ YILLAR: EKONOMİK, SİYASAL VE TOPLUMSAL GELİŞMELER

1.1. Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı

Türkiye’de 14 Mayıs 1950 yılında yapılan genel seçimlerde, yirmi yedi yıllık Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) iktidarına son veren Demokrat Parti (DP), 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleştirilen darbe sonucunda on yıllık iktidarını kaybetmiştir. Sırasıyla 1954 ve 1957 yıllarındaki genel seçimlerde de birinci parti olan DP¹², iktidarda olduğu on yıllık süre zarfında, ekonomi, toplum, iç ve dış siyaset başta olmak üzere birçok alanda farklı politikalar geliştirmiştir. DP’nin izlediği bu politikalar halk kesimlerinden önemli oranda destek bulmuş olsa da özellikle DP’nin son yıllarında toplumsal muhalefet, çeşitli kanallar vasıtasıyla kendisini ortaya koymuştur. Bu anlamıyla DP iktidarının devraldığı ekonomi politikalarının, sınıfsal karakterinin, son döneminin ve karşısında konumlanan toplumsal muhalefet unsurlarının ortaya konması 27 Mayıs Darbesi’ne giden sürecin, bu süreçte öne çıkan aktörlerin incelenmesini ve 1960’lı yıllarda yaşanan gelişmelerin anlaşılmasını olanaklı hale getirecektir.

1946 yılının ekonomik ve siyasi anlamda Cumhuriyet Türkiye’si için önemli bir yıl olduğunu belirterek başlamak gerekmektedir. 1946 yılında iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İsmet İnönü öncülüğünde, çok partili siyasal yaşamın hayata geçirilmesi için gerekli adımları atmış ve uygulanan ekonomi politikalarını değişime uğratmıştır. Korkut Boratav’ın “*Dünya Ekonomisiyle Farklı Bir Eklemlenme Denemesi: 1946-1953*”¹³ olarak adlandırdığı dönemin başlangıcını ifade eden bu yıl

¹² DP sırasıyla 1954 Genel seçimlerinde %58,42 ve 1957 Genel seçimlerinde %47,70 oranlarında oy almıştır. Bkz.: Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 122 ve s. 171.

¹³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003, 93.

aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'nın (1939-1945) sonuna denk gelmektedir. Savaşın sonunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) iki karşıt kutup olarak belirlediği soğuk savaş olarak adlandırılan döneme geçilmiştir. ABD, yeni bir dengenin olduğu dünya kapitalist sistemine öncülük ederken SSCB de kapitalizmin tam karşısında konumlanarak sosyalist kampı güçlendirmeyi hedeflemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan SSCB'nin yıkıldığı 1991 yılına kadar iki karşıt kutup arasında ekonomik, siyasal, askeri ve ideolojik anlamda amansız bir rekabet meydana gelmiştir. Soğuk Savaş olarak da adlandırılan bu dönemde ABD ve SSCB, hem bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler üzerinde hem de az gelişmiş ülkeler üzerinde hegemonya tesis etmeye çalışmıştır. ABD'nin Türkiye ile geliştirdiği siyasal ve ekonomik ilişkiler de bu rekabetin bir ürünü olarak anlam kazanmaktadır. ABD ve Türkiye arasında kurulacak bir ilişki Türkiye'nin SSCB radarından çıkmasını kolaylaştırmış ve Türkiye'yi ABD'nin çekim alanına sokmuştur. Başka bir deyişle ABD'nin izlemiş olduğu çevreleme politikası için Türkiye'nin jeopolitik konumu SSCB'nin yayılmasını engellemek ve bölgedeki SSCB etkinliğini sınırlamak açısından önem arz etmiş ve ABD kendi bloğunu güçlendirmek için Türkiye ile yeni ilişkiler geliştirme yoluna girmiştir.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra izlediği ekonomi politikalarıyla birlikte, dümenini ABD tarafına doğru kırdığını söylemek gerekmektedir. 1946 yılından başlayarak siyasal ve ekonomik alanda yaşanan dönüşümler gerek dünya kapitalist sistemine eklemlenme girişimi ve isteğine gerek de ABD'yle geliştirilen ilişkilerin boyutuna örnek olarak gösterilebilir¹⁴. Buradan hareketle, Türkiye'nin dünya kapitalist sistemine eklemlenmesi için korumacı ve dışa kapalı ekonomi politikaları yerine dışa açık ve liberal bir ekonomi politikasını uygulamaya koyduğunu söylemek mümkündür. Uygulamaya konulan liberal ekonomi politikalarının mahiyetini 1948'de gerçekleşen Türkiye İktisat Kongresi'nde de görmek mümkündür. Liberal ekonomi politikalarıyla birlikte gözlenen değişimler Boratav'ın sözleriyle:

¹⁴ Türkiye 1947 ve 1948 yıllarında Truman Doktrini ve Marshall Yardımları çerçevesinde ABD tarafından sağlanan yardımları kabul etmiştir. Bkz.: Sander, **a.g.e**, s. 231-234.

“1946 yılına salt iktisadi bakımdan da bir dönüm noktası niteliği kazandıran özellik, on altı yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde artırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur”¹⁵.

Korkut Boratav’ın altını çizdiği Türkiye’de yerleşmeye başlayan bu ekonomik yapının aynı zamanda dünya kapitalist sisteminin ihtiyacına denk düştüğünü belirtmekte yarar vardır. ABD’nin Türkiye’ye yaptığı yardımların ve açtığı kredilerin, savaş sonrası dünya piyasasındaki ham madde eksikliğini Türkiye aracılığıyla gidermeye yönelik olduğu söylenebilir. 1950’de hazırlanan Dünya Bankası raporunda Türkiye’nin sanayileşme hedefinden vazgeçmeden, önceliği emekleme evresindeki ağır sanayi yatırımları yerine tarımsal üretime dayalı sanayiye vermesi gerektiği fikri bu duruma örnek olarak gösterilebilir¹⁶. Dolayısıyla bu raporun uluslararası iş bölümünde Türkiye’ye biçtiği görev, Türkiye’nin tarım üretimi konusunda uzmanlaşmasıdır.

İktisat politikalarında yaşanan bu değişime ve dünya ekonomisiyle eklemlenme sürecine çok partili siyasal yaşama geçiş de eşlik etmiştir. Türkiye’de çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte, 1946’da kurulan DP, dört yıllık muhalefet döneminden sonra %52,7 oy oranına ulaşarak iktidar olmuştur. DP, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’nin içinde bulunduğu durumu ve bu durumdan doğan toplumsal huzursuzluğu kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Bu duruma ilaveten tek parti yönetiminden hoşnutsuz olan geniş halk kesimleri de DP’yi bir kurtuluş kapısı olarak görmüştür. Ayrıca Türkiye’nin Batı bölgesindeki ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahibi çiftçiler, savaş yıllarında mal darlıkları sonucunda fiyat artışlarından yararlanarak güçlenmiş ve CHP karşısında DP’yi desteklemişlerdir. Bir başka deyişle ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin yönelimleri CHP yönetimiyle çelişkiye düşerek Kemalist önderlikten kopmuş, ülkeyi 1920’li yıllardan itibaren yöneten iktidar bloku ve eski burjuva koalisyonu çatlamış ve burjuvazi ilk kez yönetici

¹⁵ Boratav, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁶ Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 82.

bir güce sahip olmuştur¹⁷. Dolayısıyla ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin yönelimleri DP aracılığıyla Türkiye'nin temel ekonomik yönelimi haline gelmiştir. Bu nedenle DP'nin dayandığı sınıfsal koalisyonun merkezinde ticaret burjuvazisinin ve büyük toprak sahiplerinin olduğunu söylemek gerekmektedir.

DP'nin dayandığı sınıfsal koalisyonun çevresini ise tek parti yönetiminden hoşnutsuz geniş halk kesimleri, siyasal anlamda özgürleşme talebini dile getiren aydınlar ve gazeteciler oluşturmuştur. Tek parti yönetimine karşı “Yeter! Söz Milletindir” sloganını bayraklaştıran DP, tek parti döneminin “olumsuz izlerini” kendi lehine işlevsel bir şekilde kullanarak geniş halk kesimlerinin siyasal mücadeleye katılımı artırmak için önemli adımlar atmıştır. Cem Eroğul bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“(…) DP'nin halkı siyasal mücadeleye katıcı tutumuna da parmak basmak gerekir. Gerçekten de bu partinin iktidara gelişi yaygın bir halk hareketi ile mümkün olmuştur. DP'nin geliştirdiği yöntemler, o zaman kadar memleketimizde yürürlükte olan siyasal mücadele usullerini tamamen değiştirmiştir. Eskiden çok önemli ve ancak uzaktan saygıyla bakılabilecek şahsiyetler olarak görülen milletvekilleri halkın ayağına gelmeye başlamışlar; devlet adamları, politikacılar, propagandacılar, oy toplayabilmek için çamurlu köy yollarını aşındırır olmuşlardır.”¹⁸

1946'daki ve 1950'deki genel seçimler sonucunda halk siyasetin edilgen bir öznesi olmaktan çıkıp kendi siyasal tercihleriyle siyasetin yönünü tayin etmeye ve aktif siyasete katılmaya başlamıştır. Ancak burada vurgulanan yön tayininin biçimsel bir karakter taşıdığını eklemek gerekmektedir. Halkın siyasete etkin bir şekilde katılımı 1960'lı yıllarda çok daha görünür bir hal almıştır. 1950'li yıllarda halk, siyasetin pasif bir öznesi olmaktan kurtulmuş fakat siyasetin sürükleyici öznesi olmaktan ziyade siyasete katılım kanallarını kullanarak çıkarlarını savunma peşine düşmüştür¹⁹.

¹⁷ Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri*, İstanbul, Yordam Kitap, 2010, s. 159-160.

¹⁸ Cem Eroğul, *Demokrat Parti*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1990, s. 64.

¹⁹ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 117.

DP'nin uyguladığı ekonomi politikalarının, DP'yi iktidara taşıyan sınıfsal koalisyonun istekleriyle uyumlu bir nitelik arz ettiğini öne sürmek mümkündür. Ancak bir noktanın vurgulanması gerekmektedir: DP'nin, ilk yıllarında uyguladığı ekonomi politikaları 1946 yılında değişen ekonomi politikalarıyla bir süreklilik içerisinde. Bu anlamıyla Boratav'ın yaptığı dönemsel sınıflandırmanın²⁰ son derece yerinde olduğunu vurgulamak gerekmektedir. DP tarafından dünya sistemiyle eklemlenme ve bunun sonucunda dışa açılma, devletçilik politikalarının tasfiyesi, serbest piyasanın kurulması ve liberalleşme politikaları sürdürülmüş ve bu politikalar kendisinden önceki döneme oranla daha da derinleştirilmiştir. Mete Kaan Kaynar'ın da yerinde tespitiyle, *“Osmanlı'nın son döneminden, 1950'ler Türkiye'sine kadar küresel kapitalizmin Türkiye'ye etkisinden, DP döneminde ise küresel kapitalizmin Türkiye'yi yönlendirmesinden bahsetmek yanlış bir ifade olmayacaktır”*²¹. DP'nin uyguladığı ekonomi politikalarının kopuş boyutu da kuşkusuz ki burada aranmalıdır.

Yukardaki satırlarda dünya kapitalist sistemi içerisinde Türkiye'nin tarımsal üretim konusunda uzmanlaşması gerektiği fikri dile getirilmişti. DP'nin ABD ile geliştirdiği ilişkiler²² ve dayandığı sınıfsal koalisyon doğrultusunda bir değerlendirme yapılacak olursa DP'nin ekonomi politikalarının merkezinde tarımsal üretime dayalı sanayileşmenin olduğunu söylemek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde, Türkiye'nin Avrupa'ya gıda maddesi ve hammadde sağlaması ve Türkiye'deki işlenmeyen geniş toprakların ekime açılması yeni üretim ve kâr olanaklarını beraberinde getirmiştir²³. Bu olanakların değerlendirilmesi ise DP'nin 1950'den itibaren tarımsal üretimi destekleyici politikalarıyla mümkün olmuştur. Tarımsal kesime yönelik kredilerle gelir ve kaynak aktarımının sağlanması, yaygınlaşan destekleme alımları ve kredi faizlerinin

²⁰ Boratav DP'nin ekonomi politikalarının 1946-1950 yılları arasındaki değişimle süreklilik içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Bkz.: Boratav, **a.g.e.**, s.99.

²¹ Mete Kaan Kaynar, “Türkiye'nin Altmışlı Yılları Üzerine Bazı Notlar”, Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1960'lı Yılları** İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 55.

²² Türkiye'nin, 1950-1953 yılları arasında gerçekleşen Kore Savaşı'nda ABD'nin yanında saf tutması ve Kore'ye asker göndermesi, 1952 yılında North Atlantic Treaty Organization'a (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü veya bilinen adıyla NATO) üye olması bu duruma bir örnek niteliğindedir.

²³ Kazgan, **a.g.e.**, s. 80.

düşürülerek kredi hacminin artırılması²⁴ DP'nin bu tutumuna örnek olarak gösterilebilir.

DP'nin tarımsal üretimi teşvik edici politikalarına paralel olarak, ABD'nin ekonomik yardımları, hava koşullarının tarımsal üretim üzerindeki elverişli etkisi ve Kore Savaşı nedeniyle Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlere dönük talebin artması gibi olumlu gelişmelerin bir araya gelmesiyle Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı, demokratların bile beklentilerini de aşan bir düzeyde olmuştur²⁵. Öyle ki 1950-1953 yılları arasında Türkiye'deki kalkınma göstergeleri incelendiğinde tarımın birinci sırada yer aldığı gözlemlenmiştir. Tarımsal üretime dayalı bu kalkınma modeli sonucunda Türkiye'nin hızlı bir büyüme sürecine girmesi, geniş halk kesimlerinin refah seviyesinde bir artışı da beraberinde getirmiştir. Ancak 1954'ten itibaren Türkiye'nin ekonomik performansı 1950-1953 dönemine göre farklı bir seyir izlemiştir. Dönemsel olarak ortaya çıkan elverişli hava koşullarının ortadan kalkması, Kore Savaşı'nın sona ermesi ve ABD'nin dış yardımlar konusunda daha temkinli davranmaya başlaması Türkiye ekonomisinde bir durgunluğa neden olmuştur. Ekonomideki bu durgunluğun aşılmasına yönelik kimi tedbirler alınsa da bu tedbirlerin bütünlüklü bir politikanın parçası olduğunu söylemek mümkün değildir.

1.2. DP İktidarının Kırılma Yılları ve 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Giden Süreç

1954 yılı Türkiye ve DP için ekonomik bakımdan bir dönüm yılı olmasının yanı sıra, Eroğul'un DP dönemine dair yaptığı sınıflandırma izlenecek olursa, aynı zamanda DP'nin “yükselme devri”nden “duraklama devri”ne²⁶ girdiği yılın da başlangıcıdır. Bu bağlamda Eroğul DP'nin duraklama devrini değerlendirirken önemli bir hususu vurgulamaktadır: DP'nin 1954'teki genel seçimlerde yüzde 58,42 oy alarak

²⁴ Feridun Cemil Özcan, “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 40.

²⁵ A.g.e., s. 41.

²⁶ Eroğul, a.g.e., s. 129.

meclis içerisinde yüzde 93 gibi önemli bir çoğunluğu sağlaması aynı zamanda DP için önemli bir zaaf kaynağı olmuştur²⁷. Genel seçimlerde sağlanan başarı, dönemsel olarak görülen olumlu koşulların ortadan kalkmasına rağmen uygulanan ekonomi politikalarının sürdürülmesine ve başta Adnan Menderes olmak üzere DP yöneticilerinin kendilerine yöneltilen eleştirileri görmezden görmesine neden olmuştur. 1954 Genel Seçimlerinden sonra Menderes'in katıldığı bir sohbette sarf ettiği şu sözler DP yöneticilerinin özgüveni ve kendilerine yöneltilen eleştirilere nasıl yaklaşacağı konusunda değerli ipuçları vermektedir:

“Şimdiye kadar ben, siz gazetecilere danışmaya değer veriyordum. Acaba ilaç diye aspirin mi, yoksa optalidon mu kullanmak münasiptir diye fikrinizi soruyordum. Halkın coşkun güveni şimdi şunu belli ediyor ki, böyle bir danışmaya ihtiyacım yoktur. Ben kendi kendime son kararı vereceğim, dilersem aspirin, dilersem optalidon kullanacağım.”²⁸

DP yöneticileri hem kendi içindeki hem de dışındaki muhalif sesleri, seçimlerde aldıkları oy oranını göz önünde bulundurarak, “millet iradesi”ne bir tehdit olarak algılamış ve muhalif seslere karşı tahammülsüz bir tutum takınmıştır. Bu duruma ise baskı politikalarının sol ve sosyalist düşünceden²⁹ geniş toplumsal muhalefet bloğuna doğru genişlemesi eşlik etmiştir.

Türkiye 1950’li yılların ikinci yarısına girdiğinde, ekonomik ve toplumsal anlamda zor bir sürecin başlangıcına sahne olmuştur. Bu zorlu sürecin birinci ayağını ekonomik alanda sürdürülmek istenen politikalar ve buna bağlı olarak beliren ekonomik durgunluk, ikinci ayağını ise DP iktidarının baskısı nedeniyle günden güne artan toplumsal huzursuzluk oluşturmuştur. Ayrıca 1955 yılında DP’nin politikalarına karşı parti içerisinde de bir muhalefet oluşmuş ve on dokuz milletvekili DP’den ayrılarak Hürriyet Partisi’ni (Hür P) kurmuştur. Bütün bunlar düşünüldüğünde, DP’nin önünde aşılması zor görevlerin olduğu açıktan açığa kendini hissettirmeye başlamıştır.

²⁷ A.g.e., s. 99.

²⁸ Akt.: Kadir Dede, “Forum Dergisi”, Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 452.

²⁹ 1951 ve 1952 yıllarında Türkiye Komünist Partisi’ne yönelik gerçekleştirilen tevkifat ve sol/sosyalist düşüncenin baskı altında tutulması bu durumun birer örnekleridir. Bkz.: Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2008, s. 35.

1950-1953 yılları arasında gerçekleşen ekonomik büyüme, geniş halk kesimlerinin hayat standartlarının iyileşmesini sağlamış ve bu iyileşme 1954'teki genel seçimlerde DP'nin yüksek bir oy oranına ulaşmasında tetikleyici bir unsur olmuştur. Bu nedenle DP her ne pahasına olursa olsun tarımsal üretimin desteklenmesi ve genişlemeci ekonomi politikaları konusundaki fikirlerini aynı gayretle sürdürmüştür. Bu doğrultuda DP tarım kredilerini, fiyat destekleme programlarını ve kamu yatırımlarının hızla arttırılmasını enflasyonist bir finansmanla³⁰ sürdürmeye çalışmıştır³¹. Ancak dönemin başından bu yana gelişme gösteren sanayi burjuvazisinin, DP'nin tarım merkezli ekonomi politikalarından duyduğu rahatsızlık 1950'li yılların sonuna doğru iyiden iyiye artmaya başlamıştır. Örneğin bu dönemde sanayi burjuvazisi gelişigüzel himaye ve kredi politikalarından hoşnutsuzluk duymuştur³². Burada bir noktanın altını çizmek gerekmektedir: Sanayi burjuvazisi, DP'nin ekonomi politikalarından tümüyle rahatsız değildir. Hatta enflasyonist politikaların bu kesimin büyümesine katkıda bulunduğu da söylenebilir fakat sanayi burjuvazisi bu politikaların belirli bir plan doğrultusunda olmasını istemektedir. Başka bir deyişle sanayi burjuvazisinin gelişigüzel ekonomik büyümeden öte planlı bir kapitalist kalkınma modelini savunduğunu iddia etmek mümkündür. Fakat başta Menderes olmak üzere DP yöneticileri için, “planlama” sözcüğü SSCB'ye ve bununla bağlantılı olarak komünizme eşit olduğu için, bu dönemin ekonomik politikalarının bütününe “plansızlığın” hâkim olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

DP'nin politikalarına karşı eleştiri dozunu yükselten muhalefet odakları çeşitli kanallar aracılığıyla bu eleştirilerini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda gerek siyasi parti düzeyinde gerek de basın ve üniversite gibi entelektüel mecralarda eleştirilerini geliştiren muhalefet, DP'nin baskıcı politikaları başta olmak üzere demokratikleşme, ekonomi politikalarının reel duruma göre organize edilmesi, basın özgürlüğünün tesis edilmesi ve dinin siyasete alet edilmesi gibi konuları gündemde

³⁰ Enflasyonist finansman ile Merkez Bankası'nın para arzını genişleterek kamusal harcamaların artmasını sağlamaktadır. Ancak mal üretiminin sabit kaldığı durumlarda para arzının genişlemesi malların fiyatında bir yükselmeye neden olmaktadır. Dolayısıyla enflasyonist politikaların sabit gelirli yurttaşların alım gücünü düşüren bir politika olduğunu söylemek mümkündür.

³¹ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 167.

³² A.g.e., s. 168.

tutmaya çalışmışlardır. Sözü edilen tartışma başlıklarında ortak bir tutum sergileyen muhalefet odakları bu sayede önemli bir uyum yakalamış ve bir blok halinde hareket etmeye başlamıştır. Bu noktada akademisyenler ve özel olarak *Forum* dergisi için ayrı bir parantez açmak gerekmektedir.

Akademisyenler 1950'li yılların başlarında DP'ye sempatiyle yaklaşıyorlar da bu dönemin ortalarından itibaren eleştiri oklarını DP'ye yöneltmişlerdir. Bu durum, DP'nin iktidara gelmeden evvel verdiği demokratikleşme ve özgürlük ortamının sağlanması gibi vaatlerin gerçekliğini yitirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Akademisyenler ve aydınların DP'ye karşı takındığı eleştirel tutumun somut bir sonucu olarak ise 1954 yılında *Forum* dergisi yayın hayatına başlamıştır. İçerisinde Aydın Yalçın, Cahit Talas, Şerif Mardin, Turhan Feyzioğlu, Osman Okyar ve Bülent Ecevit gibi birçok önemli akademisyen ve aydını barındıran dergi³³, DP'yi siyasi ve ekonomik bakımdan çeşitli eleştirilere tabi tutmuştur. Özellikle 1960'lı yıllarda sıkça gündeme gelen ve tartışma yaratan planlama ve kalkınma yöntemleri çok daha erken tarihlerde derginin birçok sayısında ele alınmıştır. Örneğin Aydın Yalçın için planlama, kalkınmak isteyen ülkeler için hayati bir önem teşkil etmektedir:

“Kalkınmak isteyen muhtelif memleketler, plan, iradi ve şuurlu müdahale ve kontrol mekanizmalarını bir kenara bırakıp, yola çıktıkları takdirde az zamanda hayal kırıklığına uğramışlardır. Çünkü bünyevi muvazenesizlikler, elde mevcut kaynaklarla, bunlardan müstakil olarak, başka amillerin tesiri ile meydana gelen temayüller ve onların yarattığı talepler çok defa birbiriyle uyumsuz, çelişmeli durumlar yaratmışlardır; bu yüzden, ekonominin ilerleyen bir muvazene halinde bulunmasını önlemişlerdir.”³⁴

Kurulduğu tarihten itibaren çeşitli vesilelerle planlama ve kalkınma konularını tartışmaya açan dergi diğer taraftan da entelektüelin görevinin sınırlarını saptamaya dönük kimi tartışmalar yapmış ve bu doğrultuda entelektüelin sorumluluklarını da belirlemeye çalışmıştır. Dergide Metin And, Aziz Nesin ve Şerif Mardin gibi aydınlar, aydın-politika ilişkisine dair önemli yazılar kaleme almış ve aydının görevlerine belirli bir doğrultu kazandırmak istemişlerdir. Ayrıca derginin kimi sayılarındaki başyazılar doğrudan aydın ve politika ilişkisini konu almıştır:

³³ Dede, a.g.e., s.454.

³⁴ Aydın Yalçın, “İktisadi Planlama ve Kalkınma”, *Forum*, Sayı: 49, 1 Nisan 1956, s. 10.

“Şüphesiz bu memlekette yeniden bir Atatürk devri yaratılamaz. Çok müstesna tarihi şartların mahsulü olan öyle bir devri tekrar yaşamaya ne imkan ne de lüzum vardır. (...) Türkiye’nin bugün en çok muhtaç olduğu unsur, kütlelerin geri temayülleri istismar etmeden, siyaset ve fikir alanında liderlik vazifesini yapacak gerçek aydınlardır. İşte Türkiye için tek kurtuluş ve yükseliş budur. Bunun için de, hürriyetsever ve vatansever Türk aydınlarının kendi çaplarında ve kendi sahalarında bütün güçleriyle önderlik vazifelerini yapmaları gerekir. Hem de hiç vakit kaybetmeden.”³⁵

Dergide dile getirilen bu fikirler güncel siyasi zemine de önemli etkilerde bulunmuştur. Örneğin sözü edilen entelektüel çevre ve bu çevre dışında kalan akademisyenler, CHP’nin ve muhalif basının DP’ye dönük eleştirilerinin entelektüel zeminini yaratarak³⁶ 1950’li yılların ortalarından itibaren muhalefetin güç kazanmasında önemli birer aktör olmuştur.

1950-1953 yılları arasında ekonomik büyümenin getirdiği olumlu etkinin sona ermesi, muhalefetin yönelttiği eleştirilerin toplumsal alanda bir karşılık bulmasına da olanak tanımıştır. Meclis çoğunluğunu büyük oranda elinde bulunduran DP ise bu gücüne dayanarak, kendisine yönelen toplumsal muhalefet odaklarına karşı baskının dozunu gitgide arttırmış ve çeşitli alanlarda birtakım yasalar çıkarmıştır. Bu bağlamda yasaların esas amacının muhalefetin sesini kısmak ve muhalefete gözdağı vermek olduğunu söylemek gerekmektedir. Örneğin basın alanında çıkartılan yasalar³⁷, DP’nin siyasi ve ekonomik itibarını sarsacak haberlere dair önemli kısıtlamalar getirmiştir. Yasaların önemli bir tarafını da, toplumu “telaş ve heyecana sürükleyecek” haber yapan gazetecilere karşı uygulanacak yaptırımlar oluşturmuştur. Toplumsal anlamda hangi haberin “telaş ve heyecana” neden olacağı ise DP iktidarının yorumuna bağlı bırakılmıştır. Basın alanında çıkartılan bu yasalar nedeniyle, bu dönemde birçok gazeteci mahkûm edilmiştir. Yasaların boyutunu görmek için ünlü gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın ve İsmet İnönü’nün damadı Metin Toker’in de mahkûm edilen gazeteciler arasında olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

³⁵ Başyazı, “Aydınlığın Sorumluluğu”, **Forum**, Sayı: 37, 1 Ekim 1955, s. 3.

³⁶ Demirel, **a.g.e.**, s.212.

³⁷ Kanun maddeleri ve maddelerin içeriklerine dair ayrıntılı bilgi için: Gökhan Atılğan, “Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında”, Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, İstanbul, Yordam Kitap, 2015, s. 389-514.

DP'nin baskıcı politikaları gazetecileri olduğu kadar akademisyenleri de etkilemiştir. 1950'li yılların ortalarından itibaren akademisyenler ile DP arasında süregelen gerilimli ilişki bu dönemin sonunda zirve noktasına ulaşmıştır. Bu gerilimin tırmanmasında akademisyenleri yakından ilgilendiren yasaların birbiri ardına yapılması gelmektedir. Bu çerçevede iki önemli yasaı anmak gerekmektedir. Birinci yasa akademisyenlere siyasi faaliyette bulunma yasağı getiren 6185 sayılı yasadır. Bu yasanın (d) bendine göre, “*Üniversite öğretim mesleğinde kalmasına yer bırakmıyacak kadar şeref ve haysiyet kırıcı suç işliyenlerle, siyasi teşekküllerde fiili vazife alan*”³⁸ akademisyenler meslekten çıkarılacaktır. Bu yasayla birlikte akademisyenlerin siyasi partilerle kurdukları ilişkiler yasaklanmış ve siyasi beyanda bulunmaları sınırlandırılmıştır. DP'nin çıkardığı bir diğer yasa olan 6435 sayılı yasayla birlikte artık yasa şu şekildedir:

“Milli Eğitim bakanlığı üniversite senatosunun görüşünü aldıktan sonra, ancak senatonun görüşüyle hiçbir biçimde bağlı kalmaksızın öğretim elemanları ve hatta seçimle iş başına gelen dekan, rektör, senato üyeleri, hatta Üniversitelerarası Kurul üyeleri de dahil olmak üzere istediği üniversite çalışanını Bakanlık emrine alabilecek, hatta 6 ay beklettikten sonra emekliye sevk edebilecektir”³⁹.

DP'nin Millî Eğitim Bakanlığı aracılığıyla üniversiteleri kontrol altında tutmaya yönelik bu hamlesi, üniversite özerkliğini önemli ölçüde zedeleyecek bir görünüm sunmaktadır. İstanbul Üniversitesi (İÜ) Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Hüseyin Naili Kubalı ve Ankara Üniversitesi (AÜ) Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (SBF) öğretim üyesi olan Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun bu yasa çerçevesinde görevlerinden uzaklaştırılması 6435 sayılı yasanın akademisyenler üzerindeki etkisini göstermektedir.

DP'nin muhalefete dönük sürdürdüğü politikaların ve 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne giden sürecin önemli bir tarihsel momentini Tahkikat Komisyonu Yasası oluşturmuştur. 18 Nisan 1960'ta DP tarafından meclise verilen bir önergeyle

³⁸ Kanun No: 6185, **Resmî Gazete**, 28.07.1953: 6836. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8469.pdf>. Erişim Tarihi: 14.12.2019.

³⁹ Cenk Yiğiter, “Demokrat Parti İktidarından 27 Mayıs’a Akademik Özgürlük ve Üniversite”, **Praksis**, Sayı:37, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s. 222.

kurulması kararlaştırılan bu komisyon muhalif basın ve CHP'nin "yıkıcı faaliyetleri"ni araştırma görevini üstlenmiştir. Komisyon Selin Esen'in de belirttiği üzere CHP'nin gayrimeşru ve yasadışı faaliyetler yürüttüğü ön kabulüyle hareket etmiş ve niyetini en başından belli etmiştir⁴⁰. Komisyonun öne çıkan görevlerini sıralamak gerekirse:

"Savcıların, sivil ve askeri yargıçların bütün yetkilerine sahip olacaktı; Gazeteleri toplatabilecek, basımevleri ile birlikte kapatabilecekti; Her türlü evrak, belge ve eşyaya el koyabilecekti; Komisyon kararlarına karşı gelenler bir yıldan üç yıla kadar hapisle cezalandırılacaklar, bu kararların icra ve infazında ihmali görülenler altı aydan üç yıla kadar hapsedileceklerdi; Tahkikatla ilgili olayları açıklayanlar altı aydan bir yıla kadar hapisle cezalandırılacaktı; Komisyon kararlarına kimse itiraz edemeyecekti."⁴¹

Tevfik Çavdar'ın Tahkikat Komisyonu'nun görevlerini özetlediği bu satırlardan anlaşıldığı üzere, komisyonun görevleri meclisin yetkilerini aşan bir görünüme sahiptir. İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde görev yapan akademisyenler de komisyonun görevlerini anayasaya aykırı bulmuş ve yasanın bu yönünü vurgulamışlardır. Tahkikat Komisyonu'na biçilen görevler düşünüldüğünde, komisyonun muhalefeti bütünüyle sindirme zırhıyla donatılmış olduğunu öne sürmek abartılı bir yaklaşım olmayacaktır.

27 Nisan 1960'ta Tahkikat Komisyonu Yasasının kabul edilmesi meclis içinde ve dışında önemli tepkilere neden olmuştur. İnönü yasayla ilgili 27 Nisan günü meclis kürsüsünde tarihi bir konuşma yapmış ve bu konuşma hem DP iktidarının tutumuna hem de komisyonun kuruluşunun ardından muhalefetin tutumuna yönelik önemli vurgular içermiştir:

"Biz aldığımız tedbirleri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak

⁴⁰ Selin Esen, "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu", **Mülkiye**, Sayı: 267, 2010, s. 176.

⁴¹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 76.

zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir.”⁴²

İnönü’nün meclis kürsüsünden dile getirdiklerinden hareketle kimi değerlendirmelerde bulunmak mümkündür. İnönü’nün ordu, memur ve üniversite kesimiyle DP arasındaki bağın koptuğuna yönelik vurgusu, 27 Mayıs 1960 Darbesi’nin koalisyonunu işaret eder niteliktedir. İnönü’nün baskı rejimine karşı mukavemet vurgusu ise muhalefetin tavrına ilişkindir. 28 Nisan 1960’tan itibaren yaşanan olaylar izlenecek olursa, İnönü’nün mukavemet vurgusu protesto gösterileriyle sonuçlanmıştır.

Tahkikat Komisyonu Yasasına karşı 28 Nisan 1960’ta başlayan protesto gösterileri üniversite öğrencilerinin öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. “Kara Perşembe” olarak adlandırılan 28 Nisan günü sabah saatlerinden itibaren İÜ Beyazıt Kampüsü’nde toplanmaya başlayan öğrenciler “Kahrolsun Diktatörler” ve “Hürriyet İsteriz” sloganlarıyla sokak gösterilerinin fitilini ateşlemişlerdir. DP iktidarı ise protesto gösterilerine karşı sert bir tavır takınmış ve polisler göstericilere çok sert bir biçimde müdahale etmiştir. Bu müdahale sonucunda İÜ Orman Fakültesi’nde öğrenci olan Turan Emeksiz hayatını kaybetmiştir. İstanbul’da başlayan gösteriler bir gün gibi kısa bir süre içerisinde AÜ SBF ve Hukuk Fakültesine sıçramıştır. Burada da polisin sert müdahalesi devam etmiş, Korgeneral Namık Argüç’ün emri ile fakülteye ateş açılmış, fakültenin binaları delik deşik olmuş ve polisler fakülteyi basarak birçok öğrenciyi gözaltına almıştır⁴³. Protesto gösterilerine yönelik sert bir tutum takınan DP, muhalefetin sokak gücünü sindirmeyi amaçlamıştır. Fakat muhalefet DP’nin bu tutumuna boyun eğmemiş, bu tarihten itibaren Ankara’nın merkezi kabul edilen Kızılay’da da hemen her gün bir gösteri düzenlenmiştir⁴⁴. İnönü’nün yukardaki satırlarda zikredilen tarihi konuşmasında belirttiği mukavemet, sokaklarda kendini göstermeye başlamıştır.

⁴² Akt.: Süha Göney, “Üniversite Tarihinde Ellili Yıllar ve 27 Mayıs İhtilalinin Etkileri”, **Sosyoloji Dergisi**, Sayı: 3, İstanbul, 2011, s. 276.

⁴³ Ali Dikici, “Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı”, **Gazi Akademik Bakış**, Sayı: 5, 2009, s. 83.

⁴⁴ Atılğan, **a.g.e.**, 2015, s. 493.

1.3. “Çalkantılı Bir On Yılın Başlangıcı”: 27 Mayıs 1960 Darbesi

1950’li yılların sonuna gelindiğinde DP’nin tarım ve ticarete dayalı kalkınma projesi çökmüş, parti çözülmeye başlamış, ekonomik liberalleşmeyi kurtarabilmek adına siyasal liberalleşmeyi feda etmiş⁴⁵, tek parti yönetiminden hoşnutsuz halk kesimlerinin de eklemlendiği hegemonya projesi iflas etmiş ve DP toplumsal meşruiyetini önemli oranda yitirmiştir. Siyasal liberalleşme fikrinden vazgeçen DP, 1950’li yılların başlarında sahip olduğu akademisyen, aydın ve gazeteci desteğini bu dönemde birer birer yitirmiş ve uyguladığı ekonomi politikaları da sabit gelirli yurttaşların alım gücünün düşmesine neden olmuştur. Sabit gelirliler grubunda bulunan askerler, memurlar ve akademisyenlerin DP’ye karşı güttükleri öfkenin altında alım gücünde ortaya çıkan kaybın da öne çıktığını vurgulamak gerekmektedir. Bunun yanı sıra akademisyenler, aydınlar, gazeteciler, memurlar ve üniversite öğrencilerinin CHP etrafında kümelenmesi, bir taraftan DP’nin hegemonya krizini derinleştirirken diğer taraftan da yeni bir koalisyonu işaret eder bir nitelik taşımıştır. Ayrıca DP’nin ekonomi politikalarının 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren güçlenmeye başlayan sanayi burjuvazisinin taleplerini karşılamaktan uzak oluşu ve ekonomik bunalımın yol açtığı sıkıntılar, sanayi burjuvazisini de CHP’nin yörüngesine sokmuştur. Bu gelişmelerden sonra Sungur Savran’ın isabetli bir biçimde altını çizdiği üzere, DP iktidarının kırsal çoğunluğa mutlak bir öncelik tanıyan çizgisinden hoşnutsuz çeşitli kentsel katmanların bir koalisyonu⁴⁶ oluşmaya başlamıştır. Savran’ın belirttiği bu “kentsel koalisyon” 27 Mayıs Darbesi’nin meşruiyet zeminini de teşkil ederek darbenin toplumsal bir taban kazanmasını sağlamıştır. Bu nedenle Türkiye’nin 1960’lı yıllarını değerlendirirken sözü edilen kentsel koalisyonun niteliğini anlaşılır kılmak, dönemin havasını soluyabilmek için büyük bir önem taşımaktadır.

⁴⁵ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 334-335.

⁴⁶ Sungur Savran, “1960, 1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler”, **11. Tez**, Sayı: 6, 1987, s. 138.

27 Mayıs 1960 sabahı Alparslan Türkeş'in Ankara Radyosu'nda okuduğu bildiri, 1950'li yıllardan beri DP'yi iktidardan uzaklaştırmak için çeşitli faaliyetler içerisinde bulunan cunta gruplarının, siyasal, toplumsal ve ekonomik anlamda DP'ye karşı tezahür eden öfkeden de güç alarak amacına ulaştığını göstermektedir. Türkeş okuduğu bildirinin ilk satırlarında “demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiselerden” söz etmiş ve “kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla” Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) idareye el koyduğunu bildirmiştir. Ancak darbenin TSK içerisindeki çoğu binbaşı ve albay rütbesinde olan subaylar tarafından emir komuta zinciri dışında gerçekleştirildiğinin altını çizmek gerekmektedir. Darbede aktif rol alan subayların oluşturduğu Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) üye yapısı da bu durumu desteklemektedir. Komite üyelerinin çoğunluğu binbaşı ve albay rütbesindeydi. İçerisinde az sayıda orgeneralin bulunduğu Komite'nin başkanlık görevini ise Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in üstlendiğini not etmek faydalı olacaktır⁴⁷.

Darbenin hemen sonrasında başta bakanlar ve DP'li milletvekilleri olmak üzere birçok kişi tutuklanmış ve MBK'nin yönetimi fiilen başlamıştır. MBK üyelerinin hepsi DP'yi alaşağı etmek konusunda aynı tutumu paylaşmış ancak büyük çoğunluğu ülkenin geleceğine dair çeşitli eğilimlere sahip olmuşlardır. Bu nedenle MBK üyelerinin geleceğe dair ortak bir perspektife sahip olduğunu söylemek zordur. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri MBK üyelerinin gizlilik gerektiren koşullar içinde, kendi aralarında tam bir örgütlenmeyi gerçekleştirememiş olmalarından köklenmektedir⁴⁸. Türkiye'nin siyasi tarihinde on dörtler olayı⁴⁹ olarak anılan muhalif subayların MBK'den tasfiye edilmesi gerek çeşitli fikirlerin varlığını açığa çıkarması gerek de MBK üyelerinin aralarındaki anlaşmazlığı göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca darbenin asıl mimarlarından biri olan Cemal Madanoğlu'nun bile koca devletin

⁴⁷ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 67.

⁴⁸ Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu”, Der. Irvin C. Schink ve E. Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, İstanbul, Belge Yayınları, 2013, s. 206.

⁴⁹ Aralarında Alparslan Türkeş ve Orhan Erkanlı'nın da olduğu on dört muhalif subay MBK'den tasfiye edilerek devlet müşaviri göreviyle yurt dışına gönderilmişlerdir.

5-10 subayla nasıl hale yola sokulacağına⁵⁰ yönelik kesin bir cevaptan uzak oluşu perspektif sorununu yansıtır niteliktedir. Gürsel'in 27 Mayıs'ın ilk saatlerinde İhtilal Karargahı'nda yaptığı konuşma perspektif sorununun nasıl çözüleceğine ve MBK'nin akademisyenlerle kuracağı ilişkiye dair önemli ipuçları barındırmaktadır:

“Biz Üniversiteye inanıyoruz, yalnız inanmıyoruz, iman ediyoruz. Bize derhal yeni bir Anayasa yapın. Bunu en kısa zamanda başarmanızı bilhassa rica edeceğim. Zira üç ay içinde seçimlere gidip iktidarı sivil idareye bırakmak kararındayız. Anayasa'nın muhtevası hususunda size hiçbir tesirde bulunmak istemiyoruz. Yalnız şu kadarını söylemek isterim: Öyle bir Anayasa yapın ki, bir daha ihlali mümkün olmasın, dinin istismarına imkân bırakmasın. Şahsen ikinci bir meclisin, bir ayan meclisinin kurulmasında da fayda görmekteyim.”⁵¹

Gürsel'in yaptığı bu konuşmadan iki önemli sonuç çıkartılabilir. Birincisi MBK üniversite ile yakın bir temas halinde olacak ve akademisyenler ile uzmanlar anayasa yapım sürecinde aktif bir görev alacaktır. Böylelikle akademisyenlerin ülkenin geleceğinde söz sahibi olması sağlanacak ve perspektif sorunu çözülecektir. İkincisi, MBK üyeleri ordunun kışlasına dönmesini ve yönetimin hızlıca sivilleşmesini istemektedir. Bu iki durumun en açık kanıtı ise, Prof. Dr. Sıddık Sami Onar başkanlığında bir bilim kurulunun yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirilmesi ve sivil bir bakanlar kurulunun kurulmasıdır⁵².

Darbeyi izleyen günlerde MBK'nin ortak bir perspektif sorununun yanı sıra hukuki dayanak sorunu da kendini göstermiştir. Bu doğrultuda MBK öncelikle herhangi bir hukuki temele dayanmayan yönetimini⁵³ hukuki bir zemine oturtmak istemiştir. İstanbul'dan Ankara'ya getirilen Prof. Dr. Sıddık Sami Onar başkanlığındaki beş profesör MBK yönetimine hukuki bir çerçeve kazandırmışlardır. Ayrıca MBK darbenin haklı gerekçelerini sunmak, kendilerini halka tanıtmak ve yeni bir dönemin açıldığını vurgulamak için bir dizi adım atmıştır. Başka bir deyişle MBK tarafından toplumsal rızanın üretimi önemsemiş ve bunun bir sonucu olarak da 27

⁵⁰ Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1991, s. 214.

⁵¹ Haydar Tunçkanat, **27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)**, İstanbul, Çağdaş Yayıncılık, 1996, s. 269.

⁵² Eroğul, 2013, **a.g.e.**, s. 206

⁵³ **A.g.e.**, s. 205.

Mayıs İnkılabını Yayma Komiteleri kurulmuş, Türk Kültür Derneği açılmış ve 27 Mayıs günü bayramlaştırılmıştır.

Gürsel'in 1 Ocak 1961'de yayınladığı yeni yıl mesajında, 1961'i İkinci Cumhuriyet'in kuruluş yılı olarak ilan etmesi⁵⁴ Türkiye tarihinde yeni bir sayfanın açıldığını çağrıştırmaktadır. Bu sav tartışmalı bir nitelik taşımakla birlikte bu tarihten itibaren siyasal, toplumsal ve ekonomik alanda yaşanan gelişmeler Türkiye'de yepyeni bir dönemin perdesinin aralandığını göstermektedir. Gökhan Atılğan'ın "çalkantılı bir on yıl" olarak tarif ettiği bu dönemde, asker ve sivil aydınların araladığı kapıdan içeriye "*sanayi burjuvazisinin öncülük ettiği ithal ikameci bir kalkınma stratejisi, buna uygun olarak güçlenen bir işçi sınıfı, fikri ve kültürel düzeyde yeni bir dönüşüm süreci, modern kapitalizme özgü burjuva demokratik bir rejimin ana hatlarını çizen yeni bir anayasa*"⁵⁵ girmiştir.

1.4. Ekonomi Politik: Uluslararası Ortam ve Türkiye

1960'lı yıllar gelişmiş kapitalist ülkelerde yaygın olarak Keynesyen ekonomi politikalarının uygulandığı bir zaman dilimini oluşturmuştur. Bu ekonomi politikalarına göre devlet ekonomiyi yönlendirecek ve devlet tarafından yapılacak yatırımlar gelirlerin genel düzeyini artıracaktır. Bunun sonucunda toplam talep artacak ve tüketime yönelmeyle birlikte ekonomi, durgunluk ve depresyon evresinden kurtulacaktır⁵⁶. Özellikle 1929 yılında Büyük Buhran sonrasında ABD dahil birçok ülkeyi kapsayarak yaygın bir şekilde kabul gören Keynesyen ekonomi politikaları 1970'li yıllarda ortaya çıkacak bir başka krize kadar etkisini sürdürmüştür. Gelişmiş kapitalist ülkelerde Keynesyen ekonomi politikalarının yaygınlaşmasının bir diğer önemli nedeni ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal yıkımdır. Bu yıkımın giderilmesi için gerekli olan Keynesyen ekonomi politikaları gelişmekte olan kapitalist ülkeleri de içerecek şekilde geniş bir alanda varlığını

⁵⁴ "C. Gürsel 1961'i İkinci Cumhuriyetin Kuruluş Yılı Olarak İlan Etti", *Cumhuriyet*, 1.1.1961, s. 1.

⁵⁵ Atılğan, *a.g.e.*, 2015, s. 495.

⁵⁶ Fikret Şenses, *İktisada Farklı Bir Giriş*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 100.

sürdürmüştür. Keynesyen ekonomi politikalarının uygulandığı ülkelerde, ekonomi politikalarına paralel olarak sosyal demokrasi de uç vermeye başlamıştır. Bir başka söyleyişle, Keynesyen ekonomi politikaları ve sosyal demokrasi arasında ahenkli bir ilişki mevcuttur. Bu ahengin temel sebebi sosyal demokratlar için önemli olan ‘reform’, ‘planlama’ ve ‘müdahalecilik’ gibi unsurların Keynesyen ekonomi politikalarıyla kolayca ilişkilenebilmesi ve kapitalist ekonomilerin yeniden inşası için sistemin tüm aktörleri tarafından kabul görmüş olmasıdır⁵⁷.

Merkez kapitalist ülkelere doğru yayılan Keynesyen ekonomi politikaları her ülkenin kendi dinamiklerine göre vücut bulmuştur. İthal İkametine Dayalı Sanayileşme (İİDS) modeli de 1960’lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunun⁵⁸ uyguladığı bir ekonomi politikası olmuştur. Uluslararası kapitalizm incelemelerinde özellikle Bağımlılık Okulu mensuplarının çevre ülkeler olarak adlandırdığı bu ülkeler ithalat miktarına belirli sınırlamalar getirerek, ithal edilen malların ülke içerisinde üretilmesine olanak tanımıştır. Ancak bir yanlış anlamının önüne geçmek gerekmektedir: İİDS modeli yerli sanayinin oluşturulması amacıyla uygulanmaz. Çünkü İİDS modelinin uygulandığı ülkeler İkinci Dünya Savaşı’ndan önce zaten bir ölçüde sanayileşmiş, 1930’lardaki buhran sırasında bu ülkelerin hepsinde, devletin merkezi bir rol oynadığı sanayileşme ve altyapı geliştirme çabaları başlamış, böylece bu ülkeler savaş sonrası büyüme ortamında ekonomilerini hızla bütünleştirme ve mevcut temel üzerinde sanayilerini geliştirme imkânı bulmuşlardı⁵⁹. Buradan hareketle İİDS modelini uygulamadaki temel amacın ülke içindeki sanayi sektörünün gelişmesini sağlamak olduğunu söylemek mümkündür. İİDS modeline göre, ülke içindeki sanayileşme yatırımlarının yerli veya yabancı yatırımcılar tarafından yapılmasının bir önemi yoktur.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin karşı kutbunda ise SSCB yer almaktadır. SSCB’nin uyguladığı planlı sosyalist kalkınma modeli çevre ülkelerin de gündemini

⁵⁷ Cenk Saraçoğlu, “Sosyal Demokrasi”, Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, İstanbul, Yordam Kitap, 2013, s. 374.

⁵⁸ Oktar Türel, **Küresel Tarihçe, 1945-1979**, İstanbul, Yordam Kitap, 2017, s. 207.

⁵⁹ Keyder, **a.g.e.**, s. 187.

meşgul eden kalkınma fikrini etkilemiştir. SSCB'nin etkin ve gösterişli kalkınma planları, özellikle bağımsızlığını yeni kazanan birçok ülkede ilgiyle izlenmiştir. Rus ekonomisinin bütün diğer ekonomilerden daha hızlı büyüyebileceğini göstermesi ve Batı'da kapitalizmin başına bela kesilen dönemsel gerilemelerden kurtulabilecek bir görünüm sunması⁶⁰, bu etki ve ilginin önemli gerekçeleri olarak sunulabilir. SSCB'nin de bu heyecana kayıtsız kalmadığını aksine bu ülkelerle ekonomik anlaşmalar yoluyla ilişkilerini ilerletme gayreti güttüğünü ve bu yolla ABD'nin etkisini sınırlamak istediğini eklemek gerekmektedir. Başka bir anlatımla SSCB ve üçüncü dünya ülkelerinin ilişkilerinin karşılıklı çıkarları doğrultusunda şekillendiğini öne sürmek mümkündür. Hindistan, Endonezya ve Mısır gibi ülkeler kalkınmak için kapitalist sistemden farklı bir yol ararken SSCB de bu ülkeleri ABD yörüngesinden uzaklaştırmak ve kendi ittifak zincirine katmak istemiştir.

Üçüncü dünya ülkelerinin ABD ve SSCB'yle mesafelenmesinin bir ürünü olarak ortaya çıkan Bağlantısızlar Hareketi'nin önemli örneklerinden biri olan Mısır, iç siyasette bağımsızlık, kalkınma ve sosyalizm benzeri amaçlarıyla öne çıkan⁶¹ bir ülke konumundadır. 1952'de gerçekleştirdiği bir darbe sonucunda iktidarı ele geçiren Hür Subaylar Hareketi ekonomik ve siyasal düzeyde yeni bir dönemin de temellerini atmıştır. Cemal Abdülnasır'ın 1954'te iktidarı tam olarak geçirmesinden sonra ise Mısır'da ekonomik anlamda köklü reformlar gerçekleştirilmiştir. Hür Subaylar Hareketi iktidarının orta büyüklükte geniş bir toprak sahibi kesiminin yaratılması için uyguladığı tarım reformu, hızlı bir sanayileşme hamlesini gerçekleştirmesi ve Süveyş Krizi sırasında yabancıların mallarına el koyarak millileştirme girişimlerini başlatması⁶² ekonomik düzeydeki reformlara örnek olarak gösterilebilir. İlerleyen yıllarda bu reformların derinleştirilmesi Ortadoğu'da bir fenomen olarak "Arap Milliyetçiliği" veya "Arap Sosyalizmi" düşüncesinin görünürlüğünü artıracak ve üçüncü dünya ülkelerindeki entelektüellerin hararetli tartışmalarına zemin oluşturacaktır.

⁶⁰ Chris Harman, **Halkların Dünya Tarihi**, İstanbul, Yordam Kitap, 2009, s. 534.

⁶¹ E. Zeynep Güler, **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2011, s. 184.

⁶² A.g.e., s. 188-207.

Türkiye’de İİDS modeline geçişin 1950’li yıllarda gelişim göstermeye başlayan sanayi burjuvazisinin ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiğini söylemek mümkündür. Ancak sanayi burjuvazisi 1950’li yıllarda bir gelişim gösterse de istek ve taleplerini siyasi otoriteye kabul ettirebilecek bir güce sahip değildi. Bu güçsüzlüğe siyasi otoritenin artan imtiyazı da eklendiğinde ekonomi politikalarındaki bu dönüşümün bürokratlar, aydınlar ve askerler tarafından zımnen desteklenerek sağlandığını vurgulamak gerekmektedir⁶³. Ayrıca uluslararası alanda gözlenen Keynesyen ekonomi politikaları da Türkiye’nin İİDS modelini benimsemesinde önemli bir etkiye sahiptir. Çağlar Keyder’e göre, yeni ortaya çıkan toplumsal ve iktisadi düzenleme ağı ve genel politika yönelimi, tabii ki bir pazarlık sürecinin, özellikle dünya ekonomisindeki hâkim güçlerle yapılan bir pazarlık sürecinin sonucuydu⁶⁴. Keyder’in vurguladığı pazarlık süreci, 1950’lerin sonlarında DP’nin enflasyonist politikaları ve dış yardım taleplerinin sürekli hale gelmesinin bir sonucu olarak başlamıştır. Bu doğrultuda 1960’lara damgasını vuran planlama 1950’lerin sonlarında gerek sanayi burjuvazisi gerek entelektüel çevreler gerek de Dünya Bankası ve OECD uzmanlarının önerdiği bir yöntem olmuştur. Türkiye yeni bir on yıla girerken, aydın çevrelerin önerdiği planlı kapitalist kalkınma modeli, sanayi burjuvazisinin ve gelişmiş kapitalist ülkelerin ihtiyaçları uyumlu bir nitelik taşımıştır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’de gözlenen siyasal ve ekonomik gelişmeler toplumsal ve mekânsal anlamda da kimi dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Özellikle 1950’li yıllarda tarımda makineleşmenin yaygınlaşması hem tarım kesiminin kendi içindeki değişimini mümkün kılmış hem de sanayi sektörü için önemli sonuçlar doğurmuştur. Tarımda makineleşme tarım kesiminin insan gücü ihtiyacını azaltarak, topraktan görelî olarak kopmuş, özgürleşmiş bir işgücü tabakası doğurma yanında; yeni gelişen sanayi kesiminin insan gücü ihtiyacını karşılama ve ücretliler kitlesinin gelişmesi üzerinde etkili olmuştur⁶⁵. Bununla beraber dış yardımlar ve emekleme evresindeki sanayi yatırımları sayesinde kentte yeni iş olanakları

⁶³ Keyder, **a.g.e.**, 180.

⁶⁴ **A.g.e.**, s. 178.

⁶⁵ Ahmet Makal, **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2002, s. 107.

yaratılmış, altyapı hizmetleri yaygınlaşmış ve kentler kırdan açığa çıkan emek için çekici bir hale gelmiştir. Bunun sonucunda ise köylerden kentlere doğru bir nüfus hareketliliği yaşanmış ve kentleşme oranı yükselmeye başlamıştır. Böylece 1960'lı yıllarda İİDS modeline uygun olarak yatırımlarını hızlandıran ve çeşitlendiren sanayi burjuvazisi iş gücü ihtiyacını karşılamakta güçlük çekmemiştir.

Sonuç olarak Türkiye'de İİDS modelini uygulamak için tüm koşulların hazır hale geldiğini söylemek mümkündür. Bir tarafta büyümek, holdingleşmek ve zenginleşmek isteyen sanayi burjuvazisi diğer tarafta ise köyden kente göçen ve çalışmaya hazır bir iş gücü vardı. Ayrıca uluslararası ve bölgesel ortamın uygunluğu da bu koşulları tamamlayan bir başka unsurdur. Aydın çevrelerin bir yöntem olarak savunduğu planlı kapitalist kalkınma modeli böyle bir konjonktürde somut bir biçime bürünmüştür. 1960'lı yıllar ise bu koşulları mümkün hale getiren aktörlerin kimi zaman uyumlu kimi zaman ise gerilimli ilişkisinin çeşitli boyutlarda açığa çıktığı bir dönemi oluşturmuştur.

1.5. 1961 Anayasası: Kaygılar, Sınırlamalar ve Yenilikler

27 Mayıs Darbesi'nden sonra MBK, Prof. Dr. Sıddık Sami Onar başkanlığında ve İÜ Hukuk Fakültesi'nden altı öğretim üyesinin katılımıyla oluşturulan bilim kurulunu yeni bir anayasa ön tasarısı hazırlamak üzere görevlendirmiştir⁶⁶. Bu kurulun hazırladığı ilk taslak metin 18 Ekim 1960'ta MBK'ye sunulmuştur. Bununla birlikte AÜ öğretim üyeleri tarafından *Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün Anayasa Ön Tasarısı* adıyla bir taslak metin daha hazırlanmıştır. 1961 Anayasası'nın nihayete ermesinde bu iki taslak metin önemli bir yer tutmuştur. Ancak İÜ Hukuk Fakültesi çıkışlı tasarının hukukçu bir yaklaşımı, AÜ SBF çıkışlı tasarının ise siyaset bilimi yaklaşımını temel alması kimi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Hukukçu yaklaşım anayasa yapımını bir bilim olarak görürken siyaset bilimci yaklaşım anayasa yapımının aynı zamanda bir siyaset işi olduğunu

⁶⁶ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 371.

vurgulamaktadır. Hukukçu ve siyaset bilimci yaklaşımlarla hazırlanan iki taslak metnin içeriği yargı bağımsızlığının öngörülmesi ve anayasa yargısını öngörmesi bakımından ortaklaşırken genel oy, siyasal partiler ve yürütme konusunda farklı eğilimler göstermiştir. Hukukçu yaklaşım genel oya, siyasal partilere ve yürütmeye kuşkuyla bakarken, siyaset bilimci yaklaşım yürütmenin zayıflatılmamasına özen göstermiştir⁶⁷. Farklı yaklaşımlarla hazırlanmalarına rağmen, iki taslak metnin de yargı bağımsızlığı ve anayasa yargısı gibi konularda ortak bir vurguya sahip olması hem MBK'nin hem de anayasa yapımında görev alanların ortak kaygılarını göstermektedir. DP'nin 1950-1960 yılları arasında tedricen otoriter bir karaktere bürünmesi bu ortak kaygıların en önemli nedenlerinden birisidir.

6 Ocak 1961'de faaliyet göstermeye başlayan Kurucu Meclis (KM) yıkılan yönetimin dışında kalan çevrelerin, parti, kurum ve sivil toplum örgütlerinin olabildiğince geniş katılımı sağlanarak oluşturulan Temsilciler Meclisi (TM) ile yirmi üç üyeli MBK'den oluşmaktaydı⁶⁸. TM'de ilerici, demokrat, Atatürkçü ve sosyal eğilimli grupların üst düzeyde temsil oranına sahip olduğunu⁶⁹ söylemek gerekmektedir. Sosyolojik yapısı itibariyle kentli ve aydın bir kesime ev sahipliği yapan TM, yirmişer kişiden oluşan Anayasa Komisyonu ile Seçim Yasası Komisyonunu seçmiş ve anayasa taslaklarının geliştirilmesinde MBK ile aktif bir görev üstlenmiştir. *Forum* dergisinin önemli yazarlardan biri olan Turhan Feyzioğlu'nun başkanlık ettiği Anayasa Komisyonu ise hali hazırda bulunan taslaklardan İÜ Hukuk Fakültesi ön tasarısını başlangıç, AÜ SBF tasarısını ise yardımcı metin olarak kabul ederek 9 Mart 1961 günü Temsilciler Meclisi başkanlığına sunmuş ve Anayasa Tasarısı, genel kurulda, MBK'de, komisyonda ve Kurucu Meclis birleşik oturumlarında görüşmelerden sonra, darbenin birinci sene-i devriyesinde KM'de oylanarak kabul edilmiştir⁷⁰. Bu sürecin sonunda 9 Temmuz 1961'de halkoylamasına sunulan Anayasa yüzde 60,4 oranında evet oyuyla kabul

⁶⁷ A.g.e., s. 372.

⁶⁸ Murat Sevinç, "Türkiye'de Anayasal Düzen: 1920-2012", Der. Faruk Alpkaya ve Bülent Duru, **1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim**, Ankara, Phoneix Yayınevi, 2017, s. 127.

⁶⁹ Tanör, a.g.e., s. 373.

⁷⁰ Mümtaz Soysal, **Anayasaya Giriş**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2011, s. 219.

edilmiştir. 1961 Anayasası siyasal alanın sınırlarını yeniden düzenlemesi, yarattığı yeni kurumlar, temel haklar ve siyasal özgürlüklere ilişkin getirdiği yenilikler ve belki de en önemlisi modern kapitalizme özgü bir çerçeve çizmesi itibarıyla Türk anayasacılık tarihinde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Eroğul'un 1961 Anayasası'nı "*Türk anayasacılık tarihinin doruk noktası*"⁷¹ olarak nitelemesi de bu bağlamda düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır.

Anayasa ön tasarılarından bahsedilirken hem İÜ Hukuk Fakültesi hem de AÜ SBF öğretim üyelerinin hazırladığı tasarılarıdaki ortak bir vurgudan söz edilmişti. Otoriter bir yönetimin yinelenmesine yönelik duyulan ortak kaygı, yargı bağımsızlığı ve anayasa yargısına ilişkin konuların titizlikle ele alınmasına neden olmuştur. Bu titizlik neticesinde 1961 Anayasası yargı organına özel bir önem vermiş devletin şekli belirtilirken "sosyal bir hukuk devleti" ifadesi Anayasa'da yer almış ve 8. Maddede yasaların Anayasa'ya aykırı olamayacağı ifade edilmiştir⁷². Ayrıca yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetleyecek bir mekanizma olarak da Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Böylece çıkarılan yasalar aktif bir denetime tabi tutularak iktidarın sınırlandırılması ve denetlenmesi hedeflenmiştir. Ancak Anayasa'ya sahip çıkmak Anayasa Mahkemesi'nin yanı sıra toplumun çeşitli kesimlerinin de bir görevi olarak tarif edilmiştir. Bu anlamda Anayasa "asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adâlete ve fazilete âşık evlâtlarının uyanık bekçiliğine"⁷³ emanet edilmiştir. Bununla birlikte Yüksek Hakimler Kurulu (YHK) hakimlerin bağımsızlığını tesis etmek üzere tasarlanmıştır: "*Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, bu Kurula görevleri ile ilgili işlerde emir ve talimat veremez; tavsiye ve telkinde bulunamaz*"⁷⁴ hükmü ile YHK'nin ve buna bağlı olarak da hakimlerin bağımsız bir nitelikte olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Yargı alanıyla birlikte yasama alanında da büyük bir yenilik söz konusu olmuştur. Bu yenilik Cumhuriyet Senatosu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi'yle

⁷¹ Cem Eroğul, **Anatüze**ye Giriş, Ankara, İmaj Yayınevi, 2014, s. 276. İtalikler yazara ait.

⁷² Server Tanilli, **Anayasal ve Siyasal Belgeler**, İstanbul, Muhtelif Yayınları, 1976, s. 317.

⁷³ **A.g.e.**, s. 316.

⁷⁴ Kanun No: 45, **Resmî Gazete**, 25.04.1962: 11091. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11091.pdf>. Erişim Tarihi: 17.01.2020.

(TBMM) birlikte yasama organı olarak tayin edilmesidir. Böylelikle yasama organı iki kanatlı bir yapıya bürünmüştür. Bu yapıya göre yasa öneri ve tasarıları önce TBMM’de daha sonra ise Cumhuriyet Senatosu’nda görüşülecektir. İki kurul arasında uyuşmazlık çıktığı durumlarda son söz TBMM’ye ait olacaktır. Anayasaya göre ayrı çalışmayı esas alan TBMM ve Cumhuriyet Senatosu bazı yetkilerin⁷⁵ kullanılması bakımından iki meclisin birlikte toplanmasını öngörmüştür. Anayasanın istisnai durumlarda iki meclisin birlikte toplanmasını öngörmesi Cumhuriyet Senatosu’nun bu durumlarda frenleyici bir görev üstlenme amacıyla olacağını göstermektedir. Ayrıca çift meclisin kurulması DP iktidarı dönemine, parlamentonun sınır tanımaz üstünlüğüne gösterilen tepkinin ve tabii genel oya duyulan güvensizliğin bir sonucudur⁷⁶. Buradan hareketle Cumhuriyet Senatosu’nun da Anayasa Mahkemesi gibi iktidarın sınırlandırılması ve denetlenmesi için kurgulandığını öne sürmek mümkündür.

1961 Anayasası, yargı ve yasama alanlarının yanında temel ve sosyal haklar ile siyasal özgürlükler konusunda da birçok yeniliğin ifade edildiği kurucu bir metin olma özelliği taşımaktadır. Bu anlamda Anayasa bireysel, sosyal ve siyasal özgürlükleri kapsamlı bir biçimde formüle etmiş ve birçok konuda ilklerin sıralandığı bir hüviyet kazanmıştır. Örneğin bireysel özgürlükler alanında Anayasa “Kişinin Hakları ve Ödevleri” bölümünde “Haberleşme Hürriyeti”, “Seyahat ve Yerleşme Hürriyeti”, “Düşünce ve İnanç Hak ve Hürriyeti”, “Bilim ve Sanat Hürriyeti”, “Basın Hürriyeti” ve “Toplantı hak ve hürriyetleri” gibi konulara kapsamlı açıklamalar getirmiştir. Bireysel özgürlüklere dair geliştirilen yaklaşımın nüvelerini hem “Başlangıç” kısmında hem de Anayasanın henüz ikinci maddesinde görmemiz mümkündür.

“Başlangıç” kısmının beşinci paragrafında insan hak ve hürriyetlerini gerçekleştirmek ve teminat altına almak için demokratik hukuk devletini kurma⁷⁷ amacından bahsedilmektedir. Anayasanın ikinci maddesinde ise “*Türkiye Cumhuriyeti*

⁷⁵ Madde 66: Silahlı Kuvvet Kullanılmasına İzin Verme, Madde 99: Yüce Divana Gönderme, Madde:124 Sıkıyönetimin İlanını Onaylama ya da Ret.

⁷⁶ Sevinç, a.g.e., s. 130.

⁷⁷ Tanilli, a.g.e., 316.

(TC), insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti”⁷⁸ olarak tanımlanmıştır. Devletin niteliklerinin bu ilkelere dayandırılması Anayasanın felsefesini, ruhunu ve amacını yansıtmaktadır. Buna göre Anayasa insanı ve bireyi yüce bir değer saymakta, bunların ve toplumun hak ve özgürlüklerinin uzlaştırılıp geliştirilmesini ana hedef bellemektedir⁷⁹. Buna ek olarak “Genel Esaslar” kısmından hemen sonraya “Temel Haklar ve Ödevler” kısmının konulması da birey hak ve özgürlüklerinin altının çizilmesi açısından önemlidir⁸⁰. Bütün bu söylenenlerden hareketle 1961 Anayasası’nın birey eksenli bir anlayışa sahip olduğunu ve bireyin devlet karşısında korunmasını amaç edindiğini söylemek mümkündür. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri TM’nin sosyolojik yapısıdır. 27 Mayıs 1960 Darbesi’ne giden süreçte kentsel koalisyonun oynadığı rol ve TM’nin de büyük oranda kentli ve aydın kesimler tarafından oluşturulduğu hatırlanacak olursa, anayasa yapımında siyasal anlamda liberal ve özgürlükçü bir anlayışın doğrudan etkili olduğu iddia edilebilir.

“Temel Haklar ve Özgürlükler” kısmının “Kişinin ve Hakları ve Ödevleri” bölümünde sıralanan bireysel özgürlüklerin aynı zamanda sosyal tarafları da mevcuttur. Kişinin hakları olarak tanımlanan düşünce özgürlüğü ile bilim ve sanat özgürlüğü bireysel özgürlüklerle sosyal özgürlüklerin iç içeliğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Anayasanın, herkesin düşünce özgürlüğüne ve düşüncelerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla, tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma özgürlüğüne sahip olduğunu⁸¹ ifade etmesi kişi hak ve özgürlüklerinin sosyal yanını da göstermektedir. Ayrıca Anayasanın 26. Maddesinde “Toplantı Hak ve Hürriyetleri”nin düzenlenmesi her ne kadar “Kişi Hakları ve Ödevleri” kısmında yer alsa da herkesin önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma ve dernek kurma hakkına sahip olması⁸² anlamında sosyal özgürlükler kategorisinde de değerlendirilebilir.

⁷⁸ A.g.e., s. 316.

⁷⁹ Tanör, a.g.e., s. 378.

⁸⁰ Sevinç, a.g.e., s. 129.

⁸¹ Tanilli, a.g.e., s. 320.

⁸² A.g.e., s. 323.

Kişi hakları ve özgürlükleriyle iç içe mevcut olan sosyal haklar aynı zamanda Anayasanın “Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler” bölümünde de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu bölümde düzenlenen haklar özellikle çalışma yaşamı alanında yoğunlaşmış ve iktisadi yaşamın yönünü tayin etmeyi amaçlamıştır. Yine aynı bölümde yer alan çalışma şartlarından dinlenme, sağlık ve sosyal güvenlik hakkına kadar birçok konu Anayasanın başlangıç kısmıyla uyum içerisindedir. Çalışma yaşamını düzenleyen bu maddelerde sosyal devlet ilkesi açıktan açığa kendini hissettirmektedir. Sosyal güvenlik, sağlık ve öğrenim hakkının devletin ödevleri arasında yer alması sosyal devlet anlayışının açık bir örneğidir. Ancak bu bölümde altının çizilmesi gereken asıl yer sendika kurma, toplu sözleşme ve grev hakkının ilk kez Anayasal güvenceye kavuşturulmuş olmasıdır. Anayasanın 46. ve 47. Maddesine göre sırasıyla, işçiler ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına ve işçiler işverenlerle olan ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptir. Ayrıca Anayasanın “Siyasi Haklar ve Ödevler” bölümünde siyasi partilerin, önceden izin almaksızın kurulabileceği ve faaliyetlerini serbestçe yürütebileceği bildirilmiştir. 56. Maddeyle birlikte siyasi partilerin varlığı da ilk kez anayasal bir güvenceye kavuşturulmuş ve siyasi partiler demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olarak yerini almıştır. Sağlanan bu anayasal güvencelerin de katkısıyla 1960’lı yıllar işçi eylemleri ve grevlerinin, başka bir deyişle emek mücadelesinin yükseldiği ve sol-sosyalist düşüncenin yasal yollarla kendini ifade ettiği bir dönem olarak hafızalarda yer etmiştir.

1961 Anayasası kapsamlı ve ayrıntılı düzenlemeleri içermesi bakımından o güne kadarki Osmanlı-Türk Anayasalarının en uzununu olma özelliğini taşımaktadır⁸³. Bu anlamıyla Anayasanın kazuistik düzenlemelere sahip olduğunu söylemek gerekmektedir. Adalet Bakanlığı’nın hazırladığı sözlüğe göre kazuistik kelimesi “önceden görülebilecek sorunları belirleyip bunlara ilişkin ayrıntılı çözüm üretme”⁸⁴ şeklinde tanımlamaktadır. Anayasa da bu tanıma uygun olarak özgürlük ve demokrasi

⁸³ Tanör, a.g.e., s. 377.

⁸⁴ “Kazuistik”, T.C. Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü, Erişim Tarihi: 21 Ocak 2020. <https://sozluk.adalet.gov.tr/kazuistik>

ortamını tesis etmek ve DP iktidarı gibi bir yönetimin yinelenmesini önlemek amacıyla ayrıntılı çözüm üretme yolunu tercih etmiştir. Örneğin 1950-1960 yılları arasında en çok tartışılan konulardan biri olan basın özgürlüğü, Anayasada olağanüstü uzun hükümlerle açıklanmıştır⁸⁵. Anayasa bu sayede, iktidarın basın üzerindeki kontrolünü sınırlamayı amaçlamıştır. Ayrıca iktidarın üniversite ve akademi üzerindeki sınırlayıcı etkilerinin de önüne geçmek amacıyla üniversitelerin özerkliğe sahip kamu tüzel kişileri oldukları kabul edilmiştir. Bu durum aynı zamanda basın ve üniversite kesiminin TM'deki temsilini de kanıtlar niteliktedir.

Türkiye İİDS ve planlı kapitalist kalkınma modeliyle ülke içindeki sanayi yatırımlarının artırılmasını hedeflerken aynı zamanda anayasayla birlikte çalışma yaşamının da çerçevesini çizmeye çalışmıştır. Çünkü sanayi yatırımlarının artmasıyla beraber işçi sınıfının oluşacağı nesnel zemin de yaratılacaktır. Bu duruma ek olarak üretimin iç pazara dönük olarak yapılması iç talebin canlandırılmasını da gerektirmektedir. İç pazardaki toplam talebin artması için işçi ücretlerinin ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Böyle bir durumda anayasa sadece klasik hak ve özgürlüklerin çerçevesini çizmekle kalmaz aynı zamanda sosyal haklara yönelik düzenlemelere de gerek duyar. Anayasa böylelikle gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfının mücadeleleri sonucunda kazanılan sosyal hakları en baştan tanıyarak sınıf mücadelelerinin önüne geçmek istemiştir. Bunun en önemli sonuçlarından biri sanayi kesiminin emrine, denetimli ücret artışı ile beslenmiş güçlü bir iç pazar olanağının verilmesi olmuştur⁸⁶. Anayasanın sosyal haklar konusunda içerdiği düzenlemeler dünya kapitalist sisteminde de geçerliliğe sahip olan sosyal devlet ve refah devleti anlayışıyla uyum göstermektedir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde uygulanan refah devleti modeli az gelişmiş ülkelerin kalkınmasının ancak sanayileşmeyle mümkün olabileceği fikrini yaygınlaştırmıştır. Refah devleti anlayışına göre iktisat politikaları iş gücünün tam istihdamını sağlamak, yüksek gelirli zümreleri vergilendirerek emekçiler lehine sosyal harcamalar yapmak ve emekçilerin

⁸⁵ Soysal, a.g.e., s. 262.

⁸⁶ İzzettin Önder, **İktisat Üzerine Düşünceler**, İstanbul, Yordam Kitap, 2011, s.122.

çalışma şartlarını iyileştirmek olarak⁸⁷ özetlenebilir. Bir başka deyişle refah devleti ulusal gelirin sosyal adalet ilkesi uyarınca bölüşülmesini öngörmektedir.

Anayasa sosyal ve siyasal alanlarda getirdiği birçok yenilikle birlikte ulusal kalkınmayı gerçekleştirebilmek adına İİDS ve planlı kapitalist kalkınma modelinin de çerçevesini çizmiştir. Anayasa bu doğrultuda “*iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planları yapmak*”⁸⁸ gibi görevleri devletin ödevleri arasında saymıştır. Bu ödevlerin gerçekleştirilmesi için 91 Sayılı Kanun’la 30 Eylül 1960’ta Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Ülkenin doğal, beşerî ve iktisadi kaynak ve imkanlarını tespit etmek, iktisadi ve sosyal politikayı tayin etmede hükümete yardımcı olmak, çeşitli bakanlıklar arasında iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetleri koordine etmek, uzun ve kısa vadeli planlar hazırlamak, planların başarıyla uygulanması için tavsiyelerde bulunmak, planın uygulanmasını takip etmek ve değerlendirmek⁸⁹ gibi görevlere sahip olan DPT Anayasanın 129. Maddesiyle birlikte Anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. DPT’nin Anayasanın kabulünden önce ve 27 Mayıs Darbesi’nden yaklaşık beş ay sonra kurulması yeni açılan dönemde planlamanın önemini göstermektedir. Bilsay Kuruç da bu durumun önemini vurgulamaktadır: “*Kalkınma özlemi ve planlama yöntemi yeni bir anayasaya eşdeğer sayılacak derecede büyük tutulmuş ve ivedi sayılmıştır*”⁹⁰. Türkiye’de DPT’nin kuruluşu modern kapitalizme özgü kurumların ortaya çıkışını simgelemesi bakımından da önem arz etmektedir.

Anayasa yapıcılarının kalkınma ve planlamanın sadece ekonomik boyutunu değil sosyal ve kültürel boyutlarını da vurgulamıştır. Örneğin DPT’nin hazırladığı ve 1963-1967 yılları arasında kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) sosyal ve kültürel boyutların görülmesi açısından önemli bir veri sunmaktadır. Planda geniş

⁸⁷ Cem Somel, “Siyaset Bilimi ve İktisat”, Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, İstanbul, Yordam Kitap, 2013, s. 494.

⁸⁸ Tanilli, **a.g.e.**, s. 327.

⁸⁹ Kanun No: 91, **Resmî Gazete**, 05.10.1960: 10621. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10621.pdf>. Erişim Tarihi: 17.01.2020.

⁹⁰ Bilsay Kuruç, “1961 Anayasası ve Planlı Ekonomi”, Ed. Suna Kili, **27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, İstanbul, Boyut Yayınları, 1998, s. 76.

ölçüde yaratılacak iş fırsatları, eğitim, sağlık, sosyal sigorta gibi sosyal hizmetlere yapılacak geniş kamu harcamaları adil bir gelir dağılımının oluşmasına yardımcı olacak⁹¹ ve halkın refah seviyesinin yükselmesi için birer araç niteliği görecektir. Buna ek olarak BBYKP’de ekonomik ve kültürel hedeflere ulaşılması için eğitim başlığının altı önemle çizilmiştir. Bu önem planda eğitim başlığının öğrenci öğretmen oranlarından okul programlarına ve her düzeydeki eğitim gruplarına kadar ayrı ayrı ele alınmasından anlaşılmaktadır⁹². Kalkınmanın ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla bir bütün olarak değerlendirilmesi, hem Anayasanın bireysel, sosyal ve siyasal alanlarda tanıdığı haklarla hem de devletin sosyal devlet ve refah devletini gerçekleştirme amacıyla bağdaşmaktadır. Buradan hareketle kalkınma planlarının bir paket halinde düşünülerek toplumun bütün kesimlerine mal edilmek istendiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

1950’li yıllarda özellikle *Forum* dergisi çevresinde kümelenen entelektüellerin ve muhalefet bloğunun bir kısmının ısrarla savunduğu Türkiye’de kapitalizmin rasyonel temellere oturtulması veya planlı kapitalist kalkınma modeli, 1960’lı yılların başlangıcıyla birlikte uygulama alanı bulmuştur. Bu doğrultuda Anayasa hem ekonomi politikalarının değişen yapısına hem de dünya kapitalist sistemine uyumlu bir biçimde yeniden kurgulanmıştır. Anayasanın kalkınma, planlama, sosyal devlet ve sosyal adalet ilkelerini ısrarla vurgulamasının ve devletin ekonomik anlamda birçok görevini sayıp dökmesinin altında bu neden aranmalıdır. Sosyal devlet anlayışıyla uyumlu olarak da bireysel, toplumsal ve siyasal hakların sınırları genişletilmiştir. Özellikle sendika ve dernek kurma ile grev ve toplu sözleşme haklarının tanınması ve siyasi partilerin anayasal güvenceye kavuşturulması gibi imkanlar sosyal ve siyasal alanı bölerek çoğulcu bir yapının oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca “Gazete ve dergi çıkarma hakkı”, “Basın hürriyeti” ve “Bilim ve sanat hürriyeti” gibi başlıkların Anayasada düzenlenmesi, kalkınma ve sosyal adalet

⁹¹ Devlet Planlama Teşkilatı, “Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967”, Ocak 1963, s. 48.
http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1962-1967.pdf Erişim Tarihi: 23.03.2020.

⁹² A.g.e., s. 458-460.

vurgularının sağ-liberal düşünceden sol-sosyalist düşünceye kadar farklı siyasal özneler tarafından tartışılmasına ve işlenmesine neden olmuştur.

1.6. Sol-Sosyalist Düşüncede Uyanış: Özel ve Nesnel Durum Tespiti

1950’li yıllarda filizlenmeye başlayan fikirler ve tartışmalar 1961 Anayasası’nın ışığıyla boy vermiştir. Aydın çevrelerin 1950’li yıllarda dile getirdiğı fikirler 1961 Anayasası aracılığıyla çeşitlenmiş, farklı yol arayışlarına sahne olmuş ve 1960’lı yılların sonuna yaklaşıldığında adeta bir sarmaşık biçimine bürünmüştür. Özellikle sol-sosyalist yönelimli aydın çevrelerinin 1960’lı yıllarda anayasaya yaslanarak siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlara kendi siyasal belirlenimleriyle kafa yorduklarını, bir dizi çözüm aradıklarını ve farklı içerikte reçeteler sunduklarını söylemek mümkündür. Çözüm yöntemleri, tartışmalar ve reçeteler ise gazete, dergi ve kitap gibi çeşitli yayın organlarında dile getirilmiş, derinleştirilmiş ve bununla bağlantılı olarak Türkiye’nin 1960’lı yılları belki de entelektüel olarak en zengin tartışmalarının cereyan ettiği bir dönemi oluşturmuştur. Toplumsal kesimler arasında dönem boyunca diri kalan aydınlar, birbiri ardına birçok dergi çıkarmış ve bu dergiler aracılığıyla tartışmaların seyrini belirlemek istemişlerdir. Sırasıyla 1961’de *Yön*, 1963’te *Sosyal Adalet*, 1965’te *Dönüşüm*, 1967’de *Ant* ve *Türk Solu*, 1968’de *Aydınlık* ve 1969’da *Emek*⁹³ gibi dergiler ve siyasi gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Yayın hayatına başlayan bu dergilerde az gelişmişlikten üçüncü dünyacılığa, Osmanlı toplum yapısından Asya Tipi Üretim Tarzına (ATÜT), milliyetçilikten antiemperyalizme, işçi sınıfından sosyalizme, sosyal adaletten kalkınmaya birçok konu eşine az rastlanır bir iştahla tartışılmıştır.

Bu tartışmaların aktığı yatlardan birini dergi mecraları bir diğerini de birbiri ardına kurulan yayınevlerinin yayımladığı çeviri kitaplar oluşturmuştur. Erkal

⁹³ Dergi ve gazetelerin çıkış tarihleri için: <http://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/> Erişim Tarihi: 4 Nisan 2020.

Ünal'ın da çeviri faaliyetlerinde “*uyanma zamanı*” olarak adlandırdığı bu dönemde kurulan *Sosyal Yayınlar* sanat ve felsefe alanında birçok kitap basmış ve örgütsel ve düşünsel anlamda nispeten bağımsız bir çizgi izleyerek bu tür kurumların ilk örneklerinden biri olmuştur⁹⁴. 1960'ların ortalarına doğru kurulan *Sol Yayınları* Marx, Engels, Lenin ve Mao'nun çoğu kitaplarını ilk kez Türkçe'ye kazandırmış ve etkisini günümüze dek sürdüren ender yayınevlerinden biri olmuştur. Çoğu gözlemciye göre bu dönemde sol yayınlarda ortaya çıkan bu patlama veya Ünal'ın deyişiyle bu uyanış sol basın-yayın faaliyetlerinin Rönesans dönemini oluşturmuştur⁹⁵. Basın-yayın alanı ve çeviri faaliyetlerinde gözlenen bu topyekûn artış, bir taraftan sol-sosyalist fikirlerin yeni açılımlarla zenginleşmesini bir taraftan da dünyadaki politik gelişmelerin ve bu döneme kadar uzak kalan klasik Marksist eserlerin tartışılmasını sağlamıştır. Kuşkusuz ki bu durum sol-sosyalist yönelimli aydınların politik dünyasını, topluma dair tahayyüllerini ve entelektüel çerçevesini zenginleştirmiştir. Entelektüel çerçevesi gelişen bu aydınlar toplumsal tahayyüllerini gerçekleştirmek için ise büyük kentlerde militanca bir özveriyle çeşitli haftalık dergiler veya sol kitaplar yayımlamıştır⁹⁶.

Bu dönemde dergi ve çeviri faaliyetleriyle hız kazanan tartışmalar edebiyat, sinema ve tiyatro gibi çeşitli sanat alanlarına da sirayet etmiş ve sanat ile politika arasında sıcak bir ilişkinin kurulması mümkün olmuştur. Ancak yazılı bir sanat alanı olarak öne çıkan edebiyatın politikayla ilişki kurması diğer sanat dallarına göre daha kolay olmuştur. Bir başka deyişle edebiyatın, yazılı olarak ifade edilebilme olanağı bu ilişkinin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Çimen Günay-Erkol'un 1960'lı yıllar edebiyatını konu alan çalışmasında üç ana damardan biri olarak tarif ettiği “*kapitalizmle hesaplaşmaya giren gerçekçi edebiyat*”⁹⁷ bu sıcak ilişkinin bir boyutu olarak kendini göstermiştir. Toplumcu gerçekçi edebiyat olarak da adlandırılan bu türe mensup yazarlar, aydının yüklendiği görevleri, sanat ve toplum ilişkisini ve kapitalist

⁹⁴ Erkal Ünal, “Sol Düşüncenin Ortasında ve Kıyısında: Çeviri Kitaplar”, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekin, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 422.

⁹⁵ Yay. Kur. Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay ve Mete Tunçay, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980**, Cilt: 3, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 121.

⁹⁶ Doğan Özgüden, “Türkiye’de Sol Yayıncılığın Gelişimi”, Der. Ertuğrul Kürkçü, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt: 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 2002-2003.

⁹⁷ Çimen Günay-Erkol, “Altmışlı Yıllarda Edebiyat: Kaliban’ın Öfkesi”, Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 916.

üretim ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkan sömürü düzenini gündeme getirerek, ekonomik ve toplumsal sıkıntıları edebi ürünlerine monte etmişlerdir. Roman alanında, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Necati Cumalı ve Fakir Baykurt bu türün önemli temsilcileri iken şiir alanında da İsmet Özel, Atol Behramoğlu, Hasan Hüseyin Korkmazgil ve Ahmed Arif gibi şairler öne çıkmıştır. Edebiyat alanında gözlenen toplumcu gerçekçi akımın sesi sinema alanında da yankılanmıştır. Metin Erksan, Ertem Göreç, Atıf Yılmaz ve Lütfi Ömer Akad bu dönemde çektiği filmlerle toplumun sorunlarını sinema perdesine yansıtma gayreti gütmüşlerdir. Nijat Özen'e göre bu dönemde toplumsal sorunlar ilk defa sinema perdelerine yansımıştır⁹⁸. Edebiyat ve sinemada gözlenen gelişmelere paralel olarak tiyatrodaki sahnelenen oyunların içeriğinde de bir genişleme söz konusu olmuştur. Tiyatro tarihinin dördüncü dönemi olarak ifade edilen 1960'tan sonraki dönemde yazılan oyunlarda insan hakları, sosyal konular ve birey gibi temalar toplumsal bir duyarlılıkla işlenmiştir⁹⁹.

Sol-sosyalist yönelimli aydınların siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunları tartışma iştahlarının nedenleri arasında anayasanın tanıdığı hak ve özgürlüklerin yanı sıra 1950'li yılların sonundan itibaren ivme kazanan toplumsal hareketler ve uluslararası ortam da başat bir rol oynamıştır. Daha keskin bir anlatımla Türkiyeli sol-sosyalist aydın çevreleri kafalarını içeriye çevirdiğinde Anayasa ve toplumsal hareketlerin, dışarıya çevirdiğinde ise SSCB'nin kalkınma planlarının, Çin Devrimi'nin, Üçüncü Dünya Sosyalizminin ve kapitalist olmayan kalkınma yolunun cazibesine kapılmıştır. İç ve dış koşulların uygunluğu, aydın çevrelerinin kendi fikirlerini derinleştirerek toplumsal ve siyasal alanda karşılık bulabilmesi için elverişli bir zemin sunmuştur.

Mehmet Ali Aybar'ın 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ertesinde MBK başkanı Gürsel'e 19 Kasım 1960'ta yazdığı mektup darbenin ilerici yönünü işaret ederek 27 Mayıs 1960 sonrasındaki atmosfer hakkında fikir vermektedir:

⁹⁸ Nijat Özön, **Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları**, Cilt: 1, Ankara, Kitle Yayınları, 1995, s. 32.

⁹⁹ Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", Yay. Yön. Sina Akşin, **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cilt: 4, İstanbul, Cem Yayınevi, 2005, s. 469.

“Yurtta ne zamandır hasreti çekilen ilerici, hatta sol bir hava esmeye başladı. O derece ki, yıllarca en sağ politikalar yürütmüş, sol düşünce ve hareketi amansızca ezmiş olan Halk Partisi bile, program ve tüzüğüne sosyalist bir çeşni vermeye kalkıştı. Daha bir yıl önce sosyalizan teklifler ileri sürdükleri için, birkaç üyesini saf dışı eden Millet Partisi de aynı yolu tuttu.”¹⁰⁰

Aybar’ın mektubunda bahsettiği ilerici ve sol hava 1960’lı yılların hemen başında toplumsal ve siyasal anlamda vuku bulan ve dönemin karakteristiği hakkında fikir edinmeyi sağlayacak iki önemli olayla açılmıştır: Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) kuruluşu ve *Yön* dergisinin yayın hayatına başlaması. TİP, Saraçhane Mitingi ile toplumsal alanda görünürlük kazanmaya başlayacak olan işçilerin siyaset sahnesindeki temsilcisi olma iddiasıyla, 1961 Genel Seçimlerinden önce şubat ayında on iki sendikacı tarafından kurulmuştur. Ancak bu tarih partinin salt biçimsel kuruluşunu ifade etmektedir. Eroğul’a göre TİP’in gerçek kuruluş günü, “*Mehmet Ali Aybar’ın parti genel başkanlığını üstlendiğini duyurduğu, 9 Şubat 1962 günüdür*”¹⁰¹. Cumhuriyet tarihinde bütün kurucuları işçi ve sendikacı olan ilk parti olan TİP, Aybar’ın genel başkanlığında bir atılım yapmayı başarabilmiş, kapatılacağı 1971 yılına kadar işçiler, köylüler, aydınlar ve gençlerin çekim merkezi olmuş ve toplumsal kesimlerle ilişkilenebileni amaçlayarak, bu kesimlerin bilinç düzeylerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bunun en açık sebebi ise, TİP’in kalkınma ve sosyal adaletin ancak politik bir çözüm yoluyla veya köklü bir dönüşümle gerçekleşeceğini savunmasıdır. Ancak 1960’lı yıllardaki düşünce iklimi her ne kadar sol-sosyalist düşünceye açık bir yapı sergilese de “sosyalizm” ve “komünizm” gibi sözcükler sakıncalı pozisyonlarını korumaktadır. Dolayısıyla TİP’in politik çözümünün, düşünsel iklimle de bağlantılı olarak, tedricen netleşeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda TİP’in 1965 yılında yapılan Genel Seçimlerde on beş milletvekili koltuğu kazanması Türkiye’de sosyalizmin meşruiyetini kayda değer bir ölçüde ilerletmiş ve politik çözüm yollarının tartışılmasını ateşlemiştir. Bütün bunların yanı sıra TİP gerek çıkardığı dergi ve gazetelerle gerek de parti önderlerinin öne çıkan çalışmalarıyla bu dönemde ortaya çıkan sosyo-ekonomik yapıya, kalkınma yöntemine, sosyal adaletin nasıl gerçekleşeceğine yönelik tartışmalara entelektüel müdahalelerde de

¹⁰⁰ Mehmet Ali Aybar, **Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1968, s. 179.

¹⁰¹ Cem Eroğul, “Tip Sorunsalı”, Ed. Ahmet Alpay Dikmen, **Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2002, s. 201.

bulunmuştur. TİP'in, bu tartışmalarda geliştirdiği kimi tezler, örneğin Türkiye'de gerçekleşecek bir dönüşüme işçi sınıfı ve köylülerin öncülük edeceği tezi, entelektüel tartışmalarda özgün bir damarın belirginleşmesini sağlamıştır.

TİP'in kuruluşundan on ay sonra 1961 yılının son gününde, Anayasanın tanıdığı grev ve toplu sözleşme haklarının kanunlaştırılması talebiyle düzenlenen Saraçhane Mitingi 1960'lı yıllardaki işçi hareketlerinin başlangıç noktasını teşkil etmiştir. On binlerce işçinin katıldığı miting deyim yerindeyse volkanik bir patlamayı andırmıştır. Aybar'ın biraz da şaşkınlık içeren “*Emekçiler sanki birden yüzlerce yıllık uykularından uyanmışlardı*”¹⁰² cümlesi, mitingin yarattığı etki hakkında bilgi vermektedir. Cumhuriyet dönemi işçi hareketi tarihinin o güne kadar ki en kitlesel¹⁰³ eylemi olan miting adeta işçilerin Anayasada tanınan hakların inatçı bir bekçisi olacağını göstermektedir. Böylesine kitlesel bir mitingin gerçekleşmesini Ergun Aydınoglu'nun yerinde tespitiyle açıklamak mümkündür. Aydınoglu'na göre, 27 Mayıs 1960 Darbesi ve egemen siyaset tarzında bir kopuşa yol açmış, Türkiye'de geleneksel olarak siyaset dışı bırakılmış çoğunluk, 27 Mayıs'ın ardından gelen yirmi yol boyunca siyasete yönelmeye başlamış ve siyasetin sosyolojik tabanını genişleten bir sürecin yolunu açmıştır¹⁰⁴. Saraçhane'ye akan tarihsel birikim¹⁰⁵ de Aydınoglu'nun ifade ettiği politikanın genişleyen sosyolojik tabanıyla doğrudan ilişkilidir. Geleneksel politikanın dışında bırakılmış işçilerin hem Saraçhane Meydanı'nı görkemli bir şekilde doldurması hem de TİP aracılığıyla siyasette görünür olma iddiası, sol-sosyalist aydınların bir kısmını Türkiye'nin dönüşümünde asıl aktörün işçi sınıfı olduğu düşüncesine sevk etmiştir.

Doğan Avcıoğlu önderliğinde Mümtaz Soysal, İlhami Soysal, İlhan Selçuk, Cemal Reşit Eyüboğlu ve Hamdi Avcıoğlu'nun bir araya gelmesiyle *Yön*, 20 Aralık 1961'de, TİP'in kuruluşu ve Saraçhane Mitinginin arasında, yayın hayatına

¹⁰² Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 153.

¹⁰³ M. Hakan Koçak, “Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi”, Ahmet Makal, Aziz Çelik ve M. Hakan Koçak, **Sınıf Sendika Siyaset**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2016, s. 263.

¹⁰⁴ Ergun Aydınoglu, **Türkiye Solu (1960-1980)**, İstanbul, Versus Kitap, 2007, s. 46.

¹⁰⁵ Koçak, **a.g.e.**, s. 264.

başlamıştır. 5 Haziran 1963 yılına kadar düzenli olarak çıkan dergi, Cemal Hüsnü Taray'ın *Yön*'ün 75. sayısında yayınlanan yazısı gerekçe gösterilerek Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmıştır. Sıkıyönetim kalktıktan sonra 25 Eylül 1964 tarihinden itibaren yayın hayatına kaldığı yerden devam eden *Yön*, 30 Haziran 1967'de kurucularının aldığı kapanma kararıyla tarihteki yerini almıştır¹⁰⁶.

İlk sayısında 164 aydının ortak bildirisini okuyucularla paylaşan *Yön*, aydın çevrelerinin ülke sorunlarına dair arayışta olduğu bir dönemin tam ortasına doğmuştur. İlk anda bildiriye imzasını koyan aydınların yanı sıra 878 kişi de daha sonradan bildiriye imzalamıştır¹⁰⁷. Böyle bir arayışın hâkim olduğu bir dönemde toplam 1042 aydının ortak bir metin etrafında buluşması, aydın hareketinin dönem boyunca dinamik tartışmalar yürüteceğinin de bir işareti sayılmalıdır. *Yön*, kurucu kadrosu tarafından tasfiye edileceği 1967 yılına kadar dinamik yapısını korumuş ve *Yön* yazarlarının belli bir müktesebata da dayanarak yeniden ürettiği ve tutkulu bir şekilde savunuculuğunu üstlendiği tasavvurlar aynı zamanda bir iktidar stratejisine bağlanmıştır. *Yön*'e oranla daha dar bir yazar kadrosuyla 21 Ekim 1969 yılında Doğan Avcıoğlu öncülüğünde yayınlanmaya başlayan *Devrim* dergisi de adeta bu iktidar stratejisinin ete kemiğe büründüğü bir mecra olma özelliği kazanmıştır.

Yön, özellikle 60'lı yılların ilk yarısında siyasal konulardan dış politikaya, ekonomiden çalışma yaşamına, toplumsal sorunlardan kültüre birçok başlıkta tartışmaların başlatıldığı, derinleştirildiği ve önemli polemiklerin yürütüldüğü bir mecra olmuştur. Bu doğrultuda dergide kalkınma, sosyal adalet, sosyalizm, bağımsızlık ve antiemperyalizm gibi konular sözü edilen başlıklarla ilişkili olarak kurgulanmıştır. Kurulan bu ilişkiye koşturarak, “Kemalizm”, “Devletçilik” ve “Sosyalizm” gibi tasavvurlar bir zincirin halkaları gibi birbirine eklemlenerek toplumsal ve siyasal sorunların çözümünde bir maymuncuk görevi üstlenmiştir. İnşa edilen bir siyasal fikir olarak Kemalizm'in sol bir yorumu, 1930'lu yıllarda uygulanan

¹⁰⁶ Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986, s. 55-57.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 51.

devletçilik politikaları ve bilhassa üçüncü dünya ülkelerinin uyguladığı kalkınma modelleri ise, bu halkaların iç içe geçmesinde kolaylaştırıcı birer unsur olmuştur.

Bütün bu anlatılanlardan hareketle 1950’li yıllardaki Türkiye’nin ekonomik, siyasal ve toplumsal atmosferinin, 1961 Anayasası’nın ve uluslararası ortamın 1960’lı yıllarda uyanış gösteren sol-sosyalist hareketler ve entelektüeller üzerinde yadsınamayacak bir etkisinin olduğu berraklaşmaktadır. 1960’lı yıllara ancak böyle bir mercekten bakılırsa her iki dönem arasındaki tarihsel ilişki anlaşılabilir. Buradan hareketle de 1960’lı yıllarda alevlenen tartışmaların, 1950’li yıllarda izi sürülebilir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak biri yazar biri diğeri gazeteci ve milletvekili olan Çetin Altan ve Yaşar Kemal’in fikirleri ve siyasetle kurdukları ilişki böyle bir tarihsel çerçeve içerisine yerleşecek ve anlam kazanacaktır. Ancak adı anılan iki aydının siyasi ve entelektüel portresini çizmeden evvel bağlantı kurdukları iki hareket olarak *Yön* dergisinin ve TİP’in kalkınma, sosyal adalet, halkçılık, milliyetçilik ve antiemperyalizm başlıkları hakkındaki fikirlerini titizlikle ortaya koymak gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOL-SOSYALİST DÜŞÜNCEDE KALKINMA FELSEFESİ: YÖN-DEVİRİM HAREKETİ VE TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ

2.1. Yön-Devrim Hareketi

2.1.1. 1950'lerden 1960'lara Kopuşun İzini Sürmek: *Yön* Dergisinin Entelektüel Kökenleri

Doğan Avcıoğlu önderliğinde ve geniş bir aydın toplamının imzaladığı bildiriyle, 1961 yılında yayın hayatına başlayan *Yön*, 1960'lı yılların büyük bir bölümünde etkisini sürdürmüş ve bu döneme önemli ölçüde damgasını vurmuştur. Söz konusu etkinin birçok sebebi olmakla birlikte iki sebebin niteliğini ayrıca vurgulamak gerekmektedir. İlk olarak *Yön*'ün bir aydın dergisi olması ve bununla bağlantılı olarak aydınlara seslenmesi, dönem boyunca arayış içerisinde olan aydınlara bir kapı aralamıştır. İkinci olarak da *Yön*'ün tartışmaya açtığı işçi sınıfı, sosyalizm ve Kürt sorunu gibi yeni konulara dergi sayfalarında yer verilmesi, sol-sosyalist yönelimli aydınların siyasi ajandalarında yeni gündemlerin arzı endam etmesini sağlamıştır. *Yön* bu gündemleri de içererek tartıştığı kalkınma, sosyal adalet, sosyalizm, bağımsızlık ve antiemperyalizm gibi başlıklarda geliştirdiği tezler ve giriştiği polemiklerle de bir dergi olmanın ötesine geçmiştir. Dergi bu yönüyle sol-sosyalist yönelimli aydınların entelektüel ufuklarını ve siyasal eğitimlerini geliştirici bir işlev de görmüştür. *Yön*'ün geliştirdiği tezleri ele almadan önce, 1950'li yılların etkili ve baskın bir aydın hareketi olan *Forum* dergisi çizgisini izlemek gerekmektedir. Bu çizgi izlenerek 1950'li yıllarda “silik bir eğilimi” temsil eden *Yön* çizgisinin, 1960'lı yıllarla birlikte “baskın bir eğilim” şekline nasıl büründüğü teşhis edilmelidir.

1960'lı yıllara damgasını vuran bir aydın hareketi olarak *Yön*, 1950'li yılların siyasal ve toplumsal atmosferinden süzülüp gelmiştir. *Yön*'ün çekirdek kadrosunu oluşturan Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhami Soysal ve İlhan Selçuk gibi isimler 1950'li yıllarda DP'ye karşı bir araya gelen “kentli koalisyon”un aydın kesimleri

içerisinde olmuştur. Doğan Avcıoğlu, *Akis*, *Kim* ve *Ulus* gibi dergilerde, Mümtaz Soysal *Forum* ve İlhami Soysal *Akis* dergisinde yazarken İlhan Selçuk da muhalif bir çizgiye sahip mizah dergisi olan *Dolmuş*'u çıkarmıştır¹⁰⁸. Adı anılan bu aydınlar, bilhassa dergi mecralarında, bir taraftan dönemin aktif tartışmalarına katılırken diğer taraftan da önemli polemikler yürütmüştür. Bu sayede fikirleri olgunlaşmış 1960'lı yıllarla birlikte ise sistematik bir içerik kazanmıştır. Bir başka deyişle *Yön*'ün geliştirdiği tezler 1950'li yıllardaki dağınık nüveler üzerine bina edilmiş ve 1960'lı yılların henüz başlarında sivrilme belirtileri göstermiştir

Sözü edilen dergiler arasında *Forum* dergisi 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında Türkiye'nin siyasal ve ekonomik yönünü tayin etmesi bakımından önem taşımaktadır. DP döneminde muhalefet bloğu içerisinde yer alan *Forum* dergisi çeşitli ideolojik pozisyonların temsil edildiği bir mecra niteliği taşımaktadır. Ancak *Forum* dergisindeki baskın eğilim siyasal rejimin demokratikleşmesine konsantre olmuş ve ekonomik kalkınma da dahil diğer tüm sorunları demokratikleşmeye bağlı kılmıştır:

“Son yıllarda Türkiye’de bir defa daha görüldüğü gibi tam bir hürriyet rejimine kavuşmamış olan toplumlarda gerçek düşünürler için «hürriyet meselesi»nden başka meseleler hakkında kafa yormak adeta bir lüks halini almaktadır. Her türlü fikri gelişmenin kaynağı olan hürriyet davası halledilmedikçe, başka konular üzerinde durmak sanki tamamen suni bir gayretmiş gibi karşılanmakta, bu gayreti gösterebilenler bile kendi iç dünyalarında bir rahatsızlık hissetmektedirler”¹⁰⁹.

Forum'a göre Türkiye'nin hürriyet rejimine kavuşması ise esas olarak Anglosakson dünyasına ait değerlerin güçlenmesi¹¹⁰ ve Kemalizm'in tam anlamıyla uygulanmasıyla mümkün olacaktır. *Forum* dergisinin siyasal rejimin demokratikleşmesine ilişkin bu savları ilk önce, CHP'nin 1959 yılında toplanan 14. Kurultayı'ndan sonra ilan ettiği, *İlk Hedefler Beyannamesi*'nin sonra da 1961 Anayasası'nın yönünü tayin etmiştir. *Forum* dergisinin mimarlarından olan Turhan Feyzioğlu'nun başkanlığını yürüttüğü Anayasa Komisyonu, *Forum* dergisinde

¹⁰⁸ Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset*, İstanbul, Yordam Kitap, 2015, s. 77-78.

¹⁰⁹ Başyazı, “Karanlıkta Vuruşanlar”, *Forum*, Sayı: 114, 15 Aralık 1958, s. 1.

¹¹⁰ Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2015, s. 281.

vazedilen “*yargıç güvencesi, üniversite özerkliği, radyonun tarafsızlığı*”¹¹¹ gibi ilkeleri 1961 Anayasası’yla birlikte uygulama alanına kavuşturmuş ve demokratik bir rejimin çerçevesini çizmiştir.

Yön dergisinin çekirdek kadrosunu oluşturan aydınlardan Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal ve İlhami Soysal’ın Temsilciler Meclisi’ne alınması, anayasa tartışmalarına aktif olarak katılmalarını sağlamıştır. Bu tartışmalarda muhalif bir tutum sergileyen grup, “*27 Mayıs öncesi görüşlerine paralel olarak geri iktisadi düzenin değiştirilmesi, hızlı kalkınma için gerekli reformların yapılması ve bunun için güçlü bir hükümet modeli öneriyor; İsmet Paşa’nın dikkatini de bu yöne çekmeye çalışıyordu*”¹¹². Atılğan’ın da altını çizdiği üzere *Yön* yazarlarının anayasa tartışmalarında konumlandığı pozisyon, yazarların 1950’li yıllardaki görüşleriyle uyumlu bir niteliktedir. Özellikle 1950’li yıllarda Avcıoğlu’nun geri iktisadi düzeni değiştirmek ve hızlı bir kalkınmayı sağlamak üzerine yaptığı teşhisler, devletin ekonomik ve toplumsal hayatta bir dizi görevler yüklenmesini kapsıyordu. Çünkü Avcıoğlu’na göre, eğer mevcut ekonomik ve sosyal yapı kendi kendine bırakılırsa değişim mümkün olmayacaktır¹¹³. Avcıoğlu, kalkınmanın mümkün kılınması için devletin üstleneceği görevleri, hızlı sanayileşme hamlelerinin gerçekleştirilmesi ve ekonomik ve toplumsal hayatın baştan sona planlanması olarak görmektedir. Mümtaz Soysal da *Forum*’daki devlet teşebbüsleriyle ilgili yazısında, devlet kesimindeki verimsizliğin devlet fabrikalarını özel teşebbüse devretmekle çözülemeyeceğini vurgulayarak verimsizliğin tedavisini planlama da görmektedir:

“Devlet teşebbüsünün başarılı olabilmesi için ilk yapılacak iş, açık ve belirli bir «komuta hattı» kurmaktır. Teşekkülün bağlı olduğu bakandan en küçük fabrika işçisine kadar kimin kime, ne derece müdahale edebileceği kesin olarak belli olmalıdır”¹¹⁴.

Soysal’ın makro ölçekten mikro ölçeğe giderken tanımladığı “komuta hattı” biraz da askeri bir disiplini çağrıştırarak planlamanın ciddiyetini gözler önüne sermektedir.

¹¹¹ Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler*, Cilt:5, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1997, s. 579.

¹¹² Gökhan Atılğan, *a.g.e.*, 2008, s. 50.

¹¹³ Doğan Avcıoğlu, “İktisadi Planlama ve Kalkınma”, *Forum*, Sayı: 51, 1 Mart 1956, s. 19.

¹¹⁴ Mümtaz Soysal, “İktisadi Devlet Teşekküllerinin Bünyesi”, *Forum*, Sayı: 27, 1 Mayıs 1955, s. 13.

Çavdar'ın 1950'li yıllarda aydın çevreleri tarafından savunulan büyüme modellerini üçlü bir sınıflandırma içerisinde sunması, planlama konusunda ortaklaşan *Forum* ve *Yön* çizgisinin ayırım noktalarını sergilemek için elverişli bir zemin sunmaktadır¹¹⁵. Bu iki çizgi Türkiye'nin kalkınması için sanayileşmeyi gerekli görürken *Forum* dergisi çizgisi Keynesçi bir büyüme modelinin ilkelerini, *Yön* çizgisi de planlı bir kalkınmayı ve bu konuda eski devletçilik deneyimlerinden yararlanılmasını savunmaktadır. Bir aydın hareketi olan *Yön*'ün, *Forum* çizgisinden kopuşu tam da bu noktada berraklık kazanmaktadır.

2.1.2. Parçadan Bütüne: Yön Dergisinin Çıkış Bildirisi ve Temel Siyasal Tezleri

Yön'ün yayın hayatına başladığı 1961 yılında Türkiye, peş peşe iki önemli siyasi olaya şahit olmuştur. Bunlardan ilki 1961 Anayasası'nın 9 Temmuz'da halk oylamasına sunulmasıdır. Referandum sonucunda Anayasa yüzde 60,4 oranında evet oyuyla kabul edilmiştir. Seçimlere katılımın yüzde 83¹¹⁶ oranında olduğu da düşünülürse, Anayasanın çoğunluğun desteğini almaktan uzak olduğunu söylemek mümkündür. Diğeri ise referandumdan üç ay sonra 15 Ekim'de gerçekleşen genel seçimlerde beklenenin aksine CHP'nin seçimi kazanamaması ve DP'nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi'nin (AP) CHP'ye yakın bir sandalye sayısına ulaşmasıdır¹¹⁷. Referandum ve genel seçimlerde ortaya çıkan bu tablo, DP iktidarına karşı oluşan muhalefet bloğu için hayal kırıklığı yaratmıştır. Genel seçimlerin hemen ardından yayın hayatına başlayan *Yön* ise başta aydınlar olmak üzere hayal kırıklığı içerisinde olan toplumsal kesimlerin “yönünü” tayin etmeye talip olmuştur.

Üçüncü dünya ülkelerinde kalkınma politikalarının hız kazandığı, Türkiye'de 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği, az gelişmiş ülke halklarının siyaset sahnesine çıktığı bir tarihsel düzlemde, 1950'li yılların entelektüel tartışma ortamında yoğrulup

¹¹⁵ Tevfik Çavdar, “Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, 1082.

¹¹⁶ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *a.g.e.*, s. 234.

¹¹⁷ Aydın ve Taşkın, *a.g.e.*, s. 99-100.

yayın hayatına başlayan *Yön*'ün çıkış bildirisi, gazeteciler, akademisyenler, yargıçlar, yüksek bürokratlar, askerler, memurlar ve öğrenciler gibi farklı kesimlerin altına imzasını koyduğu bir metin olma özelliği taşımaktadır. Bildiriye imza koyan kesimlerin bu farklılığı 1960'lı yıllardaki siyasal ve toplumsal hareketlerin çeşitliliğini yansıtmaları bakımından da anlamlı bir gösterge sayılabilir. Bunun yanı sıra bildirinin altında yer alan bu imzalar 1960'lar solunun sosyal kompozisyonuna da yansıtmaktadır¹¹⁸. Aydınoglu'na göre bu sosyal kompozisyon üç farklı eğilimle açıklanabilir: Birincisi derginin merkezinde yer alan “yukarıdan devrimci” radikalizmi, ikincisi klasik sosyal demokrasiye ve nihayet üçüncüsü ise Marksizm'e yakın eğilimler¹¹⁹. Aydınoglu'nun bu saptamasının yerinde olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Fakat klasik sosyal demokrasi eğiliminin diğer iki eğilime oranla sınırlı bir etkisi olduğu da vurgulanmalıdır. Marksizm'e yakın eğilimlerin ise, Aybar'ın TİP'in genel başkanlığını üstlendikten sonra yeni bir alan bulduğunu söylemek gerekmektedir. Bu tarihten itibaren *Yön* çeşitli eğilimlere ev sahipliği yapsa da “yukarıdan devrimci” radikalizmi derginin omurgasını oluşturacaktır¹²⁰.

Derginin ilk sayısında okuyucularla paylaşılan bildiri, *Yön*'deki baskın eğilimin temel tezleri ve dergide işlenecek konuları belirgin bir hale getirecek sinyaller vermektedir. Farklı bir deyişle bildiri, parça ile bütün arasındaki ilişkiyi ihdas edebilmek için önemli izler barındırmaktadır. Bildiride ekonomik kalkınmanın bütünlüğü, toplumsal kalkınmanın ekonomik kalkınmaya bağımlı bir nitelikte olduğu ve kalkınmanın sosyal adalet ve planlamayla olan ilişkisi açık bir dille vurgulanmaktadır. Bu açıdan kalkınmanın merkezde olduğunu ve diğer unsurların da bu merkezin etrafını çevrelediğini öne sürmek mümkündür. Bir benzetme yapmak gerekirse, kalkınma dörtgen bir miktatısı andırmakta ve çevresinde konumlanan tüm unsurları kendine çekerek bir bütün yaratma şevki taşımaktadır.

Bildirinin verdiği ilk sinyal kalkınmanın merkezi bir konumda bulunmasıdır. Bildiriye kaleme alanlara göre, Atatürk devrimlerinin amaç edindiği “çağdaş uygarlık

¹¹⁸ Aydınoglu, a.g.e., s. 76

¹¹⁹ A.g.e., s. 77.

¹²⁰ A.g.e., s. 77.

seviyesine ulaşmak”, Türk demokrasisini yaşatmak ve sosyal adaleti gerçekleştirmek ancak ekonomik alanda hızlı kalkınmaya mümkün bir hale gelebilir¹²¹. Hızlı kalkınma işsizlik, açlık ve sefaleti ortadan kaldıracak ve kitlelerin eğitime yönelmesini mümkün kılacaktır. Ekonomik kalkınma hızı düşük olduğu sürece, ne kadar gayret edilirse edilsin toplumun kültür seviyesi yerinde saymaya devam edecektir. Görüldüğü gibi ekonomik kalkınma ve toplumsal kalkınma arasında bir koşutluk kurulmuş ve bu ilişkide öncelik ekonomik kalkınmaya tanınmıştır. Ancak burada sözü edilen koşutluk, kendiliğinden bir ilerleme-ilerletme ilişkisinden öte kalkınma felsefesini şekillendiren aktörlerin bilinçli tercihiyle yakından ilişkilidir. Toplumsal kalkınma ekonomik kalkınmaya bağlıdır ama ekonomik kalkınma sağlandıktan sonra toplumsal kalkınmanın da gerçekleşebilmesi için sosyal adalet ilkesinin gözetilmesi gerekmektedir. Bunun en açık örneği, özel sermayeye dayalı kalkınma felsefesi yerine önerilen “yeni devletçilik” politikasıdır. Bildiride verilen ikinci sinyal de “yeni devletçilik” politikasının tanımına ilişkindir.

Bildiriyi kaleme alanlara göre ekonomik hayat özel teşebbüs ile devlet teşebbüsünün birlikteliğiyle karma bir sistem olmaya devam etmelidir. Ancak ağırlık merkezini devletçi politikalar oluşturmalıdır. Çünkü “*milli tasarrufun çoğaltılması ve milli gelirdeki artışların önemli bir kısmının tasarrufa yöneltilmesi ancak, geniş ölçüde ve bilgili devlet müdahalesiyle yapılır*”¹²². Ancak devletçiliğe o günün şartlarına uygun bir biçimde yeni bir içerik kazandırılmalıdır. *Yöncüler* devletçiliğin özüne dair bir değişikliği öngörmekle birlikte bu değişikliği biçimsel anlamda da vurgulamak için kendi önerdikleri devletçilik politikalarını “yeni devletçilik” olarak adlandırarak özgün bir konuma yerleştirmek istemiştir. Bu özgünlük hem Cumhuriyet’in erken döneminde bir aydın hareketi olarak ortaya çıkan *Kadro*¹²³ hareketinden ayrıştığını hem de “*aynı dili konuşmakla birlikte rakibi olduğu politik*

¹²¹ Yön, “Bildiri”, *Yön*, Sayı:1, 20 Aralık 1961, s. 12.

¹²² *A.g.e.*, s. 13.

¹²³ *Kadro* Dergisi, 1930’lu yıllarda Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin tarafından çıkartılmıştır. Daha sonraları Kadrocular olarak adlandırılacak bu aydın grubu Cumhuriyet rejimine özgün bir ideoloji kazandırma hevesi taşımıştır. Bu bağlamda Atatürk’ün ilkeleri arasında da yer alan devletçilik kavramını, kendi politik tahayyülleriyle ilişkilendirerek, rejime ve rejimin kadrolarına yön göstermeyi amaçlamıştır. Kadroculara göre devletçi politikalar ekonomik ve toplumsal yaşamın bütününe planlı bir şekilde hâkim olmalıdır.

güçlerle arasına bir sınır”¹²⁴ çektiğini göstermektedir. *Yöncüler* kalkınma felsefesine yön verecek politikayı “yeni devletçilik” olarak saptarken bu politikaları aynı zamanda sosyalizme geçiş için bir kaldıraç olarak düşünmüşlerdir. Yalçın Küçük de *Yön*’ün savunduğu devletçiliğin bu veçhesini vurgulayarak *Yön*’ün devletçiliğini *Kadro* dergisinde dile getirilen devletçilikten ayırmıştır¹²⁵. Bu bağlamda *Yöncülerin* devletçilik düşüncesi kendinden önceki aydın hareketlerinin düşüncelerinden de bir kopuşu simgelemektedir.

Yöncülerin ekonomik kalkınmayı ve sosyal adaleti bir bütünün iki parçası olarak düşünmesi “yeni devletçilik” düsturunun araçları arasında planlamaya özel bir önem verilmesine neden olmuştur. *Yöncülere* göre bu bütünün iki parçasının eşgüdüm halinde gelişmesi ancak bütün imkanların harekete geçirilmesi, yatırımların hızla artması, iktisadi hayatın bütünüyle planlanması ve kitlelerin sosyal adalete kavuşturulması¹²⁶ ile sağlanabilir. *Yöncüler* böylece ekonomik ve toplumsal hayatın farklı katmanlarını bir bütün halinde organize eden bir devletin varlığını kalkınmak için temel ilke olarak görmüşlerdir.

Bildiride yer alan üçüncü sinyal doğrudan kalkınma felsefesini yaşama geçirecek aktörlerin tutumuna ilişkindir. *Yön* dergisinin imza listesinin de gösterdiği gibi öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis ve idareci gibi kimseler “*belli bir kalkınma felsefesinin ana hatları üzerinde anlaşmaya*” varacak ve Türk toplumuna yön verecektir¹²⁷. *Yöncülere* göre Türkiye’nin içinde bulunduğu buhranlardan kurtulmasının birinci şartı budur. Dolayısıyla bildirinin bu kısmı bir alternatifi de imlemektedir. *Yöncüler* açısından, Türkiye’nin kaderine hâkim olabilecek durumda olan çevreler kalkınmanın anlamını bütün genişliği ile idrak edememiştir. Bu kimseler bir taraftan kalkınma ümidi beslerken diğer taraftan da köklü reformlara karşı koymaktadır. Buradaki tezatlık ancak *Yön*’ün işaret ettiği aydınların öncülük edeceği bir düzlemde aşılabılır. *Yöncülerin* iktidar stratejileri de bu noktada aranmalıdır.

¹²⁴ Atılgan, 2008, **a.g.e.**, s. 97.

¹²⁵ Küçük, **a.g.e.**, s.431.

¹²⁶ *Yön*, **a.g.e.**, 20 Aralık 1961, s. 12.

¹²⁷ **A.g.e.**, s. 12.

2.1.3. Kalkınmanın Enstrümanları: “Yeni Devletçilik” ve Halkçılık

Türkiye modernleşmesinin iki önemli tarihsel uğrağını oluşturan 1908 ve 1923 Cumhuriyet devrimlerinden 1960’lı yılların sonuna kadar uzanan dönemde devletçilik, siyasal kadrolar ve aydınlar tarafından farklı içeriklerde gündeme getirilmiştir. Sanayileşme, ekonomik büyüme, kalkınma ve “çağdaş uygarlık düzeyine” erişme gibi söylemler ise bu içeriklerin doğrudan muhatabı olmuştur. 1908 Devrimi’nden sonra milli iktisat politikalarının¹²⁸, Cumhuriyet Devrimi’nden sonra “devlet eli burjuvazinin yaratılması” ve 1930’lu yıllarda *Kadro* dergisinin kapitalizm ve sosyalizme alternatif bir yol olarak önerdiği devletçilik¹²⁹ fikirleri bu tartışmaların uğrak noktalarından bazılarıdır. Bir önceki bölümde örtük bir şekilde yer alan bu fikrin yinelenmesinin sebebi *Yön*’ün devletçiliğinin veya kendi adlandırmalarıyla “yeni devletçilik”in bir müktesebata dayandığını hatırlatmaktır. Ancak bu bölümde *Yöncülerin* bu müktesebatla kurduğu ilişkinin süreklilik boyutundan öte kopuş boyutu vurgulanmaktadır.

Yön’ün çıkış bildirisinde ekonomik kalkınma ve sosyal adaletin bir arada gelişmesinin bir imkânı olarak önerilen “yeni devletçilik” politikasının amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Milli tasarrufun çoğaltılması, vergilerde verimin arttırılması, vergi adaletinin sağlanması, kalkınmanın nimetleri ve külfetleri arasında denge yaratılması, yatırım imkanlarının arttırılması, ekonomik yaşamın sıkı bir şekilde planlanması, gelir dağılımındaki adaletsizlerin giderilmesi, sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesi, kooperatifçiliğin geliştirilmesi, sendikaların kuvvetlendirilmesi ve eğitim alanında herkese eşit imkanlar sağlanması¹³⁰.

Yön hareketine göre köklü reformlar “yeni devletçilik” politikalarıyla uygulama alanı bulacaktır. Avcıoğlu, Sosyalist Kültür Derneği’nin (SKD) İstanbul şubesinin açılışı dolayısıyla yapılan toplantıda ilk önce Cumhuriyet tarihinde

¹²⁸ Bkz.: Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul, Doğan Kitap, 2012.

¹²⁹ Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s. 207-219.

¹³⁰ *Yön*, a.g.e., 20 Aralık 1961, s. 12-13.

uygulanen devletçilik politikalarının eleştirisini yaparak çözüm yolunu göstermektedir. Avcıoğlu'na göre devletçilik politikaları köylüleri toprak reformu yoluyla ekonomik ve politik tabiiyetten kurtaracak, işletme büyüklüklerini modern tarım tekniklerinin kullanılmasına uygun hale getirecek ve kooperatifçiliği geliştirecektir¹³¹. Toprak reformu ise sanayileşme hamlesiyle tamamlanacaktır. Sanayileşme evresi Avcıoğlu'nun üzerinde titizlikle durduğu bir konudur. Çünkü kalkınma “*ilkel bir tarıma, karasapana dayanan bir toplum düzeninden, maddi temeli sanayi olan bir toplum düzenine geçme*”¹³² ile mümkün olacaktır. Bunun gerçekleşebilmesi için ise üretim artırılacak, tarım kesiminde açığa çıkan işgücü sanayinin iş deposu haline gelecek, ekonomiyi ciddi biçimde planlamak ve sermaye birikimini hızlandırmak için dış ticaret ve mali kurumlar kamulaştırılacak ve temel sanayi devlet elinde olacaktır¹³³.

Avcıoğlu'nun bu anlatısı sanayileşme hamlesinin gerçekleşebilmesi için bir doğrultu sunmaktadır. Bu doğrultuya göre Avcıoğlu kapitalist kalkınma yöntemini az gelişmiş ülkeler için devre dışı bırakmaktadır. Ona göre hızlı kalkınmanın anahtar unsurlarından biri olan yatırımların artırılması, kapitalist kalkınma yöntemiyle mümkün olmayacaktır. Çünkü Batı'da tutturulan kapitalist kalkınma yolu oldukça özgün bir dönemde ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. Sosyal hakların yeterince gelişmediği bir zaman aralığında işçi ücretlerinin düşük tutulması iç sömürüyü yoğunlaştırmış ve milli gelirin birikerek yeniden yatırıma aktarılmasını sağlamıştır. Sömürge ülkelerinden akan zenginlik ise ekonomik büyümenin motorlarından bir diğeri olmuştur. Bu yüzden Avcıoğlu'na göre dönemin şartları gereği kapitalist sistem az gelişmiş ülkeleri kalkınma yoluna sokma konusunda aciz bir görüntü¹³⁴ sunmaktadır. Bununla beraber Yöncülere göre sosyalist kalkınma da Türkiye için verimli bir seçenek değildir. Avcıoğlu'na göre bu durumun esas nedeni az gelişmiş ülkelerde kuvvetli bir sanayinin ve buna bağlı olarak da sosyalist sistemi kuracak işçi sınıfının yokluğudur¹³⁵. Yöncüler için kilit bir görevi olan sanayileşmenin cılızlığı

¹³¹ Yön, “Açık Oturum”, Yön, Sayı: 75, 23 Mayıs 1963, s. 10.

¹³² Doğan Avcıoğlu, “Kalkınmaya Götüren Yol”, Yön, Sayı: 95, 22 Ocak 1965, s. 8.

¹³³ Yön, a.g.e., 23 Mayıs 1963, s. 10.

¹³⁴ Doğan Avcıoğlu, “Niçin Sosyalizm”, Yön, Sayı:7, 31 Ocak 1962, s. 3.

¹³⁵ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizmden Önce Atatürkçülük”, Yön, Sayı: 69, 10 Nisan 1963, s. 8-9.

kapitalist ve sosyalist kalkınma yöntemlerini imkânsız kılmaktadır. Dolayısıyla “yeni devletçilik” politikası da böyle bir ihtiyacın ürünü olarak formüle edilmiş ve bunun sonucu olarak da kapitalist olmayan kalkınma yolu bir seçenek olarak belirmiştir.

*Yöncülerin kapitalist ve sosyalist kalkınma yöntemine alternatif olarak önerdikleri “yeni devletçilik” dergi sayfalarında sık sık “sosyalizm” olarak da adlandırılmıştır. Avcıoğlu çeşitli yazılarında sosyalizmi Türkiye’nin sosyal adalet içinde hızlı kalkınması için tek yöntem¹³⁶ olarak saptamıştır. Bu noktada biraz daha açıklık gerekmektedir. Zeynep Bursa’nın önemle altını çizdiği üzere Avcıoğlu sosyalizm kavramını iki farklı içerikte kullanmaktadır: Bunlardan birincisi kalkınma yöntemi olarak sosyalizm iken diğeri nihai bir tarihsel hedef ya da bir tarihsel aşama olarak sosyalizmdir¹³⁷. Bu bağlamda Avcıoğlu’nun bir önceki paragrafta aktarılan sosyalizme ilişkin sözleri nihai bir tarihsel hedefi işaret etmektedir. Buradan hareketle bir sorunun meşruluk kazandığını söylemek mümkündür. Başta Avcıoğlu olmak üzere *Yöncüler* kalkınma yöntemini neden sosyalizm olarak adlandırmıştır? Üçüncü dünya ülkelerinin Batı kapitalizminden bağımsızlığını vurgulamak üzere, kalkınma yöntemlerini sosyalizm olarak adlandırması bu soruya bir yanıt teşkil edebilir. Mısır’da Abdülnasır, Hindistan’da Nehru ve Cezayir’de Bin Bella ülkelerinde uyguladıkları devletçi politikaları sosyalizm olarak nitelendirmiştir. Ancak bu ülkelerde sosyalizm, kapitalizm karşıtlığından öte emperyalizm karşıtlığını ifade etmektedir. Üçüncü Dünya aydınları olan *Yöncüler* de hızlı kalkınmak için radikal reformları art arda hayata geçiren bu ülkelerden büyük oranda etkilenmiş görünmektedir. Yalçın Küçük’ün veciz sözleriyle ifade edilirse, “*Yön Abdülnasır’ın yıldız olduğu bir dünyada parlamıştır*”¹³⁸. *Yön* sayfalarındaki “Nehru’nun Sosyalizmi”, “Hindistan’da Seçimler ve Sosyalizmin Zaferi”, “Nehru’nun Sosyalizmi” ve “Nasır’ın Sosyalizmi” gibi ifadeler *Yöncülerin* Üçüncü Dünya ülkelerini yakından izlediğini göstermektedir. Böylesine bir dünyada *Yöncüler* de*

¹³⁶ Doğan Avcıoğlu, “Kemer Sıkılım...”, *Yön*, Sayı: 1 20 Aralık 1961, s.3.

¹³⁷ Zeynep Bursa, *Türkiye Solunda Kalkınma Düşüncesi 1920’lerden 1970’lere*, İstanbul, Versus Kitap, 2011, s. 150.

¹³⁸ Yalçın Küçük, “Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 143.

sosyalizmi emperyalizm karşıtlığı düzleminde kavramış ve ana sorunu bağımlılık ilişkileri düzeyinde ele almıştır.

Yöncüler 1961 Anayasası'nda istediklerini tam olarak bulamasalar da “yeni devletçilik” politikasının işlerliğini Anayasa sınırları içerisinde mümkün görmüşlerdir. Gerçekten de Anayasa *Yöncülerin* savunduğu kalkınma politikasına müsaade etmektedir. Mümtaz Soysal da Anayasanın sosyalist tutumlu hükümetlerin işbaşına geçmeleri için yeni imkanlar tanıdığını yazmış ve Anayasanın 41. Maddesinde yer alan “Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma” formülünü işaret ederek Türk sosyalizminin gelişme imkanlarının ve hareket kurallarının bu formülde saklı olduğu¹³⁹ kanaatine varmıştır. Ancak Anayasa kalkınma başlığında her ne kadar devlete mühim görevler biçse de doğal olarak liberal bir hükümetin işbaşına geçmesine engel olmuyordu. Bu noktada işbaşına gelen liberal hükümetin işlerlik kazandıracağı planın vasıfları tartışma konusu olmuştur. Örneğin 1961 Genel Seçimlerinde CHP'den sonra en yüksek oy oranına sahip AP'nin genel başkan adayı Süleyman Demirel, Ankara Hukuk Fakültesi'nin düzenlediği açık oturumda planlamaya ilişkin görüşlerine açıklık kazandırmıştır. Demirel'e göre kalkınma demokratik düzen içinde planlı bir şekilde tahakkuk etmelidir ve lükse ve israfa boğulan iktisadi devlet teşebbüsleri sadece fertlerin yapamayacağı işlere el atmalıdır¹⁴⁰. Özel sermayeye dayalı kalkınma planı Demirel'in bu ifadelerinde yankı bulmaktadır. Mümtaz Soysal, sosyal adalet ve devletçilik politikalarını, Demirel de özel teşebbüse dayalı büyüme modelini savunurken aynı metni referans olarak sunmaktadır. Böyle bir durumda anayasanın hem devletçi politikaları hem de özel sermayeye dayalı büyüme modelini mümkün kıldığını iddia etmek mümkündür. Bir başka deyişle Anayasaya dayanarak hem dinamik hem de durağan bir yorum geliştirilebilir. Dolayısıyla Anayasada çelişkili, karşıtlıkları içinde barındıran, toplumsal sınıflar açısından farklı yönlerle doğru ilerletilebilecek ya da çekilebilecek yönler mevcuttur¹⁴¹. *Yöncülerin* hedefleri de tam olarak bu çelişki ve karşıtlıklar zemininde yükselmektedir. *Yöncülere* göre Anayasanın

¹³⁹ Mümtaz Soysal, “Sosyalizmin Sınırları”, *Yön*, Sayı: 7, 31 Ocak 1962, s. 13.

¹⁴⁰ Yön, “Açık Oturum: Kalkınmanın Yolu”, *Yön*, Sayı:87, 27 Kasım 1964, s. 9.

¹⁴¹ Gökhan Atılğan, “Sanayi Kapitalizminin Şafağında”, Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, İstanbul, Yordam Kitap, 2015, s. 564.

özüne açıklık kazandırıldığı takdirde çelişkinin ileriye dönüklüğü geriye dönüklüğü karşısında baskın çıkmalıdır:

“Oysa, Anayasanın içinde, onu çok daha sağlam temellere dayandırmak isteyen yapıcılarının da niyetlerini aşan bir «çarpınış» vardı. Tarihsel koşulların yarattığı, zorladığı bir çarpınış. Özdeki bu çarpınış ortaya konmadıkça, Anayasadan yana olmak, eninden sonunda, tutuculuktan yana olmak gibi ters ve tehlikeli bir sonuç verebilirdi”¹⁴².

Soysal’ın bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, Anayasanın merkezde olduğu bir mücadelenin ayak sesleri duyulmaktadır. Taner Timur’un reformcu ve kontrolcü taraf arasındaki çelişmeyi işaret ederek bu dönemin huzurdan ve muvazeneden uzak bir görüntü sunduğunu bildirmesi¹⁴³ de bu mücadelenin ayak sesleri niteliğindedir.

Timur’un çizdiği muvazeneden uzak görüntü ilk olarak BBYKP’nin oluşturulması sırasında kendini göstermiştir. Kalkınma planını hazırlayanlar vergi gelirleri ve iktisadi devlet teşekküllerinde verimlilik artışı gibi unsurları da hesaba katarak yüzde 7’lik bir kalkınma hedefini öngörmüştür. Planlamacılar hızlı bir büyüme oranının yakalanması için vergi gelirleri ve iktisadi devlet teşekkülleri aracılığıyla yeni kaynaklar yaratma amacı taşımıştır. Fakat kalkınma planını hazırlayan kadro içerisinde yer alan Necat Erder’in aktardığına göre, Yüksek Planlama Kurulu çalışmaları sırasında kaynak yaratmaya yönelik önerilerin büyük bir bölümü reddedilmiştir¹⁴⁴. Hedefi belirleyen siyasi kadro, “sınıfsal pozisyonlarıyla” da uyumlu bir şekilde planın “aşırı” uçlarını törpülemek istemiştir. Mümtaz Soysal da planın birinci, ikinci ve üçüncü taslaklarını incelediği “Plan ve Statüko” yazısında bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Soysal, planın ilk metninde kalkınmanın sosyal hedeflerinden bahsedildiğini ve vergilendirmedeki eşitsizlikleri gidermeyi amaçladığını öne sürmektedir fakat bu satırlar planın ikinci müsveddesinde kayıplara karışmıştır¹⁴⁵. Planın hazırlayıcılarından biri olan Attila Karaosmanoğlu da Soysal’a

¹⁴² Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1979, s. 78-79.

¹⁴³ Taner Timur, “Çarpışan İki Tez”, **Yön**, Sayı: 6, 24 Ocak 1962, s. 16.

¹⁴⁴ Yay. Haz. Fahri Aral, **Planlı Kalkınma Serüveni 1960’larda Türkiye’de Planlama Deneyimi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 67.

¹⁴⁵ Mümtaz Soysal, “Plan ve Statüko”, **Yön**, Sayı: 42, 3 Ekim 1962, s. 6.

paralel olarak Yüksek Planlama Kurulu'nun gelir dağılımıyla ilgili olan bölümü çıkarttığını söylemektedir¹⁴⁶. DPT'de görev alan planlamacıların istifasıyla sonuçlanacak olan bu süreci yukarıda sözü edilen eğilimlerin DPT'deki izdüşümleri olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu bölümün giriş paragrafının son satırları hatırlanırsa *Yöncülerin* tasarılarındaki kopuş noktalarının bilhassa öne çıkarılacağı belirtilmişti. Buradan hareketle bu kopuşların iki surete sahip ve birbirleriyle bağlantılı olduklarını söylemek gerekmektedir. Bu suretler sırasıyla devletçilik ve halkçılık ilkesinin yeniden içeriklendirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. *Yöncülerin* savunduğu “yeni devletçilik” politikasının ağırlık merkezi ve planlamayla olan ilişkisinin mahiyeti izah edilmişti. Bu izaha paralel olarak, *Yöncülerin* “yeni devletçilik” anlayışına mutlak anlamda bir halkçılığın da nezaret ettiği söylenmelidir. Bu zincirden hareketle, *Yöncülerin* tutkulu bir şekilde savundukları halkçılık ilkesinin yüzeyini kazıp biraz daha derinlere inmek faydalı bir girişim olacaktır.

Yöncüler sosyalizme geçişi sağlayacak unsurlardan birini devletçilik bir diğerini de halkçılık olarak saptamaktadır. *Yön*ün düzenlendiği açık oturumda Avcıoğlu devletçilik ve halkçılık ilkesinin hatta tek başına halkçılık ilkesinin bile sosyalizme götürdüğünü iddia ederek¹⁴⁷ bu saptamayı en sarıh biçimde ortaya koymaktadır. Yine *Yön* 'ün aynı sayısında Sadun Aren, halkçılığı Türkiye'nin bugünkü meseleleri açısından en canlı ve manidar olanı olarak ele almaktadır. Aren'e göre Mustafa Kemal Atatürk'ün halkçılık ilkesi sınıfsız bir toplum tahayyülünü simgelemektedir¹⁴⁸. Avcıoğlu ve Aren ile uyumlu bir şekilde Mümtaz Soysal da halkçılığı Atatürk'ün bıraktığı yerden alıp tamamlamak gerektiğini ve Atatürk'ün bir başlangıç olduğunu söylemektedir¹⁴⁹. Görüldüğü gibi *Yön*'ün 47. Sayısında Avcıoğlu, Aren ve Soysal farklı yollardan da olsa birbirlerine paralel bir şekilde ve Atatürk'le bağlantılı olarak halkçılık ilkesinin merkezi konumu üzerinde önemle durmaktadır.

¹⁴⁶ Fahri Aral, **a.g.e.**, s. 68.

¹⁴⁷ *Yön*, “Açık Oturum: Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik Mi?”, **Yön**, Sayı: 47, 7 Kasım 1962, s. 12.

¹⁴⁸ Sadun Aren, “Halkçılık İlkesi ve Sosyalizm”, **Yön**, Sayı: 47, 7 Kasım 1962, s. 5.

¹⁴⁹ Mümtaz Soysal, “Devrimcinin Halkçılığı”, **Yön**, Sayı: 47, 7 Kasım 1962, s. 4.

Peki *Yöncülerin* savundukları halkçılık ilkesi dönüşümün muazzam bir anahtarıysa Türkiye neden geri kalmıştır? *Yöncülerin* bu soruya verdiği yanıt Cumhuriyet'in erken döneminde CHP'nin politikalarına ve parti yapısına odaklanmaktadır. Buna göre CHP'nin parti yapısı ve politikaları halkçılık ilkesini işlevsiz kılan bir niteliğe sahiptir. Bir başka deyişle *Yöncülere* göre “emperyalizmi ve kapitalizmi tasfiye edecek” ilkeler yalnızca kâğıt üzerinde kalmıştır. Avcıoğlu'na göre 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde benimsenen liberal ekonomi politikaları, sosyal yapıyı değiştirecek köklü reformlardan yoksunluk, eşrafla iş birliği ve bürokrasinin halk üzerinde kurduğu hakimiyet¹⁵⁰ bu işlevsizliğin önemli nedenleri arasındadır. Odak noktası olarak tespit edilenler arasında öncelik sonralık ilişkisi kurmak mümkündür. Buna göre CHP'nin eşraf ve bürokrasiye dayanan yapısı, liberal ekonomi politikalarının uygulanmasını ve sosyal yapıya yönelik muhafazakâr tutumu da beraberinde getirmiştir:

“CHP yapısı itibariyle, Kurtuluş Savaşı'nın devrimci kadrosunu devrimlere iten değil, onun devrimci atılışını frenleyen bir siyasi kuruluş olmuştur. Bu frenleyici çerçeve içinde, Kurtuluş Savaşı'nın büyük liderleri, prestijlerine ve parti ve bürokrasi içinde azınlıkta kalan milliyetçi ve devrimci aydınlara dayanarak, her alanda reform yapmaya çalışmışlardır”¹⁵¹.

Avcıoğlu'nun anlatısından hareketle *Yöncülerin*, Kurtuluş Savaşı'nın devrimci kadrosu ile CHP'nin sosyolojik kompozisyonu arasında bir karşıtlık ilişkisi kurduğunu söylemek mümkündür. Buna göre “milliyetçi ve devrimci aydınlar”ın geleceğe yönelik tahayyülleri CHP örgütü içerisinde boğulmuştur. Eğer “milliyetçi ve devrimci aydınlar”ın başladığı nokta referans alınırsa, Türkiye içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulacak ve “çağdaş uygarlık düzeyi”ne erişecektir. Soysal'ın Atatürk'ü bir başlangıç noktası olarak sabitlemesi de bu durumla paralel bir nitelik taşımaktadır.

Türkiye tarihinde Atatürk'ü bir mihenk taşı olarak kabul eden *Yöncüler* “kâğıt üzerinde kalan” halkçılık ilkesini güncel siyasi ve toplumsal sorunların çözümü için olanaklı bir araç olarak görmüşlerdir. *Yöncülerin* arzuladığı ilerici bir dönüşüm ancak halkçı politikalarla mümkün bir hale gelebilir. Bu düşüncenin temel sebebi ise doğruca

¹⁵⁰ Yön, a.g.e., 7 Kasım 1962, s. 12.

¹⁵¹ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Cilt: 1, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1987, s. 367. Ayrıca bkz.: Doğan Avcıoğlu, “Kaynağa Dönüş”, **Yön**, Sayı: 47, 7 Kasım 1962, s. 3.

halkın istekleriyle alakalıdır: “*Bugün halkın gerçek isteği nedir? Halk, iş istiyor, ekmek istiyor, toprak istiyor, biraz daha iyi yaşamak istiyor. Tek kelimeyle halk, ileriye gitmek istiyor*”¹⁵².

Yöncüler buradan hareketle halk ve halkçılık kavramlarını Türkiye’nin içinde bulunduğu sorunlarla uyumlu olarak yeniden yorumlamışlardır. Bu yoruma göre halk işçi ve köylü kitlelerini içine alan ancak toprak ağası ve sermayedarları dışarıda bırakan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle halk ve millet kavramları birbirlerinden farklı kitleleri ifade etmektedir. Avcıoğlu’nun Cemil Sait Barlas’ın *Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri* kitabını eleştirdiği yazısı halk ve milleti kimlerin oluşturduğu hakkında bir kanı oluşturmaktadır: “*Toprak ağası, tefeci, istismarcı mutavassıt, spekülâtör de milletin içindedir, fakat halktan değildir. Mevcut siyasi partilerimiz ‘millidir’, fakat bütün zümreleri tatmine çalıştıkları, bu yüzden de en çok mutlu azınlığa hizmet ettikleri için ‘halkçı’ değildir*”¹⁵³.

Yöncülerin bu yoruma paralel olarak tanımladığı halkçılık da “sınıfsız zümresiz kaynaşmış millet” yerine işçi ve köylülerden yana, sermayedarlara ve büyük toprak sahiplerine karşı bir ekonomik ve sosyal politikanın uygulanması olarak yeniden kurulmaktadır¹⁵⁴. Yöncüler böylece işçi ve köylüler ile sermayedarlar ve büyük toprak sahiplerinin farklı sınıfları temsil ettiğini ve bu sınıflar arasındaki çıkar çatışmalarını açıkça ifade etmiş ve bir bütün olarak tasvir edilen “sınıfsız zümresiz kaynaşmış millet”i ayırtmıştır.

Yöncülerin dağarcığında halk ve halkçılık kavramları, sınıfsal karşıtlıklar doğrultusunda yeni bir anlam kazanmaktadır. Buna göre, dönüşümün karşısında tutucu bir tavır takınan bürokrasinin bir kanadı, büyük toprak sahipleri ve sermayedarlara karşı halk “ilerici” bir özne olarak tarif edilmektedir. Bu durumda dayanak noktası, Türkiye’nin kalkınmasının önünde büyük bir engel olan “tutucu güçler” değil halk olmalıdır. Yöncülere göre halkın ileriye dönük iş, ekmek ve toprak gibi özlemleri de

¹⁵² Doğan Avcıoğlu, “Demokrasi Düşmanları”, *Yön*, Sayı: 16, 4 Nisan 1962, s. 3.

¹⁵³ Doğan Avcıoğlu, “C.S. Barlas’ın Sosyalizmi”, *Yön*, Sayı: 15, 28 Mart 1962, s. 17.

¹⁵⁴ Gökhan Atılğan, “Sosyalist Soldan Kemalizme Olumlu Bakışlar (1920-1971): Nedenler, İmkânlar, Dönemler ve Bazı Sonuçlar”, *Praksis*, Sayı: 21, İstanbul, 2009, s. 65.

ancak toprak reformu, devlet öncülüğünde sanayi yatırımlarının artırılması ve geniş çapta millileştirmeler yoluyla giderilebilir. Bu sayede “tutucu güçler”in halk üzerindeki hakimiyeti kırılacak, köylü kitleleri özgürleşecek ve güçlü bir işçi sınıfı yaratılacaktır. Avcıoğlu’na göre özgür bir köylü ve güçlü bir işçi sınıfının ortaya çıkması sosyalizmin inşasına geçiş için gerekli şartları hazırlayacaktır¹⁵⁵. Bu bağlamda *Yöncülerin* devletçilik ve halkçılık ilkesi dolayısıyla Atatürk’ün ilkeleri ve sosyalizm arasında olumlu bir ilişki kurduğunu belirtmek gerekmektedir.

2.1.4. Kalkınmanın Ön Şartı: Ekonomik Bağımsızlık

Yöncülerin Türkiye’nin sosyal adalet içinde hızla kalkınması için önerdiği kapitalist olmayan kalkınma yönteminin dört ana tema üzerinden ilerlediğini iddia etmek mümkündür. Bir önceki başlıkta incelenen devletçilik ve halkçılık ilkelerini, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı’nın “milliyetçi ve devrimci aydınlar”ından emanet alan ve Türkiye’nin siyasi ve toplumsal koşullarına uygun olarak “yeni” bir yoruma tabi tutan *Yöncüler*, milliyetçilik ilkesini de bu doğrultuda yeniden gündeme getirmişlerdir. Bu bağlamda devletçilik ve halkçılık ilkeleri gibi milliyetçilik de yeni bir anlam kazanmış ve bağımsızlık fikriyle iç içe geçmiştir.

Yöncüler söylemindeki devletçilik, halkçılık, milliyetçilik ve bağımsızlık temalarını kimi zaman hep birlikte öne çıkarırken kimi zaman da bu temalardan birini veya birkaçını öne çıkarmıştır. Farklı bir ifadeyle, Türkiye’deki siyasal gelişmelerin farklı gündemleri dayatması sonucunda ağırlık merkezi gündemle ilişkili olarak yeniden belirlenmiştir. Bu bölümde de milliyetçilik ve bağımsızlık kavramlarının karakteristiği ve hangi siyasal kavşakta ağırlık merkezi olarak belirlendiği ortaya konacaktır.

Yöncüler, Üçüncü Dünya ülkeleriyle de uyumlu bir biçimde, sosyalizmi anti kapitalist bir düzlemde antiemperyalist bir düzleme kaydırmışlardır. *Yöncüler* bu düzlem üzerinde salınarak milliyetçilik ve bağımsızlık kavramlarına da emperyalizmle ilişkiler ve kalkınma doğrultusunda biçim vermişlerdir. *Yön* dergisinin çıkış bildirisi

¹⁵⁵ Doğan Avcıoğlu, “Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu”, *Yön*, Sayı: 111, 14 Mayıs 1965, s. 9.

ve temel siyasi tezlerinin açıklandığı bölümdeki benzetme yinelenerek olursa, milliyetçilik ve bağımsızlık da kalkınma fikrinin çekim merkezine karşı koyamamıştır. Bu noktadan sonra ise milliyetçilik ve kalkınma arasında doğrudan doğruya bir bağlantı kurulmuştur. Avcıoğlu'nun kaleme aldığı şu satırlar da bu bağlantıyı açığa çıkarması bakımından önem taşımaktadır: “*Gerçek Türk milliyetçisi, Türk emekçi halkının, yani bir avuç parazit dışında otuz milyonluk Türk milletinin uğratılmakta olduğu soyguna, en derin adaletsizliklere karşı duran ve milletimize başı dik insanca bir hayat sağlama yolunu bilim ışığında arayandır*”¹⁵⁶.

Avcıoğlu'nun anlatısına göre “gerçek milliyetçiler” ve “bir avuç parazit” olarak adlandırılan kesimlerin birbirlerinin karşısında konumlandığını iddia etmek mümkündür. “Gerçek milliyetçiler” çıkmazdan kurtuluş yolu aramak ve bir çıkar bulmak için çırpınırken “*milliyetçilik gölgesine sığınanlar*” hem ülkenin kurtuluşuna yönelik “fikirsizliklerini” gizlemekte hem de çıkar peşinde koşmaktadırlar¹⁵⁷. Avcıoğlu'nun “milliyetçilikler” arasında yaptığı bu sınıflandırma gerek Türkiye'nin yabancı sermayeye olan bağıllığını ve emperyalizmle ilişkilerini ifşa etmek gerekse de milliyetçilik kavramını kendi söylemlerine eklemek konusunda işlevli kılınmıştır.

Avcıoğlu'na göre yirminci yüzyılda burjuva önderliğindeki milli kurtuluş hareketlerinin birçoğu sömürgelelikten veya yarı sömürgelelikten kurtulmak için açtıkları mücadeleyi görünüşteki siyasi bağımsızlığa rağmen burjuvazinin ehliyetizliği yüzünden yitirmiştir¹⁵⁸. Yöncüler açısından Türkiye'de de durum farklı değildir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından 1960'lı yıllara kadar geçen süre zarfında uygulanan ekonomi politikaları bir taraftan Türkiye'nin kalkınmasının önünde engel oluştururken diğer taraftan da ekonomik yapının yabancı sermayeye “peşkeş çekilmesine” neden olmuştur. Bu durum da bağımlılaşmayı veya Yöncülerin ifadeleriyle “yeni sömürgecilik”i beraberinde getirmiştir. Yön yazarlarından Fethi Naci'ye göre yeni sömürgecilik “*emperyalizmin güçsüzlüğünü eski bağımlı ve sömürge ülkeleriyle olan*

¹⁵⁶ Doğan Avcıoğlu, “Türk Milliyetçilerine Sesleniş”, *Yön*, Sayı:110, 7 Mayıs 1965, s. 8.

¹⁵⁷ Doğan Avcıoğlu, “Yapıcı Milliyetçilik”, *Yön*, Sayı:4, 10 Ocak 1961, s.3.

¹⁵⁸ Doğan Avcıoğlu, “Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe”, *Yön*, Sayı: 85, 13 Kasım 1964, s. 3

ilişkilerini sadece kaba kuvvetle yürütemeyeceğini”¹⁵⁹ ortaya koymaktadır. Buna göre yeni sömürgeci ülkelerin kullandığı en önemli yöntem ekonomik yardımlardır. Avcıoğlu’na göre özel sermayeye bağlı kalkınma politikaları ve Türkiye’ye yapılan dış yardımlar, Türkiye’nin siyasi tavizler vermesinin yanı sıra ekonomi politikalarının tespitini ve kontrolünü de Sam Amca’ya devretmiş ve Türkiye böylece kendi kurtuluş mücadelesini inkâr ederek Sam Amcaların ve Hans Amcaların çiftliği haline gelmiştir¹⁶⁰. Bu noktada Avcıoğlu’nun “gerçek milliyetçiler”in karşısına “bir avuç parazit” olarak adlandırdığı kesimleri koyması manidardır. Parazit, bilindiği gibi bir başka canlıya bağımlı olarak yaşayabilen bir organizma türüdür. *Yön* başyazarına göre Türkiye’nin kalkınmasına engel olan güçler de emperyalizme bağımlı bir şekilde hayatlarını sürdürmektedir.

Avcıoğlu’na göre dışardan emperyalizm içerden ise emperyalizmle iş birliği halinde olan bir şebekeden bahsetmek mümkündür: “*Dolar ve Lira kesesini, elinde tutan Sam Amcanın, sun’i yollardan da olsa kendine bağlı bir kapitalizm yaratma çabası, iş adamı, yöneticisi, avukatı, profesör ve yazarıyla ona bağlı geniş bir şebekenin doğmasına yol açmıştır*”¹⁶¹. Ayrıca Avcıoğlu’nun sözünü ettiği bu şebeke milliyetçilik gölgesine sığınmakta ve “gerçek milliyetçiler”in çözüm aradığı sorunlara karşı kayıtsız kalmaktadır. Bu kayıtsızlığın temel sebebi ise bu şebekenin eski düzeni sürdürmek istemesidir. Oysaki *Yön* başyazarına göre “gerçek milliyetçiler” Türkiye’nin asıl sorunları olan nüfus artışı, açlık tehlikesi, işsizlik, çocukların nasıl okutulacağı, köylünün sömürden nasıl kurtulacağı, milli tasarrufu arttırma ve yatırımların verimli bir hale gelmesi¹⁶² gibi konularda çözüm üretenlerdir.

Kalkınma yolunda “yeni devletçilik” politikasını hayati bir reçete olarak sunan *Yöncüler*, derginin yeniden yayın hayatına başladığı 25 Eylül 1964’ten itibaren kalkınmanın hangi koşullar altında gerçekleşeceği sorusuna konsantre olmuşlardır. Bu döneme kadar *Yöncüler*, başta İnönü olmak üzere CHP’yi etki altına almak istemiştir.

¹⁵⁹ Fethi Naci, “Yeni Sömürgecilik Nedir”, *Yön*, Sayı: 103, 19 Mart 1965, s. 16.

¹⁶⁰ Doğan Avcıoğlu, “Milliyetçilere Sesleniş”, *Yön*, Sayı: 78, 25 Eylül 1964, s. 3.

¹⁶¹ *A.g.e.*, s. 3.

¹⁶² Doğan Avcıoğlu, *a.g.e.*, 10 Ocak 1961, s.3.

Ancak planlamacıların istifası, BBYKP'nin *Yöncülerin* beklentisinin epey uzağında kalması ve İnönü'nün bütün bu olanlar karşısında sessizliğini koruması *Yöncüler* verili siyasal ve toplumsal düzlemin ötesinde bir arayışa itmiştir. Buna paralel olarak Aralık 1963'te Türkiye ve Kıbrıs arasında patlak veren krize ABD'nin de müdahil olması 1964'ten itibaren Türkiye'de ABD karşıtlarının teyakkuza geçmesine neden olmuştur. Kıbrıs'ta 1960 Anayasanın hükümlerini uygulamak istemeyen Rumların Türklere yönelik saldırılarının hız kazanması sonucunda Cumhurbaşkanı Gürsel ABD başkanı Lyndon Johnson'a bir mektup yazarak adadaki saldırıların hemen durdurulması için Rumlara baskı yapmasını istemiştir¹⁶³. Ancak ABD'den umduğu desteği bulamayan Türkiye Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'a saldırıların durmaması halinde Türklerin can ve mal güvenliğini Türkiye'nin koruyacağını bildirmiştir. Bunun üzerine 5 Haziran 1964'te İnönü, Johnson'un Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmemesini ihtar eden mektubunu almıştır¹⁶⁴. Bununla birlikte Türkiye'deki ABD karşıtlığı şiddetli bir boyut almıştır¹⁶⁵. *Yöncüler* de böyle bir siyasal iklim içerisinde kalkınma söylemlerinin merkezine bağımsızlık temasını yerleştirmiştir.

Yön'de 1962 ve 1963 yıllarında hemen hemen hiç işlenmeyen bağımsızlık konusu 1964'ten itibaren işlenmeye başlanmış¹⁶⁶ ve bağımsızlık vurgusunun tonu adeta koyulaştırılmıştır. 1964'e kadar kalkınma söyleminin ağırlık merkezinde duran "yeni devletçilik" ve planlamanın yerini bağımsızlık ve antiemperyalizm almıştır. *Yöncüler* artık "yeni devletçilik" politikasının işlerlik kazanabilmesi için Türkiye'nin bağımsızlığını şart koşturmaktadır:

"Yarının hür ve ileri Türkiye'si bu antiemperyalist zemin üzerinde kurulacaktır. Emperyalizmle olan bütün bağımlılık ilişkileri koparılarak ekonomik ve politik bağımsızlık gerçekleştirilmedikçe ve onun içteki tabii müttefikleri olan statükodan yana olan çevreler zararsız hale getirilmedikçe Türkiye'de ciddi hiçbir şey yapılamaz"¹⁶⁷.

¹⁶³ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası 1919-1980**, Cilt: 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 276.

¹⁶⁴ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s. 276.

¹⁶⁵ Özellikle gençlik, antiemperyalist eylemlerde aktif bir tavır takınmıştır. Bkz.: Gün Zileli, **Yarılma (1954-1972)**, İstanbul Ozan Yayıncılık, 2000, s. 135-142.

¹⁶⁶ Özdemir, **a.g.e.**, s. 66.

¹⁶⁷ Doğan Avcioğlu, "Muhalefet Asıl Şimdi Başlıyor", **Yön**, Sayı: 99, 19 Şubat 1965, s. 3.

Yön başyazarına göre emperyalizmin ve içinde emperyalizmin müttefiklerinin ittifakı dağıtılmalıdır. Bunun için Türkiye'nin bütün ilerici güçleri bir araya gelmeli, emperyalizme karşı geniş bir cephe oluşturulmalı ve Türkiye'nin ekonomik ve politik bağımsızlığı tam olarak gerçekleştirilmelidir¹⁶⁸. Bu noktada “gerçek milliyetçiler” antiemperyalizm ve bağımsızlık düzleminin kurucu ögesi olmaktadır. Yöncülerin merceğinden bakıldığında bu durumu olağan karşılamak gerekmektedir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde milliyetçilik, bağımsızlığın ve ekonomik kalkınmanın ayrılmaz bir parçasıdır¹⁶⁹. *Yöncüler* bu dönemde antiemperyalizm ve bağımsızlık söylemine odaklanmakla birlikte söylemlerinin merkezinde yer alan hızlı kalkınma, köklü reformlar, devletçilik ve halkçılık kavramlarını savunmaya devam etmiştir. Atılğan'ın da vurguladığı üzere bu dönemde bütün bu kavramlar seti antiemperyalist bir dizge içinde sıralanmıştır¹⁷⁰.

Yöncüler Türkiye'nin bütün ilerici güçlerini emperyalizmi yıkmak üzere göreve çağırdığında siyasi partilerde de hareketlilik gözlemlenmektedir. 1965 yılında gerçekleşecek genel seçimler öncesinde CHP kendisini ortanın solunda konumlandırmakta TİP ise güçlü bir bağımsızlık ve antiemperyalizm vurgusunu öne çıkarmaktadır. Böylesine bir atmosferde *Yön*, CHP'nin “Ortanın Solu” politikasına yeşil ışık yakmış ve CHP'nin ilerici güçlere katılımının etkili olacağını ifade etmiştir¹⁷¹. Ayrıca *Yön*, 10 Ekim 1965 Genel Seçimlerinde TİP'in en büyük başarıyı sağlaması için elinden gelen çabayı göstereceğini de ilan etmiştir¹⁷². *Yöncüler* böylece CHP ve TİP'i seçimlerden sonra antiemperyalist bir düzlemde koalisyon ortağı olabilmesi için teşvik etmiştir.

Kuramsal ve pratik alanda “İkinci Kurtuluş Savaşı”nın hazırlıklarını yapan *Yöncüler*, bir taraftan da bağımsızlık fikrinin geniş toplumsal kesimlerde yankı uyandırması için yabancı mallara yönelik boykot çağrıları yaparak yerli malı tüketimini teşvik etmiştir. Bu anlamda *Yön* dergisi yazarları birbiri ardına yazdıkları

¹⁶⁸ Doğan Avcıoğlu, **a.g.e.**, 7 Mayıs 1965, s. 8-9.

¹⁶⁹ İlhan Selçuk, “Milliyetçiliğin Temelleri”, **Yön**, Sayı: 96, 29 Ocak 1965, s. 3.

¹⁷⁰ Atılğan, **a.g.e.**, 2008, s. 193.

¹⁷¹ Doğan Avcıoğlu, “Ortanın Solu”, **Yön**, Sayı: 122, 30 Temmuz 1965, s. 3.

¹⁷² *Yön*, “Seçimler ve Yön”, **Yön**, Sayı: 128, 10 Eylül 1965, s. 4.

yazılarla 1964'ün son günlerinde *Milli Petrol Kampanyası*'nı başlatmıştır. “Bir ülkenin yabancılar eliyle sömürülüşünü en tipik ve sembolik şekliyle göstermek bakımından petrol yağmacılığından daha iyisini bulmak imkansız” diyen Mümtaz Soysal, *Petrol Kanunu*'nun yabancı şirketlere sağladığı imkanları sıralamış ve petrolden istenilen düzeyde yararlanılması için geniş çaplı bir devletleştirmenin zorunlu olduğunu vurgulamıştır¹⁷³. Derginin aynı sayısında Avcıoğlu ise yerli ürünlerin tüketimi için gençliği “aksiyona” davet etmiştir:

“Atatürk gençliği, bugün tek başına da kalsa kendi öz petrolümüzü almak, kendi meyva suyumuzu, kendi biramızı, kendi nebati yağımızı, tek kelimeyle kendi malımızı kullanmak için Atatürk devrinde olduğu gibi geniş bir kampanya açmalı, yabancı mal salgınına karşı kamu oyunu uyarmalıdır. Gençlik yabancı petrol ve yabancı mal kullanmayı milli bir ayıp haline getirmelidir”¹⁷⁴

Avcıoğlu'nun bu çağrısı 1965 yılında gençlik içerisinde kendini hissettirmiştir. Dönemin aktif öğrenci önderlerinden biri olan Harun Karadeniz *Milli Petrol Kampanyası*'nı 1965 yılının en önemli olayı olarak değerlendirmiş ve petrol konusunun basının en çok ilgilendiği konulardan biri olduğunu dile getirmiştir¹⁷⁵. *Milli Petrol Kampanyası*'yla yetinmeyen *Yön*, yabancı ürünlerin Türkiye ekonomisinde yarattığı tahribatı da gündeme getirmiştir. *Yön*'ün 9 Temmuz 1965'teki sayısı, “Coca Cola Zehirdir İçmeyin” kapağıyla çıkmıştır. Aynı sayıda hem *Yön* imzasıyla bir yazı kaleme alınmış hem de *Coca Cola*'nın zararları üzerine *Amerikan Feet* dergisinde yayınlanan bir yazının geniş bir özeti tercüme edilmiştir. *Yön* imzasını taşıyan yazı, dünya çapında imparatorluk kuran kola içkilerine harcanan dövizin israf edildiğini belirtmektedir¹⁷⁶. 3 Aralık 1965'te çıkan sayısında ise *Yön*, silindir şeklindeki bir Amerikan şapkasından çıkan *Camel* ve *Winston* gibi sigara paketlerini kapağında sergilemiştir. Yine aynı sayıda yazılanlar, bir yılda Türkiye'ye giren yirmi yedi milyon paket sigarayı PX imtiyazları ve modern kapitülasyonların sonucu olduğunu göstermiştir¹⁷⁷. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi *Yöncüler* 1964 yılından itibaren

¹⁷³ Mümtaz Soysal, “Bu Petrol Bizim”, *Yön*, Sayı: 91, 25 Aralık 1964, s. 8.

¹⁷⁴ Doğan Avcıoğlu, “Gençliğe Çağrı”, *Yön*, Sayı: 91, 25 Aralık 1964, s. 3.

¹⁷⁵ Harun Karadeniz, *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, İstanbul, Belge Yayınları, 1995, s. 51.

¹⁷⁶ *Yön*, “Coca Cola Zehirdir, İçmeyin”, *Yön*, Sayı: 119, 9 Temmuz 1965, s. 7.

¹⁷⁷ *Yön*, “Modern Kapitülasyonlar ve Amerikan Kaçakçılığı”, *Yön*, Sayı: 140, 3 Aralık 1965, s. 8-9.

ekonomik ve siyasi alanda antiemperyalizm bayrağını yükseltmiş ve Amerikan sermayesinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini öne çıkarmıştır.

Yöncüler için, 10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleşen genel seçimler yeni bir dönemin başlangıç noktasını oluşturmuştur. *Yöncüler* bu seçimlere kadar parlamenter mücadeleyi de kalkınma hedeflerinin bir parçası olarak değerlendirmiştir. Ancak seçimlerde AP'nin tam bir zafer kazanması, CHP'nin ve TİP'in beklenen oy oranına ulaşamaması, *Yöncülerin* parlamenter mücadeleye olan kuşkulu güveninin büyük ölçüde kaybolmasına yol açmıştır. 1964'ten derginin kapanacağı 1967 yılına kadar, *Yöncülerin* “hızlı kalkınma”, “devletçilik”, “antiemperyalizm” ve “bağımsızlık” gibi konulardaki söylemleri baki kalmış ve *Yöncüler* 1967 yılına kadar antiemperyalist milli cephe arayışlarına devam etmişlerdir¹⁷⁸. Genel seçimler öncesinde antiemperyalist bir söylem aracılığıyla yakınlaşan *Yöncüler* ve TİP arasında gerek parlamentarizm gerekse de “tepeden inmecilik” konusunda çeşitli tartışmalar baş göstermeye başlamıştır. Bu tartışmalar *Yön* ve TİP arasındaki farkları belirginleştirerek seçim öncesinde yakınlaşan iki aktörü birbirinden uzaklaştırmıştır.

Yöncülerin kapitalist olmayan kalkınma yolu söylemi çeşitli temalarla ilişkili olarak *Yön*'ün tüm sayılarında işlenmiştir. Avcıoğlu 1968 yılında yayınlanan *Türkiye'nin Düzeni* adlı hacimli eserinde ise *Yön*'de işlenen fikirleri tarihsel bir çerçeve içerisinde sunmuştur. Avcıoğlu bu kitabında daha önce söylediklerinden farklı şeyleri ileri sürmese de Türkiye'nin kalkınma yolunu “Milli Devrimci Kalkınma Yolu” olarak isimlendirmiştir. Avcıoğlu kitabında “Milli Devrimci Kalkınma Yolu”nun ana hatlarını altı madde halinde sıralamıştır:

“1. Kamu sektörü, ekonomide daimi bir yere sahiptir. Kamu sektörünün büyüme hızı, özel sektör büyüme hızından daha büyüktür. Böylece kamu sektörü giderek bütün ekonomide egemen duruma gelmektedir.

2. Stratejik nitelikte belli üretim kolları devletin elindedir. Bu faaliyetlerde kamu sektörü egemenliği en kısa zamanda gerçekleştirilmektedir.

3. Birinci ve İkinci şıklar sonucu olarak, tekelci karakterdeki yerli ve yabancı sermayenin faaliyet alanı daraltılmaktadır.

4. Ortaçağ kalıntısı sınıfların tasfiyesi ve tarımın kalkınmada gerekli rolü oynayabilmesi için köklü bir toprak reformu zorunludur.

¹⁷⁸ Şener, a.g.e., s. 123.

5. Temel sanayilerin kurulmasına öncelik veren ve esas itibariyle kamu sektörüne dayanan planlı sanayileşme, ülkenin kalkınmasını gerçekleştirmek ve ekonomik bağımsızlığını sağlam temellere oturtmak amacını gütmektedir.

6. Kaynakların hem mali hem de fiziki planlamasını öngören şümulü ve gerçekleştirilmesi zorunlu bir plan bu tip kalkınmanın vazgeçilmez aracıdır.”¹⁷⁹

Türkiye'nin Düzeni'nin yayınlanmasını izleyen süreçte, 1969 Genel Seçimlerinin hemen ardından, Avcıoğlu önderliğinde yeni bir dergi olan *Devrim* yayın hayatına başlamıştır. *Yön* ve *Türkiye'nin Düzeni*'ndeki müktesebata dayanarak yayın hayatına başlayan *Devrim*, çıkış bildirisiyle Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlarını yineleyerek çözüm yollarını zikretmiştir. *Devrim* dergisi, *Yön*'ün yayın hayatına başladığı dönemden farklı bir siyasal iklime doğmuş ve bu siyasal iklimin izlerini bünyesinde taşımıştır. Sol-sosyalist hareket içerisindeki tartışmaların ivme kazandığı, ordu içerisinde çeşitli cunta örgütlerinin kendini gösterdiği ve Türkiye'yi yönetenler açısından yeni bir hegemonya krizinin doğduğu bir dönemde ilk sayısı yayınlanan *Devrim*, adından da anlaşılacağı üzere tek bir hedef noktasına kilitlenmiştir. *Devrim*'in yazarları köklü reformlar, bağımsızlık ve milliyetçilik gibi kavramları kullanmaya devam etmekle birlikte bu kavramları esas olarak iktidar stratejisine lehimlemiştir. Bu nedenle *Devrim*'i iktidar stratejisinin bir ürünü olarak değerlendirmek de mümkündür. Avcıoğlu da Fikret Otyam ile yaptığı röportajda *Devrim*'in bu niteliği üzerinde durmaktadır:

“(…) Yön arayıştı, şimdiyse yön belli olmuştur. Türkiye'nin sorunlarına somut cevaplar bulmak gerek. Ekonomik bağımsızlık nasıl sağlanacak? İhracat nasıl artacak? Tek kelimeyle Türkiye nasıl kalkınacak, çağdaş uygarlık düzeyine nasıl gelecek? Bu sorunları özellikle ele alacağız *Devrim*'de... (…)”¹⁸⁰

Avcıoğlu'nun öne sürdükleri *Yön* ve *Devrim* arasındaki temel bir farklılığa dikkat çekmektedir. *Yön* çok daha geniş bir aydın toplamına sayfalarını açarak bu aydınları Türkiye'nin temel sorunlarını tartışması için yüreklendirmiştir. Bu sorunların ana çizgileri belirginleştikten sonra ise *Devrim* daha dar bir kadroyla ve iktidar hedefine kilitlenerek yola çıkmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere *Devrim*'in, *Yön*'ün farklı eğilimlere de kapı aralayan yapısından yoksun olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁷⁹ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Cilt:2, İstanbul, Cem Yayınevi, 1973, s. 1062.

¹⁸⁰ Fikret Otyam, *Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000, s. 23.

Devrim'i *Yön*'den ayıran önemli bir unsur da dergide sosyalizm vurgusu yerine Kemalizm vurgusunun yoğun bir şekilde kendini hissettirmesidir. Bu vurgu değişikliği 21 Ekim 1969'da yayın hayatına başlayan *Devrim*'in çıkış bildirisinde “*anti-Kemalist gidişe son vererek Kemalist Devrim'i sürdürmek*” olarak ifade edilmiştir¹⁸¹.



¹⁸¹ Devrim, “Devrim Bildirisi”, **Devrim**, Sayı:1, 21 Ekim 1969, s. 8.

2.2. Türkiye İşçi Partisi

2.2.1. Türkiye İşçi Partisi'nin Kuruluşu: İşçilerden Aydınlara Bir Açılımın Öyküsü

Türkiye, 1945 yılında çok partili yaşama geçişle birlikte iki sol-sosyalist partinin doğumuna şahit olmuştur. 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) Esat Adil Müstecaplıoğlu ve 20 Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) Şefik Hüsnü önderliğinde kurulmuştur. Haziran 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliğin ardından sendikal faaliyetlere odaklanan TSP ve TSKEP üyeleri İstanbul'da birçok sendikayı örgütlemiştir. Fakat iki partinin de yaşam ömrü oldukça kısa olmuş ve 16 Aralık 1946'da İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmıştır¹⁸². Bununla birlikte TSP ve TSKEP tarafından örgütlenen sendikalar da kapatılmıştır¹⁸³. 1950 yılına gelindiğinde ise sonradan TİP üyesi olacak Orhan Arsal tarafından kurulan Demokrat İşçi Partisi (DİP) siyasi arenadaki yerini almıştır. 1953'te İşçi Partisi adını alan DİP, 1954 Genel Seçimlerinde bir varlık gösterememiş ve 1955 yılında kapanmıştır. Hikmet Kıvılcımlı öncülüğünde 1954'te kurulan Vatan Partisi (VP) ise bir diğer sol-sosyalist parti olmuştur. VP de DP'nin baskıcı politikalarından payına düşeni almış ve 1957 yılında partinin siyasi yaşamına son verilmiştir. Bu yönüyle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan sol-sosyalist partilerle aynı akıbeti paylaşan VP, program düzeyinde ise farklı çıkış yollarını işaret ederek bu partilerden farklılaşmıştır. 1945 sonrasında kurulan sol-sosyalist partiler arasında sadece TSEKP sanayileşmeyi ve ağır sanayinin kurulmasını açık bir şekilde dile getirse de VP savaş sonrası dönemde kalkınma konusunu merkezine koyan ilk sol-sosyalist parti olmuştur¹⁸⁴. Kuvayı millîye devletçisi olarak kendini tanımlayan VP, ağır sanayiye modernleşmenin temeli ve mihveri saymakta ve ekonomik seferberliğin ağır sanayiye dayandırılması gerektiğini kayıt altına almaktadır¹⁸⁵. Program ağır

¹⁸² Tarihler için bkz.: Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s. 22-27.

¹⁸³ Aziz Çelik, **Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 86.

¹⁸⁴ Bursa, **a.g.e.**, s. 127-128.

¹⁸⁵ Dr. Hikmet Kıvılcımlı, **Vatan Partisi Tüzüğü ve Programı**, Köxüz Yayınları, s. 52.

sanayinin kurulması için ise planlama ve köklü reformların zorunluluğunu vurgulamaktadır.

27 Mayıs'ın ertesinde oluşturulan 1961 Anayasası, siyasi partilerin önceden izin almaksızın kurulabileceğini anayasal bir güvenceye kavuşturmuştur. TİP de bu güvencenin de bir sonucu olarak, 13 Şubat 1961'de on iki sendikacının¹⁸⁶ öncülüğünde kurulmuştur. TİP'in tüm kurucularının işçi kimliğine sahip olması, Cumhuriyet tarihinde bir ilk olması bakımından önem taşımaktadır. Tabanda gözlenen değişim, bu döneme kadar iktidara gelen tüm partilerin işçi sorunlarını ve haklarını görmezden gelmesi ve 27 Mayıs sonrasında Türkiye'de esen görece demokratik havanın sonucudur. Bu doğrultuda TİP'in kuruluşu orta derecede eğitim görmüş, işçilikten gelme sendikacıların, diğer partilerin vaat ettikleri reformları beklemekten vazgeçtiklerini göstermektedir¹⁸⁷.

TİP'in kuruluşundan evvel de işçi sorunlarını gündeme getiren ve bu sorunları çözme gayesi taşıyan partiler kurulmuştu. Ancak bu partiler ekseriyetle aydınlar tarafından kurulmuş ve işçiler için bir umut kaynağı olamamıştı. Bir başka deyişle tepeden kurulan partilerle işçiler bir bütün olamamıştı. Bu yönüyle TİP, daha en başından işçi ve sendikacı kimseler tarafından kurulan ve tabandan örgütlenen bir parti olma özelliği taşımıştır. Fakat Türkiye tarihinde TİP'i biricik yapan bu özellik partinin tanıtımını ve gelişimini kendiliğinden sağlamıyordu. Öncelikle siyasi bir partiyi kitleler düzeyinde çekici kılabilmek için parti tanıtımını iyi yapmak gerekiyordu. Bunun yanı sıra partinin siyasi doğrultusunun ve hedeflerinin açık ve net ifadelerle belirtilmesi ve partinin tastamam bir programa kavuşturulması gerekiyordu. Kuruluş döneminde ise TİP, sözü edilen bu iki unsurdan da yoksun bir durumda bulunmaktaydı. Kurucular bu dönemde ne TİP'in tanıtımını yapabilmiş ne de partiyi bir programa kavuşturabilmişti. Bu haliyle parti yalnızca 1950'li yılların DİP'lisi olan

¹⁸⁶ Şaban Yıldız, Kemal Türkler, İbrahim Güzelce, Rıza Kuas, Ahmet Muşlu, Hüseyin Uslubaş, Kemal Nebioğlu, Saffet Göksüzoğlu, Avni Erakalın, Adnan Arkın, İbrahim Denizci, Salih Özkarakbay.

¹⁸⁷ Artun Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1960-1971)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s. 103.

İbrahim Güzelce tarafından hazırlanan bir tüzüğe sahipti¹⁸⁸. Tüzükte partinin amacı şu satırlarla dile getiriliyordu:

“Parti’nin maksadı: ezcümle Türk vatandaşlarını tam bir refaha kavuşturacak, sosyal güvenliğini sağlayacak, dünya çapında tarihi vazifesini tam bir serbesti içinde ifaya imkân verecek, halkın kendi iradesile kendini hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmaksızın idare eylemesini temin edecek ve bilhassa hiçbir şahıs, sınıf, zümre, hizip veya teşekkülün kanun üzerine çıkabilmesine izin vermiyecek; her türlü mevzuatı tesis ve tatbik etmek için kanunun verdiği haklar ve tüzüğün hükümleri dairesinde çalışmaktır”¹⁸⁹.

Bu satırlar, partinin sadece işçilerin sorunları ve isteklerini parlamentoya taşıyan ve kapitalizmin sınırları içerisinde belirli reformlar yoluyla iyileştirmeler sağlamayı hedefleyen bir yapıda olacağını göstermektedir. Bu açıdan parti, değişimi ve dönüşümü gerçekleştirme istencinden uzak bir görüntü sunmaktadır. Parti kurucularından Şaban Yıldız’ın da dile getirdiği gibi “kurucuların bir kısmının bilinci işçilerin de bir partisi olsun isteğini pek aşamıyordu”¹⁹⁰. Kurucular aynı zamanda partinin etkisini de büyük ölçüde sınırlayan bu durumu aşmanın yollarını arıyor ve partiye siyasi bir doğrultu kazandırmak amacıyla, sınırları ve imkânlarıyla, bir parti programı yazmaları için başta Orhan Aarsal ve Mehmet Ali Aybar olmak üzere aydınlara başvuruyorlardı. Ancak Aybar’ın aktardığına göre bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanıyor ve program sendika avukatı Olcayto İlder ve hesap uzmanı Bahattin Kocamanoglu’nun katkılarıyla hazırlanıyordu¹⁹¹.

TİP yöneticileri parti programının yazılışı sırasında aydınlara başvursalar da aydınlara karşı genel bir güvensizlik içerisinde olmuştur. Aydın kesimin TİP’i ele geçireceğine dair kuşkuların bir ürünü olan bu güvensizlik eski bir TİP üyesi tarafından sarf edilen “Hepimiz bütün millet, tarihimiz boyunca aydınların ihanetini görmüştük”¹⁹² sözleriyle açıklık kazanmıştır. Parti yöneticilerinin aydınlar karşısında sergilediği bu tavır, aydınlarla kurdukları ilişki vesilesiyle bir miktar aşılmış olsa da

¹⁸⁸ Nebil Varuy, **Türkiye İşçi Partisi Olaylar Belgeler Yorumlar (1960-1971)**, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2010, s. 20.

¹⁸⁹ Akt.: Varuy, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁹⁰ “Şaban Yıldız 13 Şubat 1961’i Anlatıyor”, **Çark Başak**, Sayı: 45, 13 Şubat 1978, s. 5-6.

¹⁹¹ Aybar, **a.g.e.**, 2014, s. 160.

¹⁹² Ahmet Dokur, “İşçiler Açık Konuşur”, **Yön**, Sayı: 177, 19 Ağustos 1966, s. 10-11.

kurucuların partinin başına aydın kesiminden birini getirme düşüncesi 1961 yılının sonlarında Türkiye Çalışanlar Partisi (TÇP) girişimiyle olgunlaşmaya başlamıştır. TİP'in kendi gelişimi açısından bir rakip olarak gördüğü TÇP'yi saf dışı bırakabilmesi ancak bir atılımla mümkün olabilirdi. Bu bakımdan TİP yöneticilerinin önünde iki seçenek vardı: Ya aydınlara yönelik kuşkuları devam edecek ve TİP tarih sahnesinden çekilecek ya da parti aydınlarla buluşacak ve bir atılım gerçekleştirilecekti. TİP yöneticileri ikinci yolu seçerek parti lideri konusunda çeşitli isimleri gündeme getirmişlerdir¹⁹³. TİP yöneticileri çeşitli müzakerelerden sonra, yakından tanıdıkları bir gazetecinin de salık vermesi üzerine Aybar isminde karar kılmışlardır¹⁹⁴. Bunun üzerine 8 Şubat 1962'de düzenlenen basın toplantısıyla Aybar'ın genel başkanlığı kamuoyuna duyurulmuştur.

Aybar'ın genel başkanlığından sonra parti adeta yeni bir kuruluş evresine girmiş, sosyalist bir çehre kazanmış, parti dönemin aydınları için bir çekim merkezi haline gelmiş ve 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında alınan kararlar neticesinde kapatılacağı tarihe kadar Türk siyasal yaşamında kendine mahsus bir yere sahip olmuştur.

2.2.2. Suskunluktan Haykırışa İki Lider: Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran

1960'lı yıllar sol-sosyalist siyasi düşüncenin aydınlardan geniş halk kitlelerine kadar sirayet ettiği bir dönemi oluşturmuştur. İki aydın ve öğretim üyesi olan Devletler Hukuku Doçenti Mehmet Ali Aybar (1908-1995) ve “*Cumhuriyetin ilk kadın sosyoloğu*”¹⁹⁵ Behice Boran (1910-1987) da gerek entelektüel tartışmalardaki aktif kimlikleriyle gerek de sol-sosyalist düşüncenin geniş halk kitleleriyle buluşması için çaba sarf eden iki figürdür. Dönemin yegâne legal sol-sosyalist partisi olan TİP'in

¹⁹³ Nadir Nadi, Esat Çağa, Sabahattin Zaim, Orhan Arsal, Yaşar Kemal ve Mehmet Ali Aybar gündeme gelen isimler arasındadır. Gündeme gelen isimlerin farklı politik fikirleri temsil etmesi TİP'i kuran iradenin politik olarak muğlak bir karakterde olduğunu göstermektedir.

¹⁹⁴ Kemal Sülker, **100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973, s. 151.

¹⁹⁵ Gökhan Atılgan, **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı**, İstanbul, Yordam Kitap, 2007, s. 18.

kuramsal ve pratik anlamda gelişmesinde önemli yere sahip olan iki müstesna isim, İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında hayata gözlerini açmıştır. Aybar ve Boran gençliğe adım attıkları yıllarda Cumhuriyet'in kuruluşuna, gençlik yıllarının tamamında tek parti iktidarına, olgunluk dönemlerinde ise DP iktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne şahit olmuşlardır. 1960'lı yıllara kadar aynı siyasal havayı teneffüs eden Aybar ve Boran'ın yolları 1962 yılında Aybar'ın TİP'in genel başkanlık koltuğuna oturması sonucunda birleşmiş ve 1969 yılında bir daha birleşmemek üzere ayrılmıştır.

9 Şubat 1962'de yaptığı bir basın toplantısıyla TİP genel başkanlığını üstlendiğini açıklayan Aybar 1969 yılına kadar bu görevini devam ettirmiştir. Yedi yıl boyunca TİP'in genel başkanlığını üstlenen Aybar, 1940'lı yıllarda *Hür*, *Zincirli Hürriyet* ve *Vatan* gibi dergi ve gazetelerde dönemin iktidarı olan CHP'yi eleştirmiş 1950'li yılların “boğucu” siyasal atmosferinde ise suskunluğa gömülmüştür. Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar* adlı çalışmasında, Aybar'ın 1950'li yılları anlatırken sarf ettiği “1952'de avukatlığa başladım” sözünü aktararak 1950'li yılları “Aybar'ın suskunluk yılları” olarak değerlendirmektedir¹⁹⁶.

Aybar'ın 1968 yılında yayınlanan, dergi ve gazetelerde çıkan yazılarının da bir derlemesini sunan *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* kitabı da 1950'li yıllardaki suskunluğu göstermesi bakımından anlamlıdır. 1945'ten 1968'e kadar olan süre içerisinde kaleme alınan birçok yazıyı içerisinde barındıran kitapta 1950'li yıllara ait sadece iki yazı bulunmaktadır. Aybar'ın 1 Ekim 1952 yılında *Yeditepe*'de yayınlanan *Milli Kültür Düşmanı Yayınlar* yazısının hemen ardından 19 Kasım 1960 tarihinde Gürsel'e yazdığı mektup gelmektedir¹⁹⁷. Aynı sayfadaki dipnot izlendiğinde ise Aybar'ın *Forum* dergisine gönderilmek üzere bazı yazılar kaleme aldığını ancak bu yazıların hiçbirinin dergide yayınlanmadığı görülmektedir¹⁹⁸. Ünlü'nün bu mektupların izini sürmesi sonucunda elde ettiği veriler Aybar'ın 1950'li yıllardaki siyasi fikirlerini takip etmemiz açısından önemli bir yere sahiptir. Aybar'ın *Forum*'da

¹⁹⁶ Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 142.

¹⁹⁷ Aybar, *a.g.e.*, 1968, s. 171-179.

¹⁹⁸ *A.g.e.*, s. 171.

yayınlanan *Son Sovyet Teklifleri ve Türkiye* yazısı üzerine kaleme aldığı satırlar üçüncü dünya ülkelerinde gözlenen gelişmelere yönelik fikirlerine, embriyon biçiminde de olsa, nüfuz etmemizi sağlamaktadır. Aybar sözü edilen mektubunda “çetin mücadeleler” ve “kanlı savaşlar” sonucunda bağımsızlığına kavuşan veya kavuşmak üzere olan ülkelere sempatiyle yaklaşmakta ve bu ülkelerin sosyalist ülkelerle geliştirdiği ilişkileri değerli bulmaktadır¹⁹⁹. Bu mektuplardan anlaşıldığına göre, Aybar başta üçüncü dünya olmak üzere gelişmeleri izlemekte ve çözüm reçetesinin bu gelişmeleri de kapsaması gerektiğini ifade etmektedir.

1939 yılında doktora eğitimini tamamlayıp Türkiye’ye dönen ve ardından Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’ne (DTCF) sosyoloji doçenti olarak tayin edilen Boran, 1940’lı yıllar boyunca entelektüel faaliyetlerinin yanı sıra siyasi yönden de hareketli bir dönem geçirmiştir. Boran, bir taraftan Sabiha ve Zekeriya Sertel öncülüğünde çıkan *Tan* gazetesi ve *Görüşler* dergisine yazılar yazarken diğer taraftan da 1941’de *Yurt ve Dünya* ile 1943’te *Adımlar* dergisinin yayın müdürlüğü görevini yürütmüştür. Bu dönemde yazdığı yazılar sosyolog kimliğiyle de ilişkili olarak Türkiye’nin toplumsal yapısını tahlil etmeye dönüktür. Boran’ın yazılarında göze çarpan bu ilgi toplumu dönüştürme fikriyle yakından bağlantılıdır. Entelektüel anlamda yoğun bir dönem geçiren Boran, bunun yanı sıra dönemin sol-sosyalist partileriyle de dirsek teması kurmuş, 1940-1950 yılları arasında herhangi bir siyasi partiye üye olmamakla birlikte kendisini Şefik Hüsnü’nün lideri olduğu TSEKP’ne yakın hissetmiştir²⁰⁰. Boran’ın 1950’li yıllardaki tek faaliyeti ise DP iktidarının da ilk aylarına denk gelen 14 Temmuz 1950’de *Türk Barışseverler Cemiyeti*’nin²⁰¹ (TBC) kuruluşunda bulunmasıdır. DP’nin işbaşına gelmesi ile TBC’nin kuruluş tarihi arasında geçen iki aylık süreçte esen “demokratik hava”nın cemiyetin kurucularını

¹⁹⁹ Ünlü, **a.g.e.**, s. 157.

²⁰⁰ Uğur Mumcu, **Bir Uzun Yürüyüş**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1994, s. 29.

²⁰¹ Türk Barışseverler Cemiyeti (TBC) 1950 yılında Behice Boran, Adnan Cemgil, Nevzat Özmeriç, Osman Toprakoğlu, Vahdettin Barut, Reşat Sevinçsoy ve Muvakkar Güran öncülüğünde kurulmuştur. Savaşın kaçınılmaz olduğu fikrini kabul etmeyen cemiyet üyeleri barış davasının en başta gelen dava olduğunu ifade etmiştir. TBC, DP iktidarının Kore’ye asker gönderme kararı almasından sonra ilk eylemini örgütlemiştir. Türkiye’nin ABD ile ilişkilerini derinleştirmeye başladığı bir sırada TBC’nin konumlandığı anti Amerikancı ve anti emperyalist zemin son derece önemlidir. Ancak cemiyetin faaliyetleri kuruluşundan kısa bir süre sonra durdurulmuş ve kurucuları hapis cezasına çarptırılmıştır. Bkz.: Çavdar, **a.g.e.**, 2008, s. 33.

etkilediğini varsaymak mümkündür²⁰². Bu yönüyle TBC'nin kuruluş tarihi bir rastlantıdan öte bilinçli bir tercihin sonucu olarak değerlendirilebilir. TBC'nin kuruluşunu izleyen günlerde Bakanlar Kurulu'nun Kore'ye asker gönderme kararı alması üzerine TBC'nin yöneticileri TBMM Başkanlığına bir telgraf göndermiş daha sonrasında ise bir bildiri kaleme alarak iktidarın kararını protesto etmiştir. Hemen o günün gecesinde İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından ifadesi alınan Boran ertesi gün çıkarıldığı mahkemede on beş aylık mahkumiyete uğramıştır²⁰³. Bu mahkumiyetle birlikte Boran'ın sessiz yılları da başlamıştır.

Yalçın Küçük, Vâlâ Nurettin'in anılarına dayanarak iki yakın dost olan Aybar ve Boran'ın 1950'li yıllarda sık sık balık tutmaya çıktıklarını yazarak iki aydının da 1950 ve 1951'den 1962'ye kadar hiçbir eylem ve çaba içerisinde olmadıklarını kaydetmektedir²⁰⁴. Küçük'e göre Boran ve Aybar, günlerini balık avında geçirmeyi "tercih ettiklerinden" ötürü 1950'li yıllarda ortaya çıkan toplumsal muhalefeti veya bir başka deyişle dip dalgayı görememişlerdir²⁰⁵. Küçük, Boran ve Aybar'ın bu suskunluklarını bilinçli bir tercihin ürünü olarak değerlendirmektedir. Ancak Aybar ve Boran'ın bu suskunluklarını dönemin boğucu siyasal atmosferiyle ilişkilendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. 1951 yılında Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) dönük tevkifatlar ile başlayan sol-sosyalist düşüncenin baskı altına alınması 1950'li yılların kalan bölümünde de etkisini devam ettirmiştir. Bu baskı sonucunda Sabiha ve Zekeriya Sertel, Nazım Hikmet, Pertev Nail Boratav ve Abidin Dino gibi aydınlar yurtdışına gitmeye mecbur bırakılmış, ülkede kalan Rıfat Ilgaz, Fethi Naci, Arif Damar, Orhan Kemal ve Şükran Kurdakul gibi aydınlar da ağır ceza mahkemelerinde yargılanmışlardır²⁰⁶. TKP tevkifatlarına ek olarak, 6-7 Eylül 1955 pogromu sonrasında, hükümet sıkıyönetim ilan ederek komünistler üzerindeki baskıyı artırmıştır. Hükümet, aralarında Aziz Nesin, Kemal Tahir ve Nihat Sargın gibi sol-sosyalist yönelimli 48 ismi tutuklatmış ve pogromun failini "komünistler" olarak lanse

²⁰² Atılğan, **a.g.e.**, 2007, s. 151.

²⁰³ Mumcu, **a.g.e.**, s. 44-45.

²⁰⁴ Küçük, **a.g.e.**, 1997, s. 580.

²⁰⁵ **A.g.e.**, 581.

²⁰⁶ Şükran Kurdakul, **Cezaevinden Babıali'ye Babıali'den TİP'e: Anılar**, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2003, s. 75.

etmiştir²⁰⁷. Dolayısıyla başta Aybar ve Boran olmak üzere birçok aydının entelektüel ve siyasi yaşamlarının sınırlandırıldığını ve oldukça güç zamanlar geçirdiğini söylemek mümkündür.

Böylesine boğucu bir dönemin ardından gelen 27 Mayıs 1960 Darbesi ve 1961 Anayasası aydınların nefes almasına olanak tanımış ve aydınlar da özellikle 1961 Anayasası'nın imkânlarına odaklanmıştır. Örneğin Boran 1961 Anayasası'nın Türkiye toplumuna ve ülkenin siyasal yaşamına bir dönemeç aldirtacak nitelikte büyük bir katkısının olduğunu, işçi sınıfının siyasal ve sendikal hareketinin gelişmesinde yeni hukuksal olanaklar doğurduğunu ve bu yeni anayasayla birlikte toplumdaki demokratikleşme sürecinin hızlanacağını ifade etmiştir²⁰⁸. Boran'a paralel bir biçimde Aybar da 1961 Anayasası'nın işçi hakları bakımından ileri bir adım olduğunu, demokrasi ve sosyalizm için büyük olanaklar getirdiğini ve tarihsel değerde bir yapıt olduğunu söylemiştir²⁰⁹. Anayasanın ileri yönüne ve imkanlarına vurgu yapan Aybar'ın 1962 yılında TİP'in başına geçmesiyle beraber Boran da dostunu izlemiş ve Sadun Aren, Nihat Sargın, Sencer Divitçioğlu, Doğan Özgüden, Yaşar Kemal ve Rasih Nuri İleri gibi aydınlarla birlikte partiye katılmıştır. Böylece suskunluk içerisinde geçen bir dönemin ardından Aybar ve Boran'ın esip gürleyeceği ve tabiri caizse 1950'li yıllardaki susuzluklarını gidereceği bir dönemin penceresi açılmıştır.

2.2.3. TİP'in 1964 Programı ve Kapitalist Olmayan Yol: Devlet Ne Yana Düşer? Halk Ne Yana Düşer?

9 Şubat 1962 yılında bir basın bülteni aracılığıyla TİP'in genel başkanlık görevini üstlendiğini kamuoyuna duyuran Aybar aynı zamanda Türkiye siyasi tarihinde özel bir sayfanın açılmasına vesile olmuştur. Parti, Aybar ve onunla partiye katılan aydınlar sayesinde bir kimlik ve siyasi doğrultu kazanmıştır. Bu doğrultuyla birlikte TİP kimi zaman dönemin hegemonik söylemlerini tekrarlasa da yürüttüğü

²⁰⁷ Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, Çev. Bahar Şahin, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s. 55.

²⁰⁸ Mumcu, **a.g.e.**, s. 52.

²⁰⁹ Aybar, **a.g.e.**, 2014, s. 99-105.

özgün tartışmalarla dönemin entelektüel ve siyasi topoğrafyasında özgün bir konuma sahip olmuştur.

Aybar'ın genel başkanlık görevini kabul ettikten sonra parti kurucularıyla hazırladığı basın bülteni hem sözü edilen hegemonik söylemlerin etkisini dışa vurması hem barındırdığı özgünlük hem de TİP iktidarında Türkiye'nin kalkınma hamlesinin ana hatlarını çizmesi açısından tarihsel bir değer taşımaktadır. Aybar'ın TİP'i sosyalist bir kimliğe kavuşturacak bir metin olarak değerlendirdiği²¹⁰ basın bülteni, TİP'in devletçilik, planlama, halkçılık, işçi sınıfı ve bağımsızlık gibi başlıklarda ana yönelimini ortaya koymuş ve bu anlamıyla da 1964 Programını önceleyen bir niteliğe sahip olmuştur. Bu yönüyle bültende Türkiye'yi “çağdaş medeniyet” yoluna sokmak ve hızla kalkındırmak için çözüm yöntemleri birbiri ardına sıralanmıştır.

Bülten, Türkiye'nin geri kalmış yapısını üretici kuvvetlerin gelişmesindeki engellere bağlayarak ve bu engellerin köklü reformlar yoluyla tasfiye edilmesini tembihleyerek başlamaktadır. Anayasa ve kanunların çizdiği yoldan iktidara gelip köklü reformları uygulama gayesi güden TİP, ulusal ekonominin kilit konumunda bulunan üretim araçlarını devletleştirmeyi, ekonomik hayatı bütünüyle kavrayan genel bir plana işlerlik kazandırmayı, “emeğin bütün servetlerin kaynağı” olduğu inancıyla ulusal gelirin “her vatandaşın emeğine ve niteliğine göre” paylaştırılmasını ve emperyalizme ve sömürücülüğe karşı ilk kurtuluş savaşını veren Türkiye'nin “her bakımdan tam bağımsız” olmasını hedeflemektedir²¹¹. Aybar'ın *Forum* dergisine gönderdiği mektuplar hatırlanacak olursa, bültende kuruculardan çok Aybar'ın etkisini hissetmek mümkündür. 1950'li yıllarda Türkiye'nin üçüncü dünyada yaşanan gelişmeleri hesaba katmadan sorunlarını çözemeyeceğini dile getiren Aybar, bültenin de gösterdiği gibi, bu fikirlerini sürdürmektedir.

1940'lı yıllardan itibaren bağımsızlığını kazanmaya başlayan Ortadoğu, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde tutturulan kapitalist olmayan kalkınma yolunun rüşünü

²¹⁰ A.g.e., s. 164.

²¹¹ A.g.e., s. 167.

ispatlaması *Yön* yazarlarının yanı sıra Aybar'ı da oldukça etkilemiş gözükmektedir. Ancak Aybar kapitalist olmayan kalkınma yolunun cazibesiyle birlikte Türkiye'de yaşanan toplumsal uyanışın da etkisine kapılmıştır. Her fırsatta Türkiye'de bir toplumsal uyanışın yaşandığını ve tabanda bir şeylerin değişmekte olduğunu vurgulayan Aybar, bu tutumun bir sonucu olarak TİP'in kuruluşunu da “*Bey takımının politikadaki tekeline*” açılan bir gedik²¹² olarak değerlendirmiştir.

Aybar'ın kaptan köşküne geçmesi sonucunda program konusuna gereken önemi veren TİP, partinin İzmir'de toplanan 1. Büyük Kongresi (10 Şubat 1964) sonucunda yeni bir programa kavuşmuştur. Program TİP'in yol haritasını bütünüyle görmemiz açısından önemli veriler sunmaktadır. Atatürk'ün 1 Aralık 1922 yılında yaptığı bir konuşmayı hatırlatarak başlayan program dört ana bölümden oluşmaktadır. Programın birinci bölümü Türkiye'nin maddi, sosyal ve politik yapısına dair çözümlemeleri, ikinci bölümü kalkınmanın hangi yollarla gerçekleşeceğini, üçüncü bölümü temel ilkeleri ve nihayet son bölümü ise vatandaşa neler getireceğini maddeler halinde sıralamaktadır. Programın bütününe sinen genel hava solunduğunda ise birtakım çıkarımların yapılması mümkün görünmektedir. İlk olarak program Atatürk ilkelerinin tümüne sahip çıkarak Cumhuriyet'in “olumlu” mirasını sahiplenmektedir. Ancak bu ilkelerin sosyalizan bir içerikle yorumlandığını söylemek gerekmektedir²¹³. İkinci olarak programın bütününe sınıfsal bir çözümleme yöntemi hakimdir. Bu yöntem bize Marksist çözümlemeyi hatırlatsa da program bu anlamda birçok eksikle maluldür. Eroğul da bu eksikleri vurgulayarak programın bilimsel sosyalizme dayandığını ve asıl olarak sosyalizme geçiş modelinin hatlarını ortaya koyduğunu söylemektedir²¹⁴. Doğan Özgüden de programın dönemin zayıf sosyalist birikimi içinde, çeşitli baskılar altında ve programı hazırlayanların eksik Marksist-Leninist kültürüyle geliştiğini ifade etmektedir²¹⁵. Üçüncü olarak program, sınıfsal çözümleme yöntemiyle de bağlantılı bir biçimde, Türkiye'nin hızla kalkınmasını ancak kapitalist olmayan bir kalkınma yoluyla mümkün görmektedir. TİP'in önerdiği bu kalkınma

²¹² Uğur Mumcu, *Aybar ile Söyleşi: Sosyalizm ve Bağımsızlık*, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1993, s. 25.

²¹³ Şener, *a.g.e.*, s. 271.

²¹⁴ Cem Eroğul, “Türkiye İşçi Partisi Programının Düşünce Yapısı”, *Emek*, Sayı: 4, 1969, s. 10.

²¹⁵ Ant, “İşçi Sınıfı Partisi İçin İleri”, *Ant*, Sayı:7, Kasım 1970, s. 54.

yolu ise temelde devletçilik, planlama ve halkçılık olmak üzere üç temel enstrümana dayanmaktadır. Aybar'ın basın bülteniyle birlikte TİP'in gündemine giren devletçilik parti programında somut olarak tarif edilmiştir.

Dönemin ünlü bir tartışma başlığı olan devletçilik *Yön* dergisinden CHP'ye kadar birçok aktör tarafından savunulsa da her bir aktör devletçiliği farklı açılardan ele almıştır. TİP de kendi konumunun özgünlüğünü göstermek adına devletçilik kavramının başına tıpkı *Yöncüler* gibi yeni bir sıfat eklemişlerdir. Böylece siyasi olarak aynı dili kullanan rakipleriyle arasına bir sınır çizen TİP, kendi savunduğu devletçiliği “emekten yana devletçilik” olarak adlandırmıştır. Bu yönüyle de TİP'in savunduğu devletçilik politikalarının emek belirlenimli bir eksen içerdiği apaçık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

TİP'in 1964 yılında oluşturulan programında üçüncü dünya ülkelerinde uygulanan “sosyalist” politikaların ve Türkiye'deki ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerin etkisi yoğun bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Bir siyasal parti kimliğine sahip olan TİP de verili siyasal ve toplumsal atmosferden bağımsız bir konumda değildir. Aksine sözü edilen bu koşullar ve atmosfer TİP'in üzerine giydiği elbiseyi ölçen, biçen ve en nihayetinde diken bir terzi gibidir. Programın hemen ilk bölümünde Türkiye'nin maddi, sosyal ve politik yapısının deşifre edilmesi de bu çerçevede içerisinde değerlendirilmelidir. Dolayısıyla TİP evvela üzerindeki elbisenin enini ve boyunu ölçme çabası içerisinde. TİP buradan yola çıkarak Türkiye'nin sınıfsal haritasını çıkartacak ve üçüncü dünyada gözlenen gelişmeleri de hesaba katarak bir “kurtuluş” ve “kuruluş” yolu önerecektir.

Türkiye'nin sınıfsal haritasını çizen TİP, “hâkim sınıflar”, “orta sınıflar” ve “işçi ve topraksız köylüler” olmak üzere üç ana sınıfın varlığını saptamaktadır. TİP'e göre büyük toprak sahipleri, tüccarlar, sanayiciler ve mali sermaye çevreleri hâkim sınıfları; küçük tüccar, esnaf, zanaatkar, orta toprak sahipleri, memurlar, ücretliler, serbest meslek sahipleri orta sınıfları; sanayi işçisi, tarım işçileri, topraksız ve az

topraklı köylüler işçi ve topraksız köylüler sınıfını oluşturmaktadır²¹⁶. TİP'in bu saptaması önüne bir hedef olarak koyduğu ekonomik kalkınmanın asıl aktörlerini tespit etmesi açısından önemli bir yere sahiptir. TİP bu sınıfsal ayrım sayesinde, ekonomik kalkınmanın önündeki engelleri ve ekonomik kalkınmayı mümkün kılacak sınıfları belirgin bir hale getirmektedir.

TİP'e göre çıkar birliği içerisinde olan büyük toprak sahipleri ve tüccarların *“yerli sanayinin gelişmesini kendi çıkarlarına uygun bulmaması, köklü reformlara karşı çıkması sonucunu”*²¹⁷ doğurmuştur. TİP açısından yabancı sermaye çevrelerine de bağlı olan büyük toprak sahipleri ve tüccarların köklü reformlar konusunda takındığı bu tutum yabancı sermaye tarafından da desteklenmektedir. Bunun yanı sıra *“dinamik bir sosyal zümre”*yi temsil eden sanayiciler de *“yabancı sermayenin baskısı ve sosyal adaletin sağlanması yolundaki mücadelelerin şiddetlenmesi karşısında toprak ağaları ve tüccarlar ile işbirliği yapma eğilimindedir”*²¹⁸. Buradan da anlaşılacağı üzere TİP, *Yön* dergisi yazarlarını da andırırcasına, egemen sınıfların yabancı sermaye ile ilişkilerini ortaya koyduktan sonra bu sınıfların ekonomik kalkınmanın önünde bir engel olduğunu dile getirmektedir. TİP, bu engelleri ifşa etmenin yanı sıra azgelişmiş bir ülke olan Türkiye için kapitalist kalkınma yöntemini de bertaraf etmektedir. Çünkü TİP'e göre batı ülkeleri bir dizi özgül koşulun bir araya gelmesi sonucunda kalkınmıştır. Kapitalizm dışında bir çözüm yolunun olmadığı bir zaman diliminde ekonomik kalkınmasını tamamlayan batı ülkeleri, işçi sınıfının haklarını koruyacak güçlü bir yapının yoksunluğu sonucunda emeği aşırı sömürmüş, gelirlerinin büyük bir kısmını tasarruf ederek sermaye biriktirmiş ve sömürge ülkelerinden aktarılan servet sonucu sermayesine sermaye katmıştır²¹⁹. Aybar'ın da 1962 yılında altını çizdiği üzere bu tarihsel koşullar artık söz konusu değildir²²⁰. Bu noktadan hareket eden TİP, Türkiye için kapitalist kalkınma yöntemine alternatif bir model olarak kapitalist olmayan kalkınma yöntemini ekonomik kalkınmanın bir anahtarı olarak görmüştür. Bir çilingir edasıyla bu anahtarın girinti ve çıkıntılarını

²¹⁶ TİP, **Türkiye İşçi Partisi Programı**, Esra Matbaacılık, İstanbul, 1964, s. 28-57.

²¹⁷ A.g.e., s. 33-34.

²¹⁸ A.g.e., s. 35-36.

²¹⁹ A.g.e., s. 61-62.

²²⁰ Aybar, a.g.e., 1968, s. 203.

oluşturan TİP, bunu yaparken de devletçilik, köklü reformlar ve planlama gibi çok da özgün olmayan politikaları devreye sokmuştur. TİP'in kapitalist olmayan kalkınma yolunu “emekten yana ve emekçilerin yürütümüne ve denetimine katıldığı planlı bir devletçilik”²²¹ biçiminde tanımlaması bir yönüyle de sözü edilen politikaların içeriği hakkında sınırlı da olsa bilgi vermektedir.

Aybar hızlı kalkınmanın tek şartını “*sanayi ülkesi olmak, makine yapan sanayii kurmak, kimya sanayii kurmak*” şeklinde formüle etmektedir²²². TİP Programı da Aybar'ın bu düşüncesiyle uyumlu olarak, hızlı kalkınma yolunun sanayileşmeden geçtiğini ve başarılı bir sanayileşme hamlesinin yalnızca devlet eliyle gerçekleştirilebileceğini kayıt altına almaktadır. Program bu doğrultuda devletçi politikaların mahiyetini birer birer sıralamaktadır. Programa göre ilk olarak “ulusal ekonomide kilit taşı olanlardan başlanarak ve ekonomik kalkınma ve sosyal ilerlemenin gerekli kıldığı bir sıra izlenerek büyük üretim ve ulaştırma araçları ile dış ticaret, bankalar, sigortalar”²²³ devletleştirilmelidir. Bu politikaların yanı sıra devlet tüketim malları sanayii ile modern tarımın ihtiyacı olan araçları imal etmek üzere kolları sıvamalıdır.

Devletçi politikaların ilk ayağını oluşturan bu reformlar ve atılımlar sayesinde devlet ulusal ekonomi içerisinde hâkim, düzenleyici ve itici bir güç haline gelecektir. Böylece özel sermayeye dayalı kalkınma yöntemi büyük ölçüde tasfiye edilecek ve sosyal adalet ilkesinin bir sonucu olarak da geniş halk kesimlerinin ekonomik kalkınmadan istifade etmesinin yolu açılacaktır. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren uygulanan devletçilik politikaları da özel sermayeye ve küçük bir azınlığa dayanan yapısı nedeniyle eleştirilmektedir. Boran, Türkiye'deki devletçilik politikalarının hep kapitalist gelişme yöntemini ve sistemini örnek aldığını, bu yöntemin devlet yardımı ile sermayeci bir sınıf yaratıma amacı taşıdığını ve bu yüzden de kalkınmanın başarısızlıkla sonuçlandığını ifade etmektedir²²⁴.

²²¹ TİP, **a.g.e.**, s. 64.

²²² Aybar, **a.g.e.**, 1968, s. 408.

²²³ TİP, **a.g.e.**, s. 71.

²²⁴ Behice Boran, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, İstanbul, Gün Yayınları, 1968, s. 252.

TİP hem Türkiye’de tecrübe edilen devletçilik politikalarını değerlendirirken hem de “emekten yana planlı devletçilik” sistemini oluştururken sosyal adalet ilkesine özel bir önem vermiştir. Ancak TİP’e göre ulusal üretimin ağır sanayi temeli üzerinde yükselmesi ve emekçi halk yığınlarının ihtiyaçlarının karşılanması için genel bir planın işlerlik kazanması gerekmektedir. Gerek Aybar’ın ve Boran’ın yazıları gerek de TİP Programı plan konusuna verilen önem ve planın niteliklerinin görülmesi açısından büyük bir zenginlik sunmaktadır. Örneğin Boran’a göre planlama devlet sektörü için merkezi ve emredici bir karakter taşıyacak özel sektör için emredici olmayacaksa bile belirli sınırlamalar ve kontrolleri içerecektir²²⁵. Merkeziyetçi ve emredici karakterle donatılan plan hızlı sanayileşme ve sosyal adaletin bir arada gelişmesi için önemli imkanlar sunacaktır:

“Toplumsal ve emekçi halkın durmadan artan maddi ve kültürel ihtiyaçlarının ahenkli biçimde hızla karşılanması, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin bir plan içerisinde bu amaca yönlendirilmesiyle mümkün olur. Genel Kalkınma Planı’nın amacı, ulusal üretimi sürekli ve ahenkli biçimde, mümkün olan en ileri teknik üzerine hızla geliştirmek, toplumu maddi ve kültürel bakımdan daima daha ileri götürmek ve halkın durmadan artan maddi ve kültürel ihtiyaçlarını, hatta bunların artmasını teşvik ederek, karşılamaktır.”²²⁶

TİP, ekonomik ve kültürel kalkınmayı, ileri bir teknik düzeyine erişmeyi ve halkın ihtiyaçlarını karşılamayı birbirinden bağımsız unsurlar olarak görmemektedir. Aksine TİP, bu unsurlar arasındaki iç içe geçmişliği ve buna bağlı olarak da ilişkisel bir bütünlüğü öne çıkarmaktadır. Genel Kalkınma Planı’nın amacı da bu bütünlük üzerinde yükselmektedir. Devletçilik ve planlamacılık düşüncesinin üçüncü dünya aydınlarının zihinlerini bir hayli meşgul ettiği bir dönemde, TİP’in de “kurtuluş” yolunu bu politikalarla bağlaması son derece olağan bir durum sayılmalıdır.

TİP’in önerdiği devletçilik politikaları, AP ve CHP gibi, siyasal arenadaki rakiplerine oranla sosyal adalet ve halkçılık tonunun kendisini çok daha fazla hissettirdiği bir yapıya sahiptir. Öyle ki birinci bölümünden son bölümüne kadar emek ve sosyal adalet vurgusu programın dört bir yanına serpiştirilmiştir. Programda yer

²²⁵ A.g.e., s. 268.

²²⁶ TİP, a.g.e., s. 72-73.

alan emek ve sosyal adalet vurgusu Aybar'ın da sık sık sözünü ettiği toplumsal uyanışla bir diyalog halindedir. Eğer bu diyaloga kulak kabartılırsa TİP'in kalkınma felsefesindeki özgün boyutları açığa çıkarmak mümkün olacaktır. Bu özgünlük de kapitalist olmayan kalkınma yolunu gündeme getiren TİP'i *Yön* dergisi çizgisinden ayırmamızı sağlayacaktır.

TİP'in savunduğu kapitalist olmayan kalkınma yolunun özel sermaye yerine devlet sektörüne dayanan yapısı ve geniş halk kesimlerinin istek ve arzuları doğrultusunda biçimleneceği bir arada düşünüldüğünde büyük toprak sahipleri, tüccarlar ve sanayicilerin çıkarları bu kalkınma yöntemiyle çelişki içerisine düşecektir. Bu nedenle TİP'e göre Türkiye'yi kapitalist olmayan kalkınma yoluna götürecek olan güçler işçi sınıfı ve emekçi halk kitleleridir. İşçi ve emekçi halk kitlelerinin öncülüğü konusunda net bir tutum benimseyen TİP Programı, bu sayede partinin anti kapitalist niteliğini belirgin kılmış ve hedefin sosyalizm olduğunun açık bir şekilde dile getirilemediği bir dönemde sosyalizmi kapitalist olmayan kalkınma yoluyla ikame etmiştir²²⁷.

Halkçılık ve Cumhuriyetçilik ilkelerinin kopmaz bütünlüğünü işaret eden TİP her şeyin halktan geldiğine inanmaktadır. TİP Programı'nda kapitalist olmayan kalkınma yolunun biricik aktörü olarak tanımlanan emekçi halk, *“işçi sınıfından, köylülerden, zanaatkarlardan, küçük esnaftan, memur ve ücretlilerden, dar gelirli serbest meslek sahiplerinden, fikir işçilerinden, toplumcu aydınlardan, Atatürkçü gençlerden”* oluşmaktadır²²⁸. TİP emekçi halk kitlelerini olabildiğince geniş bir yelpaze içerisinde tanımlayarak işçi sınıfının demokratik öncülüğünde gerçekleşecek bir mücadele zincirinin başlıca öğelerini belirtmiştir.

TİP'e göre ekonomik kalkınmanın itici gücü olacak kitleler uzun yıllar boyunca siyaset sahnesinden uzak tutulmuştur. TİP'in kuruluşuyla beraber işçi ve emekçi halk kitlelerinin siyaset sahnesinde sesini duyurabileceği bir kanal açılmıştır.

²²⁷ Şener, a.g.e., s. 272.

²²⁸ TİP, a.g.e., s. 77.

Bu doğrultuda TİP, işçi ve emekçi halkın parti içerisinde örgütlenmesi gerektiğini ve bu kesimlerin hak ve hürriyetlerini savunduğunu her fırsatta dile getirmiştir:

“Türkiye İşçi Partisi, yurt ve dünya olaylarını Türk işçi sınıfı ve emekçi halk yığınları açısından değerlendirir; onların menfaatlerini savunur; hak ve hürriyetlerinin gerçekleştirilmesi için mücadele eder; yani Türk ulusunun bütününün hakları, hürriyetleri ve yüksek menfaatleri için mücadele eder. Çünkü ulusun büyük çoğunluğunu meydana getiren emekçi halk yığınları bütün zenginliklerin, bütün değerlerin gerçek yaratıcısı, sosyal gelişmenin ağır yükünün taşıyıcısıdır”²²⁹.

TİP’in ambleminin işçileri temsil eden çark ve köylüleri temsil eden başak sembollerinden oluşması ve parti çevresinin öncülüğünde yayın hayatına başlayan dergiye *Sosyal Adalet* isminin uygun görülmesi bu satırların çok da şaşırtıcı olmadığını göstermektedir. İşçi ve köylü kitlelerinin menfaatini gözeten TİP, toprak ve tarım reformu konusunda da halkın çıkarlarını ön plana koymaktadır. TİP Anayasasının da 37. Maddesine dayanarak toprak ve tarım reformunu “*topraksız ya da yeteri kadar toprağı olmayan köylüyü toprak sahibi etmek ve sömürücü toprak mülkiyetini sınırlamak*”²³⁰ şeklinde özetlemektedir. TİP Programı toprak ve tarım reformunun yanı sıra vergi reformunu da sosyal adaletin gerçekleşmesi için gerekli görmektedir. Vergi sisteminin sosyal adalet içinde demokratik ve hızlı kalkınmaya elverişli olmadığını ifade eden program, TİP iktidarında varlıklı kişilerden gerçek ekonomik güçlerine göre vergi alınacağını ve fakir halkın geçimini zorlaştıran gider vergilerinin hafifletileceğini vaat etmektedir²³¹. Buradan da anlaşılacağı üzere TİP, köklü reformları sosyal adaletin gerçekleşmesi için birer araç olarak kurgulamaktadır.

TİP, öngördüğü toprak, tarım ve vergi reformunun niteliklerini Anayasanın çeşitli maddelerine dayandırmaktadır. Ancak bu maddelerin Anayasanın beyaz sayfalarından çıkıp hayatın yeşilliğinde nefes almasını istemektedir. Örneğin Anayasanın ikinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin nitelikleri arasında sosyal devlet ilkesinin de sayılması Boran’a göre farklı sınıfların maddi hayat şartları, geçimleri, yaşama seviyesi bakımından eşit olmadıklarını kabul etmektedir²³². Bu

²²⁹ A.g.e., s. 14.

²³⁰ A.g.e., s. 88.

²³¹ A.g.e., s. 121-124.

²³² Boran, a.g.e., s. 201.

noktada devreye giren sosyal devlet, bu eşitsizliklerin giderilmesi için bir imkân sunmaktadır. Bu nedenle TİP Genel Başkanı da TİP'lilerin “*Anayasa kalkanyla hâkim sınıflar üzerine yürütmesi, Anayasanın tastamam uygulanmasını; insan haklarına ve demokrasiye saygılı olunmasını istemesi yüzde yüz devrimci bir hareket*”²³³ olarak değerlendirmektedir. Bir siyasal parti kimliğine sahip TİP de *Yön* dergisi yazarlarıyla paralel olarak Anayasanın imkanları üzerinde ısrarla durmaktadır.

2.2.4. “Madalyonun İki Yüzü”: Anti Emperyalizm ve Anti Kapitalizm

1964 yılında yeni bir programa kavuşan TİP, bu programla birlikte kalkınma felsefesine enine boyuna bir doğrultu kazandırmıştır. Türkiye'nin ancak kapitalist olmayan bir yoldan kalkınabileceğini kayıt altına alan program, Atatürk'ün halkçılık ve devletçilik ilkesini de bu bağlam içerisine yerleştirmiştir. Farklı bir ifadeyle Atatürk'ün bu iki ilkesi TİP tarafından işçi ve emekçi kitlelerin menfaatleri doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir. Bu ilkelere paralel olarak milliyetçilik ilkesine de kalkınma felsefesinin ana hatları doğrultusunda anlam kazandırılmıştır.

TİP, Türk milliyetçiliğini “*yüzyıllardır bir yarı sömürge olarak yaşamış halkımızın yabancı boyunduruğuna, sömürgeciliğine ve sömürücülüğe karşı tepkinin ideolojik planda ifadesi*”²³⁴ şeklinde tanımlayarak milliyetçiliğin ekonomik ve siyasi bağımsızlıkla olan ilişkisini gündeme getirmektedir. Aybar'a göre ırkçı, şoven ve saldırgan bir tutumu simgelemeyen Türk milliyetçiliği bu yönüyle batıdaki milliyetçilik anlayışından farklılaşmaktadır. Aybar Batıdaki milliyetçiliği emperyalizmin eline verilen saldırgan bir silah, buna karşılık Türk milliyetçiliğini ise “emperyalist saldırı ve tasallutlar karşısında Türk halkının varlığını korumasına ve kurtuluş yolunu bulmasına hizmet ettiğinden başka bütün mazlum milletlerin uyanışlarına ve kurtuluşlarını da ışık tutan bir ideoloji”²³⁵ olarak değerlendirmiştir.

²³³ Aybar, **a.g.e.**, 1968, s. 481.

²³⁴ TİP, **a.g.e.**, s. 79.

²³⁵ Mehmet Ali Aybar, “Hürriyet ve Demokrasimizin Temeli Anayasa”, **Sosyal Adalet**: 11, 28 Mayıs 1963, s. 8-9.

Aybar'ın yaptığı bu ayrıma göre Türk milliyetçiliğinin asıl karakteri Kurtuluş Savaşı döneminde mayalanmıştır. Boran da Aybar'ın düşüncesine paralel olarak Kurtuluş Savaşı'nı emperyalizme karşı bir halk hareketi olarak değerlendirmiştir²³⁶. Bu doğrultuda Aybar ve Boran'ın sırasıyla Türk milliyetçiliğini ve anti emperyalizmi, Millî Mücadele dönemine ve bununla bağlantılı olarak da Cumhuriyet'in kurucu kadrosuna dayandığını öne sürmek mümkündür.

Anti emperyalizmin Kurtuluş Savaşı yıllarında mayalandığını ifade eden Aybar ve Boran, Millî Mücadeleden sonra ise Türkiye'nin ekonomik ve siyasi anlamda bağımsızlığını koruyamadığı konusunda görüş birliği içerisinde olmuşlardır. Yöntemsel olarak da iç ve dış politika arasındaki etkileşimden hareket eden bu iki isim Türkiye'nin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını kazandıktan sonra gerçekleştiremediği köklü dönüşümlere odaklanmıştır. Aybar'ın 1965 Genel Seçimleri vesilesiyle Ankara'da yaptığı konuşma bu etkileşim hakkında fikir vermektedir. Aybar'a göre kurtuluş savaşı kazanıldıktan sonra, toprak reformu ve dış ticaretin millileştirilmesi gibi konularda köklü dönüşümler yapılmadığı için, Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye, aldığı dış borçlar ve yabancı sermayeyle kurduğu ortaklık ilişkileri sonucunda yeniden emperyalist devletlerin yörüngesine girmiş ve kurtuluştan kırk üç yıl sonra aynı Osmanlı Devleti gibi yarı sömürge olmuştur²³⁷. Görüldüğü gibi Aybar, ekonomik ve siyasi bağımsızlığın kazanılmasını tek başına yeterli bir unsur olarak görmemiştir. Aybar'a göre Türkiye'nin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını perçinleyecek reformlar bütünüyle gerçekleşmediği için ülkenin bağımsızlığı zedelenmiştir. Bunun yanı sıra Aybar Cumhuriyet'in kuruluşundan Atatürk'ün ölümüne kadar olan süreyi 1938'den sonra dış politika alanında yaşanan gelişmelerden ayrı tutmaktadır. Farklı bir deyişle dış politika alanı Atatürk dönemi ve Atatürk sonrası dönem olarak iki döneme ayrılmıştır. 1965 Genel Seçimleri vesilesiyle *Yön* dergisinin sorularını yanıtladığı sırada ise Aybar yaptığı bu ayrımın ilk dönemini işaret ederek “kurtuluş” yolunu göstermiştir. TİP Genel Başkanı'na göre Türkiye için hayati öneme

²³⁶ Boran, **a.g.e.**, s. 2.

²³⁷ Aybar, **a.g.e.**, 1968, s. 416-417.

sahip olan bütün meseleler ancak Atatürk dönemi dış politikasına dönülmesiyle mümkündür²³⁸.

Aybar'la uyumlu bir biçimde Boran da iç politikada yaşanan tıkanmaların dış politika alanında bağımlılığı getirdiğini ifade etmiştir. Boran açısından Türkiye, *“derebeylik artıklarını tasfiye eden bir sanayileşmeyi, tarımın modernleştirilip geliştirilmesini ve bununla birlikte ve bunlara bağlı olarak sosyal-kültürel gelişmeyi, kısacası, kalkınmayı başaramamıştır”*²³⁹. Kaynakların ancak planlı ve verimli kullanılmasıyla üstesinden gelinebilecek sorunlar yukardaki satırlarda da ifade edildiği gibi kapitalist gelişme yönteminin benimsenmesi nedeniyle çözüme kavuşturulamamıştır. Kapitalist gelişme yöntemini benimseyen egemen sınıflar sermaye yetersizliğinden dolayı ekonomik ve toplumsal kalkınmayı dış yardımlarla ve yabancı sermayeyle sağlamak istemiştir. Boran'ın tabiriyle bu sınıflar 1945-1960 yılları arasında yapılan ikili anlaşmaları, dış kredi alımları ve yabancı sermaye teşvikini milli gelir düşüklüğüne bağlayarak ülkenin kalkınması için bu unsurları zorunlu saymıştır²⁴⁰. Bu dönemde birbiri ardına Marshall Yardımları çerçevesinde Türkiye'ye yapılan yardımlar, Türkiye'nin NATO'ya girişi, Yabancı Sermaye ve Petrol Kanunu'nun çıkartılması bu “zorunluluğun” bir sonucudur. Ancak TİP'e göre “egemen sınıflar”ın özel ve yabancı sermayeye dayalı kalkınma politikası başarıdan uzak bir görüntü sunmasının yanı sıra Türkiye'nin yarı sömürge haline gelmesine neden olmuştur. Bu bakımdan TİP'in Türkiye'nin kalkınma yolunda yanıt üretmesi gereken bir sorun daha belirlemiştir. Türkiye ekonomik ve siyasi bağımsızlığını hangi yollarla tesis etmelidir? TİP'in bu soruya vereceği yanıtın ipuçları Aybar'ın *Yön* dergisinde dile getirdiği formülde saklıdır.

Türkiye'de 1960'lı yıllarla birlikte sadece iç politikada değil dış politika alanında da hareketli bir dönemin perdesi aralanmıştır. Türkiye'nin 1959 yılında Avrupa Ekonomi Topluluğu'na (AET) katılmak üzere yaptığı başvuru 12 Eylül

²³⁸ Yön, “TİP Genel Başkanı Açıklıyor Türkiyemizin Temel Meselesi”, *Yön*, Sayı: 127, 3 Eylül 1965, s. 4-5.

²³⁹ Boran, *a.g.e.*, s. 48.

²⁴⁰ Boran, *a.g.e.*, 253.

1963'te Ankara Anlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye ile AET arasında kurulacak bir ortaklığı resmileştiren Anlaşma “ *taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi*”²⁴¹ amaçlamaktadır. Basının ve siyasetçilerin önemli bir adım olarak değerlendirdiği Ankara Anlaşması TİP tarafından sistematik bir eleştiriye uğratılmıştır. Anlaşmanın imzalanmasının hemen ardından TİP, “Ortak Pazar’a Hayır” başlığı altında bir bildiriyle fikirlerini kamuoyuyla paylaşmıştır. Aybar’ın kaleme aldığı bu bildiriye göre “Ortak Pazar’ın amacı sömürgeciliği yeni usullerle devam ettirmektedir”²⁴². Bu nedenle bildiri ve dolayısıyla Aybar AET’nin Türkiye toplumunun bugüne kadar geri kalmasında önemli etkenler olan ekonomik ve sosyal yapıyı daha da kuvvetlendireceğini söylemektedir. Aybar AET’ye yönelik bu fikirlerini daha önceden de çeşitli vesilelerle gündeme getirmiştir. Aybar TİP Genel Yönetim Kurulu’nun 12 Mayıs 1963’tte Gaziantep’te yapılan birinci açık celsesinde Ortak Pazar’ın Türkiye için asıl tehlikesine şu sözlerle berraklık kazandırmıştır:

“Ortak Pazar’ın Türkiye için teşkil ettiği asıl büyük tehlike, bizi kapitalist sistem içinde kalmaya zorlamasından ve böylece ve hep bağlı bir toplum olarak yaşar durumda bırakmasından doğacaktır. Gerçekten de Ortak Pazar’a girdiğimiz taktirde, ulusal kalkınma ve ilerlememizin zararına olarak, bugünkü hakim sınıflarımız daha da güçlenecektir”²⁴³.

Aybar’ın çizgisinde devam edilecek olursa, Türkiye’nin Ortak Pazar’a girişi ekonomik ve toplumsal kalkınmanın önünde bir engel olarak görülen hâkim sınıfların gücüne güç katacağı bir süreci başlatacaktır. Dolayısıyla TİP bu tespitten hareketle AET’yi büsbütün karşısına almaktadır.

AET ile imzalanan Ankara Anlaşması’ndan sonra dış politika alanında ikinci bir hareketlilik Kıbrıs ile Türkiye arasında yaşanan krizle birlikte kendini göstermiştir. 1963’tte patlak veren bu krize 1964’tte ABD’nin de dahil olması yeni bir gerginliğin baş göstermesine neden olmuştur. Bu gerginliğin bir sonucu olarak da Türkiye’de teyakkuza geçen anti emperyalist cephe, 1960’lı yılların sonlarına kadar yoğun bir

²⁴¹ Oran, **a.g.e.**, s. 831.

²⁴² Aybar, **a.g.e.**, 1968, s. 290

²⁴³ **A.g.e.**, s. 284.

faaliyet yürütmüştür. Anti emperyalist cephenin aktif birer üyesi olan gençler ve aydınların yanı sıra milliyetçi olmayı emperyalizme aracılık eden toprak ağalarına, kompradorlara ve emperyalizme karşı savaşmakla eş tutan Aybar²⁴⁴ ile TİP de bu cephenin aktif bir öznesi olmuştur. TİP Türkiye’de yükselen anti emperyalist dalganın da etkisiyle Türkiye’nin ekonomik ve siyasi bağımsızlığı konusundaki fikirlerini sistematik bir hale getirmiş ve bunun sonucunda da dış politika alanındaki fikirlerini açıklığa kavuşturmuştur.

Aybar ve Boran’ın iç ve dış politika arasındaki etkileşime yaptığı vurgu hatırlanacak olursa, TİP’in Türkiye’nin kalkınması ve dış politika alanında atması gereken adımları da bir bütün halinde kurguladığını sezmek mümkündür. TİP’in kurgusuna göre dış politika alanındaki bağımlılık iç politikada köklü reformların ve planlı kalkınmanın önünde büyük bir engeldir. Bu doğrultuda 1965 Genel Seçimlerinden hemen önce bütün meselelerin bağımsızlık konusunda düğümlendiğini söyleyen Aybar’a göre bu düğüm acilen çözülmelidir²⁴⁵. Aybar bu düğümün çözülmesini ise Türkiye ve ABD arasındaki anlaşma ve sözleşmelerin feshedilmesinde görmektedir²⁴⁶. Bunun yanı sıra Türkiye’deki ABD üsleri tasfiye edilmeli ve Türkiye NATO’dan çekilmelidir²⁴⁷. TİP’in emperyalizme karşı takındığı bu tavizsiz tutum Kurtuluş Savaşı yıllarını da yeniden gündeme getirmiştir.

Milliyetçilik ve anti emperyalizm konuları söz konusu olduğunda Millî Mücadele yıllarına sıklıkla göndermelerde bulunan Aybar, 1960’lı yılların ikinci yarısını Türkiye’nin en acılı ve umutlu günleri ve Kuvayı Milliye ruhunun yeniden canlandığı bir dönem olarak tasvir etmiştir²⁴⁸. Aybar’ın Kurtuluş Savaşı dönemi ve 1960’lı yıllar arasında kurduğu bu olumlu ilişki *Yöncülerin* de “İkinci Kurtuluş Savaşı” söylemiyle kesişmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin kalkınması için bağımsızlığı şart koşan bu iki aktör arasında 1965 Genel Seçimlerinden hemen önce düşünsel bir ittifak hasıl olmuştur. Bu yönüyle TİP ve *Yön* dergisi yazarlarının ortak bir tutumun paydaşı

²⁴⁴ Mehmet Ali Aybar, “Türkiye Nato’dan Çekilmelidir”, *Ant*, Sayı:26, 27 Haziran 1967, s. 7.

²⁴⁵ Yön, *a.g.e.*, 3 Eylül 1965, s. 4.

²⁴⁶ Aybar, *a.g.e.*, 1968, 339.

²⁴⁷ Aybar, *a.g.e.*, 27 Haziran 1967, s. 7.

²⁴⁸ Aybar, *a.g.e.*, 1968, s. 383.

olduğu öne sürülebilir. Bu dönem itibariyle söylemlerindeki anti emperyalist tonu koyulaştıran TİP, emperyalizme karşı mücadeleyi söyleminin merkezine oturtmuştur.

İkinci Kurtuluş Savaşı düzleminde bir araya gelen *Yön* ve TİP'in bu birlikteliği kısa sürmüştür. TİP anti emperyalist ve anti kapitalist mücadeleyi bir bütün olarak değerlendirirken Yöncüler anti emperyalist mücadeleye odaklanmak gerektiğini ifade etmiştir. Ancak TİP'e göre Türkiye'nin kalkınma yolunda anti emperyalist ve anti kapitalist mücadele birbirinden ayrılmaz bir bütünlüğe sahiptir.

TİP'in 10 Ekim 1965'teki genel seçimler sonrasında on beş milletvekili koltuğu kazanmasıyla beraber genel siyasetini parlamentoya taşıma fırsatı bulmuştur. Aren'in deyişiyle TİP'in parlamentoya girmesiyle sosyal adalet, sosyal güvenlik, işsizlik gibi sorunları ve emperyalizm, yabancı sermaye ve bağımsızlık gibi tabu sayılan konular²⁴⁹ meclis duvarlarında yankılanmıştır. TİP meclise girdikten sonra zaman kaybetmeden ve siyasi felsefesiyle de uyumlu olarak birçok yasa önerisi vermiştir. TİP milletvekillerinden Nihat Sargın bu yasa önerilerini dört başlık altında toplamaktadır:

“A - Milli bağımsızlık ve kalkınma yolunda ana sorunları çözmek üzere getirilen üç yasa önerisi: ‘Toprak reformu’, ‘bütün petrol işlemlerinin TPAO’nun tekeline alınması ve TPAO’nun KİT yapılması’, ‘yabancı sermaye teşvik yasasının kaldırılması’; B - Emekçilerin haklarını koruyucu ve geçimlerini kolaylaştıracı beş yasa önerisi: ‘İşsizlik sigortası yasası’, ‘tarımda ortakçılık ve kiracılığı düzenleyen yasa’, ‘araziye giden işçilerin yolluklarının arttırılması’, ‘lokavtın kaldırılması ve grev yasalarının en aza indirilmesi’, ‘çiftçilere tohumluk verilmesinde büyük toprak sahiplerini kollayıcı hükümlerin kaldırılması’; C - Emekçi halk çocuklarının okumalarını kolaylaştıracı iki yasa önerisi: ‘İlkokul öğrencilerinin okul araç ve gereçlerinin bedava sağlanması’, ‘köy bölge okullarının kurulması’; D - Emekçi halkın vergi yükünü hafifleten ve doğacak gelir kaybının yabancı şirketlerle büyük gelir sahiplerinin gelirlerinden alınacak vergilerle karşılanması’na ilişkin 4 öneri”²⁵⁰.

Sargın'ın aktardıklarına göre TİP, programına ve genel siyasetine egemen olan söylemin yaşama geçirilmesi için meclisi işlevsel kılmak istemiştir. Bunun yanı

²⁴⁹ Sadun Aren, **TİP Olayı (1961-1971)**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1993, s. 165.

²⁵⁰ Nihat Sargın, **TİP’li Yıllar (1961-1971)**, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2020, s. 282.

sıra TİP parlamenter denetim araçlarını da aktif bir şekilde kullanmıştır. TİP “siyasal özgürlükler”, “çalışma hayatı ve sendikal özgürlükler” ve “düşünce ve ifade hürriyeti” gibi alanlarda yürürlükte olan kanunların Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’ne iptal davaları da açmıştır. Dış politika ve anti emperyalizm başlıklarında da çeşitli faaliyetler ve kampanyalarla mücadele etmeye devam eden TİP’liler, 1966 yılında “İkinci Kurtuluş Savaşı” çağrısında bulunmuş ve “Amerikalılara Karşı Pasif Direnme” kampanyasını başlatmıştır²⁵¹. TİP bu kampanyaları örgütlerken bağımsızlık söyleminin siyasal ve toplumsal yaşamın damarlarına nüfuz etmesini amaçlamıştır.

1965 yılında Cumhuriyet tarihinde ilk kez işçi ve emekçi halk kitlelerini politik stratejinin merkezine koyan ve 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren kendini açıkça sosyalist olarak tanımlayan bir parti milli bakiye sisteminin de etkisiyle parlamentoya girmiştir. Bu vesileyle siyasal söylemini meclise taşıyan TİP, 12 Ekim 1969 tarihinde gerçekleşen genel seçimler sonucunda on üç milletvekili koltuğunu yitirmiştir. 1968 yılında parti içerisinde Aybar’a karşı başlayan muhalefetin hemen ardından gelen seçim “başarısızlığı”, bir dönemin de sonunu getirmiştir. 1962 yılında TİP’in Genel Başkanlık görevini üstlenen Devletler Hukuku Doçenti parti içindeki muhalefet grubunun gücünü kıramayınca 1969’da başkanlık görevinden 1971 yılında ise TİP’ten istifa etmiştir. TİP de 12 Mart 1971 Muhtırası sonucundan alınan kararlar doğrultusunda kapatılmıştır. Böylece on iki işçi ve sendikacının Türkiye siyasetine armağan ettiği TİP 1975 yılında ikinci kez kuruluna kadar tarih sahnesinden çekilmiştir.

1960’lı yıllar yaşları kaç olursa olsun Türkiyeli sol-sosyalist yönelimli aydınların en genç ve dinamik çağlarını geçirdiği bir zaman dilimini oluşturmuştur. Türkiyeli sol-sosyalist aydınlar üçüncü dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlerin yanı sıra Türkiye’deki toplumsal canlanma doğrultusunda söylemlerine yön vermiştir. 1961 Anayasası da bu söylemlerin siyasal ve toplumsal yaşamda görünürlüğünü

²⁵¹ Aybar, **a.g.e.**, 2014, s. 153.

artırmıştır. 1961 yılında sırasıyla TİP'in kurulması ve *Yön* dergisinin yayın hayatına başlaması bu görünürlüğün birer örneğidir.

Türkiye'de temel siyasi tartışmalara kalkınma konusunun yön verdiği bir dönemde ortaya çıkan ve farklı kulvarlarda söz sahibi olan bu iki akımın kalkınma konusundaki söylemleri bir hayli benzerlik göstermektedir. Sözü edilen iki akım da Türkiye'nin kalkınma sorununu köklü reformlar ve ekonomik anlamda devletçi politikalarla çözme amacı taşımıştır. Bu bağlamda kendilerini Kurtuluş Savaşı yılları ve Cumhuriyet'e önderlik eden devrimci kadroyla özdeşleştirmiştir. Farklı bir ifadeyle 1923 felsefesiyle olumlu anlamda bir bağlantı kurmuştur. Hem *Yöncülerin* hem de TİP'in devletçilik ve halkçılık ilkelerini kurtuluşa götüren ilkeler olarak sunması da bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Atılğan'ın sözleriyle söylenecek olursa, bu dönemde sol-sosyalist söylemi şekillendiren kişilerin çoğunluğu çocukluklarını ve ilk gençlik yıllarını Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yaşamış ve Cumhuriyet'in ülkülerine bağlanmıştır²⁵². Dolayısıyla 1960'lı yıllarda sol-sosyalist akıma meyleden ve/ya bu akımın militanlığını yapan aydın kesimler, benzer bir tarihsel süreç sonucunda 1960'lı yıllara adım atmış ve bir aydın kuşağı olarak sözü edilen tarihsel sürecin izlerini politik tahayyüllerine taşımıştır.

İki akımın ortaklaştığı bir diğer konu da 1961 Anayasasının niteliği üzerine olmuştur. *Yöncülere* ve TİP'e göre Anayasa Türkiye'nin kapitalist olmayan yoldan kalkınması için önemli fırsatlar barındırmaktadır. Her iki akım da etkili olduğu yıllarda Anayasanın eksiksiz uygulanması için dönemin hükümetlerine baskı yapmıştır. 1960'lı yılların ikinci yarısı henüz başlamadan Türkiye ve ABD arasında baş gösteren gerilim *Yöncüleri* ve TİP'i bir araya getirmiştir. Cumhuriyet'in kuruluş felsefesiyle olumlu ilişkiler kuran iki aktör de Türk milliyetçiliğinin anti emperyalist karakterine vurgu yapmıştır. Bu anlamıyla içinde yaşadıkları dönemle Kurtuluş Savaşı yılları arasında bir analogi kuran *Yön* ve TİP "İkinci Kurtuluş Savaşı" çağrısında buluşmuştur. Ancak *Yöncülerin* ve TİP'in milliyetçilik kavramını ırksal/etnik bir kavrayışla değil seküler bir yaklaşımla ele aldığını vurgulamak gerekmektedir. Özetle sosyalizmi

²⁵² Atılğan, a.g.e., 2009, s. 11.

milliyetçilikle eşdeğer gören *Yön* ve TİP'in kalkınma felsefesi, Cumhuriyet'in kurucu ilkelerinden hareketle ve üçüncü dünyada gözlenen gelişmelerin de etkisiyle sistematik bir hat kazanmıştır.

1965 genel seçimleri öncesinde bağımsızlık ve anti emperyalizm söylemleri aracılığıyla bir araya gelen *Yön* dergisi çevresi ve TİP arasında genel seçimlerden sonra politik ve kuramsal tartışmalar baş göstermiştir. Bu tartışmaların iki nedeni üzerinde durmakta yarar vardır. Birinci neden TİP'in genel seçimlerde elde ettiği sonuca ilişkindir. TİP'in on beş milletvekiliyle parlamentoda temsil edilmesi *Yön* dergisi çevresi ile TİP tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Avcıoğlu önderliğinde *Yön* dergisi açısından TİP'in Türkiye genelinde kaydettiği yüzde 2,97'lik oy oranı TİP açısından başarılı bir sonuç gibi görünse de genel seçimler solun yenilgisi ve sağın zaferiyle sonuçlanmıştır²⁵³. Buna karşılık Aybar önderliğinde TİP, genel seçimlerde elde edilen sonuçtan ve kazanılan on beş milletvekili koltuğundan memnun görünmektedir. *Yön* ve TİP arasında cereyan eden bu tartışma güncel politik bir durumla ilgili gibi gözükse de farklı kuramsal köklere de dayanmaktadır.

Yön hareketi seçimlerde CHP ve TİP'in meclis çoğunluğunu sağlaması için çaba göstermiş ancak olası bir dönüşümün gerçekleşmesini mevcut politik düzen içerisinde imkânsız görmüştür. *Yöncülere* göre Türkiye'deki “egemen sınıflar”, geniş toplumsal kesimleri ideolojik anlamda boyunduruk altına almıştır. Avcıoğlu'nun sözleriyle, “*Yüzyıllardan miras görüş ve inançlar, onların yararına işlemekte ve yığınlar, bu tutucu güçlerin ideolojik egemenliği altında bulunmaktadır*”²⁵⁴. Bu nedenle işçi ve emekçi kesimlerin oylarıyla iktidara gelmek ve “tutucu güçler”in ideolojik hegemonyasını kırmak mümkün değildir. *Yöncülere* göre “egemen sınıflar”ın ideolojik hegemonyası ancak politik iktidarın fethi, toprak reformu ve millileştirmeler yoluyla kırılabilir. Buradan hareketle *Yöncülerin* bütün stratejisini mevcut düzeni parçalamak üzerine kurduğunu öne sürmek mümkündür. Dolayısıyla

²⁵³ Doğan Avcıoğlu, “Yeni Dönem”, *Yön*, Sayı: 134, 15 Ekim 1965, s. 3.

²⁵⁴ Avcıoğlu, *a.g.e.*, 1973, s. 1173.

Yöncüler için seçimlerde elde edilen “kazanım” veya “başarı” ikincil bir öneme sahiptir.

Behice Boran ve TİP ise *Yöncülerin* aksine, mevcut düzen içerisinde kazanılan mevzileri ideolojik hegemonyanın kırılması doğrultusunda işlevli görmektedir. Boran’ın ifadeleriyle:

“Bir sömürü düzenini ayakta tutan şey, sadece sömürücü sınıfların ekonomik ve politik güçlülüğü, ceza kanunları ve polis aracılığıyla sömürülen sınıfları baskı ve kontrol altında tutuşları değildir. Sömürüye dayanan düzeni haklı, hiç değilse tabî ve normal bir düzen gibi gösteren fikir ve inançların -egemen sınıflar ideolojisinin- sömürülen sınıflarca kabul edilmiştir asıl düzeni ayakta tutan”²⁵⁵.

Böylelikle Boran mevcut düzenin “zor” ve “rıza” aygıtlarını farklı birer kategorik olgu olarak değerlendirmekte ve politik stratejide ağırlık merkezini “rıza” unsuruna doğru kaydırmaktadır. Dolayısıyla, Boran’ın yaklaşımında mevcut düzeni yıkmak için “egemen sınıflar”ın fikir ve inanç değerleriyle işçi ve emekçi kesimlerin zihni arasındaki iletim kabloları koparılmalıdır. Boran açısından bu kabloların koparılması cezaları ve polis baskınlarını boşa düşürecek ve mevcut düzeni temelden sarsacaktır²⁵⁶. Sol-sosyalist politika ancak böyle bir yöntemle işçi ve emekçi kesimlerin bilinçli desteğini veya rızasını alabilir ve sözü edilen bu kesimleri mücadeleye kazandırabilir. Bu yöntemin aksine hareket edecek özneler ise “zor”a dayanan bir yola “sapacak” ve fethedilen iktidar “kalıcı” bir biçim kazanamayacaktır.

Yön hareketi ve TİP arasında yüzeye çıkan bir diğer tartışma konusu ise kapitalizme ve emperyalizme karşı mücadelenin önceliğine ilişkindir. *Yöncüler* Türkiye’nin ana sorununun emperyalizm olduğunu savunmakta ve emperyalizme karşı girişilecek mücadeleyi ilk sıraya yerleştirmektedir. Başka bir ifadeyle *Yön* hareketi sosyalizm tasavvurunu emperyalizm ve bağımlılık ilişkileri düzleminde kavrayarak, Türkiye’nin acilen emperyalizm boyunduruğundan kurtulmasını savunmaktadır. Bu düşünceye göre emperyalizme karşı bir araya gelecek kuvvetler evvela ülkeyi

²⁵⁵ Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul, Yordam Kitap, 2016, s. 150.

²⁵⁶ A.g.e., s. 150.

bağımsız bir hatta oturtmalıdır. *Yöncülere* göre TİP emperyalizm ve kapitalizm arasındaki organik ilişkiye dikkat çekerek muharebe cephesini genişletmektedir. TİP'in söyleminde bağımsızlıkçılık ve anti emperyalizm sınıfsal bir temele oturmakta²⁵⁷ ve TİP aynı anda hem kapitalizme hem de emperyalizme savaş açtığını ilan etmektedir. *Yön* başyazarı da bu noktada TİP'i anti emperyalist cepheyi dağıtmakla suçlamaktadır²⁵⁸.

1960'lı yıllar boyunca bilhassa *Yön* ve TİP'in sürükleyicisi olduğu bir başka tartışma gündemi de aydınların rolüyle ilgilidir. Bu dönemde sol-sosyalist düşün ve politikayla bağ kuran geniş aydın topluluğunu da etkisi altına alan bu tartışmalarda *Yön* ve TİP aydınlara farklı görevler biçmiştir. Sözü edilen her iki akım da kendi kalkınma felsefesine ve yöntemine paralel olarak aydınların rolünü saptamış ve aydınlara temel misyonlar yüklemiştir. Bu misyonlar ise dönemin dergileri ve akımın önde gelen kimseleri tarafından kamuoyuna ilan edilmiştir. *Yön* ve TİP arasındaki bir diğer ihtilaflı konuyu da bu noktada aramak gerekmektedir. Öncelikle her iki aktör de aydınların politikayla kurduğu ilişkiyi önemsemekte ve aydınları ülkenin “çağdaş düzeye” erişmesi için gayret göstermesi gereken kimseler olarak tanıtmaktadır. Fakat kalkınma yolunda aydınların kaplayacağı alana ilişkin yapılan tahliller iki akım arasındaki farkı göstermektedir.

Yön hareketi ve TİP'in Türkiye'nin sınıfsal yapısına ilişkin yaptığı tahliller, aydınlara biçtikleri misyonlara doğrudan etki etmiştir. Türkiye'deki “sömürülen sınıfların” nicel ve nitel durumunun “cılız” olduğunu ifade eden *Yöncüler* açısından, kapitalist olmayan kalkınma yoluna giriş bileti sivil-asker aydın kesimlerin elindedir. Bu düşünce hem *Yön*'ün hem de SKD'nin kuruluş bildirisinde en açık biçimiyle ifade edilmektedir: “Yüksek bir kalkınma hızına ulaşmak için, bu kalkınmanın gereğine ve zorunluluğuna inanmış, kararlı, bilgili ve enerjik bir siyasal kadronun mevcudiyeti şarttır”²⁵⁹. Bu yaklaşıma göre asker-sivil aydınlar iktidarı fethettikten sonra politik

²⁵⁷ Gökhan Atılğan, “Anti Emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971)”, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, Cilt: 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 689.

²⁵⁸ Doğan Avcıoğlu, “TİP'e Dair”, **Yön**, Sayı: 168, 17 Haziran 1966, s. 3.

²⁵⁹ Atılğan, **a.g.e.**, 2008, s. 329.

düzeni yeniden örgütleyecek ve hızlı bir kalkınma hamlesiyle işçiler, emekçiler ve köylüler lehine kimi politikalar üretecektir. Bu düzlemde hareketle *Yöncülerin* tasavvurunda aydının, “öncü” ve “ilerici” bir pozisyona yerleştiğini kaydetmek gerekmektedir. *Yöncülerin* aydın kuramında öne çıkan bir diğer özellik ise, aydınların temel toplumsal sınıflardan bağımsız olduğuna yönelik geliştirdiği tezlerdir. Avcıoğlu’na göre aydın, “mütecanis” bir sınıf olmamakla birlikte “*hakim sınıfların nisbeten zayıf olduğu toplumlarda içinden çıktıkları sınıf ve tabakalardan bağımsızlaşmaktadır*”²⁶⁰.

Yöncülerin aydın tasavvurunun karşıt konumunda ise TİP’in aydın kuramı yer almaktadır. Kalkınma felsefesinde işçi, emekçi ve köylü kesimlere başat bir rol biçen ve kalkınmaya götürecek aktörler konusunda *Yöncülerden* farklı bir tutum benimseyen TİP, aydın kuramını da sözü edilen başatlıkla uyumlu bir biçimde örgütlemiştir. Behice Boran ise bu aydın kuramını sınıfsal bir hat doğrultusunda sistematikleştirme konusunda TİP’in yöneticileri arasında öne çıkmıştır. 1960’lı yılların henüz başlarında *Vatan* gazetesinde başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere *Yön*’ün aydın kavrayışını eleştiren Boran, *Yöncülerin* iddia ettiğinin aksine, aydınların toplumsal sınıflardan bağımsız olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Boran’ın sözleriyle “*Aydınlar tabakası, toplumdaki temel sınıflardan bağımsız değildir; kendi başına topluma hakim olarak, onu yönetecek gücü yoktur*”²⁶¹. SKD’nin kuruluş bildirisi hatırlanacak olursa, Boran’ın bildirideki ifadelerle doğrudan karşı çıktığını söylemek mümkündür. Boran’a göre “*aydınlar ancak sosyal sınıflardan birinin bilerek ya da bilmeden temsilciliğini ve sözcülüğünü ederek toplum hayatında bir rol oynarlar*”²⁶². Böylece aydınları, temel toplumsal sınıfların içerisine yerleştiren Boran, aydınlara kendiliğinden “ilericilik” misyonu atfeden *Yöncü* tezleri de eleştirmektedir. Toplumsal sınıflara ve aydının konumlanışına ilişkin geliştirilen bu tezlerin, temel toplumsal sınıfların işçi ve burjuva sınıfından teşekkül ettiğini ileri süren Marksizm öğretisi doğrultusunda biçimlendiğini not etmek gerekmektedir.

²⁶⁰ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”, *Yön*, Sayı: 185, 14 Ekim 1966, s. 9.

²⁶¹ Boran, *a.g.e.*, 2016, s. 272.

²⁶² Behice Boran, “Sosyalist Kültür Derneği Tartışması”, *Vatan*, 22 Ağustos 1962.

Yöncüler ve Behice Boran arasındaki aydın tartışmalarının, kuramsal düzeyde “geleneksel aydın” ve “organik aydın” tartışmasına denk düştüğünü ifade etmek mümkündür²⁶³. İtalyan komünist düşünür Antonio Gramsci’nin başta sol-sosyalist literatür olmak üzere siyaset bilimine kazandırdığı bu kavramlar, *Yöncülerin* ve Behice Boran’ın aydın kuramına ilişkin tezlere bazı açılardan denk düşmektedir. *Gramsci ve Aydınlar* adlı çalışmasında “geleneksel aydın” ve “organik aydın” kavramını inceleyen Mehmet Yetiş, Gramsci’nin düşüncesinde iki tip “geleneksel aydın” kategorisinin varlığını saptamaktadır²⁶⁴. Gramsci’ye göre geleneksel aydınlar “grup ruhu” sayesinde “kendi kesintisiz tarihsel sürekliliklerini ve kendi özel niteliklerini deneyimler ve böylece kendilerini egemen toplumsal gruptan özerk ve bağımsız kategoriler olarak öne çıkarırlar”²⁶⁵. Bu bağlamda “geleneksel aydın” kategorisinde değerlendirilen aydınların, toplumsal sınıflardan bağımsız ve bu sınıflarla ilişkisiz bir yapıda olduğunu söylemek gerekmektedir. *Yöncülerin* geliştirdiği aydın kuramı da bu bağımsızlık ve ilişkisizlik üzerine inşa edilmiştir. Bundan dolayı *Yöncü* aydınlar ne egemen sınıf olan burjuvaziyle ne de işçi ve emekçi sınıflarla bağ kurmuştur. Ancak *Yöncülerin* stratejisinde politik iktidar asker ve sivil aydınlar tarafından fethedildiğinde sosyalizmi kuracak olan emekçi sınıflarla organik bir bağ kurulması mümkün olacaktır. Bu bağlamda Atılğan’ın da dikkat çektiği gibi *Yöncülerin*, “geleneksel aydın konumundan organik aydın konumuna atlama yapmak istediklerini”²⁶⁶ söylemek gerekmektedir.

Gramsci’nin “organik aydın” kavramı ise bir diğer aydın kategorisini ifade etmektedir. Doğrudan sınıfsal ilişkilere bağımlı bir yapıyı tanıtan “organik aydın”, Gramsci’nin sözleriyle “*Ekonomik üretim dünyasında esaslı bir işleve ilişkin o özgün alanda vücut bulan her toplumsal grup, kendisiyle birlikte, organik olarak, bir ya da birden fazla aydın tabakası yaratır*”²⁶⁷. Çünkü iktidara yerleşen sınıf yalnızca ekonomik alanda değil toplumsal ve politik alanda da türdeşlik yaratmak zorundadır. Bu türdeşliği sağlayacak temel özne ise “organik aydın”dır. Farklı bir ifadeyle

²⁶³ Atılğan, **a.g.e.**, 2007, s. 269.

²⁶⁴ Mehmet Yetiş, “Gramsci ve Aydınlar”, **Mülkiye**, Sayı: 236, 2014, s. 226.

²⁶⁵ Antonio Gramsci, **Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2018, s. 377.

²⁶⁶ Atılğan, **a.g.e.**, 2008, s. 27.

²⁶⁷ **A.g.e.**, 374.

“organik aydın” yeni kurulan politik düzende ekonomi, hukuk ve kültür gibi alanları “yeniden” örgütleyerek, egemen sınıflar ve geniş kitleler arasındaki kuvvetlendirecek olan kimselerdir. Gramsci’nin aydın kuramı da asıl olarak bu zemin üzerine inşa edilmiştir. Bu noktada Behice Boran’ın aydınlara ilişkin yaptığı tespitler de “organik aydın” kavramıyla paralel olarak düşünülebilir. Hem Gramsci hem de Boran, aydınları sınıfsal ilişkiler zemininde kavrayarak bu kesimin “işlevsel” yanına vurgu yapmıştır. Böylelikle işçi ve emekçi sınıfların mücadelesinde aydının konumunu da belirginleştirmişlerdir.

Sol-sosyalist düşün açısından 1960’lı yılları iki alt dönem halinde sunmak mümkün görünmektedir. Birinci dönem 27 Mayıs 1960 Darbesi ile 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri arasında yaşanan kesittir. İkinci dönem ise genel seçimlerden 12 Mart 1971 Muhtırasına kadar olan süreçtir. Sol-sosyalist düşün birinci dönemde geçmişten devraldığı mirası büyük oranda güncelleyerek kalkınma ve emperyalizm başlıkları altında bütünlüklü bir tahlil sunmak için gayret göstermiştir. Bu anlamıyla hem *Yön*’de yayınlanan yazıların içeriğini hem de TİP’in parti programı ve önderleri aracılığıyla ifade ettiklerini bütünlüklü bir tahlilin yapı taşları olarak görmek mümkündür. Bu duruma ek olarak sol-sosyalist politika kalkınma felsefesi ve emperyalizm karşılığı konularında benzer fikirleri paylaşmaktadır. Birinci dönem aynı zamanda sol-sosyalist düşünün siyasi alanda da görünürlüğünü artırdığı ve toplumsal dinamiklerle bağ kurduğu bir tarihsel kesiti ifade etmektedir. Özellikle TİP’in parlamentoda on beş milletvekili koltuğu kazanarak elde ettiği başarı Türkiye’de sol-sosyalist düşünün ve politikanın meşruiyet kazanmaya başladığını da göstermektedir.

Birinci dönemde hem müktesebatını güncelleyen hem de toplumsal alanla ilişkilenererek meşruiyetini tesis etmeye başlayan sol-sosyalist düşünün ikinci dönemini genel seçimlerden sonra *Yön* dergisi yazarları ve TİP önderleri arasında ortaya çıkan tartışmalarla başlatmak mümkündür. Sol-sosyalist düşün içerisinde yarattığı etki itibarıyla önemli konumlarda bulunan iki aktörün kalkınmayı gerçekleştirecek aktörler konusunda farklı düşünceler sergilemeleri, stratejik konumlanma konusunda iki farklı damarın belirginleşmesini sağlamıştır. TİP, ısrarla işçi sınıfının demokratik öncülüğünde ve emekçi sınıflara dayanan bir dönüşüm fikrinde kenetlenirken *Yön*

dergisi çevresi Türkiye'nin yapısal şartlarına dayanarak işçi ve emekçi sınıfların nicel ve nitel olarak eksikliğini vurgulamaktadır. *Yön* dergisi yazarları bu eksikliğe yaslanarak dönüşümün asıl faillerini asker-sivil aydın zümre olarak saptamıştır. Dolayısıyla 1960'lı yılların ilk yarısında gözlenen ittifak görüntüsü dönemin ikinci yarısında çatlamış ve sol-sosyalist düşünde anlaşmazlıklar baş sıraya yerleşmiştir.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960’LI YILLARDA “SOLUK SOLUĞA” BİR ENTELEKTÜEL: ÇETİN ALTAN

3.1. Yalnızlığın Dolambaçlı Yollarından Dalga Dalga Kalabalıklara: Çetin Altan’ın Yaşamı

Türkiye’de köşe yazarı denildiğinde akla gelen ilk isimlerden biri olan Çetin Altan’ın yaşam macerası 22 Haziran 1927 tarihinde İstanbul’da başlamıştır. Altan’ın doğduğu bu yıl, aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin siyasal ve toplumsal yapısıyla açık bir çatışmaya giren genç Cumhuriyet’in, bu çatışmayı nihayete erdirmek üzere, radikal reformları birbiri ardına yaşama geçirdiği bir dönemi de ifade etmektedir. Bu anlamıyla Hacıgözümder’in hayatta kalan tek oğlu Halit Bey ile Tatar Hasan Paşa’nın kızı Nurhayat Hanım’ın ilk çocukları olan Altan, yeni bir siyasal ve toplumsal projenin tam ortasına doğmuştur.

Babası Halit Bey’in memuriyeti nedeniyle çocukluk yılları Edirne ve sonrasında da Ankara’da geçen Altan bu nedenle birçok okul değiştirmiştir. Kalıcı bir mekân tutması ise 1936 yılına rastlamıştır. Halit Bey’in tayininin bu tarihte Bursa’ya çıkması üzerine Altan da İstanbul’da Galatasaray’ın ilkokul bölümüne kaydolmuştur. Bu vesileyle Altan’ın İstanbul macerası da başlamıştır. Altan bu yıllarda hem hocalarının etkisiyle hem de anne ve babasına karşı duyduğu özlemin de perçinlediği yalnızlığını aşmak üzere yazıya sığınmıştır²⁶⁸. Bir başka ifadeyle Altan yalnızlığın dehlizlerinde yolunu ararken bu meşakkatli yolda yazıyı da bir fener gibi işlevli kılmaya çalışmıştır. Altan’ın yönünü bulmaya çalıştığı bu yıllarda Birinci Dünya Savaşı mağluplarından olan Almanya ve İtalya da yeni arayışlar içerisindeydi. Yeni yollar, yeni çıkışlar ve rövanşlar arayan mağluplar yeni bir savaşın fitilini ateşlemek istemektedir. Bu yıllarda Türkiye’de de değişim rüzgarları esmektedir. 10 Kasım

²⁶⁸ Çetin Altan, *Kavak Yelleri ve Kasırgalar*, İstanbul, Afa Yayınları, 1992, s. 40.

1938’de hayatını kaybeden Mustafa Kemal Atatürk’ün cephe arkadaşı ve başbakanlarından biri olan İsmet İnönü Türkiye’nin ikinci Cumhurbaşkanı olmuştur. Dünyada savaşın sesleri günden güne yükselirken Türkiye’de de “milli şef” döneminin kapıları açılmıştır. Altan da böylesine bir ortam içerisinde ilk gençliğe adım atmıştır. Bu yıllarda Galatasaray’ın Beyoğlu’ndaki ana binasına geçen Altan, “*eski Beyoğlu’nda yeni bir delikanlı*”dır artık²⁶⁹.

Eski Beyoğlu’nun yeni delikanlısının yaşamında 1940’lı yıllar önemli bir dönemece işaret etmektedir. Edebiyatla ilişkisini sürdüren Altan’ın ilk şiiri 1942 yılında *Foto Magazin* dergisinin Genç İstidatlar köşesinde yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra Altan’ın yazıları da dönemin önemli dergilerinden olan *Yeni Adam*’da yayınlanmaya başlamıştır²⁷⁰. Şiirlerinin ve yazılarının dergilerde yayınlanmaya başlamasıyla birlikte Altan, İstanbul’un entelektüel havasını da daha derinden solumaya başlamıştır. Bu dönemde Cağaloğlu sokaklarını ve kaldırımlarını arşınlamaya başlayan Altan; Orhan Seyfî Orhon, Yusuf Ziya Ortaç ve Mithat Cemal Kuntay gibi yazar ve şairlerle tanışmıştır²⁷¹.

1946 yılına gelindiğinde ise Altan’ın Galatasaray serüveni son bulmuş ve çocukluğunun bir bölümünün geçtiği Ankara, Altan için yeni bir mesken olmuştur. Bunun yanı sıra Altan’ın ilk kitabı olan *Üçüncü Mevki* de yayınlanmıştır. Ancak bu dönemde ne dünya ne Türkiye ne de Altan eskisi gibidir. 1945’te sone eren İkinci Dünya Savaşı, gerisinde milyonlarca ölüm, yıkık ülkeler ve kentler bırakmıştır. Bu tarihten itibaren yeni güçler ve dengeler küresel siyaset sahnesinde yerini almıştır. Bununla bağlantılı olarak Türkiye de ABD ile ilişkilerini kuvvetlendirmeye başlamıştır. Ayrıca 1923’ten itibaren ülkenin idaresini elinde tutan CHP, çok partili siyasal yaşama geçişin gereklerini yerine getirmek için kolları sıvamıştır. İstanbul macerasına bir süreliğine nokta koyan Altan ise gözünü ülkenin başkentine dikmiş ve

²⁶⁹ A.g.e., s. 77.

²⁷⁰ Solmaz Kamuran, *İpek Böceği Cinayeti Fotoğraflarla Çetin Altan’ın Yaşam Öyküsü*, İstanbul, Sel Yayıncılık, 1998, s. 40.

²⁷¹ A.g.e., s. 41.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırmıştır. İstanbul'un entelektüel havasını soluyan Altan, artık Hukuk Fakültesi öğrencisi ve bir avukat adayıdır.

Heybesinde Galatasaray diplomasıyla başkentin yolunu tutan Altan, her ne kadar çocukluğunu Ankara'da geçirmiş olsa da bu şehre yabancısıdır. Altan'ın Ankara'daki dergi camiasında tanınırlığı azken, Altan da dergiler hakkında yeterli malumata sahip değildir. Altan bu duruma rağmen İstanbul'da başladığı yazınsal serüvenini Ankara'da da sürdürmek istemektedir. Altan'ın yazılarını *Kızılay* dergisinde yayınlatabileceği fikri, bu arzusunun gerçekleşebilmesinin yolunu açmıştır. Kafasındaki bu fikirle derginin yolunu Altan, ünlü Galatasaraylı ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının (1930) yöneticilerinden biri olan Kızılay Yönetim Kurulu başkanı Ali Rana Tarhan tarafından Falih Rıfkı Atay'ın başyazarlığını yaptığı *Ulus* gazetesine yönlendirilmiştir. 1946 yılında Hukuk Fakültesi öğrencisi olan Altan aynı zamanda *Ulus*²⁷² gazetesinin muhabirlik görevini de üstlenmiştir. Böylece Altan'ın, kesik kesik de olsa, öleceği 2015 yılına kadar sürdüreceği gazetecilik serüveni de başlamıştır.

Bir yandan eğitimine devam eden ve *Ulus* gazetesinde ücretsiz muhabirlik yapan Altan bir yandan da şiirler ve hikayeler yazmaya devam etmektedir. Bunların yanı sıra aynı dönemde Çocuk Esirgeme Kurumu için Shakespeare'den çeviriler yapmaya da başlamıştır. Zamanla Ankara'nın entelektüel ortamına da uyum sağlayan Altan bu dönemde Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli Kanık, Mehmet Kemal Kurşunluoğlu, Fethi Giray ve Melih Cevdet Anday gibi şair ve yazarlarla tanışmış ve ahabplık ilişkisi kurmuştur²⁷³. Altan, bütün bu yoğunluğun ortasında, Ankara Radyosu'nda müdür sekreteri olan Kerime Hanım'la 1949 yılında hayatını birleştirmiştir. 1950'nin başlarında ilk oğlu Ahmet Altan dünyaya gelmiş ve Çetin Altan yirmi üç yaşında baba olmuştur. Bu esnada gazetecilik mesleğinde de pişen Altan'ın 1952 yılında "Şeytanın Gör Deddiği" başlıklı fıkraları *Hürses* gazetesinde, kısa bir süre sonra ise "Ankara Mektupları" başlığı altında edebi yazıları *Akşam*

²⁷² 1934 yılında *Ulus* ismini alan gazete, bu tarihten DP tarafından kapatılacağı 1953 yılına kadar CHP yanlısı bir yayın politikası izlemiştir.

²⁷³ Kamuran, a.g.e., s. 54.

gazetesinde yayınlanmaya başlamıştır. 1953 yılına gelindiğinde ise *Dünya* gazetesinin Ankara muhabirliğini de üstlenmiş, *Balkabağı* adında haftalık bir mizah dergisi çıkarmaya başlamış, radyoda “Çetin Altan Diyor ki...” adlı programı hazırlamış, Nihat Erim’in *Ulus* gazetesinin başına geçmesiyle bu gazeteye de küçük fıkralar yazmaya başlamış ve Altan’ın ikinci oğlu olan Mehmet Altan da dünyaya gözlerini açmıştır. Yine bu dönemde NATO’nun davetiyle Paris’e seyahat eden Altan, ülkeye dönmesinin ardından yazdığı bir yazı nedeniyle askeri mahkemede yargılanmış ve genç gazetecinin bileklerine ilk kez kelepçe takılmıştır²⁷⁴. Türkiye’nin 1950’de Kore’ye gönderdiği askeri birlik hakkında Türkiye ve ABD arasındaki anlaşma hakkında bilgi veren bu yazı²⁷⁵ milli menfaatlere aykırı olduğu ve devlet sırrını açığa çıkardığı gerekçesiyle “zararlı” bir nitelikte görülmüştür.

1950’li yıllarda avukat kimliğinden öte gazeteci ve yazar kimliğiyle ön plana çıkan Altan’ın yazıları dönemin çeşitli dergi ve gazetelerinde yayınlanmıştır. Bilhassa 1958’de *Akşam* gazetesinde “Taş” başlığı altında yazmaya başladığı yazılar başta Ankara Üniversitesi Mülkiye kantini olmak üzere, Altan’ı gittikçe popüler bir figür haline getirmiş ve o bir bakıma dönemin devrimci gençlerinin “ilâhı” olmuştur²⁷⁶. Altan’ın dönemin gençleri üzerinde bu denli etki yaratması, üslubunun ve ses tonundaki “kışkırtıcılığın” yanı sıra Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal süreçle de bağlantılıdır. Ülkenin İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerinde siyasal ve toplumsal muhalefet odaklarının eleştiri oklarını DP’ye yönelttiği bir zeminde Altan da genç bir gazeteci olarak muhalefetin sözcülerinden biri haline gelmiştir.

Altan’a göre ülkede iki bin kişi dışında kalan yirmi beş milyon dokuz yüz doksan sekiz bin kişinin canı sıkılmaktadır²⁷⁷. Bu can sıkıntısının sebebi bittabi

²⁷⁴ Kamuran, **a.g.e.**, s. 65.

²⁷⁵ Türkiye’nin Kore’ye gönderdiği 4500 kişilik birliğin, askerler öldükçe yeniden tamamlanacağını Türkiye ve ABD arasındaki ikili anlaşmaya dayanarak yazan Altan hakkında açılan dava, DP milletvekillerinden olan Sıtkı Yırcalı’nın Altan’ın iddiasını doğrulaması üzerine düşmüştür.

²⁷⁶ Asım Öz, “Çetin Altan’ın Macerası”, **Dünya Bülteni**, 25.10.2015. <https://www.dunyabulteni.net/analiz/cetin-altan-in-macerasi-h344153.html>. Erişim Tarihi: 03.07.2020.

²⁷⁷ Çetin Altan, “Türkiye”, **Akşam**, 3 Ağustos 1958, s. 1.

ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi çıkmazdır. Altan da bu çıkmazın farkındadır ve tam da sütununun başlığının adına yaraşır bir şekilde bu çıkmazın faillerini “taş”lamaktadır. Böylece yazar, kimi zaman alaycı kimi zaman da ciddi bir üslupla dış politika, ekonomi, basın özgürlüğü ve üniversite öğrencilerinin sorunları gibi birçok konuda görüşlerini ifade ederek gündelik siyasal ve toplumsal sorunları köşesine taşımaktadır.

Altan 1959 yılında, Türkiye’nin de ekonomik anlamda zor bir darboğazdan geçtiği esnada²⁷⁸, Abdi İpekçi’nin teklifi üzerine sütununu *Akşam* sayfalarından *Milliyet* sayfalarına taşımıştır. Kalemını *Milliyet* gazetesi için oynatmaya başlayan Altan gazetenin tirajlarını yetmiş beş binden iki yüz on beş bine yükseltmiştir²⁷⁹. Türkiye’nin bu dönemdeki nüfusu ve okuma yazma oranı göz önünde tutulduğunda, bir gazetenin tirajlarının bu kadar artmasını sağlayan bir yazarın geniş bir okuyucu kitlesi tarafından takip edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Türkiye 27 Mayıs 1960 tarihine yaklaşırken siyasi tansiyon da her geçen gün biraz daha yükselmektedir. Bu duruma paralel olarak siyasal ve toplumsal atmosfer gün geçtikçe ağırlaşmaktadır. Altan da böyle bir ortam içerisinde kalemini iştahla kullanmakta ve bu kalem ülkenin atmosferinden de etkilenerak sivrilmektedir. Ancak Altan bu iştahına rağmen 28 Nisan 1960’ta başlayan muhalefet gösterilerinin hemen ertesi günü köşesine “BUGÜN CANIM YAZMAK İSTEMİYOR”²⁸⁰ satırlarını yazarak köşesini boş bırakmıştır. Altan’ın bu tutumu hem polisin göstericilere sert bir şekilde müdahale etmesiyle hem de İpekçi’nin Altan’ı “frenleme” düşüncesiyle ilgilidir. Altan, kendisini konu alan *Bir Yudum İnsan* belgeselinde İpekçi’yle arasındaki bu durumu açıklıkla ifade etmektedir²⁸¹.

²⁷⁸ Türkiye 1958 yılında Moratoryum ilan etmiştir. Moratoryum, bir ülkenin dış borçlarının tümünü veya bir kısmını ödeyemeyeceğini ilan etmesi demektir. Bir bakıma dış borç krizidir.

²⁷⁹ Öz, a.g.e.

²⁸⁰ Çetin Altan, “BUGÜN CANIM YAZI YAZMAK İSTEMİYOR”, *Milliyet*, 29 Nisan 1960, s. 2.

²⁸¹ Altan’ın yazdığı bir iki yazı Abdi İpekçi tarafından pek de hoş karşılanmamıştır. Bkz.: Nebil Özgentürk, *Bir Yudum İnsan: Çetin Altan*.

Ülkedeki aydınların büyük çoğunluğu gibi Altan da DP'nin “baskıcı” ve “antidemokratik” uygulamalarından rahatsız olmaktadır. DP'li yılları “Vatan göklerinin memleket aydınları üzerine düdüklü tencere kapağı gibi sımsıkı kapandığı günler”²⁸² olarak niteleyen Çetin Altan 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni de “Büyük Gün”²⁸³ ve “Devrim”²⁸⁴ olarak selamlamıştır. Altan 27 Mayıs hükümetinin özellikle basın özgürlüğü konusunda dile getirdiklerinden oldukça ümitlidir. Ancak Altan buna rağmen basın alanında fikri ve iktisadi özgürlüğün bir arada gerçekleşmesi için hükümete tavsiyelerde bulunmayı da ihmal etmemiştir²⁸⁵.

Altan'ın 27 Mayıs'ın hemen sonrasında yazdığı yazılar hem DP döneminin eleştirisini yapmaya hem 27 Mayıs'ı gerçekleştiren iradenin tutumuna hem de muhalefet bloğunun faaliyetlerine dönüktür. Altan, DP'nin birçok alandaki politikalarını eleştiriye tabi tutsa da esas olarak iki konu hakkında ayrıca durulması gerektiğini tembihlemiştir. Bunlardan birincisi DP'nin ekonomi politikalarıyla ikincisi de aydınlarla kurduğu ilişkiyle ilgilidir. Altan'a göre DP'nin “her mahallede dört milyoner yaratacağız” söylemi arızalıdır. Bunun yerine Altan, ekonomi politikalarının “her mahallede dört tane bile fakir bırakmamak” amacıyla donanması gerektiğini ifade etmektedir²⁸⁶. Altan'ın bu ifadesi 1960'lı yılların bütünündeki söylemlerine de egemen olacaktır. Altan milletvekili çoğunluğunu elinde bulunduran DP'nin aydınlarla kurduğu ilişkiyi de kıyasıya eleştirmektedir. Yazara göre DP uzmanlara ve aydınlara cephe almış ve bunu “pek makbul bir politika yolu zannetmiştir”²⁸⁷.

Altan'ın DP döneminin son yıllarında beliren ve bir odak haline gelen muhalefet bloğuna yönelik de söyleyecekleri vardır. Sungur Savran'ın “kentsel koalisyon” tanımını da akla getirecek bir biçimde Altan, muhalefet bloğunu üç ana grupta toplamaktadır: Pratik muhalifler, fikri muhalifler ve siyasi muhalifler²⁸⁸. Altan bu gruplandırmayla birlikte fikri muhalifleri, pratik ve siyasi muhaliflerden ayrı bir

²⁸² Çetin Altan, “İbret”, **Milliyet**, 29 Mayıs 1960, s. 2.

²⁸³ Çetin Altan, “Büyük Gün”, **Milliyet**, 27 Mayıs 1960, s. 2.

²⁸⁴ Çetin Altan, “İç Politika”, **Milliyet**, 19 Temmuz 1960, s. 2.

²⁸⁵ Çetin Altan, “Hükümetin Programı ve Basın Hürriyeti”, **Milliyet**, 13 Temmuz 1960, s. 2.

²⁸⁶ Çetin Altan, “Aydınlara Niçin Düşmandılar”, **Milliyet**, 1 Haziran 1960, s. 2.

²⁸⁷ **A.g.e.**, s. 2.

²⁸⁸ Çetin Altan, “Hem Demokrasi Hem Kalkınma...”, **Milliyet**, 12 Ağustos 1960, s. 2.

zemine yerleştirmektedir. Yazara göre fikri muhalifler, “*Türkiye’nin avantacılar elinde perişan olduğunu görenler, memleketin medeni bir seviyeye ulaşması için sosyal reform gerektiğini düşünenler, kurtuluş yollarını araştıranlar...*”dır²⁸⁹. Yazarın işaret ettiği “kurtuluş yolu”nun ana güzergahı ise ekonomik alandan geçmektedir. Çünkü Altan’a göre Türkiye’nin geri kalmasının özünde iktisadi konulara yeterince önem verilmemesi yatmaktadır²⁹⁰. Altan bu konuda da mitlidir. Yazara göre Türkiye’de açılan yeni dönem, ekonomik kalkınmayı mümkün kılabilcek köklü dönüşümler için önemli fırsatları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Altan’ın 27 Mayıs 1960 Darbesini eski alışkanlıklardan kurtulmak adına önemli bir dönemeç olarak gördüğünü ve ekonomik kalkınma fikrine yeşil ışık yakarak kuşağının aydınlarıyla paralel bir düşünceyi paylaştığını iddia etmek mümkündür. Altan tam da bu nedenlerle *Yn* dergisinin ses getiren ünlü bildirisine imzasını koymuştur.

27 Mayıs 1960 Darbesi ve darbenin ertesinde oluşturulan 1961 Anayasası Türkiye’de belki de bir daha tekrarı yaşanmayacak bir dönemin kapılarını açmıştır. Açılan bu kapıdan ilk önce aydınlar daha sonra işçiler ve en nihayetinde gençler girmiştir. Bu dönemde entelektüel alanda yoğun tartışmalar ve polemikler yürütülmüş, bu tartışmalar ve polemiklerin önemli aktörlerinden olan aydınlar da ülkenin kaderini tayin etmeye talip olmuştur. Aydınlardan sonra siyaset sahnesine çıkan işçiler ve gençler ise Türkiye tarihinin on yıllık dönemini benzersiz kılmıştır. Bu benzersizlik Altan’ın yaşamının on yıllık kesiti için de geçerlidir. Altan bu yoğun on yıla birçok kitap, yazı, konuşma, kavga ve dava sığdırmıştır. Farklı bir ifadeyle, bu on yıl Türkiye ve sol-sosyalist siyaset için ne kadar uzunsa Altan için de bu denli uzun olmuştur. Bu anlamıyla Altan’ın dönemin başında *Yn* bildirisine attığı imza uzun bir on yıla gireceğinin simgesi gibidir adeta.

Yn dergisinin yazar kadrosunda bulunan Altan’ın yarım yarım konuşmaya başladığı sıralarda en çok tekrarladığı “Canım sıkılıyo...”²⁹¹ sözü, bu dönemde *Yn*’de ve diğer mecralarda yazdığı yazıların da ana fikrini özetler niteliktedir. Altan’ın bu

²⁸⁹ A.g.e., s. 2.

²⁹⁰ etin Altan, “Sosyalizm ve Komünizm”, *Milliyet*, 1 Eylül 1960, s. 2.

²⁹¹ Altan, a.g.e., s. 17-18.

sözü elbette ki çocukluk yıllarından 1960'lı yıllara kadar değişim geçirmiştir. Bireysel bir sıkıntıyı dile getiren Altan'ın "can sıkıntısı" toplumsal bir can sıkıntısına doğru evrilmiştir. Üstelik Altan yalnız da değildir. Bu dönemde işçiler, köylüler ve gençler de Altan'ın "can sıkıntısına" eşlik etmektedir.

1961 yılının son gününde Saraçhane Meydanı'nı dolduran ve 1970'li yılların sonlarına kadar toplumsal hayata damgasını vuran işçiler 1960'lı yılların aktif kesimleri arasında yer almıştır. İşçilerin direniş ve grevlerle birçok kazanım elde etmesi TİP'in kuruluşunun altıncı yıl dönümünde Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) doğmasını sağlamıştır²⁹². İşçilerin hareketliliği 1960'lı yıllarda köylülerin de ilham kaynağı olmuştur. Yoksul ve topraksız köylüler bu dönem boyunca toprak işgalleri, mitingler ve yürüyüşler gibi çeşitli eylem biçimleriyle hak arama mücadelesine girişmişlerdir. İşçi ve köylü kitlelerinin yanı sıra 28 Nisan 1960'ta İstanbul Üniversitesi'ni dolduran öğrenciler de bu dönemde toplumsal muhalefetin önemli bir parçası olmuştur. 1960'lı yıllar boyunca işçi ve köylülerin hak arama mücadelesine omuz veren gençler anti emperyalist mücadelenin sancağını da en ön saflarda taşımıştır. 1965 yılında *Milli Petrol Kampanyası*, 1967'de Altıncı Filo'nun Türkiye'yi ziyaret etmesi üzerine düzenlenen eylemler ve 1968 yılında Ankara'dan Samsun'a *Tam Bağımsız Türkiye İçin Mustafa Kemal Yürüyüşü* gençliğin dinamizmini göstermesi açısından öne çıkan örneklerdir. Dolayısıyla 1960'lı yıllar boyunca aydınlardan öğrencilere işçilerden köylülere topyekûn bir hareketlilikten söz etmek mümkün görünmektedir.

Altan da bu dönemde gazetelere yazdığı köşe yazılarının yanı sıra sol-sosyalist siyaset için önemli birer yeri olan *Yön*, *Ant* ve *Devrim* gibi dergilerde de yazmış ve bu dergileri çıkaran aydın toplamlıyla dirsek teması kurmuştur. Ayrıca Altan sol-sosyalist siyasetin gündeminde olan kalkınma, emperyalizm, sosyalizm, milliyetçilik, halkçılık ve Atatürkçülük gibi konularda da çeşitli makale ve kitaplar kaleme almıştır. Sol-sosyalist siyasetin toplumsal desteğinin artmaya başladığı

²⁹² DİSK 13 Şubat 1967'de, Türk-İş'ten ayrılan Maden-İş, Basın-İş, Lastik-İş ve bağımsız sendikalar olan Gıda-İş ve Türk Maden-İş'in başkanları tarafından kurulmuştur. Bkz.: Çavdar, a.g.e., 2008, s. 130.

yıllarda işçilerin, emekçilerin ve köylülerin sesini ve sözünü meclise taşıma iddiasıyla hareket eden TİP listesinden bağımsız İstanbul milletvekili olarak parlamentoya giren Altan'ın avukat, yazar ve gazeteci kimliğinin yanına bir de milletvekilliği eklenmiştir. 1969 yılında milletvekilliği süresi sona eren Altan 1965-1969 yılları arasında meclis sıralarının dikkat çeken isimlerinden biri olmuştur. Altan bu dönemde yazdığı yazılar ile mecliste ve meydanlarda yaptığı konuşmalarla geniş bir halk kesiminin ilgisine mazhar olmuştur. Altan'ın milletvekilliği yaptığı sırada Anadolu'nun çeşitli illerinden, kasabalarından ve köylerinden gelen mektuplar²⁹³ bu ilginin ve Altan'a karşı duyulan sevgi ve saygının önemli bir tezahürü olarak görülebilir. Altan geniş bir halk kesiminin sevgi ve saygısını kazansa da mecliste linç girişimlerine²⁹⁴ maruz kalmıştır. Ayrıca 1967 yılında "Bornova Savcısı Lütfen Dinleyin..." başlıklı yazısında komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle AP²⁹⁵ ve Güven Partisi (GP) milletvekillerinin oyları sonucunda dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi bir hafta sonra bu kararı bozmuştur.

Altan, 1969'da milletvekilliği görev süresi dolduktan sonra *Devrim* dergisinde "Ben Milletvekili İken" başlığı altında milletvekilliği yıllarındaki anılarını kaleme almaya başlamıştır. Bu esnada sol-sosyalist siyaset kalkınma tartışmalarından uzaklaşmasa da ağırlık merkezini strateji tartışmalarına doğru kaydırmıştır. Dönemin ortalarından itibaren ivme kazanan gençlik hareketleri de bu strateji tartışmalarının taşıyıcısı olmuş ve 1968 dönemecinden sonra kampüslerde yürütülen siyaset, gerilla savaşına²⁹⁶ doğru seyir izlemiştir. İşçilerin eylemleri de 1970'te had safhaya ulaşmış ve 15-16 Haziran tarihinde gerçekleşen işçi direnişleri, işçi sınıfı eylemleri tarihine yerleşmiştir. Özetle, radikalleşen gençlik örgütlenmeleri ülkeyi değiştirmeye ve

²⁹³ Altan bu mektuplar arasından kura çekerek bir bölümünü orijinal imlasına hiç dokunmadan *Onlar Uyanırken* adlı kitabında kamuoyuna sunmuştur. Kitabın yeni bir baskısı için bkz.: Çetin Altan, **Onlar Uyanırken Türk Sosyalistlerinin El Kitabı**, İstanbul, Yordam Kitap, 2017.

²⁹⁴ Altan'ın 19 Şubat 1968'de mecliste dile getirdiği "Nazım Hikmet büyük vatan şairidir" sözleri üzerine dönemin AP milletvekilleri Altan'a karşı linç girişiminde bulunmuştur. Öyle ki Altan linç esnasında gözlerinden birini kaybetme noktasına gelmiştir. Bkz.: Çetin Altan, **Ben Milletvekili İken**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1971, s. 421-448.

²⁹⁵ AP 1965 ve 1969 Genel Seçimlerinden başarıyla çıkmış ve 1965-1971 yılları arasında tek başına iktidar koltuğunda oturmuştur. Bkz.: Çavdar, a.g.e., 2008, s. 156-157.

²⁹⁶ Emin Alper, **Jakobenlerden Devrimcilere: Türkiye'de Öğrenci Hareketlerinin Dinamikleri (1960-1971)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018, s. 341.

yönetmeye baş koymuş, önemli boyutlara ulaşan işçi hareketleri de toplumsal hareketlerin kalbine yerleşmiştir.

1965 yılından itibaren iktidarda olan AP de gençlik örgütleri ve işçi hareketlerini karşısına almıştır. Türkiye böylece çözülmesi zor bir denklemlle karşı karşıya kalmıştır. Kendi meşrebince denklemi çözmeye çalışan TSK 12 Mart 1971’de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a bir muhtıra vererek hükümetin istifa etmesiyle sonuçlanacak bir süreci başlatmıştır. Türkiye’de on bir yıl sonra, siyaset sahnesinde TSK’nın postal sesleri yeniden duyulmuştur. Ancak bu muhtıra sonucunda TSK, 27 Mayıs’ın aksine, bütün dikkatini gençler, aydınlar ve sol-sosyalist siyaset içerisinde yer alan kimseler üzerinde yoğunlaştırmıştır.

1953 yılında bileklerine ilk kez kelepçe takılan Altan da 12 Mart 1971 Muhtırası sonucunda gözaltına alınan aydınlar arasında olmuştur²⁹⁷. Yasadışı bir şekilde on beş gün boyunca gözaltında tutulan yazar daha sonra Maltepe Askeri Cezaevi’ne sevk edilmiştir. *Yön* dergisinden kalem arkadaşı İlhan Selçuk da buradadır. Altan üç ay boyunca Maltepe’de hapis yattıktan sonra serbest bırakılmış ve yaşadıklarını sıcaklığına yazmaya başlamıştır. İlk romanını böyle bir ruh hali içerisinde yazan Altan, kitabının yayınlandığını göremeden yeniden hapse atılmıştır. Edebiyat eleştirmeni Fethi Naci’nin de yüz yılın yüz büyük Türk romanı²⁹⁸ arasında gösterdiği *Büyük Gözaltı* (1972) romanı 1973 yılında Orhan Kemal Roman Ödülü’ne layık görülmüştür.

²⁹⁷ Doğan Avcıoğlu, Behice Boran, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Yaşar Kemal, Bülent Tanör, Tarık Zafer Tunaya, İlhan Selçuk gibi aydınlar gözaltına alınan aydınlar arasındadır.

²⁹⁸ Fethi Naci, **Yüz Yılın 100 Büyük Türk Romanı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 414.

3.2. Tedavinin Yöntemi: 1960'lı Yıllarda Çetin Altan'ın Kuramsal Yapıtlarında Kalkınma, Devletçilik ve Halkçılık Düşüncesi

Türkiye'nin önemli şairlerinden ve portre yazarlarından biri olan şair Cemal Süreya'ya kulak kabartarak Altan'ın 1960'lı yıllardaki kuramsal ve pratik faaliyetlerine odaklanmak mümkün görünmektedir. Süreya, Altan'ı anlatmanın riskli ancak aynı zamanda coşku uyandırıcı bir girişim olduğu kanaatindedir²⁹⁹. Ancak Altan'ın 1960'lı yılları söz konusu olduğunda Altan hakkında yazmanın coşku uyandırıcı tarafının risk taşıyan unsurları devre dışı bıraktığını söylemek mümkündür. Çünkü bu dönemin Altan'ını yazmak, onun 1960'lı yıllardaki tüm coşkusuna şahit olmak ve bu coşkuya içten içe eşlik etmek demektir. Bu yüzden bu satırların yazarı risk taşıyan unsurların farkında olsa da Altan'ın bu coşkusunu görmekte ve bu coşkuya ortak olmaktadır.

1960'lı yıllar Altan'ın entelektüel gelişimi ve geniş halk kitlelerinde uyandırdığı etki bakımından önemli bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönem içerisinde ise 1965 yılı Altan için özel bir öneme sahiptir. Bu tarihte parlamento'ya giren Altan kuramsal yapıtlarını da bu tarihten itibaren yayımlamaya başlamıştır. 1965'te *Atatürk'ün Sosyal Görüşleri* ile *Sömürücülerle Savaş* ve 1967'de *Onlar Uyanırken Türk Sosyalistlerinin El Kitabı* kitaplarını yayımlatan Altan'ın bu yapıtlarındaki ana temanın çekirdeği 1950'li yılların sonlarında *Akşam*, 1960'lı yılların başlarında *Yön* ve *Milliyet*'teki yazılarında yer alsa da, Altan bu yapıtlarında kapitalizmi, sosyalizmi, emperyalizmi ve bunlarla paralel olarak ekonomik kalkınmanın yollarını sistematik ve kuramsal bir çerçeve içerisinde sunma gayreti gütmüştür. Bu gayretle birlikte Altan'ın siyasi ve toplumsal sorunlara yönelik çözüm önerilerini taşıdığı alet çantasındaki araçlar da çeşitlenmiştir. Ancak alet çantasındaki araçlar ne kadar çeşitlense de onun için toplumsal yapının çözümlenmesinde ekonomik boyut son derece önemli bir

²⁹⁹ Cemal Süreya, **99 Yüz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, 84.

konuma sahip olmuştur. Altan'ın kapitalizme ve Türkiye'ye dair yaptığı tahlil ve tespitleri de bu konumla doğrudan ilişkilidir.

Altan'ın kuramsal yapıtlarını yayınlamaya başladığı 1965 yılı aynı zamanda yeniden *Akşam* gazetesinde yazmaya başladığı yıldır. Doğan Özgüden'in 1964'te genel yayın yönetmenliği koltuğuna oturmasıyla birlikte sol bir yayın politikasını hayata geçiren *Akşam* 1965 yılında, Yaşar Kemal'in de aracılığıyla, Altan'ı da köşe yazarları kadrosuna katmıştır³⁰⁰.

Yeniden *Akşam* gazetesine dönen Altan'ın 1965'ten itibaren üç kanalda mücadele yürüttüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Altan'ın birinci kanalı elbette ki 1940'lı yıllardan bu yana alışık olduğu gazete sütunlarıdır. Ancak Altan'ın 1965'ten itibaren *Akşam*'da yazdığı fıkraların niteliğinde bir değişim söz konusu olmuştur. Kurtuluş Kayalı'ya göre Altan'ın bu dönemdeki fıkraları da yazı hayatının ikinci dönemini oluşturmaktadır³⁰¹. Altan'ın yalnızca gazeteci kimliğiyle değil milletvekili kimliğiyle de yazdığı bu fıkralar siyasal kimliğinin de belirgin olduğu yazılar olmuştur. Altan'ın ikinci kanalı 1965 yılında parlamentoya girişiyle açılmıştır. Milletvekilliği görevini yürüttüğü süre boyunca entelektüel ve kuramsal çabalarını siyasi arenada pratiğe dökme şansı yakalamıştır. Altan'ın söylemleri milletvekili olduğu süre zarfında kayda değer bir oranda yankı bulmuştur. Altan'ın kullandığı üçüncü kanal ise hem kuramsal fikirlerini derli toplu sunma hem de entelektüel tartışmalara müdahale etme amacını taşımıştır. Bu doğrultuda Altan Türkiye'de demokrasinin gelişmesini, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve bağımsızlığın kazanılmasıyla eşit görmüştür. Altan sözü edilen bu üç kanalı birbirleriyle bağlantılı bir biçimde organize etmiş ve bu üç kanalın birbirlerinden beslenmesini sağlamıştır. Söz gelimi Altan'ın kuramsal yapıtlarında dile getirilen düşünceler köşe yazılarında didaktik bir biçime bürünmüştür. Kimi zaman da Altan köşe yazılarını mecliste yaptığı konuşmalara paralel bir biçimde yazmıştır. Kuramsal yapıtlarıyla entelektüel zemine hitap eden Altan, köşe yazarı ve milletvekili kimliğiyle de işçi, emekçi ve köylülere

³⁰⁰ Doğan Özgüden, '*Vatansız*' Gazeteci, Cilt:1, İstanbul, Belge Yayınları, 2010, s. 359.

³⁰¹ Kurtuluş Kayalı, *Türk Kültür Dünyasından Portreler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 17.

ulaşmayı hedeflemiştir. Bu üç kanalın birbirine eklemlenmesi Altan'ı şüphesiz ki özel bir konuma yerleştirmiştir. Metin Çulhaoğlu'nun da tespitiyle Altan “*iki tarafa da ulaşabilen, onları bir yerde buluşturabilen, birinin dilini diğerine aktarabilen halka*”³⁰² konumunda olmuştur³⁰³.

İnsanlık tarihini sömürmek isteyen ve sömürülenler arasındaki “korkunç mücadele” olarak tanımlayan Altan, kapitalist sistemde de iki temel sınıfın varlığına işaret etmektedir:

“Kapitalist düzendeki toplumlarda daima belli başlı iki sınıf vardır. Bunlardan biri üretim araçlarını veya üretim araçlarının kontrolünü elinde tutan egemen burjuva sınıfıdır. Devletin yönetimi, sermaye hareketleri, ithalat ve ihracat, sigortacılık, milli gelirin bölüşümü bu sınıfın ağırlığı altında ve bu sınıfın çıkarlarına dönük olarak yürütülür. Ötekiler ise milli geliri yaratan tüm emekçilerdir. Sosyalist sözlükte proletarya yahut proleter sınıfı diyoruz buna...”³⁰⁴.

Altan'ın yazdığı bu satırlardan anlaşılacağı üzere ona göre kapitalizm küçük bir azınlığın tekelinde olan ve bu azınlığın çıkarlarını kollayan bir ekonomik sistemdir. Altan'ın kapitalizme dair yaptığı bu çözümleme Karl Marx ve Friedrich Engels'in *Komünist Manifesto*³⁰⁵ kitabındaki toplumsal çözümlemeyle birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla Altan'ın kapitalist sistemi çözümlerken Marx ve Engels'e başvurduğunu ve bu iki filozofun rehberliğinde hareket ettiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Altan bir taraftan kapitalizmin yapısını çözümlerken bir diğer taraftan da “kapitalizmin yalanları”nı gündeme getirmektedir. “Kapitalizmin yalanları” olarak özgürlük ve eşitlik kavramlarını hedef tahtasına yerleştiren Altan sınıfsal çözümleme yöntemiyle de oklarını bu iki hedefe isabet ettirmek istemiştir. Yazara göre kapitalizmin özgürlük düzeni olduğu iddiası apaçık bir yalandan ibarettir. Altan özgürlüklerin yalnızca burjuvazi için geçerli olduğu inancındadır:

³⁰² Metin Çulhaoğlu, “Çetin Altan ve ‘Onlar Uyanırken’: Birlikte Uyanışın 1967 Yılında Çekilmiş Fotoğrafı”, Haz. Gökhan Atılğan, **Mühürler**, Yordam Kitap, 2019, s. 257.

³⁰³ Çulhaoğlu'nun sözünü ettiği iki taraftan birini akademisyenler, gençler, öğrenciler ve aydınlar diğerini de işçiler, köylüler ve esnaf kesimi oluşturmaktadır.

³⁰⁴ Altan, **a.g.e.**, 2017, 45

³⁰⁵ Kitabın yeni bir baskısı için: Karl Marx ve Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2015.

“Elbette yeryüzünde bir kapitalist kadar özgür kimse yoktur. İsterse iş yerine gider, istemezse gitmez. Çalıştırdıklarına verdiği yövmiye ile onların yarattığı değer arasındaki farkı kendisinin addeder. On liraya çalıştırdığı bir işçinin günde yarattığı verimi piyasada yüz liradan değerlendirir ve aradaki doksan lirayı kendi tasarrufunun iradesi, altında tutar. Ağa da öyledir, apartmancı da öyledir”³⁰⁶.

Altan bu satırlarıyla özgürlük kavramını sınıfsal bir içerikle değerlendirmekle kalmamış aynı zamanda yine Marx ve Engels’e başvurarak artı değer kavramını kullanıma sokmuştur. Altan bu düzlemde hareketle tıpkı özgürlük kavramı gibi eşitlik kavramına da sınıfsal bir boyut kazandırmaktadır. Altan’a göre kapitalizmde zenginin çocuğu fakirin çocuğundan her halükârda daha avantajlı bir konumdadır. Dolayısıyla kapitalizmde imkân ve fırsat eşitliği olduğu iddiası “kuyruklu bir palavra”dan ibarettir³⁰⁷.

Altan sözü edilen bu iki kavramın sınıfsal yönünü vurgulamak ve bu sayede biraz daha anlaşılır kılmak için sık sık ironiye başvurmuştur. Altan’ın 1950’li yıllardan 1960’lı yıllara kadar takındığı bu tutum, kuramsal yapıtlarındaki ve özellikle köşe yazılarındaki üsluba da sinmiştir. Örneğin Altan bir yazısında özgürlük sorununu bir hamalı betimleyerek ele almakta ve bu hamalın özgürlüğüne imrenerek bakmaktadır³⁰⁸. Altan’a göre kapitalist sistem içerisinde hamal kuramsal olarak istediğini yapmakta özgürdür. Ancak hamalın bu özgürlüğü “biçimsel” bir özgürlük olmaktan öteye gidemez. Altan tam da bu noktada aslında özgür olmadığının farkında olan hamala özgür olduğunu söyleme cesaretinde bulunamaz. Hamalın vereceği tepkiden korkan Altan, aslında hamalın özgür olmadığını bilmektedir fakat kendisini “liberal-kapitalist” bir pozisyona yerleştirerek asıl niyetini ortaya sermek istemektedir.

Altan çeşitli öyküler aracılığıyla da derdini anlatmaya, “kapitalizmin yalanları”nı ifşa etmeye ve kapitalist üretim ilişkilerini anlatmaya çalışmıştır. Bu yazılardan belki de en çarpıcı olanı “Eşek Hikayesi”³⁰⁹ başlıklı yazısıdır. Eşeginin gözünü bağlayan ve kuyudan su çekmek için eşegini kuyunun etrafında döndüren

³⁰⁶ Altan, **Sömürücülerle Savaş**, İstanbul, Dönem Yayınevi, 1965, s. 15.

³⁰⁷ Altan, **a.g.e.**, 2017, s. 49.

³⁰⁸ Çetin Altan, **Geçip Giderken**, İstanbul, Gün Yayınları, 1968, s. 15-17.

³⁰⁹ **A.g.e.**, s. 160-163.

bostan sahibi bu su sayesinde bostanını sulamaktadır. Eşek de sanki bir yere gideceğini düşünerek her gün istekle dönmeye devam etmektedir. Türlü türlü sebzeler yetiştiren bostan sahibi ve yol gidiyorum düşüncesiyle sesini çıkarmayan eşek bu durumdan hiç şikayetçi değildir. Ancak bir gün bostana girip eşeğin gözlerini açarak gerçeği görmesini sağlayan haşarı çocuk bostan sahibinin ve eşeğin huzurunu kaçırmıştır. Huzuru kaçan bostan sahibi eşeği “sopalayarak” çalıştırmaya devam etse de eşek artık yol gitmediğini ve aynı yerde dönüp durduğunun farkına varmıştır. Aslında bu hikâyenin kahramanlarını oluşturan “bostan sahibi”, “eşek” ve bostana uğrayan “haşarı çocuk” toplumsal anlamda birer kesime denk düşmektedir. Altan bostan sahibi, eşek ve haşarı çocuk benzetmeleriyle sırasıyla burjuvazi-toprak ağası, işçi-köylü ve aydınları kastetmektedir. Altan’ın bu benzetmesi ve siyasal düşünceleri arasında bir ilişki kurmak mümkündür. İşçi ve köylülerin gözlerini bağlayan burjuvazi onları yol aldıklarına ve ileri doğru gittiklerine inandırmaktadır. İşçiler ve köylüler de bir yere varabilmenin inancıyla ilerlediğini düşünmektedir. Bu bağlamda Altan açık bir sömürü ilişkisini açığa çıkarmak istemektedir. Altan’a göre sömürenler, sömürülenlerin emeği üzerinden kazançlarına kazanç, servetlerine servet katarken işçiler ve köylüler de ancak burjuvazinin “layık gördüğü” bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir. Bostana giren haşarı çocuk olan aydın kesimi ise işçi ve köylülerin gözlerini açarak onların “gerçeği” görmesini sağlamaktadır. Gerçeği gören sömürülenler ise artık eskisi gibi şevkle ve istekle değil zorla çalıştırılmaktadır. Altan’ın yazısının sonlarında bahsettiği bostan sahibinin haşarı çocuğa olan öfkesi de bu gerçeğin ortaya konmasıyla bağlantılıdır.

Altan’ın “Eşek Hikayesi” aynı zamanda kapitalizme dair önemli bir boyutu da içerisinde barındırmaktadır. Marx ve Engels’in terminolojisiyle konuşmaya devam eden Altan’a göre gözleri bağlı olan işçiler yaptığı işe de yabancılaşmıştır:

“ [İşçilerin] Aralarındaki iş bölümü ve her birinin yaşadığı ezik hayat, onları kendi hünerlerinin, kendi gerçek güçlerinin bilincine varmaktan uzak tutar... Koskoca binaları yükseltirler de, bunları kendilerinin yapmış olduğunu fark etmezler bile... Onlara göre binayı yapan parayı verendir. Kendileri ise kireç söndüren, harç sulayan, tuğla ören fakir ve önemsiz işçilerdir. Fakir oldukları için yaptıkları binalarda oturmaya

hakları yoktur. Akıllarından bile geçmez bu binaları yaratan gücün gerçekte kendi güçleri olduğu...”³¹⁰.

Altan’a göre bu yabancılaşma “kapitalizmin yalanları”yla iyice perçinlenmiştir. Yazar, burjuvazinin işçiler ve emekçilerin kendi güçlerinin farkına varmasını ve bir araya gelerek başkaldırmasını engellemek üzere, özgürlük ve eşitlik kavramlarının “gerçek” bağlamından kopartarak lanse ettiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla yabancılaşma ile özgürlük ve eşitlik kavramlarının “gerçek olmayan” içeriğinin birbirlerine yapışık bir durumda olduğunu iddia etmek mümkündür.

Marx ve Engels’in rehberliğinde kapitalizmdeki sınıf karşıtlıklarını dile getiren ve ekonomik mücadelenin önemine vurgu yapan Altan, Türkiye’nin toplumsal yapısını ve ekonomik kalkınma yöntemini tahlil ederken de aynı istikamette hareket etmektedir. Bu istikamette dünya kapitalizmiyle Türkiye kapitalizminin yapısal özelliklerini kıyaslayarak analizine başlayan Altan, ülkedeki kapitalist sistemin niteliklerini ve kapitalist sınıfın özelliklerini açıklamaktadır. Altan’a göre burjuvazi, Türkiye’de de egemen bir konumda bulunmakta ve geniş halk kesimlerini sömürmektedir. Bu yönüyle Altan gelişmiş ülkeler ve Türkiye arasında benzerlik kurmasına karşın burjuva sınıfının özellikleri açısından önemli farklara dikkat çekmektedir. Bu dönemde *Yön* dergisi yazarlarından TİP yöneticileri ve üyelerine kadar uzanan yelpaze içerisinde yer alan sol-sosyalist yönelimli özneler Türkiye’deki burjuva sınıfını “komprador burjuvazi” olarak adlandırmaktadır. Altan da dünya ve Türkiye’deki burjuva sınıfının farkına dikkat çekmek için Türk burjuvazisini “komprador burjuvazi” olarak nitelemektedir. Altan’ın kullandığı bu söz öbeği Türkiye burjuvazisinin temel niteliğiyle doğrudan alakalıdır:

“Komprador burjuvazi tam bir burjuvazi değildir. Büyük bir endüstri kuracak ve tam bir kapitalizm uygulayacak kadar sermayesi yoktur komprador burjuvazisinin. Onun için de büyük emperyalist ülkelerle işbirliği yapmak, onların sözcüleri olarak Türkiye’yi yabancı sömürsüne açık bir Pazar olarak tutmak ve bundan komisyon almak zorundadırlar. Yabancı mallarını içeriye ithal ederek komisyon alır ve içinde üretilen ham maddeleri yabancı firmalara devrederek yine komisyon alır...”³¹¹.

³¹⁰ Altan, a.g.e., 2017, s. 46.

³¹¹ A.g.e., s. 60.

Kendi çıkarları doğrultusunda ülkesine yabancı sermayeyi yerleştiren veya yabancı sermayenin yerleşmesine yardımcı olan komprador burjuvazisine ilişkin “kendi çıkarı için yapamayacağı şey, işlemeyeceği cinayet, göze alamayacağı gaddarlık yoktur”³¹² gibi keskin ifadeler sarf eden Altan, Tanıl Bora’nın da dikkat çektiği üzere bu sınıfın geriliğine de kahretmektedir³¹³. Altan yeterli sermayeden ve dolayısıyla da tam bir kapitalizm uygulamaktan yoksun olan Türkiye burjuvazisini “hödük” kimseler olarak nitelemekte ve bu sınıfın kültürel alışkanlıklarına da çatmaktadır:

“Gerçek bir burjuva politikacısı, birkaç yabancı dil bilir, klasik batı müziğinden anlar, Avrupa edebiyatını izler ve salon adamı olurdu. Bunlar ise ya çobanlıktan, ya bakkal çıraklığından, ya ağalıktan, fakat öz olarak görgüsüzlükten geliyorlardı. Ve büyük kitlelerin bu katı basitliğini bir devrimci heyecanında bayraklaştıracaklarına, ta rönesanstan bu yana bir kültür geçmişi olan burjuvalığa özeniyorlardı. Ve tabii kıvrıramıyorlar, çirkinliğin esfeline düşüyorlar, otururken apışaralarını kaşıyorlar, tespîh şaklatıyorlar, viskiyle cacık içiyorlar ve taşra şivesiyle konuşuyorlardı”³¹⁴.

Altan’ın Türkiye burjuvazisine karşı ekonomik ve kültürel anlamda dile getirdiği eleştirilerin siyasal yönü de mevcuttur. Altan’a göre gerçek demokrasi kapitalist görüşün ve sosyalist görüşün bir arada temsil edildiği bir sistemdir. Gerçek Batı demokrasisi de bu iki görüşün birbirine zabıta kuvveti çağırmadığı yerde tecelli etmeye başlamaktadır³¹⁵. Oysaki Türkiye’de sol ve sosyalist görüş uzunca bir süre baskı altında tutulmuş ve bu siyasetin yürütücüleri çeşitli davalarda yargılanmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de yalnızca kapitalist sistemi savunan partiler mevcuttur. Ancak Altan’a göre kapitalist sistemi savunan ve egemen sınıfa mensup kimselerin kurduğu partilerin seçim mücadelesine girişmesinin “gerçek demokrasiyle” ilgisi yoktur. Altan’a göre bu demokrasiler “sahte demokrasi”, “uydurma demokrasi” veya “cici demokrasi” olmaktan öteye gidemez:

³¹² A.g.e., s. 59.

³¹³ Tanıl Bora, “60’lar Solunun Popüler Yazarı Çetin Altan, Neyi Nasıl Anlatıyor, Neler Diyordu?: Hödükler ve Sosyalizm”, **Birikim**, Sayı: 316-317, 2015, s. 103.

³¹⁴ Altan, a.g.e., 1971, s. 280.

³¹⁵ Çetin Altan, **Hükümet Kapitalist Bir Hükümettir!**, İstanbul Matbaası, 1966, s. 6.

“Onların demokrasi dedikleri, kapitalist partilerin iktidara geçmek için aralarında yaptıkları çekişmedir. Halk da bu çekişmeyi demokrasi zannetmektedir. Oysa hangi partiye oy verse, o partide yine kapitalistler hakim unsuru teşkil edecektir, ve memleketi kendi çıkarlarına göre idare edeceklerdir”³¹⁶.

Altan, Türkiye burjuvazisi ile geniş halk kesimleri arasındaki sömürü ilişkisini ve bu ilişkiden kaynaklanan yoksulluğu anlatırken de aynı keskin söylemini sürdürmektedir. Türkiye’deki işçileri, emekçileri ve köylüleri “sömürge halkı” olarak adlandıran Altan, ülke nüfusunun yüzde sekseninin kerpiç yığınları içinde, mağaralarda, mezbeleliklerde hayvanlarla birlikte ışıksız ve susuz yaşadığını ifade etmektedir³¹⁷. Altan’ın çeşitli yazılarında ve kitaplarında kullandığı bu üslup meclis kürsüsünde yaptığı konuşmalarda da devam etmektedir.

Altan’ın dönemin başbakanı olan Süleyman Demirel’in okuduğu hükümet programına ilişkin 1965’te parlamentoda yaptığı konuşma, bu üslubun meclis duvarlarında da yankılandığını göstermektedir. Altan’ın bu konuşmasında “mutlu azınlık” olarak tarif ettiği burjuva sınıfının dışında kalan nüfusun büyük çoğunluğuna ayda bir yumurtanın düştüğünü söyleyerek “sömürge halkı”nın durumunu tüm çıplaklığıyla ortaya koymak istemektedir³¹⁸. Bu doğrultuda açıkça işçiler, emekçiler ve köylülerin yanında saf tutan Altan’a göre, bu sınıfların sosyal adalet ilkesi uyarınca milli gelirin bölüşümünden pay alması mevcut kalkınma yöntemiyle mümkün değildir. Çünkü Altan’a göre bir üçüncü dünya ülkesi olan Türkiye zaten yabancı sermaye tarafından sömürülmektedir. Bu nedenle sömürülen bir ülkenin sömürerek kalkınması mümkün değildir:

“Türkiye sömürülen bir memleket olduğu halde boyuna sömüren memleketlerin safına oturtulmak isteniyor. Bütün terslik oradan çıkıyor. Türkiye kapitalist bir devlet olamaz. Kapitalist olma niteliği yok Türkiye’de. Bunu iyice anlamak ve ona göre davranmak gerek. Bu anlaşılmadıkça hiçbir meseleyi çözümlenmeye imkan yok. Türkiye’de 1965 yılından sonra, batıda onsekizinci yüzyılın başında kurulmaya başlanan burjuva uygarlığı kurulamaz artık”³¹⁹.

³¹⁶ Altan, **a.g.e.**, 1965, s. 17.

³¹⁷ Altan, **a.g.e.**, 2017, s. 59.

³¹⁸ Altan, **a.g.e.**, 1966, s. 7.

³¹⁹ Altan, **a.g.e.**, 1965, s. 45.

Bu satırların da gösterdiği gibi Altan, Türkiye’yi kapitalist ülkeler sınıfının dışında bırakmaktadır. Bu durumun esas nedeni Türkiye’deki sanayinin geri bir yapıda olması ve toplumsal sınıfların gelişmiş kapitalist ülkelerdeki burjuva ve işçi sınıfından farklı özellikler göstermesidir. Altan’a göre yeryüzünde hiçbir gerçek iktisatçı da Türkiye gibi geri ve açık pazar haline gelmiş bir ülkenin kapitalist olduğunu ve kapitalist kalkınma yöntemiyle kalkınabileceğini kabul etmeyecektir³²⁰.

Gelişmiş ülkelerdeki burjuva sınıfının aksine tam bir kapitalist sistem uygulamaktan yoksun olan Türkiye burjuvazisini komprador olarak niteleyen Altan’a göre, ülkenin her alanında yabancı sermayenin egemen olması kalkınma demek değildir. Yazara göre bu durum ülke nüfusunun küçük bir bölümünün refah ve mutluluğunu sağlamaktan öteye gidemez³²¹. Bu nedenle de ayrıcalıklı konumlarını kaybetmek istemeyen komprador burjuvazisi ve bu sınıfın müttefiki olan toprak ağaları kapitalist kalkınma yönteminde ısrarını sürdürmektedir. Ancak bu kesimler kendi çıkarları dışında kalan ve Türkiye’nin kalkınması için son derece önemli konular olan sanayi, tarım, eğitim ve sağlık gibi alanlarda ilerleme kaydetmek için kılını kıpırdatmaz. Çünkü bu kesimlerin çıkarları ile Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal kalkınması arasında zıt yönlü bir ilişki söz konusudur:

“Bu komisyonculuğun devam etmesi için de Türkiye’nin gelişip serpilmesini ve açık pazar olmaktan çıkıp, bir endüstri ülkesi durumuna gelmesini istemezler. Üstelik kendi sermaye güçlerinin böyle bir kalkınmayı başarmaya yeterli olmadığını ve böyle bir kalkınmanın kendi sınıflarını tasfiye edeceğini bildikleri için de mevcut durumun yani statükonun aynen devam etmesi için ellerinden geleni yaparlar...”³²²

Altan’a göre eğer Türkiye sanayileşme sahasında atılım yapar, tarım reformunu uygulamaya koyar, eğitim ve sağlık alanlarında ilerleme kaydederse bu kesimlerin kurduğu tüm düzenek de çökecektir. Bir başka ifadeyle ekonomik ve toplumsal kalkınma alanında gerçekleşecek reform ve uygulamalar bu kesimlerin çıkarlarını baltalayacaktır.

³²⁰ Çetin Altan, “Burjuvaların Aşağılık Oyunları”, *Ant*, Sayı:9, 28 Şubat 1967, s. 5.

³²¹ Yazarın küçük bir azınlık olarak nitelediği kesimler elbette ki “komprador burjuvazisi” ve bu sınıfın müttefiki olan toprak ağalarıdır.

³²² Altan, *a.g.e.*, 2017, s. 60.

Altan da çağdaşı olan aydınlar gibi topyekûn bir kalkınma stratejisinin saptanması, bu stratejinin acilen uygulama konması ve Türkiye'nin yirminci yüzyılın başında olduğu gibi geri kalmış milletlere esin kaynağı olmasından yanadır. Böylece *Yön* dergisi ve TİP çevresindeki aydınlarla uyumlu bir pozisyona yerleşen Altan kalkınmanın yapı taşlarını da bu pozisyonuyla uyumlu olarak belirlemektedir.

Altan, Tekel İdaresi'nin Samsun adıyla sigara çıkarmasından sonra *Kim* dergisi sahiplerinden İhsan Göğüş'ün bir büfeye giderek esprili bir dille “kalkınma” sigarası istediğini yazmaktadır³²³. Ardından da büfecinin Göğüş'e “üçüncü” sigaralardan birini uzattığını eklemektedir. Büfecinin Göğüş'e verdiği sigaranın çeşidi aslında Altan'ın Türkiye'nin kalkınmasını hangi yolda gördüğüne örnek teşkil etmektedir. Göğüş'ün isteği bir soru, büfecinin uzattığı sigara da bir cevap olarak düşünüldüğünde “kalkınma” sorusunun cevabı “üçüncü” olarak belirlemektedir. Altan böylece 1950'li yılların sonlarından itibaren Türkiye'yi geri kalmış ülkeler ve/ya üçüncü dünya ülkeleri sınıfına dahil etmektedir. 1960'ların ortalarından itibaren ise Altan ekonomik, siyasal ve toplumsal yapıyı makro bir düzeyde tahlil etmesi sonucunda ülkenin kalkınmasında halkın, devletin ve planlamanın rolünü 1961 Anayasası'na da dayanarak açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Sol-sosyalist düşünceye sahip aydınların, ajandalarının ilk sırasına yazdıkları ekonomik ve toplumsal kalkınma gündemi Altan'ın ajandasına da sosyalist kalkınma yöntemi olarak not edilmiştir. Üçüncü dünya ülkelerinin ve sosyalist ülkelerin kalkınma temposundan etkilendiğini gizlemeyen Altan'a göre dünyada kapitalizm devresi kapanmak üzeredir ve dünya sosyalist bir devreye girmektedir³²⁴. Altan'ın yapıtını yayınladığı bu dönem gerçekten de dünyada değişim rüzgarlarının sosyalist blok tarafından estiği bir döneme denk gelmektedir. Ayrıca üçüncü dünya ülkelerinin birbiri ardında girdiği kapitalist olmayan yolunun da etkisi düşünüldüğünde, bir “üçüncü dünya” aydını olan Altan'ın bu gelişmeleri sıkı bir şekilde takip ettiğini söylemek de mümkündür.

³²³ Çetin Altan, “Kalkınma”, *Akşam*, 28 Haziran 1959, s. 1.

³²⁴ Altan, *a.g.e.*, 2017, s. 74.

Altan'ın kuramsal yapıtlarında burjuvazi karşısında işçi sınıfının çıkarlarını savunması vicdani bir duruştan öte kuramsal bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla yazar için halk tanımı da muğlak bir tanıma sahip değildir. Altan halk kavramının tanımını kuramsal bir çerçeve içerisinde sunmakta ve bunu yaparken de Marx ve Engels'i yeniden yardıma çağırmaktadır. Altan'a göre burjuva sınıfının statükoyu aynı şekilde sürdürmek istemesi bu sınıfın tutucu ve muhafazakâr bir kimliğe bürünmesine neden olmaktadır. Bu nedenle burjuvazi, dönüşümü ve ilerlemeyi sağlamaktan uzak bir görüntü sunmaktadır. Bunun aksine çıkarları komprador burjuvazisiyle çelişkiye düşen emekçi sınıfı dönüşümün ve ilerlemenin anahtarı olmaktadır:

“Kapitalizm kör kuvvetinin hakimi olarak görünseler bile bir anlamda onun eseriydiler. Bundan kurtulmalarına ve bütün insanlığı insan yapacak, yeni ufuklara yönelmelerine imkan yoktu. Böyle bir gücü kendinde yalnızca işçi sınıfı taşıyordu. Yeni dünyayı kurmak ve mutluluğun sahip olmakta değil, hep birlikte insan olmakta gizli bulunduğunu ispat etmek onlara düşüyordu”³²⁵.

Altan'ın dönüşümün ve ilerlemenin gizine odaklandığını çok açık bir şekilde açığa çıkaran bu satırlardan anlaşıldığı üzere Altan, aynı zamanda dönüşümü gerçekleştirecek kesimleri de belirlemiş görünmektedir. Yazara göre Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal sorunlarını çözüme kavuşturacak olan işçi ve emekçi sınıfıdır. Daha keskin bir anlatımla Altan, işçi ve emekçi sınıfında eski dünyayı yıkmaya ve eskinin içinde bir tomurcuk halinde bulunan yeni dünyayı kurma potansiyelini görmekte ve bu sınıfın da TİP'le hareket etmesini istemektedir:

“Sizler harcı yenen emekçi kütlelerisiniz. Sizi sizden başka kimse kurtaramaz. Onun için Hızır Alehisselamı bekler gibi dışardan kurtarıcı beklemeyiniz. Oylarla onu bunu denemeye kalkmayınız. Hepiniz aslında aynı sınıfın insanlarısınız. Sınıfınızın siyasi örgütü Türkiye'nin tek emekçi partisi olan Türkiye İşçi Partisi'dir. Böyle bir siyasi örgüt içinde ağalara kompradorlara, sömürücülere ve onların kapitalist partilerine karşı denge tutmanız gerekmektedir. Bunu başaramadığınız, varlığınızı isbat edemediğiniz sürece ensenizde boza pişirmeye devam edecektir”³²⁶.

Buradan hareketle Altan'ın düşüncesindeki boşluklu bir yapıya işaret etmek mümkün görünmektedir. Altan bir taraftan Türkiye kapitalizminin ve burjuva sınıfının

³²⁵ A.g.e., s. 58.

³²⁶ Çetin Altan, “Daha Hızlı Çalışamaz Mıyız?”, *Ant*, Sayı:15, 11 Nisan 1967, s. 5.

“geri” yapısından söz ederken diğer taraftan da işçi ve emekçi kitlelerin “kurtuluşunu” yine bu kesimlerin kendi çabasına bağlamaktadır. Bu noktada kapitalizmin gelişkinlik düzeyi ile işçi ve emekçi sınıflara biçilen görevler arasında belirli bir açının oluştuğunu iddia etmek mümkündür. Yazar bu açının kapanması için sosyalizmden evvel kapitalist olmayan kalkınma yolunu önerse de kapitalizmin “geri” yapısı karşısında işçi ve emekçi kitlelerden “ileri” bir sıçrama beklemektedir. Altan işçi ve emekçi kesimleri TİP’e davet ederek sözü edilen açının sol-sosyalist bir örgüt aracılığıyla kapanacağını ima etse de boşluklu yapı kendini dayatmaya devam etmektedir.

Altan Türkiye’deki ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunların kaynağını ülkenin sanayi devriminden geçmemiş olmasına ve bununla ilişkili olarak da işçi sayısının yetersiz olmasına bağlamaktadır. Çünkü Altan’a göre yeter sayıda işçinin olması sorunların çözümü konusunda uyarıcı bir rol oynamaktadır³²⁷. Bu bağlamda ülke gerçeklerinin farkında olan Altan, Türkiye’de sosyalizmin bir anda cereyan etmesini imkân dahilinde görmemiştir. Onun önerdiği kapitalist olmayan kalkınma yolu da bu farkındalığın üzerine inşa edilmiştir. Altan’a göre Türkiye’de kapitalist olmayan kalkınma yolunun uygulamaya konması sosyalizmin yerleşmesine zemin hazırlayacak ve ülkeyi daha büyük hamlelere hazır bir hale getirecektir. Bu bakımdan Altan önerdiği kapitalist olmayan kalkınma yolu konusunda *Yön* dergisi ve TİP’le, Türkiye’yi kapitalist olmayan kalkınma yoluna götürecek aktörler konusunda ise yalnızca TİP’le eş bir pozisyona yerleşmektedir.

Çetin Altan gerek kuramsal yapıtlarında gerekse de gazete yazılarında ekonomiyi her zaman merkezi bir konuma yerleştirmiştir. Yazar, tekrara düşmek pahasına sürekli “meselenin özü”nü³²⁸ hatırlatmıştır. Altan bu hatırlatmayla birlikte siyasal alanda bir dizi tartışmaya neden olan ilericilik ve gericilik tartışmasını da gündeme getirmiştir. Altan’ın bu girişimi İdris Küçükömer’in *Düzenin*

³²⁷ Altan, a.g.e., 2017, s. 68.

³²⁸ Çetin Altan, “Meselenin Özüne Gelelim”, *Yön*, Sayı:4, 10 Ocak 1961, s. 6.

*Yabancılaşması*³²⁹ çalışmasında öne sürdüklerini de anımsatır bir niteliktedir³³⁰. Öncelikle Altan ilericilik ve gericilik tartışmasının biçimsel bir karakter taşımasından hoşnutsuz gözükmetedir. Yazara göre tartışmanın taraflarından biri olan burjuva sınıfından kimselerin yabancı dil bilmesi, temiz giyinmesi ve şampanya içmesi gibi davranışları bu sınıfın ilerici olduğunu göstermez. Aynı şekilde burjuvazinin bu davranışlarından dolayı onları karşısına alan halk da gerici değildir. Aksine Altan’a göre halkın ve sol-sosyalist kesimin kompradorlara karşı duyduğu öfke aynı kaynaktan güç almaktadır. Bir tarafın kızgınlığı ve burjuva sınıfına karşı çıkışı bilimsel bir temele dayanırken diğer tarafın kızgınlığı bilinçsiz ve metafizik bir şekilde ifade edilmektedir³³¹. Altan’a göre aynı köke sahip olan sol-sosyalist hareket ve halkın kompradorlara karşı bir arada hareket etmesi gerekmektedir. Fakat Altan, burjuvazinin ustaca bir manevrayla halkı dinsel akımlar aracılığıyla sol-sosyalist hareketlerin karşısına çıkardığını söylemektedir. Tepkilerin yönünü değiştiren burjuvazi böylece sol-sosyalist hareketleri ve bu hareketlere mensup aydınları halka, halkı da bu kesimlere düşman hale getirmiştir. Ancak Altan’ın bu kurgusu, geniş halk kesimlerinin din aracılığıyla gerçekleşen siyasi ve ideolojik yönelimlerini devre dışı bırakmaktadır. Bu nedenle de sözü edilen kesimler edilgen bir konuma yerleştirilmektedir. Yazarın ilericilik-gericilik tartışmasına yönelik söyledikleri, Çulhaoğlu’nun da ifade ettiği gibi belirgin bir indirgemecilik taşımaktadır³³².

Altan bir taraftan aydınları ilericilik ve gericilik tartışmasındaki “oyuna” gelmemeleri konusunda uyarırken bir taraftan da “yarım aydınlar”a çatmaktadır. Yarım aydınları iktisat ve sosyoloji alanlarına uzak olmakla suçlayan Altan, bu

³²⁹ 1969 yılında yayınlanan kitabın etkisi günümüze dek sürmüştür. Küçükömer’in tezlerinin kimi zaman eğilip bükülerek aktarılması da bu gündeme gelişin önemli nedenleri arasındadır. Kitabın yeni bir baskısı için: İdris Küçükömer, **Düzenin Yabancılaşması**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2002.

³³⁰ Çulhaoğlu bu konuda şunları söylüyor: Altan’ın kurgusunda bir tarafta “gerici”, “dinci” vb. yaftalanan halk vardır, ama diğer diğer tarafa yerleştirilen kesim “bürokratik” ve /ya da “Jakoben” elitler değil doğrudan doğruya burjuvazinin kendisi, Altan’ın o dönemdeki adlandırmasıyla “komprador burjuvazi”dir. Buna karşılık, hemen ardından Küçükömer tarafından öne sürülen tezlerde olsun, yakın dönemin siyasal tartışmalarında olsun denklemin bir tarafındaki burjuvazi oradan alınıp halkın da yer aldığı tarafa aktarılmış, “bürokratik elitler” kendi tarafında yalnız bırakılmıştır. Bkz.: Çulhaoğlu, **a.g.e.**, s. 267.

³³¹ Altan, **a.g.e.**, 2017, s. 66.

³³² Çulhaoğlu, **a.g.e.**, s. 267.

aydınların sınıf ayrımlarını göremediğini de eklemektedir³³³. Yine Altan’a göre, sınıf ayrımlarını gören ve ülkenin sorunlarını idrak eden fakat tek başına kapitalistlerin karşısına çıkan aydınlar da yanlış bir yoldadır. Ona göre aydının görevi burjuvaziyi iktidardan alaşağı edecek güç olan işçi ve emekçi sınıfına omuz vermektir:

“Aydınlar emekçilerin siyasi örgütü içinde onlarla kaynaşmalıdırlar. Emekçilerin Anayasaya sahip çıkmalarına haksızlıklar karşısında Anayasanın verdiği hakları kullanarak sokak gösterileri, mitingler tertip etmelerine, meydanlarda kürsülere çıkarak bizzat konuşmalarına yardımcı olmalıdırlar...”³³⁴

Bu satırların da gösterdiği üzere Altan, *Yönün* aydınlara biçtiği “öncülük” rolünün karşısında konumlanmaktadır. Altan’a göre aydın, işçi ve emekçi sınıfla bir potada eriyerek burjuvaziye karşı bir arada hareket etmelidir.

Fethi Naci’nin Altan hakkında kaleme aldığı satırlar, sosyalist bir aydın olan Altan’ın halkla kurduğu bağlantıyı veciz cümlelerle ifade etmesi bakımından anlamlıdır:

“[Çetin Altan] Halkının yazarı olmayı seçmiştir, halkının davası yoluna, sosyalizm yoluna bir baş koymayı seçmiştir. Ve öylesine derin ilişkiler kurmuştur ki halkıyla bunu bugüne kadar Türkiye’de hiç bir sosyalist yazar başaramamıştır. Çetin’in sözü yavaş yavaş halkın sözü olmaya başlamıştır. Halk Çetin’de açıkça dile getiremediği ama sezer gibi olduğu gerçekleri görmeğe başlamıştır. Bunun içindir ki halklaşmıştır Çetin”³³⁵.

Milletvekili olduğu süre zarfında kendisine gelen mektuplardan da anlaşıldığı üzere halk, Altan’a karşı derin bir sevgi ve saygı beslemektedir. Örneğin Samandağlı bir işportacının Altan’dan “ikinci büyük önderimiz”³³⁶ şeklinde bahsetmesi, Yenişehirli Salihe Başak’ın Altan’ın tarihe “ikinci bir Namık Kemal”³³⁷ olarak geçeceğini dile getirmesi ve Ceyhanlı Mustafa Kızılay’ın Altan şahsında sosyalist aydınlar ve milletvekillerinin gayretini Atatürk’ün gayretine benzetmesi³³⁸ halkın

³³³ Çetin Altan, “Yarım Aydınlar”, *Ant*, Sayı:17, 25 Nisan 1967, s. 5.

³³⁴ Altan, *a.g.e.*, 2017, s. 85.

³³⁵ Fethi Naci, “Halklaşan Çetin”, *Ant*, Sayı: 27, 4 Temmuz 1967, s. 7.

³³⁶ Altan, *a.g.e.*, 2017, s. 116.

³³⁷ *A.g.e.*, s. 130.

³³⁸ *A.g.e.*, s. 119.

Altan’a karşı hislerini açığa vurması bakımından önemli birer örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye’de sosyalizme geçiş için kapitalist olmayan kalkınma yolunun bir geçiş devresi olduğunu söyleyen Altan bu konuda bir dizi adımın atılması gerektiğini savunmuştur. *Yöncüler* ve *TİP* gibi Altan da devletçilik ve millileştirme politikalarını, Türkiye’de uygulanan devletçilik politikalarının da bir eleştirisini yaparak, önerdiği kalkınma yönteminin önemli birer aracı olarak görmüştür. Altan bu doğrultuda Türkiye’deki devletçilik tecrübelerinin mahiyetini ortaya koymak istemiştir.

Altan’a göre Türkiye’de devletçilik, sermaye birikiminden yoksun olan burjuvaziyi zengin etmek ve mutlu azınlığın refahını sağlamak üzere icat edilmiş “şeytani bir mekanizma”³³⁹ olma özelliği göstermektedir. Devlet yatırımları neticesinde üretilen mal ve hizmetler Altan’ın deyimiyle komprador burjuvazisi tarafından çok ucuz fiyatlara alınmakta ve büyük kar oranlarıyla halka satılmaktadır. Bir başka ifadeyle komprador burjuvazisi Türkiye sınırları içerisinde üretilen malların satışı için aracılık görevini üstlenmektedir. Bu noktada bir tespitin altını çizmek gerekmektedir. Altan’a göre yabancı sermayenin komisyonculuk ve/ya aracılık işlerini üstlenen komprador burjuvazisi iç piyasada da aynı görev doğrultusunda hareket etmektedir. Bu yüzden Altan, devletçi politikaların geniş halk kesimlerinin taleplerini karşılamaktan uzak bir yapıya sahip olduğunu ifade etmektedir.

Altan alet çantasından çıkardığı devletçilik politikasını ve bu politikalarla ulaşılmak istenen hedefleri açıklamadan önce kapitalist devletçilik politikalarıyla sosyalist devletçilik arasına bir sınır çizme gayreti göstermiştir. Altan’ın bu gayreti kuşkusuz ki burjuvazinin sosyalistlere karşı yönelttiği bir suçlamayla ilgilidir. Altan’a göre burjuvazi devletçilik politikalarının halk üzerindeki olumsuz etkisini sosyalistlere karşı bir silah olarak kullanmaktadır³⁴⁰. Sosyalistlerin daha katı bir devletçilik politikası uygulayacağını söyleyen burjuvazi, halkı sosyalistlerden uzaklaştırmak

³³⁹ A.g.e., s. 62.

³⁴⁰ A.g.e., s. 62.

istemektedir. Burjuvazi bir yandan devletçilik politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya devam ederken bir yandan da halk ile sol-sosyalist düşün ve politika arasında duvar örme çabası içerisinde. Bu yönden burjuva sınıfının ikili bir mekanizma çalıştırdığını iddia etmek mümkün görünmektedir.

Farklı yapıtlarında ve yazılarında işçi ve emekçi sınıfların lehine devletçi politikaları gündeme getiren Altan'a göre izlenmesi gereken yol basittir. Devletin ithalat ve ihracat karlarını kendi elinde toplaması, iktisadi devlet teşekküllerinin optimum seviyede kullanılması, vergi kaçığının önlenmesi ve Milli Savunma masraflarının yavaş yavaş üretime kaydırılması Altan'ın öncelik verdiği temel politikalar³⁴¹. Altan, bu politikalarla Türkiye'nin bütçesinin üç katına çıkacağını savunmaktadır. Altan makro düzeyde önerdiği bu politikaların ayrıntısına da girmektedir. Âtıl insan gücünden de şikâyet eden Altan'ın önerdiği bu politikalar aynı zamanda evsiz ve işsiz kitleleri de üretime dahil etmek üzere kurgulanmıştır. Devlete ait büyük şantiyelerin kapısı kimsesiz çocuklara açılırsa iki yönlü bir ihtiyacın giderilmesi mümkün olacaktır:

“Kimsesiz çocukları büyük şantiyelerde yatılı olarak toplamak ve devlet sektörünün her türlü onarımını bu şantiyelerde yapmak. Bu şekilde meselâ İstanbul'daki dört bin kimsesiz çocuk her gün üç öğün yemek, tertemiz yatacak bir yer ve en verimli şekilde yetişme imkanına kavuşacaktır”³⁴².

Altan'a göre bu model ülke sathına yayılırsa bütün işsizleri istihdam edici bir düzeye erişilebilir. Toprak reformu konusu da Altan'ın gündemindedir. Ona göre toprak reformu ağalık kurumunu tasfiye edecek ve az topraklı veya topraksız köylüleri topraklandıracaktır. Siyasi ve toplumsal anlamda özgürleşecek köylüler de bağımsızlığına kavuşacaktır. Ancak Altan toprak reformu hakkındaki fikirlerini yüzeysel bir şekilde sunmaktadır. Farklı bir ifadeyle toprak reformuna ilişkin görüşleri sanayileşme, planlama ve devletçiliğe yönelik düşünceleri kadar detaylı değildir.

³⁴¹ Altan, a.g.e., 1965, s. 42.

³⁴² A.g.e., s. 42.

Önerilerini bir demet halinde sunmaya devam eden Altan, devletçi politikalarla birlikte ağır sanayinin emekçi kitlelerinin denetimi altına girmesini ve sanayileşme alanında hızla bir atılım yapılmasını da zaruri görmektedir. Çünkü ona göre sanayileşme, sefaletten kurtulmanın ve ileri bir toplum olabilmenin tek yoludur: *“Halkı açlıktan ve sefaletinden kurtarmanın tek yolu sanayileşmedir. Çünkü yalnız sanayi memleketleri karınlarını doyururlar. Tarım memleketleri ise açlık ve kıtlık memleketleridir”*³⁴³.

Altan’a göre Türkiye, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerçekleşebilmesi için yeterli kaynaklara sahiptir fakat burjuva sınıfı bu kaynakları kendi çıkarları için “fütursuzca” kullanmaktadır. Bu fütursuzluğu kendine özgü üslubuyla anlatan Altan, kapitalizmin bin kazan reçel yapmaya yeterli miktarda şeker, su ve çileğe sahip olduğunu fakat bir avuç burjuvanın hatırına şekeri, suyu ve çileği ziyan ede ede yalnızca bir kavanozluk reçel ürettiğini söylemektedir³⁴⁴. Altan bu savurganlığın önüne geçilmesi için de doğru bir kalkınma yöntemine lehimlenmiş ve bütün ayrıntıları bilim süzgecinden geçirilmiş bir planın işlerlik kazanması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü ona göre keyfiliğin bittiği yerde başlayan plan, yönetim mekanizmasını bilimin gereklerine bağlayarak bireysel çıkarları bir kenara itmektedir³⁴⁵. Bu doğrultuda Altan, işsizliğin ve yoksulluğun ortadan kalkmasını, üretimin artması ve emekçi ve köylülerin git gide yükselen bir refah seviyesine erişmesini merkezi bir planın öncelikleri arasında görmüştür: *“Merkezi planlamada emekçilerin yarattıkları, sermayecilere değil yine emekçilere döner. Ve emekçiler ürettikçe güçlenir, güçlendikçe daha çok üretir ve geometrik bir gelişmenin aklın hayalin alamayacağı hızına erişirler”*³⁴⁶.

Kalkınma terazisinin bir kefesine işçi ve emekçi sınıfların çıkarlarını diğer kefesine de devletçilik ve planlama politikalarını yerleştiren Çetin Altan, Avcıoğlu, Aybar ve Boran gibi 27 Mayıs 1960 Darbesi’ne değil darbenin sonuçlarından bir tanesi

³⁴³ Altan, **a.g.e.**, 1966, s. 10.

³⁴⁴ Altan, **a.g.e.**, 2017, s. 51.

³⁴⁵ Çetin Altan, “Plan İstemezük”, **Milliyet**, 19 Haziran 1962, s. 2.

³⁴⁶ Çetin Altan, “Dünya Gençliğinin Gazabı”, **Akşam**, 16 Ocak 1969, s. 2.

olan 1961 Anayasası'nın imkanlarına odaklanmaktadır. Altan buradan hareketle de kapitalist olmayan kalkınma yolu, halkçılık, devletçilik ve planlama konularındaki fikirlerinin Anayasanın ilgili maddeleriyle uyumlu bir nitelik gösterdiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda Anayasayı Türk sosyalizminin dayanak noktası³⁴⁷ ilan eden Altan, Anayasanın tastamam uygulanmasını sosyalist bir dönüşüme doğru birikim yapmanın anahtarı olarak görmektedir. Bu yüzden de sol-sosyalist siyasetin asıl olarak Anayasaya odaklanması gerektiğini ifade etmektedir:

“Mevcut Anayasanın titizlikle uygulanmasını istemek, egemen komprador sınıfını Anayasa ile sıkıştırmak ve proletaryanın siyasi bir örgüt etrafında ağırlığını devlet yönetimine koyması için uğraşmak ve bu ortamı bozacak eğilimlere karşı da çok geniş bir cephe halinde karşı koymak, bugün için izlenmesi gereken en sağlam ve en şaşmaz yoldur”³⁴⁸.

Altan'a göre Anayasanın uygulanması için yığınak yapan odaklar komprador burjuvazisini tavizler vermeye zorlayarak köşeye sıkıştırmalıdır. Bu tavizleri verecek sermaye birikiminden yoksun olan burjuvazi de sürekli bir biçimde Anayasanın dışına düşecektir. Anayasa ile kayıt altına alınan haklarına kavuşamayan işçi ve köylüler de “sömürü ve talan düzeni”ni bir an önce görecek ve halk kitlelerinde sınıf bilincinin oluşumunu kolaylaştırıcı bir unsura dönüşecektir.

Altan'ın kalkınma, devletçilik politikaları, sanayileşme ve planlama gibi başlıklarda öne sürdüğü fikirleri imzasız bir şekilde okuyan bir kimse nüans farklarına rağmen bu fikirlerin Avcıoğlu'na mı, Aybar'a mı Boran'a mı yoksa Altan'a mı ait olduğu konusunda muhtemelen tereddütte düşecektir. Çünkü 1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşünün taşıyıcıları arasından yer alan aydınlar Türkiye'nin kurtuluşunu üçüncü dünya ülkelerinin ve sosyalist ülkelerin uyguladığı devletçi politikalarda ve buna bağlı olarak da sanayileşmede görmektedir. Farklı bir deyişle Avcıoğlu, Aybar ve Boran başta olmak üzere sol-sosyalist yönelimli aydınların kalkınma başlığında ifade ettiği görüşler paralellik taşımaktadır. Ancak bu paralelliğe rağmen *Yön* dergisi yazarları ve TİP dönüşümün aktörleri konusunda anlaşmazlık içerisindedir. Kalkınma

³⁴⁷ Çetin Altan, a.g.e., 2017, s. 79.

³⁴⁸ Çetin Altan, “Bizim Stratejimiz”, *Ant*, Sayı: 5, 31 Ocak 1967, s. 5.

konusunda Avcıoğlu, Aybar ve Boran’la benzer düşünceleri paylaşan Altan, dönüşümün aktörleri konusunda ise Avcıoğlu’ndan farklılaşmaktadır. Türkiye’yi kalkınma istikametine sokacak aktörleri işçi ve emekçi sınıflar olarak saptayan Altan, böylelikle Aybar ve Boran kanadına yerleşmektedir. Bu doğrultuda topyekûn bir tartışma silsilesi içerisinde aydınların konumlanışlarının da ilişkisel bir niteliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür.

3.3. İçerdeki ve Dışardaki “Sömürücülere” Karşı Savaş: Çetin Altan’ın Anti Emperyalizm Düşüncesi

1960’lı yılların dinamik tartışma başlıklarından bir tanesi kalkınma ise bir diğeri de anti emperyalizmdir. Çünkü Türkiye’nin kalkınma yolunun saptanması amacıyla girilen ekonomik ve toplumsal yapıya ilişkin tahliller, sol-sosyalist kimlikli aydınları doğrudan doğruya emperyalizm karşıtlığına götürmüştür. Bu sayede sözü edilen aydınlar iki “yakıcı” gündem olan kalkınma ve emperyalizm karşıtlığı gündemlerinin iç içe geçmiş yapısını gün yüzüne çıkarmıştır. Bunu yaparken de “kuru” bir emperyalizm karşıtlığı yerine ekonomik ve toplumsal sorunları içine alan ve çözüm yollarını da içerisinde barındıran bir anti emperyalizm anlatısını ortaya koymuşlardır. 1960’lı yıllar boyunca ABD’nin ekonomik yardımlarından Türkiye’deki “kapitülasyon” niteliğindeki kanunlara kadar birçok konu aydınlar tarafından bu bağlam içerisine yerleştirilmiştir.

Sosyalist bir gazeteci, yazar ve milletvekili olan Altan da döneminin aydınları tarafından coşkuyla benimsenen anti emperyalizm düşüncesinin önemli taşıyıcılarından biridir. Altan için bu durum şaşırtıcı sayılmamalıdır. Çünkü yazara göre Türkiye’nin geri kalmış yapısı sanayileşmenin zayıf yapısına ek olarak burjuva sınıfının yabancı sermayeye olan bağıllığından da kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Altan’ın Türkiye’nin toplumsal yapısına ilişkin çözümlemelerinin içerisinde yabancı sermaye ve emperyalizm de bulunmaktadır. Türkiye’nin kapitalist olmayan kalkınma yolunu istikamet olarak belirlemesi için komprador burjuvazisinin alaşağı edilmesi

gerektiğini ifade eden bir kimse için yabancı sermayeyi ve emperyalizmi hedef tahtasına yerleştirmek son derece olağan bir durum sayılmalıdır.

Altan emperyalizm ve geri kalmış ülkeler arasındaki ilişkilerin iç yüzünü ortaya sermek için sıklıkla ekonomik verilerden faydalanmıştır. Bir adım sonrasında ise burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki sömürü ilişkisine benzer bir biçimde emperyalizmin geri kalmış ülkeler üzerindeki sömürü faaliyetlerine işaret etmiştir:

“Emperyalizm, sömürgecilik ve yeni sömürgecilik, bugün de birçok memleketin milli ekonomisindeki kilit sektörleri ve önemli üretim kollarını kontrolunda bulundurmaktadır. Mesela, başta Amerika olmak üzere, birçok emperyalist memleketin tekelci sermayeleri; Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinin belli başlı iptidai maddelerinden maden kaynaklarının dörtte üçünü kontrol etmektedirler. Aynı amaçla Türkiye için de ünlü Ely Maden Kanunu tasarısını hazırlatmışlardır. Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinin belli başlı 22 iptidai maddesinin tüm üretiminin beşte dördü emperyalist tekellerin kontrolü altındadır.”³⁴⁹.

Altan bu satırlarının devamında 1950’li yıllardan 1960’lı yıllara kadar uzanan bir tarihsel kesit içerisinde Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri üzerindeki sömürüyü rakamlara dayanarak ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak Altan’a göre emperyalizmin geri kalmış ülkelerin kilit sektörlerine yerleşerek bu ülkeleri de sömürü çarkına eklemeleri sömürünün tek yolu değildir. Emperyalizm aynı zamanda ekonomik yardımları da bir sömürü aracı olarak kullanmaktadır. Emperyalist devletler bu sayede ekonomik yardımlardan faydalanan ülkelerin iç işlerine karışma ve ekonomik kontrolünü eline alma hakkını kendinde bulmaktadır³⁵⁰.

Altan 1960’lı yıllardaki çeşitli dış politika olaylarını veri alarak Türkiye’nin emperyalizm ile ilişkilerine odaklanmaktadır. Bunun sonucunda da 1965 yılında iktidar koltuğuna oturan AP’nin yabancı sermayeye bel bağladığını söylemektedir. Ancak Altan’a göre, AP’nin bu yöneliminin köklerini daha gerilere götürmek mümkündür. Yazar, Mustafa Kemal Atatürk’ün ölüm yıl dönümünde yazdığı satırlarla bu köklere açıklık kazandırmaktadır. Mustafa Kemal’in ölümünden 1960’lara kadar

³⁴⁹ Çetin Altan, **Suçlanan Yazılar**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974, s. 117.

³⁵⁰ A.g.e., s. 120-121.

uzanan tarihsel kesiti Türkiye'nin yeniden emperyalizmin ağlarının içine sokulduğu bir dönem olarak gören Altan, bu durumun asıl müsebbibinin de İsmet İnönü olduğunu ifade etmektedir³⁵¹. Türkiye'de özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dış politika alanında gözlenen gelişmeler dikkate alındığında Altan'ın düşüncelerine hak vermek mümkün görünmektedir. Türkiye'nin 1940'lı yıllardan itibaren ABD'nin dümen suyuna girdiğini ifade eden Altan, ekonomik ve toplumsal sonuçları itibarıyla Türkiye'nin aleyhine olan ikili ilişkiler ve anlaşmalar konusunda açık bir anti emperyalist tavır takınmıştır.

Altan, 1960'lı yılların ikinci yarısının henüz başında, Türkiye'de “*Türkiye'nin kişiliğini korumak isteyenlerle, kendi çıkarları için buna boş verenler*” arasında açık bir mücadelenin başladığını yazmaktadır³⁵². Yazara göre ülkenin çıkarlarını düşünenler bu savaşın bir cephesinde yer alırken kaderini yabancı sermayeyle birleştirmiş komprador burjuvazisi ve bu sınıfın siyasal arenadaki temsilcisi AP diğer cephesinde yer almaktadır. Altan da bu mücadelenin taraflarından biridir. Kendisini komprador burjuvazisi ve AP'nin karşıt kutbunda konumlandırıran Altan, AP'yi dış politikadan yürürlükte olan *Petrol Kanunu*'na kadar birçok alanda eleştirmekte ve ABD'yle imzalanan ikili anlaşmaların mahiyetini göstermek istemektedir.

Altan'a göre Türkiye'nin batı devletlerine ve dolayısıyla da emperyalizme bağımlılığı 1963'te patlak veren Kıbrıs Krizi neticesinde büsbütün ortaya çıkmıştır. Adadaki Rumların, Türklere saldırmasıyla başlayan bu süreci değerlendiren Altan, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın emperyalizmle ilişkilerini krizin asıl kökeni olarak kesinleştirmiştir. Bir başka anlatımla Kıbrıs Krizi iki ülkenin emperyalizmle girdiği ilişkinin doğal bir uzantısı niteliğindedir. Altan'a göre, 1959 yılında imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla Adanın bağımsızlığı ve Türk azınlığının hakları Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantisi altına alınmış olsa da Kıbrıs yine de “Batı emperyalistlerinin” denetimi ve kontrolünden kurtulamamıştır. İnönü'nün ise

³⁵¹ Çetin Altan, “Mustafa Kemal'den Sonra”, **Akşam**, 10 Kasım 1969, s. 2.

³⁵² Altan, **a.g.e.**, 1965, s. 14.

NATO'nun menfaatlerine zıt bir şekilde Kıbrıs'ın gerçekten bağımsızlığına kavuşması için bir politika izlemesi Amerika, İngiltere ve Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı bir araya getirmiştir³⁵³. Altan'a göre bu durumun sebebi ABD'nin Türkiye yerine kapitalist dünya içerisinde çok daha güçlü bir konuma sahip olan Yunanistan ile iş birliği yapmak istemesidir. Buradan hareketle tahlillerini sürdüren Altan da Türkiye'nin emperyalizmle ilişkiler kurmaya heves ettikçe hayal kırıklığına uğrayacağı sonucuna varmıştır. Yazar Türkiye'nin dış politika alanında izlediği bu politikaların aksine hem emperyalizmden hem de kapitalizmden bağışık bir hat izlemesi gerektiğini düşünmektedir.

Altan, emperyalist faaliyetlerin bütününe Kıbrıs Krizi'nde mevzilendiği konumda değerlendirmektedir. Bu anlamda da Altan'ın Türkiye'de 1954 yılında yürürlüğe giren *Petrol Kanunu* hakkındaki görüşleri hem kendi bulunduğu pozisyonu sabitlemesi ve hem de AP ile ABD arasındaki ilişkileri anlaşılır kılması bakımından önemli veriler sunmaktadır. *Petrol Kanunu*'yla ilgili düşünce ve eleştirilerini dönemin Enerji Bakanı Mehmet Turgut'a yönelten Altan, bu kanunu kapitülasyon kanunu olarak adlandırmaktadır³⁵⁴. Kanun, çıkartıldığı 1954 yılında da dönemin muhalefet partisi olan CHP ve partinin genel başkanı İnönü'nün de tepkilerine neden olmuştur. İnönü, *Petrol Kanunu*'nun çıkmasıyla birlikte açılacak dönemi "kapitülasyon devri"³⁵⁵ olarak adlandırmıştır. Altan da on yıl sonra yeniden gündeme getirdiği kanuna yönelik eleştirilerini iki ana başlık altında toplamaktadır. Altan'ın değindiği ilk husus Türkiye'nin milli kaynaklarına Türk devleti ve yabancı tröstlerin eşit oranda sahip olması; ikinci husus ise Türk devletinin istediği yerde istediği kadar petrol arama hakkından yoksun bulunmasıdır³⁵⁶. Altan'a göre kanunun bu nitelikleri Türkiye'nin egemenlik haklarını zedeleyici bir niteliğe sahiptir ve bu kanunla Amerika Türkiye'nin petrol politikasını bütünüyle eline almaktadır. Altan *Petrol Kanunu*'nun niteliğine yönelik eleştirilerinin yanı sıra, bu kanunun fiili olarak neler getirip neler götürdüğünü de rakamlara dayanarak ifade etmektedir:

³⁵³ A.g.e., s. 26.

³⁵⁴ A.g.e., s. 48-51.

³⁵⁵ İsmet İnönü, "Ticaretimizin Hali Her Mânası ile ve Geniş Şumulü ile Hüzün Vericidir", **Yeni Ulus**, 14 Nisan 1954, s. 1.

³⁵⁶ Altan, a.g.e., 1965, s. 49.

“Türkiye’de yabancıların çıkardığı petrolden devlet olarak yüzde 32,5 pay almaktayız. Başka petrol memleketleri yüzde 75-80 almaktadırlar. Kaldı ki yabancı şirketler Türkiye’de çıkardıkları kendi petrolümüzü de bize, dışardan getirdikleri dünya rayicinden yüzde otuzbeş daha pahalı petrol fiyatına satmaktadırlar”³⁵⁷.

Altan’ın farklı ülkelerle mukayese ederek ulaştığı bu sonuçlar endişelerinin kaynağını da göstermektedir. Altan’a göre Türkiye’nin bu çıkmazdan kurtulmasının yolu yalnızca petrolün millileştirilmesiyle sağlanabilir. Bu yönüyle Altan da *Yön* dergisinin başlattığı, TİP’in ve gençlik hareketlerinin birer paydaşı olduğu *Milli Petrol Kampanyası*’nın savunucuları arasına girmektedir.

“Kapitalist hükümet”e karşı cephaneliğindeki silahları azar azar kullanan Altan, *Petrol Kanunu* vasıtasıyla emperyalizmin Türkiye’yle olan ilişkisini ele aldıktan sonra dış ticaret rejimini de Türkiye burjuvazisinin çıkarları ve emperyalist devletlerle geliştirdiği ilişkiler doğrultusunda incelemektedir. Bu doğrultuya göre Altan, ithalat ve ihracatın burjuvazi eliyle yürütülmesini eleştiri konusu yapmaktadır. Altan’a göre burjuvazi yeterli sermaye birikimi ve yatırım yapma gücünden yoksun olduğu için ithalata yönelmektedir. Böylece ithal edilen malları, kendi karlarını da ekleyerek, hükümete ve/ya perakendeciler yoluyla halka satan burjuvazi servet biriktirmek istemektedir³⁵⁸. Burjuvazi ihraç yapmak istediğinde ise Türkiye’deki tarım ürünlerini ucuz fiyata satın alarak yabancı ülkelere satmaktadır. İki yolla da kendi çıkarlarını kollayan burjuvazi için birinci yol, ithalat yolu, çok daha karlı ve caziptir. Altan ithalatın karlı durumu hakkında da bilgiler vermektedir:

“Geri ülke kompradorluğu dışarıya ihracat yaparak değil, dışarda yapılan malları içerde satarak ondan para kazanmak demektir. Geri bir ülke de [ülkede] yatırımlar yaparak, işçi çalıştırıp mal üretmek, sonra da bu malı dışarıya satmaya uğraşarak para kazanmak hem zor, hem de fazla kârlı bir iş değildir. Buna karşılık dışarda imal edilmiş malları zahmetsizce içeri sokup satmak hem kolay hem de çok daha kârlı bir iştir”³⁵⁹.

Burjuvazinin hem yatırım maliyetlerinden kaçınması hem de aracı rolü üzerinde duran Altan’a göre eğer dış ticaret rejiminde herhangi bir değişiklik

³⁵⁷ A.g.e., s. 54.

³⁵⁸ A.g.e., s. 59.

³⁵⁹ Altan, a.g.e., 1974, s. 122.

öngörülmezse küçük bir azınlık zengin olmaya devam edecektir. Bunun yanı sıra üretim duracak ve Türkiye emperyalist ülkelerin müdahalesine daha açık bir hale gelecektir. Altan bütün bu nedenlerden dolayı dış ticaret rejiminin devletleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Dış ticaret rejiminin devletleştirilmesi sonucunda ülke içerisindeki sermaye ve kaynaklar yatırıma dönüşecek ve Türkiye'nin ihracat kapasitesi de artırılacaktır:

“Böyle bir çıkmazda komprador sermayeciliğiyle ihracatın arttırılabilmesi imkansızdır. Bu çıkmazdan kurtulmanın tek çaresi bankacılıkla dış ticaretin derhal millileştirilmesi ve Türk ekonomisi üstündeki emperyalist baskıların frenlenerek bilimsel bir planla derhal büyük sanai kuruluşlarına geçilmesidir”³⁶⁰.

Altan'ın bu satırları ve dış ticaret rejimiyle ilgili ifade ettikleri emperyalizm, kapitalizm ve kalkınma başlıklarının ilişkisel yapısını göstermesi bakımından anlam taşımaktadır. Türkiye'deki burjuva sınıfının üretim ve yatırıma yönelik düşünceleri halk kesimlerinin çıkarlarıyla karşıtlık göstermektedir. Burjuvazi ithal ettiği malları satarak gitgide zenginleşirken halk kesimleri olduğu yerde saymaktadır. Ayrıca burjuvazinin biriktirdiği sermayeyi yatırıma dönüştürmekteki isteksizliği ihracatın artmasına ve yeni istihdam alanlarının yaratılmasına engel olmaktadır. Türkiye'nin ekonomik olarak “geri yapısını” pekiştiren bu durum aynı zamanda ülkeyi üretim alanında “emperyalist ülkelerin” müdahalesine de açık bir hale getirmektedir. Bu noktada Altan halkçılık, devletçilik ve anti emperyalizm politikalarını kullanıma sokmaktadır. Devletleştirilen dış ticaret rejimi etkin politikalarla halkın yararına sunulurken kalkınma ile bağımsızlığın bir arada sağlanması için de yeterli üretim miktarına erişmek mümkün olacaktır.

Altan, emperyalist devletlerin Türkiye'deki faaliyetlerini gündeme getiren bir başka yazısında Amerika'nın Türkiye'deki tarımsal üretime ilişkin yaklaşımını da eleştiri konusu yapmaktadır. Altan'ın “Fasulya Politikası”³⁶¹ başlığını taşıyan bu yazısı soya üretimini konu alsada esas olarak Türkiye'deki tarımsal üretimin nasıl durdurulmak istendiğiyle ilgilidir. Türkiye'nin Ordu ilinde kurduğu soya fabrikasını

³⁶⁰ A.g.e., s. 124.

³⁶¹ Altan, a.g.e., 1965, s. 37.

ziyaret eden Amerikalı ekonomi uzmanı Dr. Wheaty'in tarım müdürüne yönelttiği soruyu aktaran Altan, Amerika'nın kendi çıkarları doğrultusunda tarımsal üretimi de baltalamak istediğini kaydetmektedir. Wheaty'e göre soya yağını Amerika'dan ucuz bir fiyat karşılığında satın alan Türkiye'nin soya fabrikası kurması oldukça maliyetli olacaktır. Bu yaklaşım kısa vadede doğru gibi görünse de orta ve uzun vadede Türkiye'nin tarımsal üretimi durma noktasına gelebilir. Altan'ın işaret ettiği tehlike de burada kendini göstermektedir.

Altan'ın Türkiye ile emperyalist devletler arasında kurulan ilişkilere yönelik beslediği kaygılar yalnızca ekonomik alanla sınırlı değildir. Altan'ın kaygılarının askeri ve milli güvenlik boyutu da vardır. Altan'ın bu konulardaki kaygıları Türkiye'nin NATO üyeliğine ilişkindir. Türkiye'nin üyeliğine kuşkuyla yaklaşan Altan'a göre NATO, başlangıçta her ne kadar savunma paktı görüntüsü sunsa da gitgide Amerika'nın planlarını uygulaması için bir araç niteliğine bürünmüştür. Bu çerçevede Türkiye ve NATO arasındaki ilişkiyi deşifre etme gayretiyle Altan, Türkiye'nin NATO aracılığıyla Amerika'nın boyunduruğu altına girdiğini ve “ileri bir zıplama karakolu” durumuna sokulduğunu iddia etmektedir. Altan öne sürdüğü bu iddiaları TSK'nın NATO aracılığıyla Amerika'nın emrinde olmasına bağlamaktadır. Türkiye'nin NATO'dan yardım diye aldığı silahların kullanımı Amerika'nın iznine tabi olduğu için Altan bu durumu Türkiye'nin milli güvenlik politikaları açısından oldukça olumsuz bulmaktadır. Çünkü Türkiye herhangi bir savaş ve/ya çatışma durumunda Amerika karşıtı bir cepheye yer alırsa mühimmatını da kullanamayacaktır. Altan bu yüzden Türkiye'nin NATO üyeliğini sonlandırmadığı takdirde bağımsız bir politika izlemesini imkânsız görmektedir:

“Biz NATO'da kalmaya devam ettiğimiz sürece ne Amerika'nın boyunduruğunu kırabiliriz, ne Türk Silahlı Kuvvetlerini Amerikan stratejisinin çerçevesinden kurtarabiliriz, ne kişiliğimizi kazanabiliriz, ne de ilk anda atomlanacak ileri karakol olma niteliğimizi değiştirebiliriz”³⁶².

Amerika'nın Türkiye üzerindeki hegemonyasının izini süren Altan, bu hegemonyanın bir parçasını da NATO üyeliğinde görmektedir. Altan'a göre bu

³⁶² Altan, a.g.e., 1974, s. 292.

hegemonya bir bütün olarak parçalanmadıkça veya emperyalist devletlerle köprüler atılmadıkça Türkiye'nin içte ekonomik ve toplumsal ilerlemesi dışta ise milli menfaatlerine uygun bir hattı takip etmesi mümkün değildir.

Akşam'da ve *Milliyet*'te kaleme aldığı köşe yazılarında neredeyse her 10 Kasım tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ü ve Cumhuriyet devrimlerini selamlayan Altan halkçılık, devletçilik, kalkınma ve emperyalizm gibi konularda da sıkça Atatürk'ü referans olarak göstermektedir. Aslında bu durum sadece Altan'a da özgü değildir. 1960'lı yıllarda sol-sosyalist yönelimli aydınlara ve siyasi hareketlerin büyük bir çoğunluğuna yayılmış bir vaziyettir. Mustafa Kemal Atatürk'ü ve Cumhuriyet devrimlerini adeta bir "bellek hatırlatıcısı" işleviyle donatan aydınlar kapitalist olmayan kalkınma yönteminin köklerini de Atatürk'e dayandırmaktadır. Köklerini Türkiyeli bir devrimcide bulan aydınlar böylece kendi fikirleri ile Cumhuriyet'in kurucu fikirlerinin aynı yatak üzerinde aktığını göstermek istemektedir. Türkiye'de sol-sosyalist siyasetin taşıyıcıları arasında önemli bir konumda bulunan Altan da sözü edilen bu köklere su vermiş, güneş göstermiş ve bu köklerin filizlenmesini sağlamıştır.

Altan, Atatürk'ün görüşlerini kapitalist olmayan kalkınma yöntemi ve sosyalist kalkınma yöntemi çerçevesinde yeniden anlamlandırmıştır. Bunu yaparken de doğrudan birincil kaynakların izini sürmüştür. Atatürk'ün halkçılık, devletçilik, kalkınma ve bağımsızlıkla ilgili yazı, söylev ve demeçlerini izleyen Altan'ın *Atatürk'ün Sosyal Görüşleri*³⁶³ adlı kitabı da bu uğraş sonucu ortaya çıkmıştır. Altan bu kitabında büyük ölçüde Atatürk'ten yaptığı alıntılara yer verse de yazarın köşelere ilaştirdiği yorumlar verimli çıkarımlara ebelik etmektedir.

Atatürk'ü yirminci yüzyılda geri kalmış ülkelerde ortaya çıkan ihtilalci, halkçı ve gerçekçi liderlerin öncüsü olarak kabul eden³⁶⁴ Altan, Atatürk ile ilk bağlantıyı da halkçılık ilkesi aracılığıyla kurmaktadır. Bu bağlantıyı kurarken de Atatürk'ün sarf ettiği iki cümle üzerinde ayrıca durmaktadır. Altan'ın üstünde durduğu

³⁶³ Altan'ın bu kitabı omurgası esasen *Milliyet* gazetesindeki yazı dizisine dayanmaktadır. Altan, kitabına Atatürk hakkında yazdığı köşe yazılarını da eklemiştir.

³⁶⁴ Çetin Altan, *Atatürk'ün Sosyal Görüşleri*, İstanbul, Dönem Yayınevi, t.y., s. 20.

ilk cümle “İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir milletiz” sözüdür. Altan bu cümlenin sınıf ayrımlarını gizlemek üzere değil sınıf farklılıklarının emekçiler lehine ortadan kalkması niyetiyle sarf edildiği düşüncesindedir: “*Mustafa Kemal gerçekten proletarya’nın ağır basmasını ve sınıf farkının emekçiler lehine ortadan kalkmasını arzulamıştı. Ancak bu amaca varmak için gerekli metotları tam olarak bazı şartlardan dolayı uygulayamamıştı*”³⁶⁵.

Altan’ın önem atfettiği ikinci cümle ise Atatürk’ün 4 Ocak 1922’de Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan demecinden alınmıştır: “Emek sahibi olmayanlar, insandan addolunmamak, hakkı emeğe istinat ettirmek aslı inancı ile nazarı itibare alındı”. Altan’a göre bu sözün özellikle “emek sahibi olmayanlar, insandan addolunmamak” bölümü komünist liderlerin sözlerini anımsatmaktadır³⁶⁶. Altan’a göre Atatürk’ün niyetini açıkça ortaya koyan bu iki söz siyasi ve toplumsal alanda karşılığını bulamamıştır. Atatürk bu düşüncelerinde samimi olsa da üstyapı alanında gerçekleştirilen reformlar altyapıyı değiştirememiştir:

“Mustafa Kemal devrimleri Halk Partisi yerine Sosyalist bir parti örgütünün yönetiminde yürütülseydi ne karşıdevrim hareketi başlayabilir, ne de bugünkü yozlaşma olurdu. Tam tersine Mustafa Kemal’in üstyapı reformları, altyapı reformlarına doğru derinleşirdi. Ve bugün Türkiye bütün dünyanın parmakla gösterdiği en kalkınmış ülkelerden biri olurdu”³⁶⁷.

Altan’ın Atatürk’le kurduğu bağlantı noktalarından ikincisi, devletçilik ve planlamayla ilişkilidir. Atatürk’ün “iktisadiyat”a verdiği önemi vurgulayan Altan, devletçilik ilkesinin içeriğini Atatürk’ün 1922 yılında Büyük Millet Meclisi’nin açılışında yaptığı konuşmada bulmaktadır. Altan’a göre Atatürk’ün sözünü ettiği devletçilik fikri zirai kalkınma, toprak reformu, sanayi alanında gerçekleştirilecek atılımlar ve planlamayı da kapsamaktadır. Atatürk’ün 1922 yılından 1938’e kadar devletçilik politikalarında ısrarcı olduğunu kaydeden Altan, bu bağlamda Atatürk’ü de CHP’den bağımsız bir konuma yerleştirmektedir. Altan’ın CHP ile ilgili kaleme aldığı

³⁶⁵ Altan, a.g.e., 1974, s. 256.

³⁶⁶ A.g.e., s. 257.

³⁶⁷ Çetin Altan, a.g.e, 10 Kasım 1969, s. 2.

bu satırlar hem Atatürk ve CHP arasındaki açığı hem de devletçilik politikalarının neden başarısızlıkla sonuçlandığını göstermesi bakımından anlamlıdır:

“Halk Partisinin devletçiliği, bütün sınıfları korumaya dayanıyordu. Ancak bu sınıfların ilerde nasıl gelişeceği üzerinde durulmuyordu. Milyoner ve milyarder yetiştirmek fikri ise emekçi olmayı insandan addetmiyeceğiz prensibiyle pek bağdaşmıyordu. Bütün bu gelişmeler iktisadi metod ve kadro yokluğundan oluyordu. Bu boşluk, her şeye rağmen bir istikameti olan Ata’nın ölümünden sonra memleketi iktisadi anarşiye ve dengesizliğe götürdü. Bütün partiler, kuvvetlenen sınıfların emrine girdiler. Bu arada Atatürk’ün devrimlerini de harcadılar³⁶⁸.”

Altan, halkçılık ve devletçilik ilkesinin yanı sıra dış politika konusunda da Atatürk dönemine sıklıkla göndermeler yapmaktadır. Kuvayı Milliye ruhunun kapitalizme ve emperyalizme düşman olduğunu ifade eden yazara göre³⁶⁹, Türkiye’nin bağımsızlığını yeniden tesis edebilmesi için bu ruha ihtiyaç duyulmaktadır. Bir başka anlatımla Türkiye’nin bağımsızlığını kazanması ancak Atatürk dönemindeki dış politika hattına yerleşmesiyle mümkün olacaktır. Bu noktada Altan, *Yöncüler* ve TİP’in ortaklaştığı “İkinci Kurtuluş Savaşı” söylemini de olumlu karşılamaktadır³⁷⁰. Dolayısıyla 1960’lı yıllarda sol-sosyalist siyasetin retoriğinde önemli bir yere sahip olan İkinci Kurtuluş Savaşı ve Millî Mücadele yıllarıyla kurulan analogi dönemin aydınlarının ilham kaynakları hakkında da çeşitli fikirler vermektedir.

Altan, Türkiye’nin “kurtuluş yolu”nun ana güzergahını çizdikten sonra bu çizgiyi takip edecek araç olarak da sosyalist örgütü işaret etmiştir. Altan’a göre emekçi sınıflar, gençler ve sol-sosyalist siyasete sempati duyanlar sosyalist bir örgüt içerisinde anti emperyalist cepheyi oluşturmalıdır³⁷¹. Sosyalist örgütü de denkleme dahil eden Altan, emperyalizme karşı girişilecek olan mücadelenin niteliği hakkında bilgiler de vermektedir. Yazara göre kapitalist sömürü ilişkilerini ve burjuva sınıfını karşısına almayan bir anti emperyalist cephe başarısızlığa yazgılıdır. Çünkü Altan, iç ve dış sömürünün bir bütün olarak yapılandığını düşünmektedir. Emperyalizme karşı

³⁶⁸ Altan, **a.g.e.**, t.y., s. 40.

³⁶⁹ **A.g.e.**, s. 12.

³⁷⁰ Altan, **a.g.e.**, 2017, s. 76.

³⁷¹ Çetin Altan, “Yanlış Hesap Bağdat’tan Döner”, **Ant**, Sayı: 19, 9 Mayıs 1967, s. 5. Altan’ın sosyalist örgütün önemini belirttiği bir başka yazı için bkz.: Çetin Altan, “Sosyalist Örgütün Önemi”, **Ant**, Sayı: 33 15 Ağustos 1967, s. 5.

mücadele başarıya ulaşsa bile dış sömürüye bağımlı bir iç sömürü çarkı dönmeye devam ettikçe Türkiye yeniden emperyalist devletlere tavizler verecektir. Bu nedenle iç ve dış sömürüye veya kapitalizm ve emperyalizme karşı mücadele bir arada yürütülmelidir. Altan'ın bu fikirleri, tıpkı kalkınmanın aktörleri konusunda olduğu gibi, onu Aybar'ın ve Boran'ın safına yerleştirmiştir.

1960'lı yılların ilk yarısını büyük oranda kalkınma ve bağımsızlık gibi konulara ayıran ve geçmiş yıllardan aldığı mirasını güncel siyasi ve ekonomik zeminde yeniden anlamlandıran sol-sosyalist düşün için aynı dönemin ikinci yarısı yeni tartışmaların ve yol ayrımlarının ortaya çıktığı bir tarihsel kesiti oluşturmuştur. Dönemin başlarında on iki sendikacı tarafından kurulan TİP ise bu tartışmaların cereyan ettiği bir mecra olma özelliği taşımıştır. Sırasıyla 1964'te ve 1966'da gerçekleştirilen büyük kongrelerde ortaya çıkan görüş ayrılıkları partinin ana omurgasında bir gedik açılmasına neden olmasa da 1968 yılının Kasım ayında yapılan 3. Büyük Kongre, TİP içerisinde baskın olarak iki farklı eğilimin varlığını tescillemiştir. Bu tarihe kadar önder kadronun düşünceleri arasındaki ortak yanlar öne çıkarken 1968'den itibaren farklılıklar sivrilmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran-Sadun Aren'in temsil ettiği iki kanat hem partinin genel niteliği ve işleyişi hem de kuramsal olarak farklı fikirleri savunmuştur. Üçüncü kongrenin hemen öncesinde Behice Boran, Sadun Aren, Şaban Erik, Nihat Sargın ve Minnetullah Haydaroğlu'nun Aybar'a karşı muhalefet bayrağını yükseltmesi TİP'i dönüşü olmayan bir yola sokmuştur. Anıl Varel'in veciz sözleriyle “*önceden beri varolan bazı fay hatları artık kırılmaya, bu kırılmalar da parti yüzeyini sallamaya*”³⁷² başlamıştır.

TİP'te “muhalif kanadın” sözcülerinden olan Behice Boran ve Sadun Aren'in Aybar'a yönelik eleştirilerini kuramsal bir küme içerisinde sunmak mümkündür. Muhaliflere göre Aybar siyasi söylemini, oy toplama kaygısıyla sosyal yapı, sömürü düzeni ve sınıf ilişkileri yerine genel bir insan sevgisine ve “soyut bir hürriyet”

³⁷² Anıl Varel, “Altmışlı Yıllar Türkiye'sinde Sınıf ve Siyaset: Meşruiyet Savaşı, Siyasal Yükselişi ve İç Bölünmeleriyle TİP”, Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1960'lı Yılları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, 423.

anlayışına dayandırmaktadır³⁷³. Bu durumda ortaya çıkan ise Marksist kuram içerisinde günümüzde dahi güncelliğini koruyan temel-üstyapı tartışmaları ve belirlenim ilişkisinde önceliğe sahip yapının gündeme gelmesidir. Boran, Aybar'ın temel ve üstyapı arasındaki belirlenim ilişkisinde üstyapı alanına daha fazla ağırlık verdiğini öne sürmektedir. Ancak Boran'a göre “*belirlenmenin anahtarı olarak ekonominin belirleyiciliği kullanılıyorsa bilimsel sosyalizm teorisi çerçevesinde kalınıyordur, aksi taktirde bundan uzaklaşıyor, sapılıyordur.*”³⁷⁴. Dolayısıyla Boran ekonomi alanında var olan çelişkilere ve bununla bağlantılı olarak sınıf mücadelelerine odaklanılması gerektiğini ifade etmektedir.

TİP'te yaşanan depremin bir diğeri nedeni ise Aybar ve Boran-Aren kanadı arasında partinin yapısına ilişkin ortaya çıkan tartışmalardır. Aslında bu durum tarafların temel ve üstyapı arasındaki ilişkinin niteliğine yönelik gerçekleştirdiği tartışmaların doğal bir sonucudur. Aybar karşısında Boran'ın sınıf mücadelelerine ve emek-sermaye çelişkisine dönük yaptığı vurgu, partinin nasıl bir yapı kazanması gerektiğiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu doğrultuda Boran, Vladimir Lenin'den ilhamla, TİP'in işçi sınıfını eğitmek, örgütlemek ve bu sınıfın bilincinin yükseltmek gibi amaçlarla donanması gerektiğini savunmaktadır³⁷⁵. Böylece Lenin'in Marksist kuram içerisinde ün kazanan “dışardan bilinç”³⁷⁶ kavramı da Boran'ın söylem alanına yerleşmektedir. Aybar'a yönelik eleştirilerde Boran'a eşlik eden Aren de Aybar'ın bilimsel sosyalizmin temel ilkelerinden ayrıldığını ve “Türkiye'ye özgü sosyalizm söylemiyle” birlikte temel karakteri emek-sermaye çelişkisinden farklı bir sosyalizm anlayışını dile getirdiğini ifade etmektedir³⁷⁷.

Aybar'ın söylemlerinde sıklıkla yer alan “hürriyetçi sosyalizm”, “fertiçi sosyalizm” ve “güler yüzlü sosyalizm” gibi kavramlar da muhalif kanadın

³⁷³ Behice Boran, “Sosyalist Hareketin Sorunları (T.İ.P.'nin Durumu), **Tüm**, Sayı: 1, 11 Aralık 1968, s. 8.

³⁷⁴ Behice Boran, “Sapmalar Açık Seçik Beliriyor”, **Emek**, Sayı: 10, 8 Eylül 1969, s. 2.

³⁷⁵ Boran, **a.g.e.**, 1968, s. 114.

³⁷⁶ Dışardan bilinç kavramı doğrudan doğruya Leninizm'le özdeşleşmiş bir ifadedir. Bu ifadeye göre sosyalist devrimci parti profesyonel bir devrimci kadro toplamına dayanarak işçi sınıfına politik bilinç taşıyacaktır. Bkz.: Vladimir İlyiç Lenin, **Ne Yapmalı?**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2018, s. 89.

³⁷⁷ Sadun Aren, “T.İ.P. deki İhtilaf”, **Tüm**, Sayı: 1, 11 Aralık 1968, s. 9.

eleştirilerine konu olmuştur. Aybar'ın özellikle 1968 yılında SSCB'nin Çekoslovakya'ya müdahalesinden sonra "hürriyetçi sosyalizm" kavramını daha sık kullanması Boran'ın eleştirdiği konuların başında gelmektedir. Boran'a göre Türkiye sosyalizmini hürriyetçi olarak tasnife tabi tutmak hem gereksiz hem de zihinleri bulandırıcıdır³⁷⁸. Bu söylem kitlelerin sosyalizmin hürriyetçi ve esaretçi gibi çeşitli türleri olduğunu düşünmesine olanak vermektedir³⁷⁹. Dolayısıyla Aybar'ın Türkiye'ye özgüllüğü vurgulamak için kullandığı bu ifadeler TİP'e zarar vermektedir. Bunun yanı sıra Boran, Aybar'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizm" söylemini de arızalı bulmaktadır. Aslında hem Aybar hem de Boran sosyalizmin her ülkedeki farklı şartlar ve imkanlardan ötürü çeşitli yöntemlerle iktidara geleceği üzerinde hem fikirdir. Ancak Boran'ın dile getirdiği özgücülük toplumların farklı tarihsel ve kültürel özellikleriyle ilgilidir. Boran, yaklaşımını özü itibarıyla emek-sermaye çelişkisi doğrultusunda kurgulamakta ve "evrensel" bir sosyalizm anlayışından güç almaktadır. Böyle bir yöntemle özgücülüğü savunan Boran'a göre Aybar'ın farklılıkları aşırı derecede vurgulaması Marksist kuramdan giderek uzaklaşma tehlikesi içermektedir³⁸⁰. Boran ve Aren eleştirilerinden hareketle muhaliflerin Marksist-Leninist bir terminolojiyle Aybar'ı karşısına aldığı ve TİP'i bilimsel sosyalizmin ilkelerine dayanan Leninist bir örgüt formuna³⁸¹ sokmak istediğini öne sürmek mümkün görünmektedir.

TİP yönetimi içerisindeki iki eğilimi parti kamuoyuna açan 3. Kongre'de Divan Başkanlığı görevini üstlenen Çetin Altan da kongrenin hemen sonrasında Akşam gazetesindeki köşesinden tartışmalara dahil olmuştur. Bu tartışmaları *"Sosyalist akım geliştikçe elbette mevcut elbiseler dar gelmeye başlayacaktır. Ve elbet serpilerek vücut mevcut elbiselere uydurulamayacak, vücuda göre yeni elbiseler bulunacaktır."*³⁸² cümleleriyle ifade eden Altan da eleştiri oklarını Aybar'a yöneltmektedir. Altan'a göre:

³⁷⁸ Aybar, **a.g.e.**, 2014, s. 603.

³⁷⁹ **A.g.e.**, s. 603.

³⁸⁰ Atılğan, **a.g.e.**, 2007, s. 446.

³⁸¹ Leninizm, özellikle, proletaryanın sosyalist toplumu kurmak için iktidarı ele geçirmesi ve bu amaçla işçi sınıfı adına Parti'nin devrimci eylemlerini meşrulaştıran bir yaklaşımdır. Bkz.: Yay. Yön. Tom Bottomore, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 385.

³⁸² Çetin Altan, "Sosyalist Mücadelede İç Zorluklar", **Akşam**, 7 Kasım 1968, s. 2.

“Sosyalist örgütler için en büyük tehlike burjuva örgütlerine benzemeye dönüşmeleri ve oy sevdası için her türlü sorumluluğun kenara itilerek, kişisel ihtirasların davayı ikinci plana itmeye başlamasıdır. Bize göre halktan daha çok oy alma yerine, daha çok sosyalisti bir araya getirmek ve bundan çekinmemek daha olumlu bir yoldur. Bunun emekçi kütleler üstündeki etkisi çok verimli olacaktır.”³⁸³.

Aybar’ın “oy toplama telaşıyla” popülist bir söyleme başvurduğunu ve TİP’i işçi sınıfı partisi olmaktan uzaklaştırdığını iddia eden Altan, bu eleştirilerine paralel olarak işçi sınıfının bilinçlenmesi ve örgütlenmesi konusunda Boran’ın TİP’e biçtiği misyonu tasdik etmektedir:

“Sosyalizm halkı sürüklemek değildir. Sosyalizm emekçi sınıfına, kendi sınıfının siyasal iktidarına doğru örgütlenip mücadele etmesi gereğinin yöntemini çizmektir. Halkı sürükleyerek iktidara gelirse nasıl olsa sosyalizmi kurarız inancı bir hayaldir. Çünkü bilinçlenmiş bir emekçi sınıfına dayanmadan sosyalizm kurulamaz. Ve böyle bir çaba derhal burjuva sınıfının sert tepkileriyle karşılaşır ve bu tepkileri de bilinçlenmemiş emekçi sınıfı dengeleyemeyeceği için halkı sürükleyen kişiler iktidardan olmamak için burjuva sınıfına teslim olurlar.”³⁸⁴.

Altan’ın, *Akşam* gazetesindeki yazılarına ek olarak, TİP’in 2. Olağanüstü Büyük Kongresi’nde yaptığı konuşma Aybar’a karşı tezlerini bir doğrultu içerisinde sunmaktadır. Altan’ın, Aybar’la kişisel sorunlarını da kapsayan bu konuşmasında öne çıkan üç kuramsal tezin ise ayrıca vurgulanması gerekmektedir. Öncelikle Altan, Aybar’ın kullandığı “hürriyetçi sosyalizm” ve “güler yüzlü sosyalizm” gibi kavramları, “*çeşitli sosyalizmler kapitalizmin yutturmacasıdır*”³⁸⁵ diyerek eleştiriye tabi tutmaktadır. Altan’a göre tek bir sosyalizm tanımı vardır ve bu tanıma göre de sosyalizm “emekçi sınıflarının egemenliği ve iktidarı doğrultusundaki” çabalar demektir³⁸⁶. Altan’ın Aybar’a yönelttiği bir diğer eleştiri konusu yine hürriyet sorunu ile ilgilidir. Altan’a göre “özgürlük sınıfsaldır” ve egemen olan sınıf özgürdür³⁸⁷. Kuşkusuz ki Altan’ın bu yaklaşımının ve “asıl pusula”ya yeniden dikkat çekmesinin nedeni Aybar’ın “*bütün sosyal hareketler tarihinin hürriyet mihveri etrafında*”³⁸⁸

³⁸³ Çetin Altan, “Sosyalist Akım Çok Genişliyebilir”, *Akşam*, 18 Kasım 1968, s. 2.

³⁸⁴ Çetin Altan, “Teori Planında”, *Akşam*, 28 Aralık 1968, s. 2.

³⁸⁵ Sargın, *a.g.e.*, s. 623.

³⁸⁶ *A.g.e.*, s. 623-624.

³⁸⁷ *A.g.e.*, s. 624.

³⁸⁸ Aybar, *a.g.e.*, 2014, s. 462.

döndüğüne ilişkin iddiasıdır. Aybar’a yöneltilen eleştirilerden sonuncusu ise temel-üstyapı tartışmalarına ilişkindir. Altan, üstyapı alanında cereyan eden meselelerin temel alanıyla bağlantısını ortaya koyarak Aybar’ın “ceberrut devlet” ve “bürokrasi” karşıtlığına cephe almaktadır. Biraz daha açmak gerekirse, Altan’a göre üstyapıyı oluşturan unsurlar arasında da sosyal adaletsizlikten kaynaklanan bir çatışma mevcuttur. Yapılması gereken esas iş ise bu alandaki çatışmayı emekçi sınıfların örgütlenmesi lehine çevirmek için uğraşmaktır³⁸⁹. Bir başka deyişle üstyapı alanında doğan çatışmaların temel alanında yeniden karşılık bulması için çaba sarf edilmelidir. Bu nedenle Altan’a göre “ceberrut devlet içindeki bürokrasi” karşıtlığı stratejik ve taktiksel bir yanlılıktır.

Altan’ın Aybar’a yönelttiği eleştirilerden hareketle Boran ve Aren’in temsil ettiği muhalif kanatla benzer görüşleri paylaştığını ve bu eğilimle eş bir pozisyona yerleştiğini öne sürmek mümkündür. Aslında Altan’ın eleştirileri, kuramsal yapıtları arasında önemli bir yere sahip olan *Türk Sosyalistlerinin El Kitabı* çalışmasıyla bir süreklilik içerisindedir. Altan bu kitabında sömürü ilişkileri, sınıf mücadeleleri ve işçi sınıfının tarihsel misyonu gibi konularda açıkça Marx ve Engels’in tarihsel materyalist yöntemini kullanmakta ve iki filozofun toplum tahayyülüne ortak olmaktadır. Bu nedenle Altan’ın kuramsal anlamda, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabında klasik Marksist şema doğrultusunda argümanlarını sunan Boran’la benzer bir konumda olduğunu ve dolayısıyla iki aydının da Marksizm aracılığıyla Aybar’a karşı cephe aldığını söylemek mümkündür. Ancak Altan ve Boran-Aren kanadı arasındaki kuramsal alanda sağlanan bu görüş birliği pratik alanda karşılığını bulamayacaktır. Bir başka anlatımla Boran-Aren kanadı TİP yönetimine egemen olduğunda Altan’ın TİP üyeliği son bulacaktır³⁹⁰.

1969 yılında milletvekilliği görev süresi dolduktan sonra Avcıoğlu öncülüğünde yayınlanan *Devrim* dergisinde meclis anılarını kaleme alan Altan bu

³⁸⁹ Sargın, **a.g.e.**, s. 631.

³⁹⁰ Çetin Altan’ın TİP’in 3. Büyük Kongresinden sonra *Akşam* gazetesindeki sütununu parti içi tartışmalara ayırması, kesin çıkarma talebiyle Haysiyet Divanı’na sevk edilmesine neden olmuştur. Bkz.: Sargın, **a.g.e.**, s. 598-599.

tarihten 12 Mart Muhtırasına kadar geçen süre zarfında “Parlamento Dışı Muhalefet”i savunmuştur. Çünkü Altan’a göre “*Türkiye’nin mevcut koşulları her kurulacak yeni partiyi de tıpatıp ötekilerinin eşi durumuna düşürecek tuhaf bir özellik göstermektedir.*”³⁹¹ Altan’ın bu fikirleri öne sürmesinde kuşkusuz ki Aybar önderliğinde TİP’in popülist bir söyleme başvurarak burjuva partilerine benzediği inancı da etkili olmuştur. Bu duruma paralel olarak işçi, köylü ve öğrenci hareketlerinin 1968 yılından itibaren yakaladığı ivme ve 1969 yılında gerçekleşen genel seçimlere katılım oranının yüzde altmış düzeyinde kalması, Altan’ı parlamento dışında uç veren toplumsal hareketlerin çekim merkezine itmiştir.

³⁹¹ Çetin Altan, “Parlamento Dışı Muhalefet (P.D.M.)”, **Akşam**, 7 Eylül 1969, s. 2.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1960’LI YILLARDA ŞEHİRDE BİR “İNCE MEMED”: YAŞAR KEMAL

4.1. Pamuk Irgatlığından TİP Yöneticiliğine: Yaşar Kemal

Kemal Sadık Gökçeli, Türkiye topraklarının uzun soluklu bir savaşa şahit olduğu bir dönemin hemen sonunda, Cumhuriyet’in ilan edildiği tarih olan 1923’te, yeni bir rejimin doğum çığlıklarının tam ortasında, günümüzde Osmaniye’ye bağlı olan Hemite Köyü’nde yaşama gözlerini açmıştır³⁹². Gökçeli Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya’nın Van’a saldırması sonucunda göç kervanına katılan Gülihan Bey ve Nigâr Hanım’ın ilk çocuğudur.

Gökçeli’nin doğduğu Hemite Köyü ve bu köyün sınırlarını da içine alan Çukurova Bölgesi, onun hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu coğrafya Gökçeli’nin doğaya ve insana bakışına yön veren ve ilerleyen yıllarda edebi ürünlerine can suyu veren bir mekân olma özelliği taşımaktadır. Çocukluk ve gençlik yıllarını bu coğrafyada geçiren Gökçeli’nin bir yıl arayla başına gelen elim hadiseler de burada vuku bulmuştur. Henüz üç buçuk yaşındayken sağ gözünü kaybeden Gökçeli bu olaydan itibaren dünyayı yalnızca “sol” gözüyle görebilmiştir. Bu olaydan bir yıl sonra, Gökçeli dört buçuk yaşındayken, bir cami avlusunda babasının ölümüne şahit olması ise uzun yıllar boyunca tesirini sürdürmüştür. On iki yaşına kadar konuşmakta güçlük çeken ve kekeme olarak hayatına devam eden Gökçeli şiirler, türküler ve destanlar söyleyerek bu güçlüğü üstesinden gelmiştir.

Babasının Kürt kökenli olduğunu ifade eden Gökçeli, bu kimliğinin de etkisiyle çocukluk yılları boyunca şiirlere, türkülere ve destanlara merak salmıştır.

³⁹² Kemal Sadık Gökçeli’nin doğum tarihi konusunda çeşitli kaynaklar farklı tarihlere işaret etmektedir. 1922, 1923, ve 1926 yılları Gökçeli’nin doğum yılı için zikredilen tarihlerdir. Burada ise kaynaklarda en sık kullanılan doğum tarihi esas alınmıştır.

Ünlü dengbej³⁹³ Evdalê Zeynikê'nin diz çöküp türkü söylediği eve³⁹⁴ mensup olan Gökçeli, Çukurova yöresinin halk şairlerinden oldukça etkilenmiş ve bunun da bir sonucu olarak şiirleri ve türküleri dilinden düşürmemiştir. Bu nedenle de Gökçeli'nin adı henüz çocuk yaşlarındayken “Aşık Kemal”e çıkmış ve yörenin ünlü halk şairlerinin de dikkatini çekmiştir. Yine bu yıllarda babasının da koruyuculuğunu üstlenen Torosların ünlü eşkıyası Zalanın oğlunun ölümü Gökçeli'yi derinden sarsmış ve onun ölümünün ardından sabahlara kadar ağıtlar yakmıştır³⁹⁵. Yaktığı bu ağıtlarla annesinin de takdirini toplayan Gökçeli'nin geceden söylediği ağıtları ertesi sabah bütünüyle unutması onu okuma ve yazma öğrenmeye sevk etmiştir. Ancak Gökçeli'nin doğup büyüdüğü köyde okuma yazma öğrenebileceği kimse yoktur. Çünkü 1928 yılında Latin Alfabesinin kabul edilmesi zaten az olan okur yazar sayısını sıfıra indirmiştir. Böylece Gökçeli için ufukta yeni bir yol belirmiştir: Okul.

Gökçeli dokuz yaşında değdiğinde arkadaşı Mehmet'le birlikte ilkokulun bulunduğu Burhanlı köyünün yolunu tutmuştur. Ancak Gökçeli'nin cebinde ne kalem ne kâğıt ne de kimlik vardır. Buna rağmen Burhanlı köyünün öğretmeni olan Ali Rıza Bey'i bin bir dil dökerek ikna etmiş ve uzun yıllar boyunca ona yoldaşlık edecek harflerle tanışma fırsatına erişmiştir. Alfabeyle tanıştıktan sonra büyük bir coşkuyla kendisini okuma ve yazmanın kollarına bırakan Gökçeli, üç ay gibi kısa bir süre içerisinde gazete okumaya; dağlara, taşlara ve duvarlara yazı yazmaya başlamıştır³⁹⁶. Gökçeli'nin bu hırsı ve heyecanı rollerin değişmesine neden olmuştur. Bu sefer ısrar etme sırası Ali Rıza Bey'e geçmiş ve Burhanlı köyünün öğretmeni Gökçeli'nin ilkokula devam etmesi için direktmiştir. Öğretmenin bu davetini geri çevirmeyen Gökçeli de ilkokulu bitirme kararı almıştır.

İlkokulu bitirdikten sonra Gökçeli'nin önünde iki yol vardır artık. Ya Adana'ya gidip ortaokula yazılacak ve tahsil hayatını sürdürecektir ya da yükünü

³⁹³ Sözlü Kürt edebiyatında önemli bir yere sahip olan *dengbej*, sözün ahenkle icra edilmesini sağlayan kişidir. *Dengbejler* köyden köye dolaşır destanlar, hikâyeler ve kılaamlar söyleyerek hayatlarını sürdürmektedir.

³⁹⁴ Yaşar Kemal, **Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor Alain Bosquet ile Görüşmeler**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 37

³⁹⁵ A.g.e., s. 37.

³⁹⁶ A.g.e., s. 38.

sırtlanacak, Aşık Rahmi'yle köy köy dolaşıp türküler ve destanlar söyleyecektir³⁹⁷. Gökçeli bu yollardan ilkinı seçmiş ve Adana'da ortaokula gitme kararı almıştır. Bu kararı almıştır almasına ama önündeki ekonomik engellerle de baş etmesi gerekmektedir. Okula devam edebilmek için yazları çeşitli işlerde çalışıp para biriktiren Aşık Kemal edebiyatla olan bağıını da sürdürmüştür. Bu yıllarda şiirlerini dergilere yollayan Gökçeli'nin ilk şiiri olan *Seyhan* 1939 yılında Adana Halkevi Dergisi *Görüşler*'de yayımlanmıştır³⁹⁸. 1939 yılı onun için ümitli bir yıl gibi görünse de Gökçeli bu tarihte ekonomik nedenlerle ortaokulun son sınıfından ayrılmak zorunda kalmıştır.

1939 yılında ortaokuldan ayrılan Gökçeli için 1940'lı yıllar yeni serüvenlerin kapısının açıldığı bir dönem olmuştur. Bu yıllar aynı zamanda dünyada da savaş rüzgarlarının estiği bir dönemdir. 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın yakıcı nefesi, savaşta tarafsız bir pozisyona yerleşse de, Türkiye'de de hissedilmektedir. 1929 Ekonomik Buhranının ekonomik alanda açtığı yaralar kabuk bağlamaya başlarken patlak veren savaş, Türkiye ekonomisini yine bunalımlı bir döneme sürüklemiştir. Savaş nedeniyle genel bütçe içinde savunma masraflarının artması, üretimin ve uluslararası ticaretin sekteye uğraması bu bunalımlı dönemin karakteristik özellikleri olmuştur. Özellikle üretimin azalması sonucunda ortaya çıkan darlıklar fiyatların genel düzeyinde bir artışa neden olmuş, hayat pahalılaşmış ve "Milli Şef" yönetimi savaşın yarattığı olumsuz sonuçları gidermek adına fiyat denetimi ve karne uygulaması gibi bir dizi ekonomik müdahaleye başvurmuştur³⁹⁹. Böylesine bir ekonomik bunalımın ortasında Gökçeli de hayat mücadelesi vermektedir. Ayakkabıcı çıraklığından traktör sürücülüğüne, ırgat katipliğinden vekil öğretmenliğe kadar birçok işe girip çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan ekonomik darboğaz kentlerde ve kırlarda yoksul kesimlerin geçim sıkıntısını artırmıştır. Refik Saydam Hükümeti de

³⁹⁷ A.g.e., s. 39.

³⁹⁸ Emrah Kanlıkama, "Yaşar Kemal'de Sivil İtaatsizlik Türk Felsefesinin İmkânı Bağlamında Bir İnceleme", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, 159.

³⁹⁹ Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 48

ekonomik ve toplumsal sorunların örgütlü bir kanala yönelmesi ihtimali üzerine çeşitli yollara başvurmuştur. İstanbul ve Ankara başta olmak üzere birçok ilde sıkıyönetim ilan etmiş ve her türlü sol örgütlenme ve eyleme karşı baskılarını artırmıştır. Bu yıllarda Türkçü ve Turancı hareket de yeniden canlanmaya başlamış ve birbiri ardına *Çağlayan*, *Tanrıdağ*, *Türk Amacı* ve *Türk Yurdu* gibi dergiler çıkartılmıştır⁴⁰⁰. Yine bu dönemde Türkçü akımlara karşı cephe alan bir sanatçı grubu ise *Yeni Edebiyat* dergisini çıkartmaktadır. Abidin Dino'nun da katkı sunduğu bu dergi, hükümet tarafından tehlikeli görülmüş ve 1941 yılında kapatılmıştır. Refik Saydam'ın ölümü üzerine kurulan Şükrü Saraçoğlu Hükümeti ise aralarında Abidin Dino'nun da olduğu Türkiye Komünist Partisi üyelerinin bir kısmını Anadolu'ya sürgün etmiştir⁴⁰¹. Böylece zorunlu bir göç sonucu Çukurova topraklarında doğan Gökçeli ile siyasi nedenlerle Adana'ya sürgün edilen Abidin Dino ve Arif Dino'nun yolu Halkevi bahçesinde kesişmiş ve aralarında uzun soluklu bir dostluk başlamıştır.

1940'lı yıllarda Gökçeli bir yandan hayat mücadelesi verirken diğer yandan da edebi faaliyetlerini tüm hızıyla sürdürmektedir. Ağıtlar ve tekerlemeler derlemiş, şiirleri *Çığ*, *Kovan*, *Ülkü*, *Millet* ve *Başpınar* dergilerinde yayınlanmıştır⁴⁰². 1942 yılında Ramazanoğlu Kütüphanesinde çalışmaya başlaması ise entelektüel gelişiminin önemli bir uğrağını oluşturmuştur⁴⁰³. Gökçeli bu kütüphanede dünya edebiyatının usta yazar ve şairleriyle tanışmış ve okudukça okumuştur. Daha keskin bir anlatımla bu kütüphane onun için dört tarafı duvarlarla çevrili ve içi kümeyle kitap dolu olan bir beton yığını olmanın ötesine geçmiş ve dünyaya açılan bir pencere işlevi görmüştür. Gökçeli bu pencereden kafasını uzattığında ise kimi zaman Hanore de Balzac kimi zaman Lev Tolstoy kimi zaman da Henri Beyle Stendhal'la selamlaşmıştır. Çukurovalı Aşık Kemal'in dünya edebiyatına uzanan bu yolculuğunda ise Abidin Dino ve 1986

⁴⁰⁰ Mustafa Şener, "Burjuva Uygarlığının Peşinde", Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, İstanbul, Yordam Kitap, 2015, s. 195-339. Ayrıca bkz.: Fatih Yaşlı, **Kinimiz Dinimizdir Türkçü Faşizm Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, Yordam Kitap, 2014, s. 74-84.

⁴⁰¹ Burak Gürel ve Can Nacar, "Şefik Hüsnü (Değmer)", Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, Cilt: 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 129.

⁴⁰² Alpay Kabacalı, **Bir Destan Rüzgarı Fotoğraflarla Yaşar Kemal'in Yaşam Öyküsü**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 1997, s. 61.

⁴⁰³ Ramazan Çiftlikçi, "Yaşar Kemal: Yazar-Eser-Üslup", Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1993, s. 10.

yılında “İmbikten Çekilmiş Adam”⁴⁰⁴ olarak tarif ettiği Arif Dino, onun rehberi olmuştur.

1940’lı yıllar Gökçeli’nin yaşamın üç önemli gelişmeye şahit olmuştur. Bu dönemde entelektüel anlamda dostluklarını pekiştiren Gökçeli’nin siyasi fikirleri de şekillenmeye başlamıştır. Çeşitli yazılarında ve röportajlarında dile getirdiği gibi onun sol düşünceye yönelik ilgisi bu yıllarda yani on yedi on sekiz yaşlarında belirmiştir⁴⁰⁵. Gökçeli’nin yaşamındaki bir diğer önemli gelişme de 1943 yılında Çukurova ve Toroslardan derlediği ağıtları içeren kitabının Adana Halkevi yayınları arasında *Ağıtlar* ismiyle basılması olmuştur. Böylece yaşamının son yıllarına kadar yazacağı onlarca kitabın ilk halkası da oluşmuştur. Aynı yıl yolu ilk kez karakola düşmüştür. Almanya’da Spartakist Parti üyesi olan Türk işçileriyle tanışan Gökçeli on gün boyunca karakolda tutulmuştur⁴⁰⁶. 1946 yılında askerlik görevini yapmak üzere Kayseri’ye giden Gökçeli burada Mehmet Ali Aybar’la tanışmış⁴⁰⁷ ve bu iki ismin yolları 1962’de TİP’te birleşmiştir.

Gökçeli 1950’li yıllara adımını attığında yedi yıl aradan sonra yeniden karakola düşmüştür. 1950 yılının Nisan ayında, Adana’da arzuhalcilik işinde dikiş tutturduğu bir esnada, komünist propaganda yapan bir çocuk gözaltına alınmış ve çocuk bildiği tüm isimleri polise vermiştir⁴⁰⁸. Kemal Sadık Gökçeli’nin ismi de çocuğun verdiği isimler arasındadır. Çocuğun ifadesi üzerine gözaltına alınan ve on beş gün Kadirli hapisanesinde tutulduktan sonra Kozan Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanarak tevkif edilen Gökçeli 1951 yılında tahliye olmuştur. Tahliye olduktan sonra Kadirli’ye dönüp arzuhalci dükkanına varan Gökçeli, dükkanının belediye tarafından yıkıldığını görmüştür. Ayrıca Kadirli halkı da Gökçeli’yi doğup büyüdüğü topraklarda barındırmamaya yemin etmiş gibidir. Gökçeli için artık tek bir çıkar yol

⁴⁰⁴ Yaşar Kemal, “İmbikten Çekilmiş Adam, Arif Dino”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Ustadır Arı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, 165.

⁴⁰⁵ Abdi İpekçi, “Edebiyat ve Politika”, **Milliyet**, 19 Nisan 1971, s. 9. Abdi İpekçi’nin “Her Hafta Bir Sohbet” başlığı altında Yaşar Kemal’le gerçekleştirdiği görüşme.

⁴⁰⁶ Kemal, **a.g.e.**, 2017, s. 112. Yaşar Kemal karakolda neden tutulduğuna dair yalnızca bu bilgileri vermektedir.

⁴⁰⁷ Aybar, 2014, **a.g.e.**, s. 93

⁴⁰⁸ Kemal, **a.g.e.**, 2017, s. 49-50.

kalmıştır: Sesinin ve sözünün yankılandığı Çukurova topraklarını terk etmek. Böylece köy köy dolaşıp ağıtlar, destanlar ve tekerlemeler toplayan, bu esnada birçok işe girip çıkan, bu topraklarda sol-sosyalist düşünceyle tanışan ve mahpusluğu yaşayan Gökçeli için bir dönem sona ermiştir. Böylece Gökçeli torbasını toplamış, daktilosunu yüklenmiş ve sonra da İstanbul'a göçünü başlatmıştır.

Yıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul, Cumhuriyet'in ilanından sonra tahtını Ankara'ya kaptırmış olsa da kentin 1950'li yıllarda yeniden çekim merkezi haline geldiğini söylemek mümkündür. DP'nin uyguladığı ekonomi politikalarının da etkisiyle ithalat miktarının artması tüketim alışkanlıklarında bir değişimi de beraberinde getirmiştir. İstanbul ise bu değişimin en fazla görüldüğü kentlerden biri olmuştur. Söz gelimi bu dönemde İstanbul'un eski kayıkları yerini ithal otomobillere, ahşap konaklar da yerini lüks apartman dairelerine bırakmıştır. Bunun yanı sıra İstanbul, Anadolu'dan göçün hızlanması sonucunda işçilerin ve kent yoksullarının yoğunlaştığı bir kent olma yolunda da hızla yol almıştır⁴⁰⁹. Şehrin merkezinde yüksek apartmanlar göğün maviliklerine doğru yükselirken gecekondu da şehrin çeperlerinde sessiz sedasız çoğalmaya başlamıştır.

İstanbul dolu dizgin bir değişime şahit olurken bu değişimi daha yavaş adımlarla takip eden semtler de vardır. Türkiye'de yıllardır basın ve yayın faaliyetlerinin en önemli adresi olan, Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme hareketinin öncülerini yetiştiren ve Türk Edebiyatı'nın önemli yazar ve şairlerine ev sahipliği yapan Babıali bu değişimin yavaş hissedildiği yerlerden bir tanesidir. Ancak Babıali bu yavaşlığa rağmen bazı kimselerin hayatına yeni soluklar katma konusunda oldukça mahirdir. Gökçeli'nin de yaşamı burada yeni bir evreye girmiştir. İstanbul'a geldiğinde doğrudan Babıali'de bulunan *Cumhuriyet* gazetesini ziyaret eden Gökçeli, Arif Dino'nun da aracılığıyla, dönemin *Cumhuriyet* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni ve Başyazarı olan Nadir Nadi'yle görüşmüştür. Gökçeli'nin askerlik yıllarında yazdığı *Bebek* adlı öyküyü beğeniyle okuyan Nadi de Gökçeli'yi gazetenin kadrosuna katmak

⁴⁰⁹ Güven Gürkan Öztan ve Serdar Korucu, *Tutku, Değişim ve Zarafet -1950'li Yıllarda İstanbul*, İstanbul, Doğan Kitap, 2017, s. 11-24.

için istekli davranmıştır⁴¹⁰. Röportaj yazarlığı teklifini geri çevirmeyen Gökçeli Cumhuriyet'in yeni fıkra ve röportaj yazarı olmuştur. Ancak Gökçeli'nin önünde aşması gereken bir engel vardır. Kemal Sadık Gökçeli ismi sosyalist kimliğinden dolayı "mimlidir". Bu yüzden yazdığı fıkraların ve yaptığı röportajların farklı bir imzayla yayınlanması gerekmektedir. Yaşar Kemal ismi de bu engeli aşmak üzere ortaya çıkmıştır.

1951-1963 yılları arasında Cumhuriyet'te fıkra ve röportaj yazarlığı görevini üstlenen Yaşar Kemal asıl ününü de bu dönemde kazanmıştır. Kemal 1952 yılında *Sarı Sıcak* adlı öykü kitabını yayınladıktan sonra 1953 yılında en bilinen romanlarından biri olan *İnce Memed*'i yazmaya başlamıştır. 1954 yılında Cumhuriyet'te tefrika edilen romanın 1955'te ilk baskısı yapılmış ve roman 1956 yılında *Varlık Roman Armağanı*'na layık görülmüştür. Edebiyat dünyasında ismini günden güne duyurmaya başlayan Yaşar Kemal röportaj yazarlığı sayesinde de Anadolu'nun çeşitli illerini ve köylerini gezmiş ve halkla yakından temas kurma fırsatı bulmuştur. Yazarın ilerleyen yıllarda üzerinde duracağı "eğitim", "toprak reformu" ve "kalkınma" başlıklarındaki düşüncelerinin tohumu da muhtemelen bu dönemde ekilmiştir.

1950'li yılların sonlarına yaklaşıldığında aydınlar, gazeteciler, akademisyenler ve muhalefet üzerindeki baskıların artmasının da bir sonucu olarak hürriyet sorunu baş göstermiştir. *İnce Memed*'in yazarı da DP'nin bu baskı politikalarından hoşnutsuz görünmektedir. Kemal'in işaret ettiği esas sorun ise DP'nin iktidara gelmeden evvel verdiği hürriyet vaatlerinin içi boş yapısında aranmalıdır:

"Ortada bir iktidar partisi var. Bu parti en büyük hürriyet vaadiyle, vaatleriyle iktidara gelmiş bir partidir. Size hürriyeti getireceğiz, dediler, halk da inandı. İnanmasa ne yapacaktı ki, başka çaresi yoktu. Oyunu verdi. Ama bu partinin hürriyetleri gerçekleştirmek için hiçbir temel şartı yoktu. Anka kuşu gibi vaat ettiği hürriyet, iktidara gelince anka kuşu oldu. Koydunsa bul."⁴¹¹

⁴¹⁰ Kemal, **a.g.e.**, 2017, s. 62.

⁴¹¹ Yaşar Kemal, "Anka Kuşu", Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 18-19.

DP'ye yönelik kaleme aldığı bu satırlardan anlaşılacağı üzere Kemal, hürriyet programının soyut vaatlerden öte somut icraatlar üzerine bina edilmesini istemektedir. Bu yüzden Kemal'in eğitim, toprak reformu ve sanayileşme gibi konular söz konusu olduğunda iktidarın ve/ya iktidar adayının söylemlerini değil icraatlarını veri aldığını ileri sürmek mümkündür.

DP iktidarı için insan hakları ve demokrasi gibi kavramların birer kuru laftan ibaret olduğunu kaydeden Kemal⁴¹², 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni de coşkuyla karşılayan aydınlar arasındadır. Çeşitli yazılarında Mustafa Kemal Atatürk'ten ve Milli Kurtuluş yıllarından övgüyle söz eden Kemal'e göre 27 Mayıs ikinci bir Mustafa Kemal Atatürk başkaldırmasıdır. Kemal darbeden iki gün sonra Cumhuriyet gazetesinde yazdığı satırlarda bu durumu açıklıkla ifade etmektedir:

“Bundan önceki başkaldırma M. Kemal başkaldırmasıydı. Başarısı millete layıktı. En sonuncusu da öyle. Bu da millete layık. M. Kemal'in ateşi, Anadolunun ateşi devam ediyor. Devrimimizdeki gibi bir zaman gelecek gene hürriyetler sekteye uğrayabilecek. Belki haramiler gene hürriyetimizi çalacaklar. Ama az sürecek. Anadolu ateşi, insan hürriyeti ve ekmeği zincire vurulmayacak.”⁴¹³

Türkiye'de hürriyet ve demokrasinin yeşermesi konusunda ümit dolu sözler sarf eden Kemal, darbeyi gerçekleştiren İhtilal Meclisi üyeleriyle de *Cumhuriyet* gazetesi adına seri mülakatlar gerçekleştirmiştir⁴¹⁴. Bu röportajlarda Kemal'e Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Cevat Fehmi Başkut ve Ecvet Güresin eşlik etmiştir⁴¹⁵. 15 Temmuz 1960'ta başlayan ve yaklaşık bir buçuk ay süren bu röportajlar vasıtasıyla İhtilal Meclisi üyelerinin hayatı, hatıraları ve düşüncelerinin geniş toplumsal kesimlere ulaştırılması hedeflenmiştir.

Alpay Kabacalı Yaşar Kemal'in hayatını anlattığı kitabında onun 1960'lı yıllarını şu şekilde özetlemektedir: “*Yaşar Kemal eğer çalışma masasına oturmuş bir*

⁴¹² Yaşar Kemal, “İlk Akla Gelen”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 37.

⁴¹³ Yaşar Kemal, “Bu Pazar”, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1960, s. 3.

⁴¹⁴ Yaşar Kemal'in görüştüğü isimler arasında öne çıkan isimler şunlardır: Tuğgeneral İrfan Baştuğ, Albay Sami Küçük, Yarbay Mustafa Kaplan, Binbaşı Orhan Erkanlı ve Yüzbaşı Numan Esin.

⁴¹⁵ “M.B.K. Üyeleri ile Görüştük”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1960, s. 1.

şey yazmıyorsa ya Menekşe'dedir ya da TİP'in genel merkezinde..."⁴¹⁶. Gerçekten de Kabacalı'nın yazdığı bu satırlar Kemal'in 1960'lı yıllardaki faaliyetlerine fener tutmaktadır. TİP yöneticilerinin genel başkanlık için gündemine aldığı isimlerden biri de olan Yaşar Kemal, Aybar'ın genel başkanlık görevini kabul etmesinden sonra birçok sol-sosyalist yönelimli aydın gibi TİP'e üye olmuştur.

Yaşar Kemal işçi ve emekçi sınıfının partisi olduğunu beyan eden TİP'in aydınlarla buluşmasına son derece olumlu anlamlar yüklemektedir. Ona göre Türkiye'de işçiler ve aydınlar ilk defa ortak bir çatı altında buluşmuştur⁴¹⁷. Dönemin önemli aydın platformlarından olan *Yön* dergisi için de yazılar yazan Kemal, Aybar'la birlikte TİP'ten ayrılacağı tarihe kadar TİP'in yönetim kademelerinde bulunmuştur. Partinin Genel Yönetim Kurulu ve Merkez Yönetim Kurulu gibi organlarında görev almasının yanı sıra bu dönem boyunca partinin işçiliğini de üstlenmiştir. Partililerin ısrarlarına rağmen milletvekilliğine adaylığını koymayan Kemal, İstanbul'da ve Anadolu'da köy köy, kasaba kasaba, semt semt, kahve kahve dolaşp geniş halk kitlelerinin TİP'e omuz vermesi için büyük çabalar sarf etmiştir⁴¹⁸. Kemal'in çocukluk yıllarından itibaren şiirlere, türkülere ve destanlara duyduğu ilgi bu dönemde onun propagandist yönüne de etki etmiştir. Partinin önemli hatiplerinden birisi olan Yaşar Kemal'in sesi 1965 yılındaki genel seçimlerden önce TRT radyolarında yankılanmıştır. Kemal, partisi adına bir konuşma yapmış ve halkı TİP'e oy vermesi konusunda ikna etmeye çalışmıştır. TİP'in, girdiği seçimlerde kullandığı "Kula Kulluk Yetsin Artık" ve "Kısa Çöp Uzun Çöpten Hakkını Alacak" gibi sloganlar da Kemal'in buluşları arasında olmuştur⁴¹⁹.

1960'lı yıllarda parti işçisi olan Kemal fikir işçiliği yapmayı da sürdürmüştür. Bu yıllarda edebiyat ve politika dergilerinde Yaşar Kemal'in imzası eksik olmamıştır. Ayrıca 1967'de "Bağımsızlık ve Sosyal Adalet İçin" sloganıyla yayın hayatına

⁴¹⁶ Kabacalı, **a.g.e.**, 1997, s. 116.

⁴¹⁷ Yaşar Kemal, "Ağalar", Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 122.

⁴¹⁸ Kabacalı, **a.g.e.**, 1997, s. 116.

⁴¹⁹ Gökhan Atılkan, "Yaşar Kemal: İşçi, Marksist ve Sosyalist Militan", **Birgün**, 25.02.2018. <https://www.birgun.net/haber/yasar-kemal-isci-marksist-ve-sosyalist-militan-205753> Erişim Tarihi: 16 Ocak 2021.

başlayan *Ant* dergisinin Fethi Naci ve Doğan Özgüden’le birlikte kurucuları arasında yer almıştır. Dergiden ayrılacağı 1969 yılına kadar⁴²⁰ da gündelik politika, sosyalizm, halkçılık, emperyalizm, bağımsızlık ve milliyetçilik gibi birçok konuda düşüncelerini dergi sayfalarına taşımıştır. Bununla birlikte dönemin edebiyat dergilerindeki halk ve edebiyat, aydın ve politika ilişkisine dönük tartışmaların doğrudan tarafı olmuştur. Yaşar Kemal bu dönemde düşünsel yazılarına ek olarak *Orta Direk*, *Yer Demir Gök Bakır* ve *Ölmez Otu* kitaplarından oluşan *Dağın Öte Yüzü* üçlemesini ve *İnce Memed* romanının ikinci cildini de yazmıştır. Kemal, bir dönemin kapanışını simgeleyen 12 Mart 1971 Muhtırası sonucunda hem *Ant* dergisi için yazdığı yazılar hem de çevirmenliğini üstlendiği kitapların “sakıncalı” niteliği nedeniyle yargılanmıştır. 1971’de altı yıl evvel halka seslendiği radyodan kendi isminin de teslim olması istenen kişiler arasında olduğunu öğrendiğinde teslim olmuş ve tam yirmi bir yıl sonra yeniden hapisaneye düşmüştür.

4.2. Yaşar Kemal’in Ant Dergisi Yazılarında Toplumsal Sınıflar, Kalkınma ve “Sanatçı Sorumluluğu”

Yaşar Kemal’in 1960’lı yılları, Çukurova yıllarında usta-çırak ilişkisine bağlı olarak öğrendiği⁴²¹ sol-sosyalist fikirleri sol-sosyalist bir örgüt içinde ve politika dergilerinde işlediği bir dönemi ifade etmektedir. Kemal’in, bu dönemde cereyan eden entelektüel tartışmalara etkin katılımı ve Türkiye’de işçiler tarafından kurulan ilk sol-sosyalist partinin yöneticileri arasında bulunması, Çukurova yıllarındaki “çıraklık dönemini” geride bıraktığını da göstermektedir. Çıraklık dönemini 1940’lı yıllarda tamamlayan Kemal, bu dönemde öğrendiği sosyalist kuramı 1960’lı yıllarda politika alanında test etme fırsatı bulmuştur.

Kemal’in Türkiye’deki siyasi ve toplumsal sorunlara yönelik önerdiği çözüm yöntemleri bir bütünün varlığından yola çıkmaktadır. Bu yüzden de Kemal ilk önce bu

⁴²⁰ Özgüden, a.g.e., 2010, s. 471.

⁴²¹ Kemal, a.g.e., 2017, s. 95.

bütünün karakteristik yapısını ortaya koymaktadır. Ona göre bu bütünü anlamının temel yolu hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kapitalizmdeki sömürü ilişkilerinden geçmektedir. Ona göre sadece bu gerçekten yola çıkılarak bile Türkiye'nin sosyolojik kompozisyonu deşifre edilebilir. Böylece burjuvazi ve işçi sınıfı, toprak ağaları ve köylüler arasındaki tahakküm ilişkilerinin boyutu da açığa çıkartılabilir. Kemal bu faaliyetin başarıyla gerçekleşmesini ise sorunların yüzey alanından derinlerine doğru bir yolculuk yapılmasıyla mümkün görmektedir⁴²². Bu sayede siyasi ve toplumsal sorunları meydana getiren öz, çevresini saran öğelerden kurtulacak ve görüntüler de birer yanılgı olmaktan çıkacaktır.

Kemal'e göre dünyada ve Türkiye'deki sorunların ana kaynağında sömürü ilişkileri bulunmaktadır. Burjuvazi işçi sınıfını, toprak ağaları da köylüleri sömürmektedir. Bu sömürü ilişkileri de toplumsal yapıyı bütünüyle sarmalayan ve bu yapıya yön veren bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle toplumsal eşitsizliklerin esas nedeni sömürü ilişkilerinde ve/ya kapitalizmde aranmalıdır. Dolayısıyla Kemal'in toplumsal yapıyı çözümlerken ekonomik alandaki eşitsizlikleri birinci sıraya yerleştirdiği söylenebilir. Çukurova'da geçirdiği yıllarda Marksist klasiklerin bir kısmını okuyarak ve dinleyerek⁴²³ kuramsal bir altyapının temellerini atmıştır. Ancak Yaşar Kemal'in yazılarının bütününe bakıldığında bu kuramsal altyapı kendini hissettirse de kapitalizme karşı "vicdani" bir duruş da öne çıkmaktadır. Sömürü düzeni ve toplumsal eşitsizliklerin boyutuna dair yazılan şu satırlar da sözü edilen insani yönün görülmesi açısından önem teşkil etmektedir:

"Ama ne kötü, bütün dünya üstünde insanın insanı sömürmesi. Birtakım insanların birtakım insanları kul köle etmesi. İnsanların ömürlerini doldurmadan hastalıklar elinden gitmesi. Bir yandan insan kafasını uzaya insan gönderirken, yığınlarca insanın okuyup yazması olmaması, dünyadan habersiz, ilkel insan hayatı yaşaması, ne korkunç."⁴²⁴

⁴²² Yaşar Kemal, "Tembellik Üstüne", Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 51.

⁴²³ Kemal, **a.g.e.**, 2017, s. 95.

⁴²⁴ Yaşar Kemal, "Çizgi", Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 58.

Yaşar Kemal toplumlar arasındaki zıtlıkların altını çizerek uluslararası düzeydeki eşitsizliklere dikkat çekmektedir. Bu satırlar Ahmed Arif'in "Uzay çağında bir ayağımız/Ham çarık kıl çorapta olsa da biri" dizelerini de akla getirmektedir. Yazara göre toplumsal eşitlik bu zıtlıkların giderilmesiyle mümkün bir hale gelebilir. Daha edebi bir anlatımla Kemal "ham çarık kıl çorapta" olan ayakların da "uzay çağına" doğru bir adım atmasını istemektedir.

Kemal, dünya ve Türkiye ölçeğinde kapitalizmin yol açtığı sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm yöntemlerini sıralarken kendine has bir ses kullanmaktadır. Bu ses kimi zaman sitemkâr kimi zaman didaktik ama mutlaka umutlu bir rengi içerisinde barındırmaktadır. Bunun yanı sıra yazar ele aldığı konuları okuyucuya aktarırken benzetmelerden de faydalanmaktadır. Türkiye'deki toplumsal sınıflar da bu benzetmelerden payına düşeni almaktadır. Bu bağlamda Kemal'in "Köpeksiz Köy" adını taşıyan yazısı dikkate değer bir nitelik taşımaktadır. "*Köpeksiz köy bulup değneksiz gezmek*"⁴²⁵ deyiminden yola çıkan yazar bu sayede Türkiye burjuvazisinin faaliyetlerini mercek altına almak istemektedir. Yazara göre Türkiye köpeksiz bir köye benzemektedir. Köpeksiz köyde değneksiz gezen de burjuvazidir. Kemal Türkiye burjuvazisinin herhangi bir engelle karşılaşmadan ülkeyi harabeye çevirdiğini ifade etmektedir⁴²⁶.

Yaşar Kemal'in küçük yaşlardan bu yana öğrendiği ve öğrettiği halk yaşamı ve hikayeleri siyasi yazılarında birer motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yazılar arasında öne çıkan "Zilli Kurt Hikayesi"⁴²⁷ de Türkiye'de tek parti yönetiminin aydınlar üzerinde kurduğu baskıyı halk yaşamına göndermeler yaparak ortaya koymaktadır. Kemal'in aktardığı bu hikâye Doğu Anadolu'da yaşayan köylülerin, koyun sürüsüne dalarak bütün koyunları yiyen kurttan intikam alma yöntemi hakkındadır. Kurt koyun sürüsüne dalarak başka hiçbir geçimi olmayan köylülerin açlıkla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle köylüler de kendilerini

⁴²⁵ Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre bu deyim, kişinin kendisine engel olacak ve karşı çıkacak kimse olmadığı için dilediği gibi davranması anlamına gelmektedir.

⁴²⁶ Yaşar Kemal, "Köpeksiz Köy", **Ant**, Sayı: 6, 7 Şubat 1967, s. 5.

⁴²⁷ Yaşar Kemal, "Zilli Kurt Hikayesi", **Ant**, Sayı: 60, 20 Şubat 1968, s. 5.

aç bırakan kurttan öç almak istemektedir. Bazen kurdu parçalayarak intikam alan köylüler çoğu zaman da kurdu hiç incitmeden intikam almaktadır. Köylüler kurdu yakaladıktan sonra ona bir fiske bile vurmada sağlam bir telle veya kopmaz bir zincirle kurdun boğazına zil takmaktadır. Kurt koyun sürüsüne veya herhangi bir canlıya yaklaşmak istediğinde kurdun boynuna takılan zil çalmaktadır. Bunu duyan canlılar bulundukları yerden kaçarak tehlikeyi savuşturmaktadır. Bu nedenle kurt herhangi bir canlıyla temas kuramamaktadır. Zilli kurt dağlar, taşlar ve ovalar boyunca yol alsa da zilin yaydığı ses nedeniyle gün geldiğinde açlıktan ölmektedir. Kemal'e göre köylülerin bulduğu bu yöntem işkencelerin ve zulümlerin en korkuncudur. Kemal bu hikâyenin politikadaki tezahürünü de CHP'nin 1940'lı yıllarda aydınlar üzerinde kurduğu baskıda aramaktadır. Tıpkı kurdun boğazına takılan zil gibi dönemin iktidarı da aydınların yakasına "komünist" zili takmaktadır. İktidar bu zil sayesinde aydınları toplumsal yaşamdan soyutlamak istemektedir. Kemal'e göre "komünist" damgası yiyen aydın işsiz kalmaktadır. Çünkü o artık "tehlikeli" ve "uzak durulması gereken" bir varlıktır. Çukurova yıllarında sol-sosyalist fikirlerle dirsek teması kuran Kemal, hayatının beş yıllık kesitinde de yakasında bir zille gezdiğini ve bu zil yüzünden birçok işe girip çıkmak zorunda kaldığını eklemektedir.

1961'de işçiler tarafından kurulup 1962'de aydınlarla buluşan TİP'in üyelerinden ve yöneticilerinden biri olan Kemal sosyalist kimliğiyle bağlantılı olarak da Türkiye'deki sömürü sistemini ve/ya kapitalizmi eleştiri konusu yapmaktadır. Kapitalizmde egemen olan burjuvazi ve toprak ağaları da bu eleştirilerden nasibini almaktadır. Yazıları aracılığıyla fikirlerini okuyuculara ileten Kemal, ittifak halinde gördüğü bu iki sınıfa adeta nefretini kusmaktadır. Bu sırada Kemal'in sesi de sitemkâr ve suçlayıcı bir tona bürünmektedir.

Türkiye'nin geri kalmış bir memleket olduğunu savunan⁴²⁸ Kemal'e göre, geri kalmış ülkelerdeki sömürücüler mutlaka "dış sömürücüler"le irtibat halindedir. Kemal Türkiye burjuvazisini de böyle bir denkleme yerleştirerek bu sınıfın

⁴²⁸ Yaşar Kemal, "Yiğit Yazarlar Çağı", Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 89.

“komprador” niteliğini öne çıkarmaktadır. Bu nedenle Kemal’in de 1960’lı yıllarda sol-sosyalist perspektife sahip aydınların ve örgütlerin Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal yapısına dair gözlemlerini paylaştığını öne sürmek mümkündür.

Yazara göre kompradorlar dış sermayeye dayanarak ve onlarla el ele vererek ülkeyi sömürmüş ve bir yağma düzeni tesis etmiştir: “*Bu düzen kompradorluk düzenidir. Bu düzen işbirlikçi imha düzenidir. Gözünün yaşına bakmadan talan, imha, yakıp yıkma düzenidir. (...) İlkel, yabanıl, korkunç, gününü gün eden, yakıp yıkarak soymak şişmek düzenidir.*”⁴²⁹. Kemal’in “yağma ve imha düzeni” olarak adlandırdığı bu sistemde Türkiye burjuvazisi dış sermayenin yüzdeciliğini ve komisyonculuğunu yapmaktadır. Kompradorlar yabancı kapitalistlerin ürettikleri malları ülkelerinde satın kendi yüzdelerini aldıktan sonra kalan serveti gelişmiş kapitalist ülkelerdeki “ağalarına” göndermektedir⁴³⁰. Dolayısıyla Kemal’e göre Türkiye burjuvazisi dış sermayeyle kader ortaklığı içerisinde. Farklı bir ifadeyle bu sınıf ile dış sermayenin menfaatleri aynıdır. Yazar buradan hareketle Türkiye burjuvazisiyle geniş halk kesimlerinin çıkarlarını da birbirlerinin karşısında konumlandırmaktadır. Çünkü ona göre kompradorların tek isteği Türk halkını köle olarak kullanmaktır⁴³¹.

Kemal’in Türkiye burjuvazisi hakkındaki yazılarına yoğun bir millici vurgu da eşlik etmektedir. Türkiyeli kompradorları gayri milli olarak gören Kemal’e göre bu sınıf Batı burjuvalarının yaşam şekline özenmektedir.

“Burjuvalar, birer maymundurlar. Yani geri kalmış memleketlerde oturan burjuvalar... Sömürgeciler onlar için birer örnektir. Sömürgeci burjuvaların her şeylerini, dillerini, dinlerini, geleneklerini, kültürlerini, her şeylerini tekrar ederler. Kendi milletlerinin kültürlerini, geleneklerini küçük görürler. (...) Gözleri hayran oldukları, taptikları sömürgecilerin kültüründedir. Sömürgecilerin maymunluğunu kendi insanların insanlığına tercih ederler.”⁴³²

Çetin Altan’ın “evrensel” burjuvazi düşüncesinin aksine Yaşar Kemal burjuvaziye “milli” bir çerçeve içerisinde değerlendirmektedir. Diğer bir deyişle Çetin

⁴²⁹ Yaşar Kemal, “Yağma”, **Ant**, Sayı: 53, Sayı: 2, 2 Ocak 1968, s. 5.

⁴³⁰ Yaşar Kemal, “Sömürgecilik, Milliyetçilik ve Din”, **Ant**, Sayı: 18, 2 Mayıs 1967, s. 11.

⁴³¹ Yaşar Kemal, “Milliyetçilik ve Sosyalizm”, **Ant**, Sayı: 1, 3 Ocak 1967, s. 11.

⁴³² Yaşar Kemal, “Öğretmenler, Yiğitlerim”, **Ant**, Sayı: 16, 18 Nisan 1967, s. 6.

Altan Türkiye burjuvazisinin Batılı burjuvalar gibi olmadığına kahrederken Yaşar Kemal de bu sınıfın gayri milli yönlerini açığa çıkarmaktadır.

Yaşar Kemal eleştiri oklarını yalnızca Türkiye burjuvazisine değil aynı zamanda toprak ağalarına da yöneltmektedir. Yazara göre toprak ağaları köylüleri sömürerek ekonomik güç sahibi olmuştur. Ağalar elde ettiği bu ekonomik güç sayesinde de köylüleri siyasi anlamda tahakküm altına almaktadır. Böylece ağanın belirlediği oy rengi bütün köy nüfusunun siyasi tercihi haline gelmektedir. Öyle ki Kemal Cumhuriyet gazetesinde çalıştığı sıralarda hangi partinin ne kadar oy alacağını ağaların siyasi tercihinine göre yaptıklarını ifade etmektedir⁴³³. Bu durum siyasi partilerin yöneticilerinin de işine gelmektedir. Yöneticiler politikalarını ve vaatlerini köylü kitlelerine anlatmak yerine çıkar birliği sağladığı ağalarla oy sorununu kökten çözmektedir.

1960'lı yıllarda Türkiye'nin kalkınma yöntemlerine yönelik bir dizi çözüm önerisi sunan sol-sosyalist aydınlar kalkınma yönteminin genel çerçevesi içerisinde farklı politikaları da tartışma başlığı haline getirmiştir. Farklı bir ifadeyle sol-sosyalist entelijansiya kalkınma teması doğrultusunda çeşitli başlıkları da aydın kamuoyuna sunmuştur. Böylece devletçilik, sanayileşme, planlama ve toprak reformu gibi konulara ek olarak eğitim konusu da dönemin sol-sosyalist aydınların gündemini meşgul etmiştir. Bu doğrultuda Köy Enstitülerinin yeniden açılmasına dönük istek ve talepler *Yön* dergisinde ve TİP'in parti programında yer almıştır.

Yön dergisi Köy Enstitülerinin kuruluş yıldönümünden hemen önce çıkan sayısında bu konuya dair ilgisini açıkça ortaya koymaktadır. “Köyün Uyanışı: 17 Nisan” kapağıyla kamuoyunun ilgisine sunulan *Yön*'ün bu sayısında Enstitülerin niteliğine dair Mustafa Şükrü Koç'un yazısı öne çıkmaktadır. Kendisi de bir Köy Enstitüsü mezunu olan Koç enstitüler hem eğitim hem de ekonomik boyutunu vurgulamaktadır:

⁴³³ Yaşar Kemal, “Ağalar”, *Yön*, Sayı: 16, 4 Nisan 1962, s. 12.

“1) Büyük şehirlerin dışında 1000’er nüfuslu birer kuruluş olarak çevrelerinin bir yenilik, uygarlık ve kültürlenme merkezleri olabilmektedir. 2) Çeşitli meslek erbabı için toplumun hiç işlenmemiş kaynağına başvurulmuştur. Alınan çocuklar kabiliyet, gelişme durumlarına göre öğretmen, sağlık memuru, ebe, ziraatçı, kooperatifçi, zanaat adamı olarak, israf edilmeksizin, işe yarar kamu görevlileri olarak yetiştiriliyordu. 3) İş ilkesi uyarınca buralardaki eğitimin temel felsefesine hakimdi. (...) 4) İlk ve temiz kaynaktan alınan hammadde kabul edilebilen öğrenciler, aynı çatı altında ayrı hizmetler ve meslekler için yetiştirildikleri halde Köyü kalkındırma ülkesinde ortaklıklar.”⁴³⁴

Yön’ün yine aynı sayısında Fay Kirby’nin Köy Enstitülerine dair yazılan sunuş yazısı da Enstitüleri eğitim ve ekonomi boyutlarıyla ele almaktadır.

Köy Enstitüleri tartışmalarında *Yön* dergisiyle birlikte TİP de aktif bir tavır takınmıştır. Güven Gürkan Öztan’ın aktardığına göre bu dönemde cereyan eden Köy Enstitüleri tartışmaları milliyetçi-sağ politik aktörlerle sol-sosyalist düşün ve politika arasında sembol niteliğinde bir tartışma biçimine bürünmüştür⁴³⁵. Böylesine bir ortam içerisinde TİP’in Köy Enstitülerine yönelik tartışmaların bir tarafı olması son derece anlaşılır bir durumdur. Köy kalkınmasıyla Köy Enstitülerini bir arada kurgulayan TİP’in parti programına göre:

“Türkiye İşçi Partisi, köyü bütünü ile kalkındırabilecek inançlı elemanları aynı ülke içinde yetiştirmek amacıyla Köy Enstitülerini yeniden kuracaktır. (...) Yeniden kurulacak bu enstitülerde, eskiden olduğu gibi iş eğitimi, demokratik eğitim, eşit eğitim ilkeleri uygulanacak ve bu okulların bölgelerinin meseleleriyle ilgilenen; bunlara çözüm yolları arayan kurumlar olmaları sağlanacaktır.”⁴³⁶

Programda yer alan bu satırlar Enstitülerin niteliğine dönük bilgiler verse de aynı zamanda TİP’in bu konudaki vaadini de öne çıkarmaktadır. 1965 Genel Seçimlerinde TİP adına radyo konuşması yaparak partinin iktidar olduğu taktirde atacağı adımları sıralayan Mehmet Ali Aybar ve Rıza Kuas’ın gündeminde Köy Enstitüleri de vardır. Aybar TİP’in iktidarında Enstitülerin yeniden açılacağını kamuoyuna bildirmiştir⁴³⁷.

⁴³⁴ M. Şükrü Koç, “Köy Enstitülerinin Gerçek Anlamı”, *Yön*, Sayı: 17, 11 Nisan 1962, s. 15.

⁴³⁵ Güven Gürkan Öztan, “1961-1965 Arasında Türkiye Solunda Eğitim Tartışmaları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 76, No:1, s. 291.

⁴³⁶ TİP, *a.g.e.*, 1964, s. 134.

⁴³⁷ Mehmet Ali Aybar, “T.İ.P. Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar’ın Radyo Konuşması”, *Sosyal Adalet*, Sayı: 19, Ekim 1965, s. 4.

Kemal de döneminin sol-sosyalist aydınları ve yöneticiliğini üstlendiği partisi gibi Köy Enstitülerinin yeniden işlevli kılınmasını istemektedir. 1960'tan önceki yıllarda da Köy Enstitülerine olumlu anlamlar yükleyen Kemal'e göre "halk cahildir" ve geleneği yıkacak gücü kendisinde bulamadığı için ağaların karşısında boyun eğmektedir⁴³⁸. Yazara göre Erken Cumhuriyet döneminde özgün bir eğitim kurumu olan Köy Enstitüleri halkın okur yazar haline gelebilmesi için önemli bir deneyimdir⁴³⁹. Ancak zaman içerisinde ağalar Köy Enstitülerini kendilerine tehdit olarak algılamış ve Enstitülerin kapatılmasına neden olmuştur:

"Köy Enstitüleri ağaların elindeki köylüleri ister istemez uyaracaktı. İlk, ağalar bu okulların ne olup olmadığını anlamadılar. Sonradan baktılar ki, bu okullar karanlıklarını deliyor. Büyük bir tehlike onlar için... Öyle bir propagandaya başladılar ki, köydeki anayı Enstitüdeki oğluna düşman kıldılar."⁴⁴⁰

Özü itibariyle geniş halk kesimlerinin okuma ve öğrenme haklarına dikkat çeken Yaşar Kemal, Köy Enstitülerini de okur yazarlığı artıracak bir kurum olarak değerlendirmektedir. Çünkü Kemal açısından köylülerin eğitim ve öğretim haklarına erişimi onların aydınlanmalarını sağlayacak ve ağalık düzenini tehdit etmeye başlayacaktır. Bu bağlamda Kemal'in köy sorununu eğitim ve aydınlanma başlıklarıyla uyumlu bir biçimde ele aldığını ileri sürmek mümkündür.

Yaşar Kemal'e göre Enstitüleri kendilerine bir tehdit olarak gören toprak ağalarıyla kompradorların çıkarları işçi, emekçi ve köylü kesimlerin çıkarlarının karşısındadır. Kalkınmanın sosyal adalet ilkesi uyarınca sağlanması gerektiğini ifade eden Kemal'e göre, komprador burjuvazi ve toprak ağaları kendi çıkarlarını ülkenin çıkarlarının önüne koymaktadır. Bu nedenle de ülkenin kalkınmasının önüne duvar örmek için el ele vererek birbirlerini kollamaktadır:

"Türkiye'yi bugünkü durumda olduğu gibi kimler tutmak istiyor? Türkiye'nin bugünkü durumda kalması kimin işine yarıyor? Türkiye kimlerin yüzünden, kimler için bağımsızlığını yitirdi? Bu düzenin bozulması kimlerin işine gelmez? İnsanı

⁴³⁸ Yaşar Kemal, "Kasaba Politikacıları", *Yön*, Sayı: 22, 14 Mayıs 1962, s. 9.

⁴³⁹ Yaşar Kemal, "Okuma Hakkı", Yay. Haz. Alpay Kabacalı, *Ağacın Çürüğü*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 14.

⁴⁴⁰ Kemal, *a.g.e.*, 4 Nisan 1962, s. 12.

patlatmayın, diye bir söz vardır. İşte her şey apaçık ve kör kör parmağım gözüne. Elli bin dönüm toprağı olan, elli bin dönümünde en az beş bin kişinin emeğini sömüren kişi düzeninin bozulmasını ister mi? Bu düzen bozulmasın diye de elinden geleni ardına komaz. Bu düzen bozulmasın diye yapmayacağı kötülük yoktur. Yurt, vatan sözü onlar için birer sömürme aracıdır.”⁴⁴¹

Yaşar Kemal’e göre Türkiye burjuvazisi yerli bir sanayiye, toprak ağaları da toprak reformuna hararetle karşı çıkmaktadır. Çünkü Türkiye’de bu yönde bir değişim söz konusu olursa kompradorların ve toprak ağalarının çıkarları tehlikeye düşecek ve bu sınıflar ayrıcalıklı konumlarını kaybedecektir.

Yaşar Kemal’in yazılarında öne çıkan unsurlardan bir diğeri ise, değişimin ve dönüşümün aktörleri olarak saptadığı geniş halk kesimleridir. Yazar hem Çukurova’da geçirdiği yıllarda hem de *Cumhuriyet* gazetesinde röportaj yazarlığı yaptığı süre içerisinde halkın yoksulluğuna yakından şahit olmuştur. Bir bakıma çocukluk ve gençlik yıllarında kendisi de bu yoksulluğu tatmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle halkın sefaletini ve yoksulluğunu ele aldığı yazılarında kâh Anadolu köylerinde yeraltında yaşayan ve sığırlarla birlikte pis suyu içmeye mecbur bırakılmış insanları⁴⁴² kâh kol gezen açlığı ve kıtlığı⁴⁴³ kâh işsizlik ve sömürüyü konu etmiştir. Kemal’in bu yazılarının bir bıçak gibi keskinlik taşıdığını ve okuyucuların “gerçekliği” kavramasına yardımcı olduğunu söylemek mümkündür.

Kemal, Türkiye’de gerçek bir kalkınmanın ve demokrasinin inşasını sadece halkın zorlamasıyla mümkün görmektedir⁴⁴⁴. Tülay German’ın 1965 Genel Seçimleri sırasında TİP için seslendirdiği seçim şarkısının sözlerine bir göndermeyle, Kemal açısından “koyu günlerden yarına seslenen” şarkıyı geniş halk kesimleri söyleyecektir. Bu yüzden işçiler, emekçiler ve köylüler yıllar boyu süren sessizliğinden kurtulmalı ve politika sahnesinin en önünde boy göstermelidir:

⁴⁴¹ Yaşar Kemal, “Birleşmek”, **Yön**, Sayı: 78, 25 Eylül 1964, s. 12.

⁴⁴² Yaşar Kemal, “Doludizgin”, **Ant**, Sayı: 38, 1 Ağustos 1967, s.11.

⁴⁴³ Yaşar Kemal, “Güme Giden”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 83-87.

⁴⁴⁴ Yaşar Kemal, “Politika”, **Baldaki Tuz**, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 73.

“Halk uyandığı zaman, dünyadaki cümle kötülükler, zulümler, açlıklar hallediliverilecek. Hem de en kolayından. Halk uyandığı, işi anladığı (...) gerçeği kavradığı zaman yurdumuz cennet olacak. Çalışmadan kazanan sömürücüyü ortadan çıkardığı zaman bütün insanlarımız mutlu olacak.”⁴⁴⁵

Kemal’in sesindeki umutlu ton da halkın değiştirme gücüne olan inancından kaynaklanmaktadır. Ona göre halk büyümlü bir güce sahiptir adeta. Yaşar Kemal’in halk tanımı da müphem bir yapıya sahip değildir. Halk dediğinde yoksul işçileri, emekçiler ve köylüleri kastetmektedir. Bu kesimler arasında ise işçi sınıfına özel bir anlam yüklemektedir: “*Komprador burjuvası bütün bir milleti, sömürü sürüp gitsin diye maddi ve manevi yok etmeye çalışırken, bu komprador burjuva sınıfına karşı çıkacak sınıf olabilir? Elbette proleter sınıfı.*”⁴⁴⁶ Bu satırların da gösterdiği gibi Kemal, Marksizm öğretisinin izini takip ederek işçi sınıfına tarihsel bir misyon yüklemektedir. Farklı bir deyişle işçi sınıfının burjuvaziye alaşağı ederek sosyalizmi kuracağı inancını taşımaktadır. Buradan hareketle Yaşar Kemal de, halkın homojen bir topluluğu ifade etmediğine ve işçi sınıfının değiştirici gücüne vurgu yapan Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Çetin Altan’la uyumlu bir pozisyona yerleşmektedir. Ancak Kemal’in halk kavramına yüklediği anlamın “metafizik” bir boyutunun olduğunu da söylemek gerekmektedir. Farklı bir ifadeyle Kemal, “halk” kavramını bir yandan kuramsal bir düzlemde kavrayarak işçi sınıfının tarihsel görevlerini hatırlatmakta diğer yandan da halkın adeta “büyümlü” güçlere sahip olduğunu ifade ederek kavrama soyut bir içerik kazandırmaktadır.

1960’lı yıllarda sol-sosyalist yönelimli aydınlar kalkınma başlığıyla paralel bir biçimde aydın kimliğine yönelik de bir dizi tartışma gerçekleştirmiştir. Daha açık bir ifadeyle Türkiye’nin ekonomik ve siyasi hedeflerini gerçekleştirebilmek için aydın kavramını kalkınma başlığıyla uyumlu bir biçimde yeniden tanımlayarak aydının görevlerini ve ödevlerini saptamıştır. Böylece aydının toplumsal sorumlulukları başta *Yön* ve *Ant* dergisi yazarları ve TİP’in yöneticileri olmak üzere geniş bir aydın toplumu

⁴⁴⁵ Yaşar Kemal, “Halka İnanmak”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 153.

⁴⁴⁶ Yaşar Kemal, “Milliyetçilik”, **Ant**, Sayı: 44, 31 Ekim 1967, s. 5.

tarafından gündeme getirilmiştir. Bu doğrultuda *Yön* dergisi yazarlarından biri olan Gülten Kazgan'ın şu ifadeleri aydın tanımına yönelik önemli bir çerçeve sunmaktadır:

“Türk toplumunun içinde bulunduğu buhranlı durum aydının yeni bir anlam taşıması gerektiğine inanıyoruz. Bu bakımdan bir yüksekokul diploması almış ve belirli bir kültür seviyesine erişmiş herkese aydın demiyeceğiz. İçinde yaşadığı toplumun dâvâlarıyla yakından ilgilenen, bunlar üzerinde belirli fikir sahibi, olduğu fikirleri her zaman ve her şart içinde savunmağa hazır, inandığı fikirlerin gerçekleşmesini görmek için çalışan bir kimse, eğitim seviyesi ne olursa olsun bizce aydındır.”⁴⁴⁷

Kazgan'ın çizdiği bu çerçevenin yanı sıra 1960'lı yıllarda hem sol-sosyalist kurama hem de edebiyat ve politika ilişkisine dönük tartışmaların aktif bir yürütücüsü olan Fethi Naci de aydın kimliği ve “aydın sorumluluğu” konusunda Kazgan'la benzer fikirleri paylaşmaktadır:

“Oysa aydın sorumluluğu, yurduna, yurdunun insanlarına ve yeryüzüne ilgi duymakla, bunlara başkalarında da ilgi uyandırmakla başlar. Aydın, ilgi duyan insandır; memleket gerçeklerine ilgi duyan, günlük olaylara ilgi duyan, günün getirdiği meselelere ilgi duyan... Ve bu ilginin ayrılmaz sonucu olarak bu gerçekleri daha iyiye doğru değiştirme çabasına katılan insandır.”⁴⁴⁸

Kazgan'ın ve Naci'nin ifadelerinden hareketle sol-sosyalist düşünün/politikanın aydın kimliğine yönelik üç temel vurgusu üzerine odaklanmak mümkündür. Öncelikle aydın kimliği mesleklerden, üniversite diplomasından ve okur yazarlıktan özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Buna göre yazar, gazeteci ve öğretmen gibi kimliklere sahip olmak aydın olmanın asli unsuru değildir. İkinci olarak aydın siyasi ve toplumsal sorunlara ilgi duymalı ve bu sorunları çözüme kavuşturacak belirli bir fikir kümesine sahip olmalıdır. Son olarak ise aydın, toplumsal sorumlulukları ve sahip olduğu fikir kümesi doğrultusunda mücadele etmek zorundadır. Farklı bir ifadeyle ilgi, fikir ve hareket bir arada bulunmalıdır.

Yön ve *Ant* dergisi yazarlarının yanı sıra TİP Programı da aydınların görevlerini kayıt altına almaktadır. Programa göre “toplumcu ve Atatürkçü aydınlar”

⁴⁴⁷ Gülten Kazgan, “Aydının Sorumluluğu”, *Yön*, Sayı: 8, 7 Şubat 1962, s. 8.

⁴⁴⁸ Fethi Naci, “Vurun İlgisizliğe”, *Yön*, Sayı: 78, 25 Eylül 1964, s. 16.

işçi ve emekçi kitlelerle “kader birliği ederek” bu sınıfları TİP çatısı altında örgütlemek, “bilinçli bir politik güç haline getirmek”le yükümlüdür⁴⁴⁹. Bu yükümlülük reformların yapılması ve ülkenin kalkınması için önemli bir anahtardır. TİP Genel Başkanı Aybar da programda yer alan satırlarla uyumlu bir biçimde işçi ve aydın kesiminin bir arada mücadelesini ve “kader birliği etmesini” gerekli görmektedir. Aybar’a göre Türkiye’nin siyasi ve toplumsal sorunlarının asıl müsebbibi büyük sermaye çevreleri ve toprak ağalarıdır. Ancak bu sorunları çözüme kavuşturmak için çaba göstermeyen “ilerici ve toplumcu aydınlar”ın da sorumluluk payı vardır⁴⁵⁰. Aybar açısından işçi ve emekçi kesimi 1960’lara değin nitel ve nicel olarak toplumu ileriye götürecek durumda olmadığı için “ilerici ve toplumcu aydınlar” dayanak noktasından yoksundu. Ancak TİP’in kuruluşuyla birlikte işçi ve emekçi kesimi nicel ve nitel olarak rüştünü ispatlamıştır. Bu nedenle “ilerici ve toplumcu aydınlar” işçi ve emekçi kesimiyle “elele vererek toplumumuzu çağdaş uygarlığa doğru hızla” yürütmelidir⁴⁵¹.

TİP’in yöneticileri arasında kuramcı kimliğiyle de öne çıkan Behice Boran da aydınların misyonunu işçi ve emekçi sınıfların mücadelesi doğrultusunda şekillendirmektedir. Aydın kesimini “serbest” ve “bağlı” olarak iki küme halinde sunan Boran, bürokrasiyi ikinci kümenin içerisine yerleştirmektedir. Ancak Boran’ın tarif ettiği iki kesim de sınıfsal olarak küçük burjuva bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle serbest aydın ve bağlı aydınlar iki temel toplumsal sınıf olan işçi sınıfı veya burjuvaziyle hareket etmektedir. Boran’ın aydın kesimlere biçtiği misyon da doğrudan bu tespitin ürünü olarak değerlendirilmelidir. Sosyalist kuramı ve bu kuramın bilimsel yöntemini ilk geliştirenlerin aydın kesimi olduğunu ifade eden Boran, sosyalist hareketin örgütlenmesi ve geniş halk kesimleriyle buluşabilmesi için sol-sosyalist yönelimli aydınları işlevli kılmaktadır: “Halkın hızlı bilinçlenmesi, örgütlenmesi için sosyalist harekette aydınlara ihtiyaç vardır, özellikle ilk safhalarda. Bunu yapmak aydınların bir vicdan borcudur da, çünkü her okumuş kişi bu millete belirli bir paraya

⁴⁴⁹ TİP, **a.g.e.**, 1964, s. 57.

⁴⁵⁰ Aybar, **a.g.e.**, 1968, s. 236.

⁴⁵¹ **A.g.e.**, s. 237.

malolmuştur”⁴⁵². Ancak Boran, bu tanıımı yaparken dönemin fenomen söylemlerinden biri olan “aydınların öncülüğü” fikrine de karşı çıkmaktadır. Boran bu tezlerin aksine sol-sosyalist yönelimli aydınları, işçi ve emekçi sınıfı hareketinin içerisine yerleştirmektedir. Boran’ın sözleriyle:

“Sosyalist aydınlar işçi sınıfının sözcüsü rolündedirler. Bu sözcülüğü en doğru ve isabetli bir şekilde yapabilmek, fikirleri uygulama safhasına geçirebilmek, toplumun gidişine imkanları nispetinde tesir edebilmek için işçi sınıfıyla kader birliği edip onun safında yer almak zorundadırlar”⁴⁵³.

Böylelikle Aybar ve Boran’ın geliştirdiği aydın tanımının işçi ve emekçi sınıflarla ilişkili boyutu da açıklık kazanmaktadır. Aydın kimliğini temel toplumsal sınıflara bağımlı bir yapıda kavrayan Aybar ve Boran, aydın kesimleri içerisindeki “ilerici”, “toplumcu” ve “sosyalist” unsurlara seslenerek bu kesimlerin geniş halk kitleleriyle kader birliği etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle Aybar ve Boran aydın kesimleri TİP’le birlikte hareket etmeye çağırmaktadır.

1960’lı yıllarda aydın kimliğine yönelik tartışmalar yalnızca politika alanında değil sanat alanında da bir fenomen haline gelmiştir. Bu doğrultuda sol-sosyalist aydınlar sanatçının görevlerini de aydının görevlerine paralel bir biçimde yeniden tanımlamıştır. Bu bağlamda Çetin Özek’in Ant dergisinde yazdığı şu satırlar sanatçının görevlerini saptaması konusunda önem taşımaktadır:

“Bugünkü aydınlarımız ve genç kuşaklar emperyalizm, yeni sömürgecilik, kurtuluş savaşları gibi konular üzerine eğilip bunların savaşını verirken elbetteki bu sorunların dışında kalan soyut edebiyata eğilimi bir zaman israfı olarak görecektir... Şuna kesin olarak inancım var ki, ben sanatçıyım, sanat yaparım demeye hiçbir az gelişmiş ülke sanatçısının hakkı yoktur. Tabii, gerçek sanatçı olunmak, çağdaş sorumluluk yüklenilmek isteniyorsa. Aksine davranış, sorumluluktan kaçma anlamı taşır ve toplumsal ve ilgisizlikle karşılaşır.”⁴⁵⁴

Özek’in bu satırlarının özellikle edebiyat alanında dönemin egemen yaklaşımlarından biri olan “toplumcu gerçekçi” akımla paralel bir biçimde

⁴⁵² Boran, a.g.e., 2016, s. 272.

⁴⁵³ Boran, a.g.e., 22 Ağustos 1962.

⁴⁵⁴ Çetin Özek, “Türkiye’de Sanat Görevini Yapıyor Mu?”, *Ant*, Sayı: 63, 12 Mart 1968, s. 15.

değerlendirmek mümkündür. Bu dönemde ürünlerini topluma sunan “toplumcu gerçekçi” akıma mensup yazar ve şairler sanat eserleri vasıtasıyla Türkiye’nin toplumsal yapısını yansıtmanın biçimleri üzerine tartışmış ve sanat eserlerinin toplumun geniş kesimlerine ulaşmasını hedeflemişlerdir⁴⁵⁵. Kent yoksulluğunu, köy sorunlarını ve toplumsal eşitsizlikleri gerçekçi bir tonla edebi eserlerinde işleyen Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz sözü edilen akımın öne çıkan sanatçıları arasında olmuştur. Ancak bu yazarlar arasında hem sol-sosyalist politika içerisinde aktif bir konumda bulunan hem de dönemin sanat ve politika tartışmalarında öne çıkan Yaşar Kemal bir adım öne çıkmaktadır. Böylece Kemal bir yandan sol-sosyalist politikanın örgütleyici arasında yer alırken bir yandan da eserleriyle toplumun geniş kesimlerine ulaşmayı hedeflemektedir.

Yaşar Kemal de çağının aydınları gibi, uzun yıllardan bu yana kültürün taşıyıcılık misyonunu üstlenen aydınlar ve sanatçılar hakkında kalem oynatmaktadır. Kemal’e göre “gerçek aydın” sağlam bir kültüre erişmiş olan, geriliğin ve yoksulluğun çaresini arayan kişidir⁴⁵⁶. Kemal sanatçının da tıpkı “gerçek aydın” gibi halkın yanında saf tutmasını istemektedir. Geçmiş yıllarda sanatçıların çoğunluğunun toplumdaki egemen sınıfla yakından ilişkili olduğunu bildiren Kemal’e göre hâkim sınıfa karşı koyan sanatçılar da mevcuttur⁴⁵⁷. Bu bağlamda Kemal “Hakkımızda devlet vermiş fermanı/Ferman padişahın dağlar bizimdir” dizelerinin sahibi olan ünlü halk şairi Dadaloğlu’nu gündeme getirmektedir. Güneyde bir aşirete mensup olan halk şairi, aşiret padişaha başkaldırdığında isyancıların yanında yer almış ve dizelerinden de anlaşıldığı üzere isyanın dili ve övücüsü olmuştur. Bu doğrultuda Kemal geçmiş yıllarda hâkim sınıflarla saf tutan aydınları hor görmese de çağının aydınları için aynı fikirde değildir:

“Şu aydın dedikleri, üstün tabaka dedikleri, devin üstünde oynanan oyuna - halk üstünde oynanan oyunlara dikkat çekmektedir- çoğu zaman ister istemez katıldı.

⁴⁵⁵ Hakkı Başgüneş, **Yazarlar Çağı Türkiye’de 1960-1980 Arasında Edebi Üretim ve Politika**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2015, s. 233.

⁴⁵⁶ Yaşar Kemal, “Umutsuzluk”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 34.

⁴⁵⁷ Yaşar Kemal, “Sanatçının Değeri”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 21.

Ben eskiden, yüz yıl önce, oyuna katılanları hor görmüyorsam da, işte, diyorum. Ama bugün?.. Uyanan dev herkesi bağışlasa da, üstünde oyun oynayan bütün yaratıkları bağışlasa da, aydınları, sanatçıları bağışlamayacak.”⁴⁵⁸

Yaşar Kemal, Çetin Altan’ın “yarım aydın” tanımını hatırlatırcasına, insanların mutluluğu, ülkesinin kalkınması ve refahı için mücadeleye etmeyen kimseleri aydın olarak adlandırmaz. Ona göre bu kimseler okur yazar olmaktan öteye gidemez⁴⁵⁹. Kemal’in tabiriyle okur yazarlar bir yerlere gelene kadar çaba sarf etmekte ama buraya ulaştığında “uyuyup kalmaktadır”. Kemal elindekilerle yetinen bu aydınları ilkel bir düşünceye sahip oldukları için suçlamaktadır. Kemal’in aydın kimliğine yönelik bu yaklaşımı Gülsen Kazgan’ın “aydınlar” ve “okur yazarlar” arasına çizdiği kalın sınır çizgisini de akla getirmektedir. Aslında Kazgan ve Kemal’in aydın kimliğine yönelik bu tespiti dönemin sol-sosyalist aydınlarının büyük bir bölümü tarafından da benimsenmektedir.

1960’lı yılların başlarından itibaren *Yön* Hareketi ve TİP arasında “aydının rolü” üzerine gerçekleşen tartışmalarda ise Yaşar Kemal ikirciksiz bir biçimde Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran’la eş pozisyonundadır. Aybar, Boran ve Kemal *Yöncülere* karşı girişilen muharebede, aynı orkestranın birer parçası gibi, aydın kesimlerine doğrudan işçi ve emekçi kesimlerin mücadelesi içerisinde yer vermektedir. Çünkü onlara göre aydınların konumu temel toplumsal sınıflardan bağımsız değildir. Örneğin Aybar açısından aydınların bir kısmı dünyanın çeşitli bölgelerinde devrimci hareketlere katılıp bu hareketlerde görev üstlense bile hareketin temel karakteri “küçük burjuva” bir niteliğe dönüşmeyecektir⁴⁶⁰. Küçük burjuva nitelik ancak ya hükümet darbesiyle ya da halkı yönetimin dışında bırakılmasıyla kendini gösterecektir.

⁴⁵⁸ Yaşar Kemal, “Çıplaklar, Ağalar ve Kadırlı Kaymakamı Üstüne Bir Mektup”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 108.

⁴⁵⁹ Yaşar Kemal, “Tavus Kuşu, Tavus Kuşuyken...”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Ustadır Arı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, 31.

⁴⁶⁰ Aybar, **a.g.e.**, 1968, s. 487.

Aybar'ın “ilerici” ve “devrimci” aydınların geniş halk kesimlerinin mücadelesine omuz vermesi gerektiği fikrini Yaşar Kemal de paylaşmaktadır. Yaşar Kemal açısından dünyayı meydana getiren iki güç aydın ve halk kesimleridir:

“Yüzyılımızda aydınlar halkla, halkın meseleleriyle o kadar iç içe ki... Halkın dışında, halkın meselelerinin dışında kalmak çırılçıplak kalmak demektir. Dünyayı bugün iki güç meydana getiriyor. Aydınlarla, çalışan halk. Bu iki insan bölüğünü çağımızda artık birbirinden ayıramazsın. Dünyamızın ileriliği, çağımızın tadı, bu iki bölüğün gün geçtikçe birbirine daha, daha da yaklaşması. Belki bir gün gelecek, aydınlarla halk arasındaki aykırılıklar kalkacak”⁴⁶¹.

Yaşar Kemal, dünyanın ve Türkiye'nin temel siyasi ve toplumsal sorunlarının çözümünü aydınlar ve halk kesimlerinin birlikteliğinde aramaktadır. Kemal'in kurgusunda bu birliktelik çift yönlü bir etkileşime sahiptir. Aydın ve/ya bilim insanının, deneyimlerini ve bilgi birikimlerini halka aktarması bu etkileşimin ilk adımını oluştururken halkın da “sonsuz yaratıcılığıyla” aydına ve/ya bilim insanına katkıda bulunması gerekmektedir⁴⁶². Böylece aydınların görevlerini belirleyen Kemal *Yöncü* tezlere de çatmaktadır. Yazarın sözleriyle:

“Emekçiler er bir sürede uyanmayacağına göre, sosyalizmi başka tabakaların kurması gerek. Kimler onlar? Asker-sivil, bir de aydın karışımı. Bunlar, böylesine Türkiye'yi yüzyıllar yönetmişler, bütün ilerilik bunlardan gelmiş, öyleyse sosyalizmi bunlar kuracak. Bu en büyük aldatma ve en yeni sözle aldanma. Bunlar bu memleketi yönettikleri sürece kendi çıkarları için yönetmişlerdir. Sosyalizm adına şimdi yönetimi ele alsalar gene kendi çıkarları için çalışırlar”⁴⁶³.

Yazar, aydınların geniş halk kesimleriyle kuracağı ilişkiyi deşifre ettikten sonra Türkiye'nin kalkınması için uygulanması gereken reform ve programlar hakkında sınırlı da olsa bilgiler vermektedir. 1962'de üyeliğini ve yöneticiliğini üstlendiği TİP'in 1964 Programı'na da imza atan yazar siyasi ve toplumsal sorunların çözümünün bir bütün halinde kurgulanması gerektiği fikrini taşımaktadır:

⁴⁶¹ Yaşar Kemal, “Halk ve Sanat”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 32.

⁴⁶² Yaşar Kemal, “Halk, Sanat, Politika”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 251.

⁴⁶³ Yaşar Kemal, *Bağımsızlık...*, s. 260.

“Reforma toptan başlanır. Yukarıda reformlar bir bütündür demiştim. Endüstrin mi yok, başlayacaksın. Toprak rejimin düzensiz mi? Hemen başlayacaksın. Hepsine birden bir plan içinde başlayacaksın. Bir daha söylüyorum, reformlar bir bütündür. Şuna önce, buna sonradan başlayacağım diyemezsin.”⁴⁶⁴

Yaşar Kemal yazılarında Türkiye’nin kalkınması için sanayileşme ve toprak reformuna duyulan ihtiyaca dikkat çekse de bu konular hakkında ayrıntılı fikir belirtmemiştir. Bilhassa Doğan Avcıoğlu, Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Çetin Altan gibi aydınların altını çizdiği sanayileşme ve devletçilik politikaları onun yazılarında önemli bir yer kaplamamıştır. Yazar sanayileşmeyi yalnızca Türkiye’nin yoksulluğunu giderecek bir politika olarak görmekle yetinmektedir. Fakat bu politikanın hangi araçlarla ve nasıl sağlanacağı konusunda sessiz kalmaktadır. Kemal’in yazılarında toprak reformu konusu ise sanayileşme politikalarına oranla bir adım daha öne çıkmaktadır. Ancak bu duruma rağmen Kemal’in toprak reformu hakkında ifade ettikleri köylülerin siyasi ve toplumsal özgürlüğünün ancak bu yolla sağlanacağı düşüncesinden ileri gitmez: “*Halkımız ağaların esiri. Bunun çaresi ne? Toprak reformu değil mi? Önce toprağımızı kurtaracağız.*”⁴⁶⁵. Kemal 1960’lı yıllarda önemli gündem maddeleri olan kalkınma, sanayileşme, devletçilik ve toprak reformu gibi konuların detayları hakkında sessizliğe bürünmektedir. Bu nedenle sosyalist kalkınma yöntemine dair geliştirdiği fikirlere de nüfuz etmek imkânsız görünmektedir. Bir başka anlatımla Kemal’e ve/ya Kemal’in yazılarına sorulan “kalkınma hangi araçlarla ve nasıl sağlanacak” sorusu boşlukta sallanmaktadır.

Yaşar Kemal tıpkı 27 Mayıs 1960 Darbesi gibi 1961 Anayasası’na da son derece olumlu anlamlar yüklemektedir. Kemal’e göre Türkiye’de demokrasinin gelişmesi ve kapitalizmin tasfiyesi için önemli fırsatları da beraberinde getiren Anayasa işçi sınıfının bir atılım yapabilmesine imkân tanımaktadır. Bu nedenle burjuvazi ve toprak ağaları Anayasa düzenini yıkma uğraşı vermektedir:

“İşçi Partisi kurulduğu günden bu yana Anayasanın tek candan savunucusu oldu. Çünkü Anayasa, demokratik düzeni sağlıyor, demokratik düzen de işçi sınıfının

⁴⁶⁴ Yaşar Kemal, “Zorluk Üstüne”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 45.

⁴⁶⁵ Yaşar Kemal, “Ne İstiyorlar”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 96-97.

işine geliyordu. Türk aydınlarının, yan tabakalarının işine geliyordu. Bu sebepten savaş, Anayasa düzenini yozlaştırmaya, yıkmaya çalışanlarla onu korumaya, sürdürmeye, ayakta tutmaya çalışanlar arasında veriliyordu.”⁴⁶⁶

Kemal de 1960’lı yıllar boyunca *Yön* dergisi yazarlarının ve TİP’in 1961 Anayasası’na yönelik düşüncelerini ve kaygılarını paylaşmaktadır. Bunun yanı sıra burjuvazi ve toprak ağalarının manevralarına karşı işçi sınıfı ve Türk halkını uyarmayı da görev edinmektedir. Çünkü Kemal’e göre iki yol vardır. Ya işçi sınıfı biçimsel demokrasinin sınırlarının imkanlarını genişletecek ve gerçek bir demokrasiyi inşa edecek ya da kapitalistler biçimsel demokrasiye bile ket vuracaklardır⁴⁶⁷. Bu noktada Kemal’in yaptığı biçimsel ve gerçek demokrasi kavramları netleştirilmelidir. Yazar “biçimsel demokrasi”yi kapitalizmin sömürme özgürlüğü olarak tanımlasa da işçi ve emekçi sınıfının da bu sistem içerisinde birleşme, haklarını arama ve karşı koyma özgürlüğü olduğunu ifade etmektedir. “Gerçek demokrasi” ise ekonomik eşitlik ve özgürlüğün sağlandığı bir düzendir⁴⁶⁸. Kemal 1965 yılında geniş halk kesimlerinin mücadelesi sayesinde Türkiye’de gerçek bir demokrasinin yerleşeceği konusunda ümitlidir:

“Sonra hiç telaşlanmasınlar, çabalamasınlar, Anayasa var. Anayasayı Türk milleti bütün güçleriyle, üniversitesi, emekçisi, aydını, zinde güçleriyle koruyor. Türk kapitalistini yeni bir faşizm diktatoryasına gönderemezler. Biz onların faşizme gidebileceklerinden korkmuyoruz, sadece demokrasiyi zedeleyeceklerinden çekiniyoruz. Onu da yapamayacaklardır. Karşılarındaki halk gücü, yani demokratik güçler onlardan çok çok güçlüdürler.”⁴⁶⁹.

⁴⁶⁶ Yaşar Kemal, “Jurnalcilik Üstüne”, *Ant*, Sayı: 46, 14 Kasım 1967, s. 5.

⁴⁶⁷ Yaşar Kemal, “Demokrasi Korkusu”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 142.

⁴⁶⁸ 1965’te yazılan bu satırlarda ifade edilen “gerçek demokrasi” kavramı ilerleyen yıllarda yerini sosyalizm sözcüğüne bırakmıştır.

⁴⁶⁹ Kemal, *Demokrasi...*, s. 145.

4.3. Tarih ve Güncellik Arasında: Yaşar Kemal'in Politika Yazılarında “Yeni Sömürgecilik”, Bağımsızlık ve Kültür

1960'lı yıllarda sol-sosyalist aydın çevreler gelişmiş kapitalist ülkelerle geri kalmış ülkeler ve özellikle Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin boyutlarını “emperyalizm” ve “yeni sömürgecilik” gibi kavramlar aracılığıyla ortaya koymak istemiştir. Özellikle AP 1965'te iktidara geldikten sonra “emperyalizm” ve “yeni sömürgecilik” hakkındaki fikirler daha keskin bir hal almıştır. Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve toplumsal yapısını ortaya koymak üzere yapılan değerlendirmeler sonucunda başta *Yöncüler* ve TİP olmak üzere, sol-sosyalist aydınlar Türkiye'nin “bağımlı” bir yapıya sahip olduğunu iddia etmişlerdir⁴⁷⁰. *Yön* dergisi yazarlarından ve TİP yöneticilerinden biri olan Kemal'in bağımlılık konusuna ilişkin yazıları da dönemin aydın ve çevreleri ve TİP ile paralel bir nitelik arz etmiştir.

Yaşar Kemal'in sömürgecilik ile ilgili düşüncelerini gelişmiş ve geri kalmış ülkeler arasındaki ekonomik ve toplumsal farklılıklardan hareketle oluşturduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Yazara göre temelleri Avrupa'da atılan ve “beynelmilel bir soyguncu şebekesi” olan kapitalizm, geri kalmış ülkelerdeki “komisyoncuları” sayesinde bu ülkelere yerleşmekte ve bu ülkeleri birer sömürge olarak kullanmaktadır⁴⁷¹. Yazar bu durumu ise genel bir formül halinde sunmaktadır. Bu formüle göre eğer bir ülke sanayileşme, toprak sistemi ve eğitim gibi konularda geri bir yapıya sahipse kolaylıkla sömürge ülke biçimini alabilir. Türkiye'nin de geri kalmış ülkeler sınıfının bir üyesi olduğunu kaydeden yazara göre geri kalmışlık sömürgeleşmeyi de beraberinde getirmektedir⁴⁷². Çünkü Kemal kapitalizmin öncelikli hedefinin geri kalmış ülkeleri sömürmek olduğunu bildirmektedir: “*Kapitalizmin birinci ödevi, geride kalmış, sanayisini kuramamış milletleri sömürmektir. Kapitalizm,*

⁴⁷⁰ Bkz.: İkinci Bölüm.

⁴⁷¹ Kemal, **a.g.e.**, 2 Mayıs 1967, s. 11.

⁴⁷² Yaşar Kemal, “Milli Gurur”, **Ant**, Sayı: 88, 3 Eylül 1968, s. 5.

bu sömürgecilik düzenini sürdürmek için dünyada politik, kültürel büyük bir ağ kurmuştur. Büyük bir propaganda ağı kurmuştur”⁴⁷³.

Kapitalizm devresini erken tamamlayarak yeterli bir sermaye birikimine ulaşan gelişmiş ülkeler bir yandan geri kalmış ülkeleri kapitalist üretim ağına sokmakta bir yandan da bu ülkelerle eşit olmayan bir ilişki kurmaktadır. Bu noktada Kemal gelişmiş kapitalist ülkelerin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sömürge yöntemleri konusunda farklı bir yol izlediğini not etmektedir. Savaş öncesi dönemi “sömürgeciliğin işgal çağı” olarak niteleyen yazar bu dönemde sömürgeci ülkelerin geri kalmış ülkeler üzerinde işgal ve zor yoluyla tahakküm kurduğunu, savaş sonrası dönemde ise geri kalmış ülkelerin burjuva sınıfı aracılığıyla sömürüldüğünü kaydetmekte ve bu dönemdeki sömürü ilişkilerini de “yeni sömürgecilik” olarak adlandırmaktadır⁴⁷⁴. Bu doğrultuda yazar Türkiye’nin de “yeni sömürgecilik” döneminde ABD’ye bağımlı bir hale geldiğini dile getirmektedir:

“Türkiye’de manzara şu: Amerika Türkiye’yi işgal etmiştir. Türkiye’de elli bine yakın askeri, üsleri var. Amerikayı Türkiye’ye bir komprador bölüğü çağırdı. Amerika Türkiye’yi öyle topla tüfekte işgal etmedi. Amerika Türkiye’yi işgal ederken hiç kimsenin burnu kanamadı. Hiç kimsenin işgal ediliyoruz, diye bir kaygısı olmadı. Dost gibi girdi. Yıllar sonra bir de baktık ki işgal edilmişiz. Ve bu işgalden dolayı da milletcek ölüme mahkum edilmişiz.”⁴⁷⁵

Yazar “yeni sömürgecilik” politikalarının Türkiye’de başarılı olduğunu dile getirmektedir. Türkiye’nin işgal altında olduğuna inanmayanlar veya Kemal’in deyişiyle “kendini aldatanlar”⁴⁷⁶ sömürgecilik faaliyetlerinin niteliğinde meydana gelen değişimden haberdar değildir. Kemal’in vurgusu da bu bağlamda kendini göstermektedir. Sömürgeci ülkeler geri kalmış ülkelere yaşayan kimseleri kuşkuya düşürmeden bu ülkelere ekonomik ve siyasi anlamda yön vermektedir. Yazarın sözünü ettiği “propaganda ağı” bu düzlemle yakından ilişkilidir.

⁴⁷³ Kemal, **a.g.e.**, 2 Mayıs 1967, s. 11.

⁴⁷⁴ Kemal, **a.g.e.**, 31 Ekim 1967, s. 5.

⁴⁷⁵ Yaşar Kemal, “Amerika Kaybedecektir”, **Ant**, Sayı: 114 4 Mart 1969, s. 5.

⁴⁷⁶ Yaşar Kemal, “Ezeli Polis Oyunları”, **Ant**, Sayı:15, 11 Nisan 1967, s. 6.

“Yeni sömürgecilik” kavramını Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri açıklamak için işlevli kılan Yaşar Kemal’e göre sömürgeci ülkeler ve burjuva sınıfı eğitim, sanayileşme ve kültür alanlarında Türkiye’yi çoraklaştırmaktadır. Kemal sözü edilen bu iki kesimin Türkiye’deki işler durumunda olan yapıları yıktığını ve sanayileşme yolunda büyük bir engel olduğunu söylemektedir. Sömürgeciler ve burjuva sınıfı eğitim politikasının bir ürünü olarak ortaya çıkan Köy Enstitülerini tasfiye ederken yerli bir sanayinin kurulmasını da önlemektedir⁴⁷⁷. Yazar bunun yanı sıra sömürücülüğün karşısındaki en büyük güç olarak kültürün de yozlaştırıldığını iddia etmektedir:

“Sömürücülüğün karşısındaki en büyük güç milli kültürlerdir. Sömürgeciler bir milleti tutsak kılmak, sömürmek için ilk önce o milletin kültürünü yozlaştırmaya başlamışlardır. Bunu da nasıl etmişler, o milletin kültürünün yerine kendi kültürlerini yerleştirmek istemişlerdir. (...) Sömürgeciler o milletin kültürüne yenmeden, uzun bir süre için o milleti yenemez, tutsaklık altında tutamazlar. Sömürücülükte yenilecek ilk amaç o milletin kültürünü yenmektir.”⁴⁷⁸

Millet birliğini kapitalizme karşı koyacak güçlerden biri olarak gören Kemal’e göre milleti bir arada tutacak en önemli unsur da kültürdür⁴⁷⁹. Bu doğrultuda Kemal geniş halk kesimleri ve sanatçıların Türk kültürüne sahip çıkmak için harekete geçmelerini istemektedir. Çünkü kültürel anlamda yozlaşmamış ve kültürleri sağlam olan milletleri sömürmek kültürleri yozlaşmış milletleri sömürmekten daha güçtür⁴⁸⁰.

Ekonomik ve kültürel başlıklarda olmak üzere kapitalizmin ulusal ve uluslararası sömürü faaliyetlerine ışık tutan yazar tek mil sömürü ilişkilerinden kurtulmanın tek çıkar yolunun da sosyalizmde olduğu kanaatine varmaktadır. Ayrıca milli ve kültürel bağımsızlığın da ancak sosyalizmle mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle Yaşar Kemal’e göre milliyetçilik ve sosyalizm kavramları etkileşim halindedir: “*Çağımızın milliyetçiliği sosyalizmle başlar, onunla biter.*

⁴⁷⁷ Yaşar Kemal, “Amerika’yı Kurtarınız”, **Ant**, Sayı: 3, 17 Ocak 1967, s. 10.

⁴⁷⁸ Yaşar Kemal, “Kültür Sömürücülüğü”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 146.

⁴⁷⁹ Kemal, **a.g.e.**, 3 Ocak 1967, s. 11

⁴⁸⁰ Kemal, **Kültür...**, 2016, s. 151.

*Sosyalizm insanın, milletin bağımsızlığı, yüzde yüz hürriyetidir. Sosyalizm, yitirilmiş insanlık, yitirilmiş millet onurunu insanlığa geri verecek bir düzendir.”*⁴⁸¹

Yaşar Kemal İkinci Dünya Savaşı’nın sonundan 1960’lara uzanan süreçte ABD’ye karşı sömürgeci ülkelere karşı milli bağımsızlık hareketlerini başlatan ve bu sürenin sonunda millileştirme politikalarını hayata geçiren üçüncü dünya ülkelerinden oldukça etkilenmiş gözükmektedir. Bu nedenle Kemal bağımsızlık savaşı veren bütün milletlere sosyalistlerin önderlik yaptığı fikrindedir:

“Dünyadaki milletlerin bağımsızlık savaşlarını yiğitçe başlatan, geliştiren, sonuca vardırان sosyalistlerdir. Destekleyen sosyalistlerdir. Avrupadan Asyaya, Güney Amerikadan Afrikaya kadar bütün dünyada bu kavgayı yapan sosyalist düşüncedir, sosyalistlerdir. Bağımsızlığın bayrağı sosyalistlerin elindedir. Sosyalistler dünyayı insanlaştırma yoluna büyük bağımsızlık ilkelerinden başlayarak yola çıkmışlardır. İnsan bağımsızlığını zedelemek, millet, parti, bağımsızlığını zedelemek sosyalizmle tabana zıttır.”⁴⁸²

Sömürgeci ülkelere karşı bağımsızlık hareketlerini örgütleyen, sürükleyen ve nihayete erdiren milletler hakkında övücü ifadeler kullanan Yaşar Kemal, çok açık bir şekilde, bu milletlerin yanında olduğunu da vurgulamaktadır. 1960’lı yılları “öväcü bir çağ” olarak adlandıran yazara göre bu çağda binlerce yıl boyunca köle olan insanlar ve milletler zincirlerini koparmış ve sömürgeci ülkelere karşı topyekûn bir mücadeleye girişmiştir⁴⁸³. Kemal’in bağımsızlık savaşı veren ülkeler hakkında coşkulu bir tutum takınması, *Yön*, *TİP* ve *MDD* gibi sol-sosyalist aktörlerin söyleminde merkezi konumda bulunan anti emperyalizm ve bağımsızlık fikirlerinin bir yansıması gibidir.

Yaşar Kemal 1965-1971 yılları arasında iktidar koltuğunda oturan AP’yi ve Süleyman Demirel’i de sömürgeci ülkelerle ilişkiler konusunda eleştirmektedir. AP’nin “*sırtını kompradorluğa dayamış*”⁴⁸⁴ bir iktidar olduğunu düşünen yazar AP genel başkanı olan Demirel’den de “*Amerikan Morrison firmasının Türkiye*

⁴⁸¹ Kemal, **a.g.e.**, 2 Mayıs 1967, s. 11.

⁴⁸² Yaşar Kemal, “Bağımsızlık ve Sosyalizm”, **Ant**, Sayı: 87, 27 Ağustos 1968, s.5.

⁴⁸³ Yaşar Kemal, “Vietnam Arenası”, **Ant**, Sayı: 64, 19 Mart 1968, s.5.

⁴⁸⁴ Yaşar Kemal, “Terör Kanunları Çıkarmak Kolay”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 235.

mümessili”⁴⁸⁵ şeklinde bahsetmektedir. Kemal’in Demirel’e yönelik bu ifadeleri sol-sosyalist aydınlar arasında da oldukça gözde bir kavramdır. *Yön* dergisi yazarlarından TİP önderlerine kadar uzanan yelpaze içerisinde sol-sosyalist kesimler Demirel için “Morrison Süleyman” ifadesini kullanmış ve dönem boyunca AP’nin emperyalizmle ilişkilerini faş etmiştir.

Bilindiği üzere 1960’lı yıllarda sol-sosyalist entelijansiya milliyetçilik kavramını “gerçek milliyetçilik” ve “sahte milliyetçilik” söylemlerini kullanıma sokarak açıklama ihtiyacı duymuştu. Kemal de, dönemin sol-sosyalist aydınlarıyla uyumlu bir biçimde, milliyetçilik düşüncesini bu ayrım çerçevesinde oluşturmuş ve “gerçek milliyetçilik” ile Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal kalkınması için mücadele etmeyi birbirine eşitlemiştir. Bu noktada hem sol-sosyalist aydınların hem de Kemal’in milliyetçilik kavramını ayırıştırma nedenleri üzerinde durmakta yarar vardır. Öncelikle sol-sosyalist düşün ve politika için yeni bir dönemi ifade eden 1960’lı yıllar, sol-sosyalist aydınların yeni açılımlar yaptıkları ve “düzen güçleri”yle aralarındaki farkları vurgulama ihtiyacı hissettiği bir tarihsel kesit olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle sözü edilen aydınlar “devletçilik” başlığında olduğu gibi⁴⁸⁶ milliyetçilik başlığında da mevcut partilerden ve düşünlerden farkını kavramlara özgün isimler vererek aşmak istemiştir. Aydınlar böylece milliyetçiliği kalkınma felsefesinin içerisinde konumlandırarak anti emperyalizm ve bağımsızlıkla özdeşleştirmiştir. “Sosyalist milliyetçilik” söylemi de böylesine bir uğraşın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Milliyetçilik kavramını kendi kalkınma felsefesi doğrultusunda “güncelleyen” sol-sosyalist düşünün iki temel amacından bahsetmek mümkün görünmektedir. Birinci amaç Cumhuriyet’in erken tarihlerinden itibaren sol-sosyalist düşüncenin “gayri milli” olduğunu savunan ve bu söylemi siyasi ve toplumsal alanda kabul ettiren düşüncelere karşı bir milli olduğunu kanıtlamayla ilgilidir. Bu yolla birlikte milliliğini ispatlamayı kendine görev belleyen sol-sosyalist düşün “gerçek

⁴⁸⁵ Yaşar Kemal, “Camiler Kışla Oldu”, *Ant*, Sayı: 113, 25 Şubat 1969, s. 5.

⁴⁸⁶ Hatırlanacağı üzere *Yön*’ün savunduğu devletçilik “yeni devletçilik”, TİP’in savunduğu devletçilik “emekten yana devletçilik” ismini almıştır.

milliyetçi”lerin kendileri olduğunu ifade ederek siyasi ve toplumsal alandaki hegemonik söylemi yıpratma ve sözü edilen alanlarda meşruiyet tesis etme amacı gütmektedir. Atılğan’ın da altını çizdiği gibi bu dönemde sol-sosyalist düşünün kendine meşruiyet tesis edebilmesi için devlet ve toplum tarafından kabul gören, kitleleri kucaklayan ve maddi bir güç haline gelen gayrı millilik iddialarını aşındırması gerekmişti⁴⁸⁷. Sol-sosyalist düşünün milliyetçilik kavramını benimsemesindeki bir diğer amaç ise soyut bir yön taşımaktadır. Bütün enstrümanlarını kalkınma arayışıyla uyumlu bir pozisyonda organize eden sol-sosyalist düşün Türkiye’yi kalkındırmak, bağımlılıktan kurtarmak ve sosyal adaleti sağlayarak toplumsal kesimlerin refahını gerçekleştirmek gibi amaçlara sahipti. Diğer bir ifadeyle sol-sosyalist düşün Türkiye’nin ve geniş halk kesimlerinin içinde bulunduğu durumdan rahatsızdı. Sol-sosyalist düşünün ülkesine ve halkına karşı gösterdiği bu sorumluluk milliyetçiliğinin en önemli kaynaklarından biriydi⁴⁸⁸.

Yaşar Kemal’in milliyetçilik başlığı altındaki ifadeleri genel bir çerçeveye yerleştirildiğinde ise onun yazılarında sosyalist milliyetçilik söyleminin iki yanını da görmek mümkündür. Kemal kapitalist sistemi sürdürülen kimselerin varoluşu ve özü itibarıyla milliyetçi olamayacağını ifade etmektedir⁴⁸⁹. Bu düşüncelerini Türkiye siyasetine uyarlayan Kemal, AP’nin milliyetçili bir olduğunu beyan etmesine rağmen bunun tam tersi politikalar geliştirdiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda AP’nin milliyetçi olmadığını ancak milliyetçilik kavramını sömürerek ABD ile çok yakın ilişkiler geliştirdiğini söylemektedir:

“Her şeyi açık söylüyor Adalet Partisi, her şeyi açık açık ortaya döküyor. Milletın gözünün içine baka baka. Ben madenleri de satarım, petrolü de veririm, Amerikalılarla ikili anlaşmaları da yaparım, onlara üs de veririm, adına da üs değil tesis derim, Türkiye’de her istediğimi her istediğim şekilde yaparım. (...) Milliyetçiliği kullanırım. Dini kullanırım... Ne kadar kutsal kavram varsa hepsinin kullanırım. Amerika’nın çizmesi altındaki işgal Türkiye’sinde şehitlerden bile söz açarım.”⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ Atılğan, **a.g.e.**, 2009, s. 10.

⁴⁸⁸ **A.g.e.**, s. 12.

⁴⁸⁹ Kemal, **a.g.e.**, 3 Ocak 1967, s. 11.

⁴⁹⁰ Yaşar Kemal, “Ne İyi, Amerikan Subayları Konuşuyor”, **Ant**, Sayı: 63, 12 Mart 1968, s. 5.

Kemal’e göre herhangi bir hareketin ve/ya partinin milliyetçi olup olmadığı o yapının söylemleriyle değil eylemleriyle anlaşılabilir. Bu gündemde Kemal’in söylemleri ve sloganları devre dış bıraktığını söylemek gerekmektedir. Ona göre gerçek milliyetçiler Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal sorunlarına çözüm odaklı yaklaşan kimselerdir. Yazar Türkiye’nin geri kalmış yapısını kırmak için sanayileşmeyi, geniş halk kesimlerinin sömürülmesini engellemek için emek mücadelesini, köylüleri prangalarından kurtarmak için toprak reformunu, Türkiye halkının nitelikli bir eğitime sahip olması için mücadele etmeyi ve bağımsızlığın inşası için çaba sarf etmeyi milliyetçiliğin temel şartları olarak görmektedir. Bu bağlamda da sorun olarak saptadığı konuların yalnızca sosyalistlerin gündeminde olduğunu ve bu kimselerin gerçek milliyetçi olarak adlandırılması gerektiğini düşünmektedir. Buradan hareketle de gerçek milliyetçiler ile “milliyetçilik kavramını sömürenler” arasında bir sınır çizme ihtiyacı hissetmektedir. Böylece Kemal’in milliyetçilik düşüncesine yönelik ifadeleri çift yönlü bir kullanıma kavuşmaktadır. Yaşar Kemal bir yandan sol-sosyalist düşünce yönelen gayrı millilik iddialarını kapitalizme ve Türkiye’de “ABD’nin temsilcisi” olarak gördüğü AP’ye yöneltmektedir. Bununla birlikte de esas milliyetçilerin ülkesine ve halkına sahip çıkan sosyalistler olduğunu samimi bir inançla dile getirmektedir. Bu samimi inançlar ise yazarın Atatürk’e ve Kurtuluş Savaşı’na dönük söylemlerinde de belirginlik kazanmaktadır.

Sömürgeci ülkelerin geri kalmış ülkelerdeki etkisinin önemli boyutlara ulaştığını söyleyen Kemal hem ekonomik hem siyasi hem de kültürel bağımsızlığın önemine de vurgu yapmaktadır. Bir başka deyişle bağımsızlığın üç veçhesinin de birbirleriyle ilişki halinde olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü Kemal’e göre bir yerde ekonomik eşitlik sağlanmışsa bunun ardından siyasi eşitlik ve bağımsızlık da kazanılacaktır⁴⁹¹. Bu nedenle Kemal’in siyasi eşitlik ve bağımsızlığı ekonomik eşitlikten türettiğini iddia etmek de yanlış olmayacaktır. Yazarın ekonomik eşitlik ve siyasi bağımsızlığın birbirlerine kenetli bir yapıda olduğu inancını taşıması, kapitalizme ve sömürgeciliğe karşı bir arada mücadele etmeyi de beraberinde getirmektedir:

⁴⁹¹ Kemal, **a.g.e.**, 27 Ağustos 1968, s.5.

“Bağımsız Türkiye-sosyalist Türkiye tartışması. Sanki bu iki unsur, çağımızda artık ayrılabilir miş gibi. Türkiye sosyalist olmadan bağımsız olamaz. Bu iki savaş iç içedir. Biri öteki, öteki beriki içindir. (...) Bu çağda geri kalmış bir memlekette, bağımsızlığı, yalnız be yalnız sosyalist zafer getirir. Bu çağda, bağımsızlık gülü, yalnız be yalnız emekçinin toprağında yeşerir. Her çağın bir bağımsızlık toprağı vardır. Bu çağın bağımsızlık toprağı emekçinin, sosyalizm zaferinden başkası değildir, olamaz.”⁴⁹²

Türkiye’de sol-sosyalist aydınların ve hareketlerin kapitalizm ve emperyalizm başlıkları altında yoğun bir tartışma yürüttüğü bir dönemin ürünü olan bu satırlar, Kemal’in bakışını da gözler önüne sermektedir. Yazar 1960’lı yıllarda özellikle *Yön* dergisi ve Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketi tarafından savunulan düşüncelerin karşısında konumlanmaktadır. Çünkü *Yöncüler* ve MDD hareketi emperyalizme karşı mücadelenin kapitalizme karşı mücadeleyi öncelediğini savunmaktadır. Bu doğrultuda da geniş bir milli cephenin inşasını gerekli gören *Yön* ve MDD hareketine göre kurulacak bir milli cephenin ilk görevi Türkiye’nin bağımsızlığını tesis etmek olacaktır. Türkiye’nin bağımsızlığı yeniden kazanıldığında ise kapitalizme karşı mücadele güncel bir başlık haline gelecektir. TİP ise *Yön* ve MDD hareketinden farklı olarak kapitalizme ve emperyalizme karşı mücadelenin birlikte yürütülmesi gerektiği düşüncesindedir.

Yaşar Kemal çağının sol-sosyalist aydınları gibi Türkiye’nin bağımsızlığına ilişkin yazılarında Mustafa Kemal Atatürk hakkında övgü dolu sözler sarf etmektedir. Bu dönemde aydınlar Türkiye’nin kalkınma yöntemini tespit edebilmek için başta devletçilik, halkçılık ve milliyetçilik kanalıyla Atatürk’e ulaşmıştır. Milliyetçilik ilkesinin içeriğine ekonomik ve siyasi bağımsızlık da mutlaka eşlik etmiştir. Sözü edilen aydınlar bu sayede hem ülkenin kurucusu olan Atatürk’ü hem de Cumhuriyet devrimiyle sonuçlanan Millî Mücadele yıllarını önemli birer referans kaynağı olarak not etmişlerdir. Ancak Kemal’in Atatürk’le kurduğu bağlantı noktası büyük oranda milliyetçilik ilkesi aracılığıyla olmuştur. Siyasi ve kültürel bağımsızlık konusunu çok kez tartışmaya açan bir yazarın bu bağlamda milliyetçilik ilkesini öne çıkarması olağan bir durum olarak görülmelidir.

⁴⁹² Yaşar Kemal, “Bağımsızlık”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 262.

Atatürk'ün yüz yıllık bir hazırlanışın sonucunda ortaya çıktığını ifade eden yazar⁴⁹³, Osmanlı Devleti'nde uç veren modernleşme hareketlerini de dahil ederek, Cumhuriyet devrimine tarihsel bir görüntü kazandırmak istemektedir. 1965'te yazdığı "Kültür Sömürücülüğü" yazısında Tanzimat Fermanı'nı sömürgeleşmenin başlangıcı olarak sunsa da⁴⁹⁴ 1968'de *Ant* dergisinde yayınlanan "Mustafa Kemal'den Bu Yana" yazısı Yaşar Kemal'in bu düşüncesinden vazgeçtiğini göstermektedir. Dolayısıyla Kemal'in Atatürk'ü yaratan nesnel zemin hakkındaki düşüncelerinin dinamik bir yapı gösterdiğini söylemek gerekmektedir.

Bağımsızlık hakkında yazdığı satırlarda Atatürk'e ve Millî Mücadele yıllarına mutlaka göndermeler yapan yazara göre Türk halkı kendi öz kimliğine Atatürk sayesinde erişmiştir:

"Mustafa Kemal'in büyük, köklü çabalarından birisi, belki de en birincisi Türk milletini kendi öz kişiliğine kavuşturabilmek çabası olmuştur. Onun bağımsızlık ilkesine böylesine sıkı sıkıya sarılması boşuna değildir. Mustafa Kemal', in el yordamıyla yada bilinçli olarak bir milleti kendi özüne, kendi kişiliğine döndürme savaşı, savaşlarının en üstünde durulması gerekenidir. Yirminci yüzyılın çağdaş uygarlığına varabilmek ancak ve ancak sağlıklı bir kendine dönüşle olur. Kişiler için de, milletler için de bu böyledir. Yaratıcı kişi ve millet ancak ve ancak kendi özüne, kendi kişiliğine dönmüş kişi ve millettir."⁴⁹⁵

Yaşar Kemal'in altını çizdiği kendi özüne ve kimliğine dönüş Türkiye'nin bağımsızlığı konusunda kültüre verdiği önemin bir parçasıdır. Ona göre Atatürk ve onunla birlikte Kurtuluş Savaşı'nı örgütleyen ve sürükleyen halk bir bütün olarak Türk milletine yeniden kendisi olma fırsatını vermiştir. Bu nedenle Kemal Kurtuluş Savaşı'nı yürüten Türk halkını "*insanoğlunun yüz aklı*"⁴⁹⁶ olarak görmektedir.

Yaşar Kemal'e göre Kurtuluş Savaşı'nda halka yaslanan siyasi kadro Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte halktan uzaklaşmıştır. Ancak bu siyasi kadronun kendi

⁴⁹³ Yaşar Kemal, "Mustafa Kemal'den Bu Yana", *Ant*, Sayı: 98, 12 Kasım 1968, s. 5.

⁴⁹⁴ Yaşar Kemal, "Kültür Sömürücülüğü", Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 146.

⁴⁹⁵ Kemal, **a.g.e.**, 12 Kasım 1968, s. 5.

⁴⁹⁶ Yaşar Kemal, "Niçin Bu Kadar Korkuyorlar", *Ant*, Sayı: 13, 28 Mart 1967, s. 4.

başına bir sınıf niteliği taşımayacağını ifade eden yazar bu kadronun yaşamını sürdürmek için mutlaka bir sınıfla iş birliği yapması gerektiğini düşünmektedir:

“Bu yönetici kadro sınıf niteliği taşıyamaz. Yaşamayı, yani hayatını idame ettirmesi için mutlaka bir sınıfla işbirliği yapması gerek. Ya emekçi sınıfla, ya burjuva sınıfla. Toprak ağalarıyla iş birliği yapıyor ama yetmiyor. Bir ticaret burjuvası yok. Bir takım sömürücü imtiyazların ilgasından dolayı. Ticaret burjuvası hapı yutmuş. Kiminle işbirliği yapacak? İşte devlet eliyle zengin yaratma politikası o zaman başlıyor. Yönetici kadro kaburgasından bir sürü adam çıkarıp zengin yapıyor, kendisi de zengin olduğu gibi, onlarla işbirliğine gidiyor. Bu zenginler, yönetici kadro, toprak ağaları C.H.P. çatısı altında birikiyorlar.”⁴⁹⁷

Yazara göre CHP içerisinde yer alan bazı idealistlerin toprak reformu ve köy enstitülerine yönelik tasarıları partinin ana yönelimi nedeniyle güçlüklerle karşılaşmıştır. Çünkü Kemal CHP’nin ticaret burjuvazisi ve toprak ağalarının çıkarlarını kollayan bir parti hüviyetine sahip olduğu inancındadır. Kemal de tıpkı *Yön* hareketi gibi Atatürk ve CHP arasında farklılıklar olduğuna inanmaktadır. Kemal açısından bakıldığında CHP, Atatürk’e ve onun iyi niyetine ihanet etmiştir⁴⁹⁸. Ancak Kemal’e göre Türkiye’nin kurtuluşu yalnızca Atatürk’ün bağımsızlık politikasına dönüşle mümkün olacaktır. Türkiye’nin 1920’li yıllarıyla 1960’lı yılları arasında paralellik kuran yazar bu sayede Atatürk’ü de tarih ve güncellik arasında kurulan bir köprü olarak görmektedir.

Sol-sosyalist siyasetin siyasi ve toplumsal alanda meşruiyet kazandığı 1960’lı yıllar aynı zamanda sol-sosyalist öznelerin kuramsal anlamda doygunluğa ulaşmaya başladığı bir tarihsel kesit olmuştur. Doğan Avcıoğlu’nun *Türkiye’nin Düzeni*, Mehmet Ali Aybar’ın *Bağımsızlık Demokrasi ve Sosyalizm* ve Behice Boran’ın *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabının 1968 yılında birbiri ardına yayımlanması, sol-sosyalist düşünün önde gelen isimlerinin kuramsal görüşlerini sistematik bir doğrultuda sunmaya başladığını göstermektedir. Marksizm ve sınıf mücadelelerine ilişkin çeviri eserlerin sayısının artması, dünyada görülen devrimci hareketler ve Türkiye’deki geniş toplumsal kesimlerin “mücadeleye” etkin katılımı kuşkusuz ki bu kuramsal görüşleri etkilemiştir. 1968 yılında TİP içerisinde başlayan

⁴⁹⁷ Yaşar Kemal, “Mustafa Kemal İhtilali”, *Ant*, Sayı:45, 7 Kasım 1967, s. 7.

⁴⁹⁸ A.g.e., s. 7.

tartışmalar da böyle bir sürecin ürünü olarak değerlendirilmelidir. Dönemin başlarından itibaren siyasi arenada sesini yükselten ve toplumsal alanda meşruiyet tesis eden TİP de yeni hedefler saptamak, bu hedeflere ulaşmak için yeni yollar geliştirmek, programını yenilemek ve bu yenilenmeye ilham verecek kuramsal bir bakışı netleştirmek durumundaydı⁴⁹⁹. Ancak Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran'ın öncülük ettiği muhalif kanat “yeni”yi ortaya çıkarmak konusunda farklı düşünmekteydi.

1969 yılında gerçekleşecek Genel Seçimlerde TİP'in “başa güreşeceğini” ifade eden Aybar, Marksist öğretinin önemli dayanak noktalarından biri olan temel-üstyapı kurgusunun “sorunlu” yönüne işaret etmektedir. Aybar açısından sol-sosyalist siyasetin emek-sermaye çelişkisine yoğunlaşması, sosyalizm mücadelesinde ekonomik yöne büyük ağırlık verilmesine ve “*insanın tüm yabancılaşmalarından kurtulması demek olan Sosyalizmin asıl gayesinin ihmal*” edilmesine neden olmaktadır⁵⁰⁰. Bunun yanı sıra Aybar, klasik Marksist öğretinin temel alanına verdiği “bağımsız” belirleyiciliği de reddetmektedir. Ona göre “*bağımsız faktör olarak mütalaa edilmiş olan alt yapının aslında kendisinin de belirlenmiş olduğu gerçeği ortaya çıkıyor. Yani üstyapı tarafından alt yapı belirleniyor*”⁵⁰¹. Aybar bu kuramsal çözümlemeyle birlikte TİP'in söylemini, muhalif kanadın iddia ettiğinin aksine, emek-sermaye çelişkisi dışındaki “çelişkiler”e kaydırması gerektiğini düşünmektedir. Aybar açısından muhaliflerin iddia ettiği gibi emek-sermaye çelişkisi “temel çelişki” olsa da işçi sınıfını eyleme sevk edecek asıl güç üstyapı alanında yatmaktaydı. Somutlaştırmak gerekirse, Aybar'a göre sömürü ilişkilerinden ötürü aç ve işsiz kalan işçi ve emekçi kesimler ancak “insan yerine konmadığında”, “mezhebinden dolayı horlandığında” ve/ya “izzetinefsiyle oynandığında” isyan etmektedir. Dolayısıyla Aybar'a göre partinin politik kurgusu da bu düzlem içerisine yerleştirilmeliydi.

⁴⁹⁹ Atılğan, **a.g.e.**, 2007, s. 377.

⁵⁰⁰ Mehmet Ali Aybar, “Sosyalizm Meseleleri 1: Yollar ve Modeller”, **Forum**, Sayı: 374, s.5. Akt.: Atılğan, **a.g.e.**, 2007, s. 401.

⁵⁰¹ Aybar, **a.g.e.**, 2014, s. 635.

Sosyalizmi emekçi halkın felsefesi ve yaşantısı olarak tanımlayan Aybar, muhalif kanadın işçi ve emekçi kesimlere “dışardan bilinç” taşıma fikrini de arızalı bulmaktadır. Çünkü Aybar’a göre “işçi sınıfı emek gücüne üretim araçları sahibine satma durumuna düşen insan grubu meydana gelir gelmez, kendinden var olur”⁵⁰². Farklı bir ifadeyle Aybar’ın işçi sınıfının politik bilince erişmesini “otomatik” ve “mekanik” bir süreç olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Dolayısıyla işçi sınıfının politik olarak burjuvazinin karşısına dikilmesi için “dışardan bilinç” aktarımına lüzum yoktur. Asıl yapılması gereken, sosyalizm fikrini doğuştan damarlarında taşıyan halk kesimlerini iktidar olabileceği fikrine inandırmaktır⁵⁰³. Aybar açısından bu gizlin açığa çıkması için TİP, “horlanma”, “itilme” ve “adam yerine konmama” gibi problemleri baş sıraya yazıp geniş halk kesimlerine “sosyalizmin insancıl yüzünü” göstermeyi hedef olarak seçmelidir⁵⁰⁴. Bu noktada da TİP işçi, emekçi ve köylü kesimlerinin “hükümete” ve/ya “bürokrasiye” karşı açığa çıkan tepkilerini özgürlükçü söylemler aracılığıyla örgütlemelidir. Atılğan’ın da vurguladığı üzere Aybar bu yaklaşımıyla “halkın desteğini, belirli örgütsel ilişkiler ağı içinde bilinçli ve kalıcı bağlarla sağlamayı değil, halkta biriken tepkileri belirli bir konjonktürde, halka doğru genel bir seslenişle yakalamayı”⁵⁰⁵ hedeflemektedir.

TİP içerisinde Mehmet Ali Aybar ve muhalif kanat arasındaki tartışmalı konulardan bir diğeri de “özgücülük” meselesidir. 1960’lı yıllarda önemli oranda sol-sosyalist düşünün sürükleyicisi olduğu bu meselede katkıları ve vurgularıyla Aybar ise bir adım öne çıkmaktadır. Bilhassa bu dönemde Aybar’la özdeşleşen “hürriyetçi sosyalizm”, “güler yüzlü sosyalizm” ve “insancıl sosyalizm” gibi kavramsallaştırmalar Türkiye’nin özgünlüğünü vurgulamak üzere kullanıma sokulmuştur. Aybar’ın sözünü ettiği özgünlük toplumların farklı üstyapılara sahip olmasından köklenmektedir. Eğer sosyalizm bu üst yapı farklılıklarına dayanarak inşa edilirse “sosyalizmimiz de başka yerlerdeki sosyalizmden farklı olur”⁵⁰⁶. Bu tespitten hareketle Aybar, sol sosyalist siyasete de bir dizi yeni görev yüklemektedir. Ona göre

⁵⁰² A.g.e., s. 643.

⁵⁰³ Aybar, a.g.e., 1968, s. 474.

⁵⁰⁴ Aybar, a.g.e., 2014, s. 593.

⁵⁰⁵ Atılğan, a.g.e., 2007, s. 413.

⁵⁰⁶ Aybar, a.g.e., 2014, s. 644.

sol sosyalist özneler öncelikle kendi ülkesinin tarihini, ekonomik ve toplumsal gerçekliğini iyi bir biçimde kavramalıdır. Sonra da sınıflar arasındaki kuvvet ilişkilerini saptayarak işçi ve emekçi kesimleri örgütlemelidir. Aybar'ın veciz sözleriyle: “*Türk Sosyalizminin KİTABINI, (a) dan (z) ye kadar, her günkü mücadelemizle, bizler yani Türkiye İşçi Partililer hep beraber yazacağız*”⁵⁰⁷. Buradan hareketle Aybar'ın “özgücülük” kuramını geliştirirken büyük oranda “yerli” bir retoriğe yaslandığını ileri sürmek mümkündür. Böylece Aybar'ın geliştirdiği devrim kuramında sosyalizmin “evrensel bir model” olmaktan çıktığını ve bu kurama “özgücü” bir yaklaşımın hâkim olduğunu ileri sürmek mümkündür. Kuşkusuz ki Aybar'ın bu düşünceleri geliştirmesinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) çeşitli ülkelere önerdiği “örnek modele” karşı çıkması ve SSCB'deki sosyalizmin “halktan uzaklaşıp bürokratik bir yönetime evrildiği” fikri etkili olmuştur.

Behice Boran ve Sadun Aren kanadının Mehmet Ali Aybar'a karşı giriştiği mücadele sonucunda parti içindeki etkisi gitgide zayıflayan Aybar, 1969 Genel Seçimlerinin ertesinde genel başkanlıktan 1971'de ise TİP üyeliğinden ayrılmıştır. Aybar'ın yanı sıra 1960'lı yılların büyük bir bölümünü aynı parti çatısı altında geçiren aydın çevrelerin bir kısmı da önce kuramsal tartışmalara dahil olmuş sonra da TİP'ten ayrılmıştır. Bu durum Aybarcı kanat olarak da bilinen bu çevrelerin parti içindeki muhalif kanat gibi ideolojik bir konum aldığını göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle bir tarafta sosyalizmin “evrensel” ilkelere sahip olduğunu öne sürerek “enternasyonalist” karakterine vurgu yapan; diğer tarafta ise sosyalizmin “özgün yönünü” savunarak “millici” tarafına işaret eden bir kanat bulunmaktaydı. Artun Ünsal da bölünmenin bu yönünün altını çizmektedir. Ona göre TİP içerisindeki bölünme çeşitli nedenlere dayansa da bölünmenin en önemli nedeni “enternasyonalist sol” ile “millici sol” anlayışlarının ideolojik savaşımdır⁵⁰⁸. İdeolojik savaş sonunda partiye “enternasyonalist sol” anlayışının hâkim olması Aybar'ın devrim kuramını benimseyen Yaşar Kemal'in de TİP'ten ayrılmasına neden olmuştur. Aybar'la tanışıklığını ve dostluğunu 1940'lı dayandıran ve Marksizm ve sosyalizm gibi

⁵⁰⁷ Aybar, a.g.e., 1968, s. 479.

⁵⁰⁸ Ünsal, a.g.e., s. 304.

konularda Aybar'ın düşüncelerine yatkın olduğunu ifade eden⁵⁰⁹ Kemal'in özellikle Leninist örgüt modelinin geçersizliğine ve TİP'in "aydınlar kulübüne"⁵¹⁰ dönüştüğüne ilişkin inancı bu ayrılığın önemli nedenleri arasındadır.

Yaşar Kemal'in sosyalizm hakkındaki düşünceleriyle TİP'e hâkim olan anlayış arasındaki farklılıkları üç başlık halinde sıralamak mümkündür. Bu farklılıklardan ilki, sosyalizm fikrinin özüne ilişkindir. Başta Behice Boran, Sadun Aren ve Nihat Sargın gibi isimler olmak üzere, TİP'in yeni yöneticileri ekonomik üretim biçimlerinden kaynaklanan sömürü ilişkilerini partinin temel söylemi haline getirmeyi hedeflemekteydi. Yaşar Kemal ekonomik köklü yaklaşımın hakkını teslim etmekte ancak sosyalizmi doğrudan insanın yabancılaşma biçimlerinden kurtulmasına eşitlemekteydi. Bu nedenle onun sosyalizmin özüne ilişkin geliştirdiği fikirlerde insan sevgisi ve halkın yaratıcılığı baş sıraya yerleşmekteydi. Bu düşünceler Lenin'in ölüm yıl dönümü vesilesiyle yazdığı satırlarda en açık şeklini almaktaydı:

"Sosyalizmin anhası minhası insan soyunu tek mil yabancılaşmalardan kurtarıp kendi asliyetine iade etmektir. Karşımıza bir sorun çıkıyor, nedir insanın asliyeti? İnsanın asliyeti, yaratma gücüdür. Sonsuz yaratıcılığı, durmadan, her an yaratıcılığıdır. Doğa gibi. Ve Sosyalizm insanoğlunu bu yaratıcılığa geri kavuşturmak için bir araçtır. Kimdir sosyalizmi kuracak olan, kimdir sürdürecektir olan, emekçi halktır"⁵¹¹.

Sosyalizmi, insanın yabancılaşma biçimlerinden kurtularak kendi özüne dönmesi için bir imkân olarak kavrayan Kemal, insanın özünü de yaratma gücünde bulmaktadır. Böylelikle de insan ve doğanın yaratma gücü arasında bir benzerlik kurulmaktadır. Bu bağlamda Kemal'in insana ve dolayısıyla halka yüklediği "büyülü" güç de yeniden kullanıma sokulmaktadır.

Yaşar Kemal'in, TİP'in ideolojik olarak "yeniden" konumlanışına yönelik ikinci itirazı işçi ve emekçi kesimine "dışardan bilinç" götürülmesi fikrine ilişkindir. Kemal aydın kesimleri, işçi ve emekçi kesiminin eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi

⁵⁰⁹ Yaşar Kemal, **Binbir Çiçekli Bahçe**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 297.

⁵¹⁰ Abdi İpekçi, "Edebiyat ve Politika", **Milliyet**, 19 Nisan 1971, s. 9.

⁵¹¹ Yaşar Kemal, "Halkın Yüreğinde", Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Ağacın Çürüğü**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 105.

konusunda görevli kılıp bu iki kesimin organik olarak bir bütün halinde hareket etmesini isteyerek bilinç götürme fikrine yeşil ışık yaktığı söylenebilir. Ancak Kemal'in "dışardan bilinç" fikrine asıl itirazı iktidara emekçiler lehine el konulduğunda yeni bir bürokrat tabakanın ortaya çıkacağı endişesinden ileri gelmektedir. Kemal açısından herhangi bir parti veya tabaka "emekçiler olmadan emekçiler lehine" iktidara geldiğinde bu düzenin adı sosyalizm olmaz. Bu noktada Kemal'in "dışardan bilinç" fikriyle *Yöncü* tezleri benzer bir kategori altına yerleştirdiğini söylemek mümkündür. Örneğin TİP içerisinde tartışmaların henüz başladığı bir esnada yazılan şu satırlar, "dışardan bilinç" fikriyle *Yöncü* aydın kuramını birbirine eşitlemektedir:

"Az gelişmiş memleketin az gelişmiş aydını insan gibi insan değildir, insandan ayrı, yarı tanrı bir yaratıktır. Yani, bunlar kendini yarı tanrı sayan yaratıklardır. Ben bunu böylece gördüm. Korkaktır, bencildir, yarı tanrıdır. Halkın üstündedir, memleketin, davanın üstündedir. Onun kutsal varlığı olmazsa hiçbir şey olmaz. Bu alçakgönüllü olmayan yarı tanrı aydını halk yerine oturtacaktır. Bundan şüpheleniz olmasın"⁵¹².

İnsanın ve halkın sonsuz bir yaratma gücü olduğunu düşünen Yaşar Kemal'in "dışardan bilinç" fikrine itiraz etmesi oldukça tutarlıdır. Fakat yazarın TİP'e hâkim olan Leninizm ve "dışardan bilinç" fikrini *Yöncü* aydın kuramıyla eşitlemesi hatalı bir yaklaşımın ürünüdür. Bu yönüyle Kemal'in kuramsal tartışmanın ana eksenini ıskaladığını öne sürmek yanlış olmayacaktır.

Yaşar Kemal "dışardan bilinç" kuramına ve halkın yaratıcı gücüne ilişkin düşüncelerinde Mehmet Ali Aybar'la ortak bir zemini paylaşmaktadır. Sözü edilen her iki aydın da sosyalizm fikrinin işçi ve emekçi sınıfının tabiatında saklı olduğunu ifade etmektedir. Kemal'in ifadeleriyle:

"Halkın akıl almaz bir sağduyusu vardır. Gözünü bir gün iki gün yumar, üçüncüsünde açar. Böyle olmasaydı, hiçbir şekilde, dünyanın hiçbir yerinde sosyalizm kurulamazdı. Halk kendi tabiatı icabı sosyalizmi kurmaya, onu geliştirmeye, onu güzelleştirmeye mecburdur. Onun bu mecburiyetini çok iyi bilmeli, hesaplamalı, ona güvenmeliyiz. Bütün çabamız halkın üstünde halka karşı bir örgüt değil, halkı

⁵¹² Yaşar Kemal, "Halkı Dinlemek", *Ant*, Sayı: 100, 26 Kasım 1968, s. 5.

örgütlemek olmalıdır. Elimizdeki o büyük gücü halkı örgütlemek için, halkı uyandırmak, sosyalist harekete kazanmak için kullanmalıyız.”⁵¹³

Bu satırların da açığa çıkardığı gibi Kemal, sol-sosyalist siyasetin ve aydının görevini, işçi ve emekçi tabiatında zaten mevcut olan sosyalizm fikrinin yüzeye çıkartılması olarak görmektedir.

Yaşar Kemal, Aybar’ın “üstyapıların toplumdan topluma değişiklik gösterdiği” fikrine benzer bir biçimde milletlerin farklılığını gündeme getirmektedir. Daha kuramsal bir ifadeyle Aybar üstyapı alanını makro ölçekte ele alırken Kemal üstyapıya bağlı bir alan olan kültüre vurgu yaparak mikro bir ölçeğe doğru seyretmektedir:

“Bir de milletleri millet eden başka bir şey var, kültürleri. İşte bunun üstünde de önemle duracaksın. Ama çok çok önemle duracaksın. Milletler kültürleri kadar millettir. Kültürlerinin kökü kadar millettir. Milletler gider de kültürleri kalır. Tarihten, coğrafyadan adları silinir de kültürleri kalırsa, o milletler ölmüş değillerdir. Onları öldürmeye de kimseciklerin gücü yetmez.”⁵¹⁴

Kemal’in kültüre ilişkin bu vurguları sosyalizmin “millici” bir yorumunu akla getirmektedir. Kendine has sesiyle dünyayı bin çiçekli bir kültür bahçesine benzeten Kemal, bunun hemen ardından her çiçeğin kendine has bir rengi ve kokusu olduğunu söylemektedir. Buna göre dünyanın her yerinde işçi ve emekçi sınıfı benzerlik gösterse de bir o kadar da kendilerine özgü bir yapıya sahiptir⁵¹⁵. Dolayısıyla sol-sosyalist siyaset mücadele yöntemini saptarken bu özgünlüğü dikkate almalıdır. Kemal’in özgücülüğe yönelik bu fikirleri hem Behice Boran’ın hem de Mehmet Ali Aybar’ın “Türkiye’ye özgü sosyalizm” yaklaşımını hatırlatmaktadır. Fakat Kemal’in Boran’dan uzaklaşıp Aybar’ın fikirlerine yakınlaşmasının sebebi insan sevgisini ve bağımsızlığı sosyalizmin özüne yerleştirmesidir.

⁵¹³ Yaşar Kemal, “Halka Güvenmek”, **Ant**, Sayı: 96, 29 Ekim 1968, s. 5.

⁵¹⁴ Yaşar Kemal, “Kültür”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 28.

⁵¹⁵ Yaşar Kemal, “Tek Yol”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Ağacın Çürüğü**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 155.

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında 1960'lı yıllarda uyanış gösteren sol-sosyalist düşünün/politikanın kalkınma felsefesi, yine bu dönemde öne çıkan iki aydın figür olan Yaşar Kemal ve Çetin Altan üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu doğrultuda *Yön* dergisi çevresinin ve TİP'in kalkınma felsefesi bir çerçeve içerisine yerleştirildikten sonra sözü edilen iki aydının bu felsefeyle hangi bağlantı noktaları aracılığıyla bağ kurduğu ortaya konmuştur. Farklı bir ifadeyle 1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşünce içerisinde öne çıkan iki aktör yardımıyla parçadan bütüne bakmak da mümkün olmuştur.

1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşünün/politikanın çıkarımlarını üç düzey biçiminde açıklığa kavuşturduğu söylenebilir. Sol-sosyalist düşün birinci düzeyde Türkiye'deki toplumsal sınıfların haritasını çizmiştir. Önemli oranda Marksist öğretinin izlerini taşıyan bu haritada işçiler, emekçiler ve köylüler ile toprak ağaları ve burjuvazinin arasına sınır çizilmiştir. Sol-sosyalist düşün bu faaliyetinin neticesinde ise Türkiye'nin kalkınmasının önündeki iki büyük engeli toprak ağaları ve burjuvaziye işaret etmiştir. İkinci düzeyde ise haritanın sınırlarıyla da bağlantılı olarak işaret edilen engellerin tasfiyesine yönelik çözüm önerileri bir bütün halinde ortaya konmuştur. Bu bağlamda sol-sosyalist düşün Cumhuriyet'in ilkelerinden de ilhamla güncel politik atmosfer içinde devletçilik, halkçılık ve milliyetçilik kavramına yeni bir içerik kazandırmıştır. Bu dönemde sözü edilen ilkelere kazandırılan yeni içeriklerle birlikte bu ilkelerin "ısrarlı" bir savunucusu olan sol-sosyalist düşün üçüncü ve son düzeyde ise hangi aktör ve/ya aktörlerin Türkiye'nin kalkınmasında anahtar görev üstleneceğini kesinleştirmiştir. Son düzey aynı zamanda sol-sosyalist düşünce ve siyaset içerisinde strateji/yöntem tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Sol-sosyalist düşüncenin taşıyıcılığını üstlenen aktörlerden tekil aydınlara doğru yol alındığında da üç düzeyde bir analizin gerçekleştiği sonucuna ulaşmak mümkündür. 1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşünce ve siyasetle bağ kuran Yaşar Kemal ve Çetin Altan da toplumsal sınıfların haritasını çizdikten sonra çözüm yöntemleri üzerinde fikirlerini beyan etmişlerdir. Bu noktada da Kemal ve Altan

devletçilik, halkçılık ve milliyetçilik kavramlarını kalkınma başlığıyla ilişkilendirmişlerdir. Her iki isim de sözü edilen kavramlar hakkında paralel fikirlere sahip olsa da vurgu yaptıkları noktalar farklılık göstermiştir.

Yaşar Kemal ve Çetin Altan kapitalizmi ve kapitalizmdeki sınıfları analiz ederken Marksizm öğretisi doğrultusunda hareket etmişlerdir. Hem Kemal’e hem de Altan’a göre sömüren sınıflar burjuvazi ve toprak ağalarıyken sömürülen sınıflar işçi, emekçi ve köylü kesimleridir. Bununla birlikte iki isim de Türkiye’deki burjuva sınıfının ve toprak ağalarının ülkenin kalkınmasını engellediği görüşünü paylaşmaktadır. Burjuvaziye yönelik yapılan bu tespitlerin yanı sıra Kemal ve Altan bu sınıfın “taklitçi” yönünü de vurgulamaktadır. Ancak buradaki vurgu aynı gibi görünse de önemli bir ayrımı da işaret etmektedir. Altan “taklitçilik” vurgusunu uluslararası bir bağlama Kemal ise “milli” bir bağlama yerleştirmektedir. Daha açık bir ifadeyle Altan, Türkiye burjuva sınıfını kapitalizmin gelişkinlik gösterdiği ülkelerin burjuva sınıfıyla karşılaştırmaktadır. Bunun sonucunda ise Türkiye burjuva sınıfını burjuva sınıfının kültürel alışkanlıklarını Batılı bir normda değerlendirmektedir. Dolayısıyla ona göre Türkiye burjuva sınıfının kültürel alışkanlıkları gelişmiş kapitalist ülkelerin burjuva sınıfından “geri”dir. Bu nedenle de “taklitçi” olmaktan öteye gidememiştir. Kemal de Türkiye burjuva sınıfının Türkiye burjuva sınıfını “taklitçi” ve “gayri milli” olarak görmektedir. Ancak Altan Türkiye burjuva sınıfının “taklitçiliğini” aşabilmesi için gelişmiş kapitalist ülkelerin burjuva sınıfına benzemesi gerektiğini savunurken Kemal bu “taklitçiliğin” milli bir öze dönüşle sona ereceği görüşündedir.

Devletçilik kavramı Kemal’in ve Altan’ın gündemindedir. Onlara göre Türkiye’nin kalkınması için devletçi politikalar ve reformlar devreye girmelidir. Bu bağlamda iki isimde de aynı vurgu mevcuttur. Fakat Altan’ın devletçilik politikalarında öne sürdüğü fikirler Kemal’e oranla daha detaylı ve sistematik bir hatta sahiptir. Kemal’in ve Altan’ın altını çizdiği konulardan bir diğeri de toprak reformudur. Kemal’e ve Altan’a göre toprak reformu köylüleri siyasi ve toplumsal anlamda özgürleşmesini sağlayacaktır. Fakat Kemal ve Altan’ın bu konu hakkındaki fikirleri yüzeysel bir görünüm sunmaktadır.

Kemal'in ve Altan'ın ortaklaştığı bir diğer nokta halkçılık fikridir. Kemal ve Altan'ın halk kavramına yükledikleri anlam belirsiz bir yapıya sahip değildir. Aksine iki isim de halk derken işçilerden, emekçilerden ve köylülerden bahsetmektedir. Dolayısıyla Kemal ve Altan halk kavramını sınıfsal bir düzlemde hareketle kavramış ve bu yolla da anti-kapitalizm düşüncesine bağlanmıştır. Bu noktada Marksizm düşüncesinin etkisi iki aydın üzerinde de yeniden hissedilmektedir. 1960'lı yıllarda özellikle TİP çevresinin kalkınmanın aktörleri konusunda işçi ve emekçi sınıfları işaret etmesi Kemal'in ve Altan'ın yazılarında ve/ya yapıtlarında kendisini göstermektedir. Bu nedenle bu dönem içerisindeki entelektüel tartışmaların etkileşimli bir yapı gösterdiğini söylemek gerekmektedir.

1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşünce içerisinde gerçekleşen tartışmaların önemli bir yönünü saptamak mümkündür. Bu dönemde sol-sosyalist düşünce sistematik bir hat kazandırmak istediği fikirleri özellikle sivil toplum alanına aktarırken “ikilik”lerden faydalanmıştır. “Gerçek milliyetçi” ve “sahte milliyetçi”, “gerçek aydın” ve “yarım aydın”, “milli” ve “gayri milli”, “gerçek demokrasi” ve “sahte demokrasi” gibi zıtlıklar sol-sosyalist düşüncenin öne çıkardığı ayrıştırmalardır. Kemal'in ve Altan'ın aydın tanımı da bu “ikilik” üzerine bina edilmiştir. Bu “ikilik”ler sol-sosyalist akımlara ve sözü edilen iki aydına elverişli bir zemin sunmuştur.

1960'lı yıllarda devletçilik ve halkçılık kavramlarının içeriğine ilişkin tartışmaların yanı sıra siyasi ve toplumsal anlamda aydınların rolü hakkında da bir dizi tartışma yürütülmüştür. Yaşar Kemal ve Çetin Altan da aydının görevlerini belirleyerek bu tartışmalara katılmıştır. İki isim de aydın kavramını “katı” bir biçimde tanımlamıştır. Kemal ve Altan'a göre “gerçek aydın” işçi, emekçi ve köylü kitlelerinin yanında saf tutan ve bu kitlelerin sorunlarına çözüm yöntemi geliştiren kimsedir. Bir başka deyişle “gerçek aydın” siyasi ve toplumsal sorunların çözümü konusunda “yön” gösterici bir rol üstlenmelidir. Bu nedenle de “yarım aydın” ve “okur yazar” olan kimseleri “gerçek aydın”lardan ayrı bir konuma yerleştirmişlerdir.

Kemal ve Altan, 1961 Anayasasının sahiplenilmesi konusunda 1960'lı yılların sol-sosyalist düşüncesi ve siyasetiyle aynı doğrultuya sahiptir. Kemal de Altan da devletçilik ve halkçılık politikalarının uygulanabilmesi için 1961 Anayasasını dayanak noktası olarak görmüştür. Bu yönüyle de 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne olumlu anlamlar yüklemelerine rağmen esas olarak Anayasanın çerçevesine odaklanmışlardır.

1960'lı yıllarda sol-sosyalist aydınlar hem ulusal hem de uluslararası gelişmelerle bağlantılı olarak emperyalizm ve sömürgecilik gibi tartışma başlıklarına yoğun bir ilgi göstermiştir. Toplumsal sınıfların yapısına ve Türkiye'nin kalkınma yöntemine yönelik tartışmalar doğrudan emperyalizm ve sömürgecilik kavramları aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve sol-sosyalist aydınlar dönem boyunca emperyalizme karşı cephe almıştır. Milliyetçilik kavramı da bu doğrultuda yeni bir anlam kazanmıştır. Bir başka deyişle sol-sosyalist düşünce “gerçek milliyetçi” ve “sahte milliyetçi” ayrımı doğrultusunda milliyetçilik kavramını bağımsızlık ve anti emperyalizm düşünceleriyle birlikte ele almış ve “gerçek milliyetçiler”in sosyalistler olduğunu iddia etmiştir.

Gerçek milliyetçiliği sosyalizmle eş gören sol-sosyalist aydınlar arasında Yaşar Kemal ve Çetin Altan da vardır. Onlara göre ekonomik, siyasi ve toplumsal anlamda bağımsızlık ancak sosyalizmle ve/ya kapitalist olmayan bir kalkınma yöntemiyle mümkündür. Ancak iki ismin de söylemlerinde önemli bir yere sahip olan milliyetçilik ve anti emperyalizm düşünceleri ayrı vurgulara sahiptir. Türkiye burjuvazisinin “gayri milli” yönünün altını çizen Kemal, bağımsızlık ve anti emperyalizm konularında da “milli” bir tonu koyulmuştur. Kemal yazılarında ve/ya yapıtlarında ekonomik ve siyasi bağımsızlığın farkında olduğunu hissettirse de onun için kültürel bağımsızlık daha önemli bir konuma yerleşmiştir. Altan'ın bağımsızlık ve anti emperyalizm konularında söyledikleri ise ekonomi-politik ağırlıklı bir görüntü sunmuştur. Altan emperyalizmin ekonomik ve siyasi “tahakkümü” üstünde dururken, Kemal “kültürel öze” işaret etmiş ve bu öze dönüşün mutlak bir bağımsızlıkla mümkün olabileceğini savunmuştur. Kemal'de ve Altan'da gözlenen bu ayrışma Mustafa Kemal Atatürk'le kurdukları ilişkide de açığa çıkmıştır. Altan, devletçilik ve halkçılık kavramları aracılığıyla Atatürk dönemine göndermeler yaparken, Kemal'in Atatürk'le

kurduğu bağlantı noktası büyük oranda kültürel bağımsızlık üzerinden gerçekleşmiştir.

1960'lı yılların büyük bir bölümünde aynı parti çatısı altında yer alan Yaşar Kemal ve Çetin Altan yine bu dönemin sonlarında TİP'ten ayrılmıştır. İki ismin de partiden ayrılması 1968'de parti içerisinde baş gösteren politik ve kuramsal tartışmalarla yakından ilgilidir. Yaşar Kemal, partinin merkezinde Behice Boran-Sadun Aren kanadı etkin olduktan sonra Aybar'la birlikte partiden ayrılmıştır. Yine aynı dönemde hakkında ihraç kararı verilen Çetin Altan da artık TİP üyesi değildir. Ancak iki ismin ayrılma gerekçeleri birbirlerinden farklılık göstermektedir. Çetin Altan, Yaşar Kemal'in aksine, Mehmet Ali Aybar'a karşıt bir konumdadır. İki ismin farklı pozisyonlarda yer almasının sebebi ise kuramsal bir kökten beslenmektedir. Söylemlerinde “insan sevgisi”, “halk sevgisi”, “milli bağımsızlık”, “kültürel bağımsızlık” ve “özgürlükçülük” gibi kavramlara sıklıkla gönderme yapan Kemal'in Aybar'ın safında yer alması doğrudan sosyalizm tasavvuruyla ilgilidir. Ekonomi-politik bir bakışa sahip olan Altan ise “pratik” düzeyde olmasa bile “fikirsel” düzeyde Behice Boran-Sadun Aren'in safındadır. Sosyalizme ilişkin fikirlerindeki ekonomik öz ve parti içi tartışmalar sırasında yazdığı köşe yazılarının içeriği bu kanıyı güçlendirmektedir.

1960'lı yıllarda sol-sosyalist düşünce ve siyasetle bağ kuran, kalkınmanın yöntemi ve araçları üzerine fikir yürüten iki aydının besledikleri ve beslendikleri kaynaklar benzerlik gösterse de yazı ve/ya yapıtlarında farklı vurgular da gözlemlenmiştir. Çetin Altan'ın kalkınma söyleminin ağırlık merkezinde ekonomi-politik bir yaklaşım yer alırken Yaşar Kemal insan, kültür ve bağımsızlık gibi konuları bir adım daha öne çıkarmıştır. Farklı bir ifadeyle Altan ve Kemal sol-sosyalist düşünceyle benzer kaygılar doğrultusunda bağ kursa da mikro ölçekli bir değerlendirme yapıldığında düşüncelerindeki ağırlık merkezi farklılık göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Adalet Partisi: **Tüzük ve Program**, 1964.
- Ağtaş, Özkan: “Ortanın Solu: İsmet İnönü’den Bülent Ecevit’e”, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 194-221.
- Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay: **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.
- Alper, Emin: **Jakobenlerden Devrimcilere: Türkiye’de Öğrenci Hareketlerinin Dinamikleri (1960-1971)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018.
- Altan, Çetin: “Türkiye”, **Akşam**, 3 Ağustos 1958.
- Altan, Çetin: “Kalkınma”, **Akşam**, 28 Haziran 1959.
- Altan, Çetin: “BUGÜN CANIM YAZI YAZMAK İSTEMİYOR”, **Milliyet**, 29 Nisan 1960.
- Altan, Çetin: “Büyük Gün”, **Milliyet**, 27 Mayıs 1960.
- Altan, Çetin: “İbret”, **Milliyet**, 29 Mayıs 1960.
- Altan, Çetin: “Aydınlara Niçin Düşmandılar”, **Milliyet**, 1 Haziran 1960.
- Altan, Çetin: “Hükümetin Programı ve Basın Hürriyeti”, **Milliyet**, 13 Temmuz 1960.
- Altan, Çetin: “İç Politika”, **Milliyet**, 19 Temmuz 1960.
- Altan, Çetin: “Hem Demokrasi Hem Kalkınma...”, **Milliyet**, 12 Ağustos 1960.
- Altan, Çetin: “Sosyalizm ve Komünizm”, **Milliyet**, 1 Eylül 1960.

- Altan, Çetin: “Meselenin Özüne Gelelim”, **Yön**, Sayı: 4, 10 Ocak 1961.
- Altan, Çetin: “Plan İstemezük”, **Milliyet**, 19 Haziran 1962.
- Altan, Çetin: **Sömürücülerle Savaş**, İstanbul, Dönem Yayınevi, 1965.
- Altan, Çetin: **Hükümet Kapitalist Bir Hükümettir!**, İstanbul Matbaası, 1966.
- Altan, Çetin: “Bizim Stratejimiz”, **Ant**, Sayı: 5, 31 Ocak 1967.
- Altan, Çetin: “Burjuvaların Aşağılık Oyunları”, **Ant**, Sayı: 9, 28 Şubat 1967.
- Altan, Çetin: “Daha Hızlı Çalışamaz Mıyız?”, **Ant**, Sayı: 15, 11 Nisan 1967.
- Altan, Çetin: “Yarım Aydınlar”, **Ant**, Sayı: 17, 25 Nisan 1967.
- Altan, Çetin: “Yanlış Hesap Bağdat’tan Döner”, **Ant**, Sayı: 19, 9 Mayıs 1967.
- Altan, Çetin: “Sosyalist Örgütün Önemi”, **Ant**, Sayı: 33, 15 Ağustos 1967.
- Altan, Çetin: **Geçip Giderken**, İstanbul, Gün Yayınları, 1968.
- Altan, Çetin: “Sosyalist Mücadelede İç Zorluklar”, **Akşam**, 7 Kasım 1968.
- Altan, Çetin: “Sosyalist Akım Çok Genişliyebilir”, **Akşam**, 18 Kasım 1968.
- Altan, Çetin: “Teori Planında”, **Akşam**, 28 Aralık 1968.
- Altan, Çetin: “Dünya Gençliğinin Gazabı”, **Akşam**, 16 Ocak 1969.

- Altan, Çetin: “Parlamento Dışı Muhalefet (P.D.M.)”, **Akşam**, 7 Eylül 1969.
- Altan, Çetin: “Mustafa Kemal’den Sonra”, **Akşam**, 10 Kasım 1969.
- Altan, Çetin: **Ben Milletvekili İken**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1971.
- Altan, Çetin: **Suçlanan Yazılar**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974.
- Altan, Çetin: **Kavak Yelleri ve Kasırgalar**, İstanbul, Afa Yayınları, 1992.
- Altan, Çetin: **Onlar Uyanırken Türk Sosyalistlerinin El Kitabı**, İstanbul, Yordam Kitap, 2017.
- Altan, Çetin: **Atatürk’ün Sosyal Görüşleri**, İstanbul, Dönem Yayınevi, t.y.
- Ant, “İşçi Sınıfı Partisi İçin İleri”, **Ant**, Sayı: 7, Kasım 1970.
- Aral, Fahri: **Planlı Kalkınma Serüveni 1960’larda Türkiye’de Planlama Deneyimi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Aren, Sadun: “Halkçılık İlkesi ve Sosyalizm”, **Yön**, Sayı: 47, 7 Kasım 1962.
- Aren, Sadun: “T.İ.P. deki İhtilaf”, **Tüm**, Sayı: 1, 11 Aralık 1968.
- Aren, Sadun: **TİP Olayı (1961-1971)**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1993.
- Atılğan, Gökhan: **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı**, İstanbul, Yordam Kitap, 2007.
- Atılğan, Gökhan: **Yön-Devrim Hareketi**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008.

- Atılgan, Gökhan: “Sanayi Kapitalizminin Şafağında”, Yay. Haz. Gökhan Atılgan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, İstanbul, Yordam Kitap, 2015, s. 515-656.
- Atılgan, Gökhan: “Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında”, Yay. Haz. Gökhan Atılgan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, İstanbul, Yordam Kitap, 2015, s. 389-514.
- Atılgan, Gökhan: “Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye, 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 64, Sayı: 3, 2009.
- Atılgan, Gökhan: “Sosyalist Soldan Kemalizme Olumlu Bakışlar (1920-1971): Nedenler, İmkânlar, Dönemler ve Bazı Sonuçlar”, **Praksis**, Sayı: 21, İstanbul, 2009, s. 47-76.
- Atılgan, Gökhan: “Anti-Emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971), Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Cilt: 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 661-704.
- Atılgan, Gökhan: “Yaşar Kemal: İşçi, Marksist ve Sosyalist Militan”, **Birgün**, 25.02.2018.
<https://www.birgun.net/haber/yasar-kemal-isci-marksist-ve-sosyalist-militan-205753> Erişim Tarihi: 16 Ocak 2021.
- Avcıoğlu, Doğan: “İktisadi Planlama ve Kalkınma”, **Forum**, Sayı: 51, 1 Mart 1956.
- Avcıoğlu, Doğan: “Kemer Sıkılım...”, **Yön**, Sayı: 1 20 Aralık 1961.

Avcioğlu, Doğan:	“Yapıcı Milliyetçilik”, Yön , Sayı: 4, 10 Ocak 1962.
Avcioğlu, Doğan:	“Niçin Sosyalizm”, Yön , Sayı: 7, 31 Ocak 1962.
Avcioğlu, Doğan:	“C.S. Barlas’ın Sosyalizmi”, Yön , Sayı: 15, 28 Mart 1962.
Avcioğlu, Doğan:	“Demokrasi Düşmanları”, Yön , Sayı: 16, 4 Nisan 1962.
Avcioğlu, Doğan:	“Kaynağa Dönüş”, Yön , Sayı: 47, 7 Kasım 1962.
Avcioğlu, Doğan:	“Sosyalizmden Önce Atatürkçülük”, Yön , Sayı: 69, 10 Nisan 1963.
Avcioğlu, Doğan:	“Milliyetçilere Sesleniş”, Yön , Sayı: 78, 25 Eylül 1964.
Avcioğlu, Doğan:	“Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe”, Yön , Sayı: 85, 13 Kasım 1964.
Avcioğlu, Doğan:	“Gençliğe Çağrı”, Yön , Sayı: 91, 25 Aralık 1964.
Avcioğlu, Doğan:	“Kalkınmaya Götüren Yol”, Yön , Sayı: 95, 22 Ocak 1965.
Avcioğlu, Doğan:	“Muhalefet Asıl Şimdi Başlıyor”, Yön , Sayı: 99, 19 Şubat 1965.
Avcioğlu, Doğan:	“Türk Milliyetçilerine Sesleniş”, Yön , Sayı: 110, 7 Mayıs 1965.
Avcioğlu, Doğan:	“Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu”, Yön: 111 , Sayı: 11, 14 Mayıs 1965.
Avcioğlu, Doğan:	“Ortanın Solu”, Yön , Sayı: 122, 30 Temmuz 1965.
Avcioğlu, Doğan:	“Yeni Dönem”, Yön , Sayı: 134, 15 Ekim 1965.

- Avcıoğlu, Doğan: “TİP’e Dair”, **Yön**, Sayı: 168, 17 Haziran 1966.
- Avcıoğlu, Doğan: “Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”, **Yön**, Sayı: 185, 14 Ekim 1966.
- Avcıoğlu, Doğan: **Türkiye’nin Düzeni**, Cilt: 2, İstanbul, Cem Yayınevi, 1973.
- Avcıoğlu, Doğan: **Türkiye’nin Düzeni**, Cilt: 1, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1987.
- Aybar, Mehmet Ali: “Hürriyet ve Demokrasimizin Temeli Anayasa”, **Sosyal Adalet**, Sayı: 11, 28 Mayıs 1963, 8-9.
- Aybar, Mehmet Ali: “T.İ.P. Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar’ın Radyo Konuşması”, **Sosyal Adalet**, Sayı: 19, Ekim 1965.
- Aybar, Mehmet Ali: “Türkiye Nato’dan Çekilmelidir”, **Ant**, Sayı: 26, 27 Haziran 1967.
- Aybar, Mehmet Ali: **Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1968.
- Aybar, Mehmet Ali: **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel: **1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Aydinoğlu, Ergun: **Türkiye Solu (1960-1980)**, İstanbul, Versus Kitap, 2007.
- Başgüneş, Hakkı: **Yazarlar Çağı Türkiye’de 1960-1980 Arasında Edebi Üretim ve Politika**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2015.
- Başyazı: “Aydınların Sorumluluğu”, **Forum**, Sayı: 37, 1 Ekim 1955.
- Başyazı: “Karanlıkta Vuruşanlar”, **Forum**, Sayı: 114, 15 Aralık 1958.

Birand, Mehmet Ali; Dündar, Can ve Çaplı, Bülent:

Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1991.

Bora, Tanıl:

“60’lar Solunun Popüler Yazarı Çetin Altan, Neyi Nasıl Anlatıyor, Neler Diyordu?: Hödükler ve Sosyalizm”, **Birikim**, Sayı: 316-317, 2015.

Bora, Tanıl:

“Altmışlı Yıllarda Türkiye’nin Siyasî Düşünce Hayatı”, Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

Boran, Behice:

“Sosyalist Kültür Derneği Tartışması”, **Vatan**, 22 Ağustos 1962.

Boran, Behice:

Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, İstanbul, Gün Yayınları, 1968.

Boran, Behice:

“Sosyalist Hareketin Sorunları (T.İ.P.’nin Durumu)”, **Tüm**, Sayı: 1, 11 Aralık 1968.

Boran, Behice:

“Sapmalar Açık Seçik Belirliyor”, **Emek**, Sayı: 10, 8 Eylül 1969.

Boran, Behice:

Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, İstanbul, Yordam Kitap, 2016.

Boratav, Korkut:

Türkiye İktisat Tarihi, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003.

Boratav, Korkut:

Türkiye’de Devletçilik, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006.

Bottomore, Tom:

Marksist Düşünce Sözlüğü, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Bursa, Zeynep:

Türkiye Solunda Kalkınma Düşüncesi 1920’lerden 1970’lere, İstanbul, Versus Kitap, 2011.

Cumhuriyet:

“C. Gürsel 1961’i İkinci Cumhuriyetin Kuruluş Yılı Olarak İlan Etti”, **Cumhuriyet**, 1.1.1961.

- Cumhuriyet: “M.B.K. Üyeleri ile Görüştük”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1960.
- Çark Başak: “Şaban Yıldız 13 Şubat 1961’i Anlatıyor”, **Çark Başak**, Sayı: 45, 13 Şubat 1978, s. 5-6.
- Çavdar, Tevfik: “Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 1074-1084.
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2008.
- Çelik, Aziz: **Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- Çiftlikçi, Ramazan: “Yaşar Kemal: Yazar-Eser-Üslup”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, 1993.
- Çulhaoğlu, Metin: “Çetin Altan ve ‘Onlar Uyanırken’: Birlikte Uyanışın 1967 Yılında Çekilmiş Fotoğrafi”, Haz. Gökhan Atılğan, **Mühürler**, Yordam Kitap, 2019, s. 253-278.
- Dede, Kadir: “Forum Dergisi”, Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 451-464.
- Demirel, Taner: **Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Devlet Planlama Teşkilatı: “Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967”, Ocak 1963, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1962-1967.pdf Erişim Tarihi: 23.03.2020.

- Devrim: “Devrim Bildirisi”, **Devrim**, Sayı: 1 21 Ekim 1969.
- Dikici, Ali: “Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı”, **Gazi Akademik Bakış**, Sayı: 5, 2009, s. 61-94.
- Dokur, Ahmet: “İşçiler Açık Konuşur”, **Yön**, Sayı: 177, 19 Ağustos 1966, s. 10-11.
- Eroğul, Cem: “Türkiye İşçi Partisi Programının Düşünce Yapısı”, **Emek**: 4, 1969, s. 8-10.
- Eroğul, Cem: **Demokrat Parti**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1990.
- Eroğul, Cem: “Tip Sorunsalı”, Ed. Ahmet Alpay Dikmen, **Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2002, s. 201-206.
- Eroğul, Cem: “Çok Partili Düzenin Kuruluşu”, Der. Irvin C. Schink ve E. Ahmet Tonak, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, İstanbul, Belge Yayınları, 2013.
- Eroğul, Cem: **Anatüzeğe Giriş**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2014.
- Ersel, Hasan v.d.: **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980**, Cilt: 3, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Esen, Selin: “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu”, **Mülkiye**: 267, 2010, s. 167-189.
- Göney, Süha: “Üniversite Tarihinde Ellili Yıllar ve 27 Mayıs İhtilalinin Etkileri”, **Sosyoloji Dergisi**: 3, İstanbul, 2011, s. 259-324.
- Gramsci, Antonio: **Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2018.

Güler, E. Zeynep:

Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık", İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2011.

Günay-Erkol, Çimen:

"Altmışlı Yıllarda Edebiyat: Kaliban'ın Öfkesi", Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1960'lı Yılları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 909-931.

Gürel, Burak ve Nacar, Can:

"Şefik Hüsnü (Değmer)", Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, Cilt: 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 118-133.

Güven, Dilek:

Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları, Çev. Bahar Şahin, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

Harman, Chris:

Halkların Dünya Tarihi, İstanbul, Yordam Kitap, 2009.

İnönü, İsmet:

"Ticaretimizin Hali Her Mânası ile ve Geniş Şumulü ile Hüzün Vericidir", **Yeni Ulus**, 14 Nisan 1954.

İnsel, Ahmet:

"Milliyetçilik ve Kalkınmacılık", Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Cilt: 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 763-776.

İpekçi, Abdi:

"Edebiyat ve Politika", **Milliyet**, 19 Nisan 1971.

Kabacalı, Alpay:

Bir Destan Rüzgarı Fotoğraflarla Yaşar Kemal'in Yaşam Öyküsü, İstanbul, Sel Yayıncılık, 1997.

Kamuran, Solmaz:

İpek Böceği Cinayeti Fotoğraflarla Çetin Altan'ın Yaşam Öyküsü, İstanbul, Sel Yayıncılık, 1998.

- Kanlıkama, Emrah: “Yaşar Kemal’de Sivil İtaatsizlik Türk Felsefesinin İmkânı Bağlamında Bir İnceleme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kanun No: 6185, **Resmî Gazete**, 28.07.1953: 6836.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8469.pdf>. Erişim Tarihi: 14.12.2019.
- Kanun No: 91, **Resmî Gazete**, 05.10.1960: 10621.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10621.pdf>. Erişim Tarihi: 17.01.2020.
- Kanun No: 45, **Resmî Gazete**, 25.04.1962: 11091.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11091.pdf>. Erişim Tarihi: 17.01.2020.
- Karadeniz, Harun: **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, İstanbul, Belge Yayınları, 1995.
- Katoğlu, Murat: “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür, Sanat”, Yay. Yön. Sina Akşın, **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2005, s. 417-520.
- Kayalı, Kurtuluş: **Türk Kültür Dünyasından Portreler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Kaynar, Mete Kaan: “Türkiye’nin Altmışlı Yılları Üzerine Bazı Notlar”, Haz. Mete Kaan **Türkiye’nin 1960’lı Yılları** İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 23-58.
- Kazgan, Gülten: “Aydının Sorumluluğu”, **Yön**, Sayı: 8, 7 Şubat 1962.
- Kazgan, Gülten: **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Kemal, Yaşar: “Bu Pazar”, **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1960.
- Kemal, Yaşar: “Ağalar”, **Yön**: 16, 4 Nisan 1962.

Kemal, Yaşar:	“Kasaba Politikacıları”, Yön , Sayı: 22, 14 Mayıs 1962.
Kemal, Yaşar:	“Birleşmek”, Yön , Sayı:78, 25 Eylül 1964.
Kemal, Yaşar:	“Milliyetçilik ve Sosyalizm”, Ant , Sayı: 1, 3 Ocak 1967.
Kemal, Yaşar:	“Amerika’yı Kurtarınız”, Ant , Sayı: 3, 17 Ocak 1967.
Kemal, Yaşar:	“Köpeksiz Köy”, Ant , Sayı: 6, 7 Şubat 1967.
Kemal, Yaşar:	“Niçin Bu Kadar Korkuyorlar”, Ant , Sayı: 13, 28 Mart 1967.
Kemal, Yaşar:	“Ezeli Polis Oyunları”, Ant , Sayı: 15, 11 Nisan 1967.
Kemal, Yaşar:	“Öğretmenler, Yiğitlerim”, Ant , Sayı: 16, 18 Nisan 1967.
Kemal, Yaşar:	“Sömürgecilik, Milliyetçilik ve Din”, Ant , Sayı: 18, 2 Mayıs 1967.
Kemal, Yaşar:	“Doludizgin”, Ant , Sayı: 31, 1 Ağustos 1967.
Kemal, Yaşar:	“Milliyetçilik”, Ant , Sayı: 44, 31 Ekim 1967.
Kemal, Yaşar:	“Mustafa Kemal İhtilali”, Ant , Sayı: 45, 7 Kasım 1967.
Kemal, Yaşar:	“Jurnalcilik Üstüne”, Ant , Sayı: 46, 14 Kasım 1967.
Kemal, Yaşar:	“Yağma”, Ant , Sayı: 53, 2 Ocak 1968.
Kemal, Yaşar:	“Zilli Kurt Hikayesi”, Ant , Sayı: 60, 20 Şubat 1968.
Kemal, Yaşar:	“Ne İyi, Amerikan Subayları Konuşuyor”, Ant , Sayı: 63, 12 Mart 1968.

- Kemal, Yaşar: “Vietnam Arenası”, **Ant**, Sayı: 64, 19 Mart 1968.
- Kemal, Yaşar: “Bağımsızlık ve Sosyalizm”, **Ant**, Sayı: 87, 27 Ağustos 1968.
- Kemal, Yaşar: “Milli Gurur”, **Ant**, Sayı: 88, 3 Eylül 1968.
- Kemal, Yaşar: “Halka Güvenmek”, **Ant**, Sayı: 96, 29 Ekim 1968.
- Kemal, Yaşar: “Mustafa Kemal’den Bu Yana”, **Ant**, Sayı: 98, 12 Kasım 1968.
- Kemal, Yaşar: “Halkı Dinlemek”, **Ant**, Sayı: 100, 26 Kasım 1968.
- Kemal, Yaşar: “Camiler Kışla Oldu”, **Ant**, Sayı: 113, 25 Şubat 1969.
- Kemal, Yaşar: “Amerika Kaybedecektir”, **Ant**, Sayı: 114, 4 Mart 1969.
- Kemal, Yaşar: **Binbir Çiçekli Bahçe**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Kemal, Yaşar: “Ağalar”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 114-122.
- Kemal, Yaşar: “Anka Kuşu”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 18-20.
- Kemal, Yaşar: “Bağımsızlık”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 259-262.
- Kemal, Yaşar: “Çıplaklar, Ağalar ve Kadirli Kaymakamı Üstüne Bir Mektup”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 108-113.

- Kemal, Yaşar: “Çizgi”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 57-59.
- Kemal, Yaşar: “Demokrasi Korkusu”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 142-145.
- Kemal, Yaşar: “Güme Giden”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 83-87.
- Kemal, Yaşar: “Halk ve Sanat”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Kemal, Yaşar: “Halk, Sanat, Politika”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Kemal, Yaşar: “Halka İnanmak”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 153-155.
- Kemal, Yaşar: “İlk Akla Gelen”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 36-37.
- Kemal, Yaşar: “Kültür”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 27-28.
- Kemal, Yaşar: “Kültür Sömürücülüğü”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 146-152.
- Kemal, Yaşar: “Ne İstiyorlar”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 96-99.
- Kemal, Yaşar: “Politika”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 72-74.

- Kemal, Yaşar: “Sanatçının Değeri”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 21-23.
- Kemal, Yaşar: “Tembellik Üstüne”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 51-53.
- Kemal, Yaşar: “Terör Kanunları Çıkarmak Kolay”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 235-237.
- Kemal, Yaşar: “Umutsuzluk”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 33-35.
- Kemal, Yaşar: “Yiğit Yazarlar Çağı”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 88-90.
- Kemal, Yaşar: “Zorluk Üstüne”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Baldaki Tuz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 44-46.
- Kemal, Yaşar: **Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor Alain Bosquet ile Görüşmeler**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Kemal, Yaşar: “Halkın Yüreğinde”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Ağacın Çürüğü**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Kemal, Yaşar: “Tek Yol”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Ağacın Çürüğü**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Kemal, Yaşar: “Okuma Hakkı”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Ağacın Çürüğü**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Kemal, Yaşar: “Tavus Kuşu, Tavus Kuşuyken...”, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, **Ustadır Arı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, 31-33.

- Keyder, Çağlar: **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Kıvılcımlı, Dr. Hikmet: **Vatan Partisi Tüzüğü ve Programı**, Köxüz Yayınları.
- Koç, M. Şükrü: “Köy Enstitülerinin Gerçek Anlamı”, **Yön**, Sayı: 17, 11 Nisan 1962.
- Koçak, M. Hakan: “Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi”, Ahmet Makal, Aziz Çelik ve M. Hakan Koçak, **Sınıf Sendika Siyaset**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2016, s. 263-303
- Kurdakul, Şükran: **Cezaevinden Babıali’ye Babıali’den TİP’e: Anılar**, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2003.
- Kuruç, Bilsay: “1961 Anayasası ve Planlı Ekonomi”, Ed. Suna Kili, **27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, İstanbul, Boyut Yayınları, 1998.
- Küçük, Yalçın: “Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983.
- Küçük, Yalçın: **Aydın Üzerine Tezler**, Cilt: 5, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1997.
- Küçükömer, İdris: **Düzenin Yabancılaşması**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2002.
- Lenin, Vladimir İlyiç: **Ne Yapmalı?**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2018
- Makal, Ahmet: **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2002.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich: **Komünist Manifesto**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2015.

- Metinsoy, Murat: **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Mumcu, Uğur: **Aybar ile Söyleşi: Sosyalizm ve Bağımsızlık**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1993.
- Mumcu, Uğur: **Bir Uzun Yürüyüş**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1994.
- Naci, Fethi: "Vurun İlgisizliğe", **Yön**, Sayı: 78, 25 Eylül 1964.
- Naci, Fethi: "Yeni Sömürgecilik Nedir", **Yön**, Sayı: 103, 19 Mart 1965.
- Naci, Fethi: "Halklaşan Çetin", **Ant**, Sayı: 27, 4 Temmuz 1967.
- Naci, Fethi: **Yüz Yılın 100 Büyük Türk Romanı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası 1919-1980**, Cilt:1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Otyam, Fikret: **Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000.
- Önder, İzzettin: **İktisat Üzerine Düşünceler**, İstanbul, Yordam Kitap, 2011.
- Örnek, Cangül: **Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2015.
- Öz, Asım: "Çetin Altan'ın Macerası", **Dünya Bülteni**, 25.10.2015. <https://www.dunyabulteni.net/analiz/cetin-altan-in-macerasi-h344153.html>. Erişim Tarihi: 03.07.2020.

- Özcan, Feridun Cemil: “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye’nin 1950’li Yılları** İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 39-67.
- Özdemir, Hikmet: **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986.
- Özek, Çetin: “Türkiye’de Sanat Görevini Yapıyor Mu?”, **Ant**, Sayı: 63, 12 Mart 1968.
- Özgentürk, Nebil: Bir Yudum İnsan: Çetin Altan, Boyut Yayın Grubu, t.y.
- Özgüden, Doğan: **‘Vatansız’ Gazeteci**, Cilt:1, İstanbul, Belge Yayınları, 2010.
- Özgüden, Doğan: “Türkiye’de Sol Yayıncılığın Gelişimi”, Der. Ertuğrul Kürkçü, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt: 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 2002-2003.
- Özön, Nijat: **Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları**, Cilt: 1, Ankara, Kitle Yayınları, 1995.
- Öztan, Güven Gürkan ve Korucu, Serdar: **Tutku, Değişim ve Zarafet -1950’li Yıllarda İstanbul**, İstanbul, Doğan Kitap, 2017.
- Öztan, Güven Gürkan: “1961-1965 Arasında Türkiye Solunda Eğitim Tartışmaları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 76, No:1, s. 279-318.
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1996.
- Saraçoğlu, Cenk: “Sosyal Demokrasi”, Haz. Gökhan Atılğan ve E. Attila Aytekin, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, s. 363-378.

- Sargın, Nihat: **TİP’li Yıllar (1961-1971)**, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2020.
- Savran, Sungur: “1960, 1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler”, **11. Tez**, Sayı: 6, 1987, s. 132-168.
- Savran, Sungur: **Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri**, İstanbul, Yordam Kitap, 2010.
- Selçuk, İlhan: “Milliyetçiliğin Temelleri”, **Yön**, Sayı: 96, 29 Ocak 1965.
- Sevinç, Murat: “Türkiye’de Anayasal Düzen: 1920-2012”, Der. Faruk Alpkaya ve Bülent Duru, **1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim**, Ankara, Phoneix Yayınevi, 2017, s. 107-159.
- Somel, Cem: “Siyaset Bilimi ve İktisat”, Haz. Gökhan Atılğan ve E. Attila Aytekin, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, İstanbul, Yordam Kitap, 2013, s. 487-499.
- Soysal, Mümtaz: “İktisadi Devlet Teşekküllerinin Bünyesi”, **Forum**, Sayı: 27, 1 Mayıs 1955.
- Soysal, Mümtaz: “Sosyalizmin Sınırları”, **Yön**, Sayı: 7, 31 Ocak 1962.
- Soysal, Mümtaz: “Plan ve Statüko”, **Yön**, Sayı: 42, 3 Ekim 1962.
- Soysal, Mümtaz: “Devrimcinin Halkçılığı”, **Yön**, Sayı: 47, 7 Kasım 1962.
- Soysal, Mümtaz: “Bu Petrol Bizim”, **Yön**, Sayı: 91, 25 Aralık 1964.
- Soysal, Mümtaz: **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1979.

- Soysal, Mümtaz: **Anayasaya Giriş**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2011.
- Sülker, Kemal: **100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.
- Süreya, Cemal: **99 Yüz**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Şener, Mustafa: “Burjuva Uygarlığının Peşinde”, Yay. Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, İstanbul, Yordam Kitap, 2015, s. 195-339.
- Şener, Mustafa: **Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset**, İstanbul, Yordam Kitap, 2015.
- Şenses, Fikret: **İktisada Farklı Bir Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Tanilli, Server: **Anayasal ve Siyasal Belgeler**, İstanbul, Muhtelif Yayınları, 1976.
- Tanör, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- T.C. Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü: Erişim Tarihi: 21 Ocak 2010. <https://sozluk.adalet.gov.tr/kazuistik>
- Timur, Taner: “Çarpışan İki Tez”, **Yön**, Sayı: 6, 24 Ocak 1962.
- TİP: **Türkiye İşçi Partisi Programı**, Esra Matbaacılık, İstanbul, 1964.
- Toprak, Zafer: **Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918**, İstanbul, Doğan Kitap, 2012.
- Tunçkanat, Haydar: **27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)**, İstanbul, Çağdaş Yayıncılık, 1996.

- Turan, Ömer: “Kudretli Devlet, Manevi Kalkınma, Ağır Sanayii: Türk Sağ ve Kalkınma”, Der. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, **Türk Sağ Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Türel, Oktay: **Küresel Tarihçe, 1945-1979**, İstanbul, Yordam Kitap, 2017.
- Türkeş, Alparslan: **Dokuz Işık**, İstanbul, C.K.M.P. Eminönü İlçesi, 1967.
- Ünal, Erkal: “Sol Düşüncenin Ortasında ve Kıyısında: Çeviri Kitaplar”, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Cilt: 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 418-431.
- Ünlü, Barış: **Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Ünsal, Artun: **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1960-1971)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Varel, Anıl: “Altmışlı Yıllar Türkiye’inde Sınıf ve Siyaset: Meşruiyet Savaşımı, Siyasal Yükselişi ve İç Bölünmeleriyle TİP”, Haz. Mete Kaan Kaynar, **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Varuy, Nebil: **Türkiye İşçi Partisi Olaylar Belgeler Yorumlar (1960-1971)**, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2010.
- Weiker, Walter F.: **1960 Türk İhtilali**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1967.
- Yalçın, Aydın: “İktisadi Planlama ve Kalkınma”, İncelemeler, **Forum: 49**, 1 Nisan 1956.

- Yaşlı, Fatih: **Kinimiz Dinimizdir Türkçü Faşizm Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, Yordam Kitap, 2014.
- Yetiş, Mehmet: “Gramsci ve Aydınlar”, **Mülkiye**, Sayı: 236, 2014, s. 217-245.
- Yiğiter, Cenk: “Demokrat Parti İktidarından 27 Mayıs’a Akademik Özgürlük ve Üniversite”, **Praksis:37**, Sayı: 37, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s. 213-240.
- Yön: “Bildiri”, **Yön**, Sayı:1, 20 Aralık 1961.
- Yön: “Açık Oturum: Atatürk’ün Özlediği Türkiye’yi Kurabildik Mi?”, **Yön**, Sayı: 47, 7 Kasım 1962, s. 12-14.
- Yön: “Açık Oturum”, **Yön**, Sayı: 75, 23 Mayıs 1963, s. 8-11.
- Yön: “Açık Oturum: Kalkınmanın Yolu”, **Yön**, Sayı: 87, 27 Kasım 1964, s. 8-9.
- Yön: “Coca Cola Zehirdir, İçmeyin”, **Yön**, Sayı: 119, 9 Temmuz 1965.
- Yön: “TİP Genel Başkanı Açıklıyor Türkiyemizin Temel Meselesi”, **Yön**, Sayı: 127, 3 Eylül 1965.
- Yön: “Seçimler ve Yön”, **Yön: 128**, Sayı: 128, 10 Eylül 1965.
- Yön: “Modern Kapitülasyonlar ve Amerikan Kaçakçılığı”, **Yön**, Sayı:140, 3 Aralık 1965.
- Zileli, Gün: **Yarılma (1954-1972)**, İstanbul Ozan Yayıncılık, 2000.
- Zürcher, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.